

Academia de Științe a Moldovei
Institutul de Cercetări Juridice și Politice

REVISTA

DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

3 (163)
2013

Chișinău, 2013

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Victor Juc, doctor habilitat în politologie

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM (Rusia)

Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, academician al Academiei Române (România)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Olga Găgăuz, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: **Tamara Osmochescu**

Procesare computerizată: **Ludmila Iliin**

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice și Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2013

CUPRINS

FILOSOFIE

Gheorghe Bobână	<i>Mitul lui Sisif</i> și filosofia absurdului	7
Silvia Moraru	Convergența conceptelor artistice și filosofice în opera lui Albert Camus	13
Lidia Troianowski	Artă și creație în lumea absurdă a lui Albert Camus	17
Ana Pascaru	Moștenirea ca valență spirituală în contextul culturii naționale	24
Rodica Ciobanu	Perspective interdisciplinare asupra valorii comunicării juridice în aplicarea dreptului	32
Николай Попович	Техника как «техне» и как индустрия: культурный аспект взаимосвязи	49

ȘTIINȚE POLITICE

Elena Balan	Coeziunea interetnică și societatea civilă în context relațional: dimensiuni conceptuale și realizări	56
Igor Bucataru. Ana-Maria Veverița	Aspecte ale implementării e-Serviciilor publice în Republica Moldova	61
Lucia Gașper	Societatea civilă și diversitatea identitară: aspecte teoretico-practice	68
Marțian Iovan	Puterea, autoritatea și contracararea abuzului de putere	74
Галина Роговая	Развитие институтов гражданского общества в Республике Молдова: моральная составляющая процесса	90

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor Juc, Silvia Mîțcu	Cooperarea în domeniile cercetării-inovării și protecției mediului: oportunități și realizări	106
Gheorghe Costachi, Irina Iacub	Aspecte ale dezvoltării culturii juridice în societatea democratică	124
Alla Rosca	Moldova in U.S. foreign policy: economic aspect	133

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Andrei Timuș	Știința – instrument al asigurării posibilităților egale pentru cetățeni în societate	153
Valeriu Mîndru	Conceptul de stratificare socială: abordări teoretico-metodologice	158
Bogdan Popoveniuc	Procesul civilizației în economia socială. Necesitatea unei schimbări culturale	164
Olga Gagauz, Mariana Buciuceanu- Vrabie, Marina Tatar	Unele aspecte ale creșterii eficienței politicilor familiale	179

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Luminița Gavriliuța	Eficientizarea programelor de asistență pentru Republica Moldova în reformarea cadrului economic, politic și social	187
Ruxanda Krekeler	Sociologia translării	198
Elena Becciev	Racordarea agitației electorale la standardele Uniunii Europene	203
Анна Кивачук	Динамика сельского населения восточных районов Республики Молдова	215
Ирина Червинская	Специфика антидемпингового регулирования в отношении стран с переходной экономикой	223

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Victor Juc	Un studiu relevant de elitologie	231
-------------------	----------------------------------	-----

ANIVERSĂRI

Svetlana Ciумac	Victor Moraru la 60 de ani	232
Valeriu Cușnir, Victor Juc	Dumitru C. Grama la 70 de ani	236

CONTENTS

PHILOSOPHY

Gheorghe Bobâna	The <i>Myth of Sisyphus</i> and philosophical absurdity	7
Silvia Moraru	The convergence of artistic and philosophical concepts in the writings of Albert Camus	13
Lidia Troianowski	Art and Creation in Albert Camus' Absurd World	17
Ana Pascaru	The heritage as spiritual value in the context of national culture	24
Rodica Ciobanu	Interdisciplinary perspectives on the value of communication in legal enforcement	32
Николай Попович	Technology as a „techno” and how the industry: cultural aspects of the relationship	49

POLITICAL SCIENCES

Elena Balan	The ethnic cohesion and civil society in relational context: conceptual dimensions and achievements	56
Igor Bucataru, Ana-Maria Veverița	The aspects of the implementation of e-Government services in the Republic of Moldova	61
Lucia Gașper	The civil society and the diversity of identity: theoretical and practical	68
Marțian Iovan	The power, authority and combat abuse of power	74
Галина Роговая	The development of civil society in the Republic of Moldova: the moral component of the process	90

EUROPEAN STUDIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

Victor Juc, Mițcu Silvia	Cooperation in research-innovation and environmental protection: opportunities and achievements	106
Gheorghe Costachi, Irina Iacub	The aspects of development of legal culture in democratic societies	124
Alla Rosca	Moldova in U.S. foreign policy: economic aspect	133

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Andrei Timuș	The science – instrument of providing equal opportunities citizens in society	153
Valeriu Mîndru	The concept of social stratification: theoretical and methodological addressing	158
Bogdan Popoveniuc	The process of civilization in the social economy. Need for a cultural change	164
Olga Gagauz, Mariana Buciuceanu- Vrabie, Tatar Marina	Some aspects of increasing the efficiency of family policies	179

RESEARCH PAPERS

Luminița Gavriluța	Efficiency the programs support for Moldova in the reforming the economic, political and social framework	187
Ruxanda Krekeler	The sociology of translating	198
Elena Becciev	The connection of electoral agitation at the European Union standards	203
Анна Кивачук	The dynamics of rural population of transdnistria	215
Червинская Ирина	Specificity of anti-dumping regulation for countries economies in transition	223

CRITIQUE & BIBLIOGRAPHY

Victor Juc	A relevant study in elite theory and bureaucracy	231
-------------------	--	-----

ANNIVERSARIES

Svetlana Ciumac	Anniversary of Professor, PhD Victor Moraru – 60 years	232
Valeriu Cușnir, Victor Juc	Anniversary of PhD Dumitru C. Grama – 70 years	236

MITUL LUI SISIF ȘI FILOSOFIA ABSURDULUI

(un centenar de la nașterea lui Albert Camus)

Gheorghe BOBÂNĂ, *doctor habilitat în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

In the article is analyzed the French philosopher Albert Camus essay The Myth of Sisyphus in the context of existential philosophy of the twentieth century. It highlights the main issues addressed in the absurd philosophy essay: rationality and irrationality, freedom absurd, absurd creation, the human condition in an absurd world.

 Albert Camus este identificat cu filosofia existențialistă, deși declara că nu acceptă această filosofie, nu este de acord cu principiile și tezele ei. "Nu, eu nu sunt existențialist..., – menționa Camus într-un interviu din 15 noiembrie 1945. – Sartre este existențialist și singura carte filosofică pe care am publicat-o, *Mitul lui Sisif*, a fost îndreptată împotriva filosofilor denumiți existențialiști" [1, p.559]. În pofida faptului că considera existențialismul o "sinucidere filosofică" [2, p.33], Camus a contribuit, dacă nu la fundamentarea teoretică și aprofundarea acestei filosofii, atunci la popularizarea și influența acesteia în cercurile largi ale intelectualității europene.

Teza fundamentală a filosofiei lui Camus se bazează pe ideea că întreaga existență este absurdă, lipsită de sens. Gânditorul pornește de la premisa că realitatea este irațională și alogică. Lumea este plină de iraționalitate și reprezintă în întregime o "mare iraționalitate". Principala lucrare filosofică a lui Camus *Mitul lui Sisif* (1942) are subtitlul *Eseu despre absurd*, iar unele compartimente conțin în denumire cuvântul "absurd": "Raționamentul absurd", "Absurdul și sinuciderea", "Zidurile absurde", "Libertatea absurdă", "Omul absurd", "Creația absurdă". Absurdul constituie esența problematicii filosofice a lui Camus, axa existenței, a gândirii și a activității practice.

Tema absurdului apare în filosofie în secolul al XIX-lea prin Artur Schopenhauer, care considera că viața este absurdă pentru că ea nu are altă rațiune de a fi decât aceea dată de "voința de a trăi", oarbă și fără scop. Această conștientizare a absurdului justifica în ochii săi pesimismul și detașarea. Nietzsche vedea în această atitudine o concepție negativă despre viață, moștenită din creștinism, astfel sentimentul absurdului este însoțit de suferință și de renunțare. Reprezentanții existențialismului (Kierkegaard, Jaspers, Heidegger, Sartre, Camus) considerau că trăirea absurdului ar fi autentică trăire a existenței. Potrivit existențialismului, lumea este absurdă pentru că ea nu are sens [3, p.19].

În eseuul său, Camus supune unei critici aspre curentele filosofiei contemporane. Analizând concepțiile celor mai mari filosofi ai secolelor al XIX-lea și al XX-lea, gânditorul evidențiază tendința acestora de a aborda problemele esențiale ale existenței, de a interpreta premisele inițiale și scopul activității umane. El identifică atât direcțiile principale de dezvoltare a metafizicii secolului al XX-lea, cât și intențiile marginale ale acesteia.

Camus constată că în epocile precedente conceptul central al filosofiei a fost Dumnezeu. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a fost declarată moartea lui Dumnezeu (Dostoievski, Nietzsche). Din acest moment, conceptul de bază devine pierderea lui Dumnezeu, iar întreaga responsabilitate pentru tot ce se întâmplă în lume îi aparține omului, care în urma dezumanizării nu este în stare să facă față unei astfel de sarcini uriașe. Numele și valorile sociale și individuale (morale, etice, estetice, culturale etc.), odată cu pierderea lui Dumnezeu, ajung în declin, se distrug.

Filosoful Camus s-a format sub influența lui Kierkegaard, Dostoievski și Husserl. Din creația acestora împrumută ideile și problematica de bază legată de om, de lumea sa spirituală, de creație și de tendința spre autocunoaștere și reflecție. Nu există de fapt nici o problemă importantă, abordată de Kierkegaard, Dostoievski și Husserl care să nu fie inclusă organic de Albert Camus în propria sa filosofie.

Apreciind critic filosofia existențialismului, Camus își concentrează atenția asupra lui Søren Kierkegaard, care a schițat în opera sa principalele direcții și categorii ale filosofiei existențialiste: omul, credința, păcatul, disperarea, alegerea, absurdul, criza, singurătatea, dragostea, ura etc. Lui Kierkegaard îi datorează Camus multe dintre motivele esențiale ale filosofiei sale și ale creației literare. În acest sens, Kierkegaard a fost predecesorul spiritual al lui Camus, iar ultimul poate fi numit cu deplin temei un Kierkegaard al secolului al XX-lea.

Kierkegaard, în concepția lui Camus, este gânditorul pentru care nici un adevăr nu este absolut, care respinge cu hotărâre consolarea, morală, principiile liniștii și satisfacției și care în singurătate lupta cu îndârjire împotriva societății și bisericii-împotriva lui Dumnezeu și a diavolului, minciunii și adevărului, dogmei și rațiunii, într-un cuvânt împotriva a tot ce aducea prejudicii personalității umane, conștiinței, dezvoltării spirituale, umanității. Absurdul pentru Kierkegaard semnifică ”păcatul fără Dumnezeu”[2, p.32]. Adevărata cale a omului este marcată de disperare, prin disperare omul poate deveni liber. E adevărat că această libertate, ca de altfel și întreaga viață a omului absurd, poate fi doar absurdă.

Kierkegaard, considera Camus, nu numai a descoperit absurdul, dar l-a și contemplat. Bazându-se pe reflecțiile lui Kierkegaard despre absurd și disperare ca factori sau categorii obligatorii care îl conduc pe om spre adevărata credință, Camus dezvoltă categoriile omului absurd, ale conștiinței absurde, libertății absurde, operei de artă absurde, pentru a stimula conștiința umană și a o orienta spre înțelegerea problemelor vieții și culturii contemporane.

O semnificație la fel de importantă a avut pentru Camus filosofia lui Edmund

Husserl, care tindea să creeze o filosofie pozitivă, să deschidă intuiției și inimii fenomenele în întreaga lor strălucire. Conform lui Husserl, metoda rațională clasică a suferit eșec. Tendința raționalismului de a cunoaște clar prin rațiune structura lumii pierdea din intensitate odată cu aprofundarea cunoașterii umane. Filosofii declarau că nimic nu este clar, că cunoașterea umană este slabă și limitată [4, p.65]. Astfel omul se situa față în față cu iraționalul. ”Iraționalul, nostalgia umană și absurdul care țâșnesc din confruntarea lor, constată Camus, iată trei personaje ale dramei care trebuie în chip necesar să ia sfârșit cu toată logica de care o existență este în stare”[2, p.24].

Camus atrăgea atenția asupra apropierei fenomenologiei de diferite orientări ale gândirii iraționaliste: ”De la Dumnezeu abstract al lui Husserl la Dumnezeu necruțător al lui Kierkegaard distanța nu-i atât de mare. Rațiunea și iraționalul duc spre aceeași învățătură. Drumul nu înseamnă nimic, voința de a sosi e de ajuns. Filosoful abstract și filosoful religios pleacă de la același haos și se susțin în aceeași spaimă”[2, p.37]. Dacă rațiunea lui Husserl tinde să înlăture orice limite pentru a înăbuși frica, Kierkegaard afirmă că este suficientă o singură demarcație pentru a discredita rațiunea. Camus, pornind de la ideile lui Kierkegaard și Husserl, afirmă: ”Absurdul... e rațiunea lucidă care-și constată limitele”[2, p.38]. Rațiunea, în concepția lui Camus, se aruncă cu ochii deschiși în disperare și absurd.

Rațiunea curajoasă, mândră, eroică aparține omului, care tinde spre viață aici și acum, care vrea să știe totul, să vadă clar, să simtă acut – cu un cuvânt, să trăiască. Rațiunea nu are frică de moarte, fiindcă înțelege unitatea indisolubilă dintre viață și moarte. Rațiunea constată că răul nu constă în moarte, ci în viață, căci moartea este sfârșitul suferințelor umane, iar viața este doar începutul lor. Este ridicol și absurd să te temi de moarte, la fel ca și de cei decedați. Trebuie să te temi de oamenii vii, căci de la ei te poți aștepta la orice fel de primejdii și neplăceri. Paradisul și infernul nu se află în cer sau în tartar, ci pe pământ, acolo unde noi trăim, între oameni mari și de nimic, fericiți și nefericiți, bogați și săraci, bărbați și femei, sfinți și păcătoși. Trebuie doar să privești la toate cu ochii deschiși, să vezi și să știi și să simți totul.

Aidoma lui Dostoievski, Camus considera suicidul o serioasă problemă filosofică. Rațiunea omului absurd se sprijină pe claritate, dar ce altceva este claritatea decât un absurd? Cum trebuie să se comporte omul absurd în fața lumii și a spiritului decepționat care tinde spre zări necunoscute? Ce trebuie să aleagă: nostalgia unității sau universul dispersat? Să trăiască și să gândească în chinuri și suferințe interminabile sau să încerce totuși să afle: se poate în genere de trăit sau logica gândirii va trebui să-l ducă cu necesitate spre moarte? Probabil, din această cauză, Camus abandonează problemele filosofice tradiționale, substituind-le cu cea mai importantă pentru el, cea a suicidului: ”Nu există decât o problemă filosofică cu adevărat importantă: sinuciderea”[2, p.8]. Camus nu se interesează de suicid în genere, ci de suicidul filosofic, în plan așa-zis spiritual. Suicidul poate fi

o rezolvare a absurdului, dar absurdul de aceea și este absurd fiindcă tinde să evite suicidul, căci el este totodată o conștientizare a morții și un refuz al ei. Absurdul reprezintă expresia unui efort la limită a omului absurd, care declară drept unic adevăr provocarea, sfidarea. Anume absurdul cultivă în conștiința omului ideea că sfera sa de viață și activitate este prezentul și nu viitorul, iar acest fapt devine temeiul libertății conștientizate în profunzime: moartea și absurdul sunt principiile de argumentare a libertății. În acest sens omul absurd este contrariul omului care s-a împăcat cu situația sa: "Idealul omului absurd este prezentul și succesiunea prezenturilor prin fața unui suflet clipă de clipă conștient"[2, p.47].

Oricare altă poziție a spiritului absurd ar presupune o retragere a spiritului în fața a ceea ce îl produce. Husserl dorea să se debaraseze de ideile preconceptuate înrădăcinate adânc în gândirea filosofică, pentru a reveni la eterna filosofie, în timp ce Kierkegaard vedea un pericol în clipa imperceptibilă care preceda acest salt în eternitate. Pentru omul absurd al lui Camus sarcina consta în a se cunoaște pe sine însuși și a se menține pe creasta acestui salt amețitor.

Camus aplică noțiunea de absurd și cu referire la problema libertății. Libertatea nu constă în rezistență, ci mai curând într-o revoltă conștientă, într-o răzvrătire împotriva condițiilor existente, interne și externe, obiective și subiective. Revolta, răscoala reprezintă întâi de toate o eternă confruntare a omului cu propria ignoranță. A te revolta înseamnă a pune lumea sub semnul întrebării: "Tema revoluției permanente se mută astfel pe planul experienței individuale. A trăi înseamnă a face să trăiască absurdul. A-l face să trăiască înseamnă, înainte de orice, a-l privi"[2, p.41].

Pentru a-ți construi viața, trebuie mai întâi de toate să conștientizezi că în lume nu este și nu poate fi nici o speranță. Omul trebuie să înțeleagă că el trăiește doar astăzi și nici un fel de mâine, de viitor nu va avea: "Idealul omului absurd este prezentul"[2, p.47]. Chiar dacă și va fi acest viitor, apoi numai nu pentru el, ci pentru acei ce vor veni după el, însă și pentru ei viitorul va fi la fel doar prezentul. De aceea trebuie să trăim în prezent, să trăim o viață omenească veritabilă. Toate discuțiile și promisiunile despre "viitorul frumos" nu sunt decât iluzii și himere. Omul poate trăi cu gândul la viitor doar până la întâlnirea cu absurdul. Absurdul este important prin faptul că pune capăt iluziilor. El îl învață pe om să privească la viață cu ochii larg deschiși, cu inimă darnică, fără a se resemna și a se supune destinului. Omul trebuie să-și trăiască din plin și liber viața aici, în prezent, și nu într-un îndepărtat și iluzoriu și niciodată realizabil viitor. Astfel, reieșind din rațiunea absurdă, Camus formulează următoarele concluzii: "Absurd are astfel pentru mine trei consecințe: revolta, libertatea și pasiunea mea. Prin simplul joc al conștiinței, transform în regulă a vieții ceea ce era invitație la moarte și refuz sinuciderea"[2, p.48].

Omul absurd, conform lui Camus, "fără a nega eternitatea, nu face nimic pentru ea"[2, 50]. Deși nu-i este străină nostalgia, el acordă preferință curajului și rațiunii: curajul îi permite să se bazeze doar pe sine însuși, iar rațiunea îl ajută să-și definească posibilitățile. Convins că libertatea se realizează într-o perma-

nență revoltă împotriva viitorului și nu în conștiința condamnată la moarte, omul absurd tinde să-și realizeze ”predestinația” în această lume, fiindcă nu recunoaște oricare alta. Respingând speranța care totdeauna a fost folosită împotriva omului, omul absurdului trăiește și activează numai în prezent și pentru prezent. În acest caz unicul gând infailibil ar fi gândul steril. ”În lumea absurdă, menționează Camus, valoarea unei noțiuni sau a unei vieți se măsoară după gradul ei de sterilitate” [2, p.52].

Pentru conștiința absurdă factorii obiectivi își pierd semnificația: este obiectiv doar aceea ce este conștientizat, nicidecum aceea ce există obiectiv. Problema existenței obiective capătă statutul problemei conștiinței subiective, rezolvarea căreia depinde cu desăvârșire de conștientizarea ei. Problema binelui și a răului, a fericirii și nefericirii, a vieții și morții și altele la fel de fundamentale sunt abordate în legătură directă de conștientizarea sau neconștientizarea lor de către oameni.

Omul absurd ignoră tristețea, el devine trist doar atunci când începe să sperie la ceva. ”Omul absurd nu crede în sensul profund al lucrurilor... Timpul înaintează odată cu el. Omul absurd nu se desparte niciodată de timp” [2, p.54-55]. Omul, în concepția lui Camus, nu trebuie să se teamă de absurd, nu trebuie să se debaraseze de el, cu atât mai mult că acest lucru este pur și simplu imposibil, fiindcă lumea absurdă învăluie și pătrunde întreaga viață umană. Mai curând, invers, omul trebuie să trăiască și să activeze în această lume absurdă ca un om absurd care adresează întrebări absurde. Ce e drept, adeseori lupta sa se termină cu înfrângerea. Cucerire sau joc, dragoste imensă, revoltă absurdă sunt onorurile pe care omul le adresează demnității sale într-o campanie, în care el dinainte este condamnat la înfrângere. În pofida acestui fapt, omul trebuie să se lupte și să rămână fidel acestei lupte. Lupta absurdă pe care o duce omul reprezintă un joc, cu preponderență o artă. Iar arta, după cum spunea încă Nietzsche, este necesară pentru a nu muri din adevăr.

Camus adresează creației absurde aceleași cerințe pe care le adresase gândirii: revoltă, libertate și diversitate [2, p.83]. În caracterul inutil al creației absurde se ascunde utilitatea supremă pentru spiritul uman, care, adresând întrebări întregii existențe, se întreabă pe sine, își încearcă propriile forțe, își formează propriul destin. Prin creație artistul absurd, disputându-și lumea reală imperfectă, îi opune ca ideal propria lume la care trebuie să se alinieze, sau în orice caz să arunce o privire asupra ei, pentru a cunoaște întreaga profunzime a prăpastiei care ne desparte de lumea spre care tindem.

Eroul absurd, după cum îl consideră Camus pe Sisif, trebuie să plătească pentru atitudinea părtinitoare față de viața terestră și față de oameni, pentru disprețul față de zei, pentru ura față de moarte și setea de viață. Munca uniformă, monotonă, lipsită de sens la care a fost condamnat Sisif de către zei îi amintește lui Camus munca muncitorului contemporan, destinul căruia nu este mai puțin absurd decât cel al lui Sisif. Atât timp cât nici unul, nici altul nu conștientizează realitatea situației sale, pentru ei nu există tragedie. Tragedia începe în momentul când ei înțeleg lipsa de sens a muncii lor și caracterul absurd al existenței. ”Astfel,

Oedip ascultă mai întâi de destinul său fără să știe. Din clipa în care știe, începe tragedia lui” [2, p.87]. Absurdul se naște parcă din plinătatea fericirii. Fericirea și absurdul au una și aceeași sursă, de aceea sunt legate indisolubil între ele. Dacă omul a hotărât să devină stăpânul destinului său, atunci el se eliberează de puterea și dominația forțelor supreme. Din momentul în care Sisif conștientizează adevărata sa situație, el poate să transforme toate nenorocirile sale în fericire, să manifeste dispreț față de nedreptățile zeilor. De aceea nu trebuie să credem, consideră Camus, că Sisif este o ființă profund nefericită: ”Trebuie să ni-l închipuim pe Sisif fericit”[2, p.88].

În *Mitul lui Sisif* Camus nu tinde numai să se disocieze de filosofia negativă a timpului său, îndeosebi de existențialism, dar și să elaboreze o astfel de filosofie care ar putea deveni pentru om un sprijin spiritual și un reper în lumea contemporană complicată. Filosoful îndeamnă ca prin conștientizarea tragismului existenței (pe calea inversiei spirituale) cel nefericit să se transforme în om fericit.

Camus nu a acceptat o filiație cu existențialismul, dar nici ideea că ”filosofia absurdului” ar fi proprie gândirii sale, că ar fi un promotor al acestei filosofii. În legătură cu acesta, el dă următoarea explicație: „Bineînțeles, este posibil oricând de a scrie sau de a fi scris un eseu despre noțiunea de absurd. Dar, în sfârșit, la fel poate scrie cineva și despre incest, fără ca pentru aceasta să se năpustească asupra nefericitei sale surori; și n-am citit nicăieri că Sofocle și-ar fi omorât tatăl și că și-ar fi necinstit mama [...]. Ce altceva am făcut oare decât să reflectez asupra unei idei pe care am găsit-o pe drumurile din vremea mea? Faptul că am nutrit această idee (și că o mai nutresc încă) alături de întreaga mea generație este de la sine înțeles. Pur și simplu m-am situat față de ea la distanța necesară pentru a o examina și a hotărî asupra logicii sale. Tot ceea ce am putut scrie după aceea o dovedește cu prisosință. Dar e mai comod să exploatezi o formulă decât o nuanță. A fost aleasă formula: iată-mă absurd ca și mai înainte”[1, p.561].

Mitul lui Sisif este o operă care mobilizează la luptă împotriva răului existent în lume, la lupta pentru libertate și independență. Pentru Camus, conștientizarea absurdului urmează să conducă la acțiune și la revoltă, adică la dublul refuz al pasivității nihiliste și al consolării religioase. Camus vorbește despre formarea atitudinii omului față de lume, societate, față de alt om și oameni, atitudine, în procesul căreia se formează omul însuși, concepția sa despre lume.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bercescu Sorina. *Istoria literaturii franceze. De la începuturi până în zilele noastre*. București: Editura Științifică, 1970.
2. Camus Albert. *Mitul lui Sisif*. București: Editura Aldyn arrangement, 2010.
3. *Enciclopedie de filosofie și științe umane*. București: Editura All Educational, 2004.
4. Husserl Edmund. *Criza umanității europene și filosofia*. București: Editura Paideia, 1997.
5. Ibidem.
6. Husserl Edmund. *Ideea de fenomenologie și alte scrieri filosofice*. Cluj-Napoca: Editura, Grinta, 2002.

CONVERGENȚA CONCEPTELOR ARTISTICE ȘI FILOSOFICE ÎN OPERA LUI ALBERT CAMUS

Silvia MORARU, *doctor în filologie,*
Universitatea de Stat din Moldova

Resumé

Le présent article vise le rapport entre les concepts artistiques et philosophiques dans les oeuvres appartenant au courant de pensée existentialiste et se focalise sur la détermination des facteurs qui assurent la convergence de ces éléments. L'exemple d'Albert Camus, lauréat du Prix Nobel de littérature, est relevant dans cet ordre d'idées, offrant la possibilité de suivre la dynamique du mouvement existentialiste dans la littérature française. L'article porte sur les particularités des oeuvres camusiennes inspirées et dérivées de la philosophie existentialiste.

*Une attention particulière est accordée aux rapports d'Albert Camus avec l'existentialisme qui ne se prêtent pas à une approche superficielle et simpliste. L'article relève de l'importance du contexte social pour l'émergence des idées existentialistes, d'une part, et l'apparition des oeuvres de Camus, de l'autre part. On met en relief l'objet de la philosophie de Camus, à savoir les raisons du comportement humain, ainsi que **la pertinence de ses visions. L'article présente également la contribution d'Albert Camus au développement de la littérature et de la pensée du XXe siècle.***

„Un filosof artist care n-a separat niciodată viața sa de aventura propriei gândiri”, astfel îl caracteriza pe Albert Camus, la câteva decenii după dispariția lui, Bernard Henri-Lévy [1], acea aventură care l-a plasat iremediabil pe orbita existențialismului. Este justificată, în această ordine de idei, constatarea faptului că ar fi lipsită de substanță examinarea existențialismului ca sistem ideatic fără a face referință la scrierile lui A. Camus, asocierea dintre numele scriitorului și doctrina existențialistă fiind tranșantă. Tradiția i-a rezervat, astfel, lui Camus un loc distinct în istoria dezvoltării existențialismului – acestei „filosofii a erei atomice” [2], conform calificării date acestei doctrine de William Barrett, autorul primului în SUA studiu important asupra existențialismului, prin care, în anul 1958, principiile filosofiei existențialiste erau lansate și explicate în lumea anglofonă.

Interpretarea operei camusiene a fost marcată mereu de primordialitatea clarificării unei ambiguități, rezumată într-o întrebare pe cât de simplă, pe atât de complexă: a fost Camus filosof în accepția uzuală a acestei noțiuni ori nu? Cu atât mai mult că scriitorul însuși a mărturisit într-un interviu, acordat publicației elvețiene „Servir” în decembrie 1945: „Eu nu sunt filosof. Eu nu cred suficient în rațiune pentru a crede într-un sistem” [3]. Temei pentru o atare autopercepție s-ar putea să fie faptul că Albert Camus nu a urmărit obiectivul elaborării unei doctrine filosofice sistematizate și exhaustive, deși întreaga sa operă este pătrunsă de idei filosofice, iar așa scrieri ca *Mitul lui Sisif* sau *Omul revoltat* îl situează, îndubitabil, în postura de „artist-filosof”.

Or, dacă – într-o aproximație minimală – un filosof este cel care „fabrică, construiește, gestionează concepte, tocmai această preocupare nu i-o pu-

tem refuza lui Camus” [4]. În mod categoric, opiniile specialiștilor converg în recunoașterea contribuției lui Camus la dezvoltarea existențialismului [5], chiar dacă sunt cunoscute declarațiile sale de genul: „nu sunt existențialist”, pronunțate în interviul pentru „Les nouvelles littéraires” din 15 noiembrie 1945. A. Camus recunoștea, de fapt, interesul său exclusiv pentru problematica etică: „Ceea ce mă interesează este, mai întâi de toate, cunoașterea faptului cum trebuie construit comportamentul. Mai precis, comportamentul omului care nu crede nici în Dumnezeu, nici în rațiune” [6].

Este evident că relația lui Camus cu existențialismul nu se pretează unei abordări superficiale și simpliste. Faptul disocierii scriitorului de doctrina existențialistă poate fi acceptat doar în acea măsură în care devine observată distanțarea sa treptată – în procesul evoluției viziunilor sale – de perspectiva existențialistă, în general, și de pozițiile lui Jean-Paul Sartre, în particular. Exegeții au propus anumite explicații posibile referitoare la dificultatea categorisirii operei camusiene în raport cu reperele existențialiste: „Filosofia, prin urmare, pentru Camus, este un domeniu al abstracțiunii, depărtat de viață și prin aceasta compromis în ochii aceluia pentru care instanța supremă este trăitul, existența umană” [7]. Așa cum, însă, problematica etică în creația lui Camus manifestă semnele derivării în mod expres din filosofia existențialistă, iar focalizarea atenției asupra aspectelor etice este caracteristică pentru majoritatea autorilor de lucrări cu sorginte existențialistă, nu ar fi nicio exagerare în circumscrierea lui Albert Camus în tabăra respectivă.

În orice caz, proximitatea lui Camus existențialiștilor transpare din modalitatea exprimării lirico-metafizice, adoptată în cadrul momentelor narative care reprezintă apanajul ideatic comun al stoicismului marcat de elementul tragic, precum și în profundul iraționalism, în pesimismul debordant al reflecțiilor care pot induce gândul despre ostilitatea lumii și lipsa de perspectivă a existenței. Nu pot fi neglijate nici circumstanțele în care s-a produs geneza existențialismului, pe de o parte, și apariția scrierilor lui Camus, pe de altă parte; astfel, este corectă plasarea lor în contextul social și cultural al epocii, după cum indică și comentatorii contemporani: „Mai întâi trebuie să avem în vedere contextul social, cu apariția celor două mari totalitarisme, comunismul și fascismul, cu tragediile individuale și colective la care acestea au condus” [8]. Lucrările lui Camus aparțin aceleiași perioade istorice ca și cele ale existențialiștilor, terminologia la care recurge Camus are trăsăturile comune cu cea a lui Sartre, „angoasa” lui Sartre este foarte apropiată de noțiunea „absurdului” în accepția lui Camus, sunt asemănătoare concepțiile metafizice ale libertății, dezvoltate de cei doi cugetători, „alegera” lui Camus este în multe privințe similară „alegerii” existențialiste. Poziția existențialiștilor, care considerau „temele ca angoasa, alienarea, absurdul, libertatea, angajarea și neantul drept elemente fundamentale ale existenței umane” [9], este împărtășită pe deplin de Camus, după cum atestă scrierile sale.

La o examinare atentă a provenienței și evoluției viziunilor filosofice ale lui

Albert Camus, raportarea lor la ideile lui Søren Kierkegaard, Karl Jaspers, Martin Heidegger, devine destul de plauzibil faptul că autorul *Mitului lui Sisif* de cele mai multe ori se menține în parametrii ideatici ai existențialismului. Fără a fi categorici, cert însă este că, atât gravitând inițial spre existențialism, cât și încercând mai apoi o anumită distanțare de această doctrină, Albert Camus a creat o filosofie proprie, a cărei temelie oricum rămâne a fi existențialismul. Este elocvent, în acest context, comentariul lui Nikos Lygeros, oferind interpretarea ce exprimă, într-un fel, poziția majorității exegeților operei camusiene: „El nu și-a acaparat tehnica filosofică pentru a crea opera ce s-ar pretinde a fi universală, dar, pornind de la filosofia însăși, a exprimat un curent de gândire care reprezintă nu doar o revoltă împotriva absurdului, dar și o veritabilă revoluție umană contra societăților de hazard, lipsite de rost, aflate în căutarea fericirii în detrimentul libertății. Aceasta este contribuția lui Albert Camus” [10].

De aceea, diferențele care pot fi găsite între viziunile filosofice ale lui Camus și cele ce reprezintă **chintesența existențialismului apar drept nesemnificative și nu pot constitui linii rigide de demarcație**, făcând, astfel, justificată și oportună examinarea operei camusiene în cadrul curentului de gândire existențialist.

În anul 1935, Albert Camus nota în jurnalul său: „Gândirea se produce doar în imagini. Dacă vrei să fii filosof – scrie romane” [11]. Această idee se regăsește și în comentariul său asupra romanului lui Sartre *Greața*: „...un roman nu este decât o filosofie expusă în imagini. Și într-un bun roman toată filosofia este trecută în imagini... Și această fuziune secretă a experienței și a gândirii, a vieții și a reflecției asupra sensului ei, iată ce-l face important pe romancier” [12]. Într-adevăr, pentru existențialiștii francezi limbajul universal al artei s-a dovedit a fi foarte potrivit, și ei au recurs la el pentru difuzarea în masă a ideilor sale. „În loc să-și dezvăluie tezele, aranjate într-un sistem, existențialiștii preferă o prezentare indirectă... în formă de romane sau drame, jurnale intime ori alte creații analoage care conțin ecoul vieții personale a omului” [13]. De altfel, Sartre, Camus, Simone de Beauvoir, Gabriel Marcel nu au fost cei dintâi scriitori care au demonstrat convergența cugetării filosofice și a artei scrisului – această veche tradiție a literaturii franceze poate fi ilustrată și de numele lui Montaigne, Pascal, Diderot, Rousseau, Voltaire, pentru a aminti doar câțiva dintre ei.

De la sine înțeles, că raporturile dintre literatură și filosofie nu pot avea o explicație univocă: mesajul filosofic al operei se revelează doar prin intermediul structurilor sale artistice. Romanele, nuvelele, piesele existențialiste, așadar, nu reprezintă nicidecum o expunere propriu-zisă a teoriei existențialiste, ci lucrări inspirate, derivate din starea de spirit existențialistă. Lucru paradoxal, la prima vedere, de multe ori în operele artistice ale existențialiștilor postulatele filosofice apăreau fiind exprimate mai clar, mai explicit și mai precis decât în scrierile filosofice propriu-zise.

În viziunea noastră, ideile existențialiste în creația scriitorilor, aparținând acestui curent, și-au găsit exprimare în genul dramatic. Drept argumente probante în acest sens pot servi piesele lui Jean-Paul Sartre *Muștele*, *Uși închise*, *Morți*

fără mormânt, *Mâinile murdare*, *Diavolul și Bunul Dumnezeu*, scrierile dramatice ale lui Gabriel Marcel, dramaturgia lui Albert Camus.

Obiectul filosofiei lui Camus – motivele comportamentului uman – constituie, în același timp, obiectul scrierilor dramatice. Totodată, un loc central în filosofia existențialismului revine noțiunii de situație. După cum se știe, aceasta reprezintă și o noțiune de bază în teatru. Tocmai de aceea genul dramatic „a convenit” atât de mult existențialismului francez. Îmbinarea teatrului cu filosofia a devenit, în consecință, un principiu estetic esențial al dramaturgiei existențialiste.

Punctul de reper cardinal al lui Albert Camus, manifestat în dramele pe care le-a scris, postulează alienarea originară, înstrăinarea profundă a fiecărui om în raport cu ceilalți. În acest context, este relevantă viziunea existențialistă a lumii, întruchipată în mod concret în operele dramatice ale scriitorului: *Caligula*, *Neînțelegera*, *Starea de asediu*, *Cei dreپți*.

Caracterizând, de o manieră generalizată, dramaturgia lui Camus, Martin Esslyn, teoretician și practician al teatrului absurdului, calificat de el ca o expresie a gândirii filosofice articulate a existențialismului francez [14], a ținut să accentueze faptul că teatrul lui Camus oferă spectatorului o lecție filosofică, formulată în mod intelectual.

REFERINTE BIBLIOGRAFICE

1. Henri-Lévy Bernard. Albert Camus, philosophe artiste. În: *Le Monde*, 2010, 6 janvier. Aici și în continuare traducerea din limba franceză a fragmentelor din textele citate ne aparține (S. M.).
2. Barrett William. *Irrational Man. A Study in Existential Philosophy*. Garden City, New York: Doubleday, 1958, p. 57.
3. Camus Albert. *Actuelles II*. În: Albert Camus. *Oeuvres complètes*. Tome III. 1949-1956. Paris: Les Éditions Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 2008, p. 402.
4. Henri-Lévy Bernard. *Op. cit.*
5. Benda Julien. *Tradition de l'existentialisme: ou Les philosophies de la vie*. Paris: Grasset, 1997. 140 p.
6. Lévi-Valensi Jacqueline (ed.). *Camus à Combat*. Editoriaux et articles (1944-1947). Woodstock: Priceton University Press, 2006, p. 100.
7. Vitner Ion. *Albert Camus sau tragicul exilului*. București: Editura pentru Literatura Universală, 1968, p. 75.
8. Rotilă Viorel. *Absurdul și depășirea absurdului la Albert Camus*. În: *Analele Universității „Dunărea de Jos” (Galați)*. Fascicula XVIII, Filosofie, 2006, N 6, p. 12.
9. Revet Mariken. *L'existentialisme et le Théâtre de l'Absurde*. 2013, 12 septembrie [On-line]. <http://prezi.com/u1pf9xeld2eu/lexistentialisme-et-le-theatre-de-labsurde/> (Accesat: 12 octombrie 2013).
10. Lygeros Nikos. *La révolte philosophique d'Albert Camus*. [On-line]. <http://www.lygeros.org/articles?n=5448&l=fr> (Accesat: 25 octombrie 2013).
11. Camus Albert. *Carnets I*. Paris: Les Éditions Gallimard, 1962, p. 23.
12. Camus Albert. *Essais*. Paris: Les Éditions Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1965, p. 1417.
13. Fouqué Paul. *L'existentialisme / Collection Que sais-je*. Paris: Presses Universitaires de France, 1964, p. 33.
14. Esslin Martin. *The Theatre of the Absurd*. Garden City, New York: Doubleday, 1961. 364 p.

ARTĂ ȘI CREAȚIE ÎN LUMEA ABSURDĂ A LUI ALBERT CAMUS

Lidia TROIANOWSKI, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

In the article there are analyzed the aesthetical interpretations of the existentialist philosopher and novelist Albert Camus regarding the role, the share of art and creation in an absurd and irrational world, a world which doesn't admit any other justification than an aesthetical one.

Lumea absurdă nu admite decât o justificare estetică ...[1]

Printre curente și școlile filosofice ale ultimului secol al mileniului trecut, existențialismul rămâne a fi nu numai unul dintre cele mai pesimiste și iraționale, dar care în special rezumă o hipersensibilitate activizată față de destinul omului, individului aruncat într-o lume absurdă și iluzorie, or curentul la care replicăm își află rădăcinile într-o perioadă de tensionate convulsii istorico-sociale și politice, astfel este orientat nu atât spre depistarea căilor și principiilor apte să sprijine specia umană, pe cale să capituleze în fața crizei civilizației, crizei rațiunii și celei umaniste, ci mai degrabă să constate această stare peremptoriu incertă a omului, alegând doar să protesteze împotriva eventualei capitulări a acestuia. Conform existențialismului, istoria modernă a devoalat la maximum caracterul instabil și mult prea fragil al existenței umane, pe acest temei individul trebuie să-și inventarieze propria lume spirituală, să-și aprecieze potențialul, capacitățile pentru a alege libertatea într-o lume absurdă, fără Dumnezeu, absolvită de legi morale și principii vitale.

Printre cei mai reprezentativi promotori ai complexului spectru ideatic, care reliefează și segmentul estetic al existențialismului, ținem în special să-i evidențiem pe N. Berdeaev, L. Șestov, M. Heidegger, J.P. Sartre, A. Camus. O retrospectivă asupra creației celor menționați mai sus determină o constatare, interesul lor în mare se exteriorizează prin exploatarea problemelor de ordin estetic, lucru care devine explicit și justificat de faptul că filosofia ei o testează ca pe o sferă a conștiinței, deosebită de știință, însă care face hotar cu creația. Încă o particularitate definitorie pentru creația filosofico-estetică a existențialismului este faptul că reprezentanții săi evită să-și abordeze ideile în tratate teoretice, preferând să le dezbată în propriile lucrări artistice. Un exemplu indubitabil în acest sens rămâne opera Laureatului Premiului Nobel pentru literatură (1957) Albert Camus, care se animează de problemele absurdului și revoltei nu numai din gândirea filosofică și religioasă franceză, „dar sucombă normele morale și valorile în conștiința milioanei de europeni, nihilismul reprezintă particularitățile contemporaneității” [2].

Puține personalități eminente ale secolului XX care au fost capabile să stârnească fascinație și pasiune similară lui Albert Camus, lucru datorat inteligenței

sensibile și extrem de permeabile față de aspectul existenței, spiritului care i-a nutrit creația și tribulațiile pe care le pune în ecuație cu iraționalismul și absurditatea lumii.

Simptomatic faptul că în *grosso modo* existențialismul își formulează ideile estetice, bazate în exclusivitate pe principiul autenticității, veridicității și, cu certitudine, al istorismului, astfel critica artei neangajate, a artei pentru artă, a dandis-mului se prezintă ca o dimensiune naturală, deoarece numai arta, sau cel puțin ei, în opinia lui Camus, îi revine misiunea nobilă de a depăși absurdul. Regizându-și ideile despre artă ca unica posibilitate de devansare a absurdului, A. Camus investește sfera în cauză cu un potențial redutabil nu numai de produs al revoltei artistului împotriva iraționalului, dar ca mijloc cu o capacitate de reprezentare ce nu poate fi realizat de raționalitatea descriptivă. Arta, cu nonșalanță, creionează unitatea în acele circumstanțe în care rațiunea nici n-o percepe, scopul ei, opinează autorul eseului *Mitul lui Sisif*, să dea o formă la ceea ce nu are. Nu „există deci numai creație, ci și corectare. De unde importanța formei. De unde nevoia unui stil pentru fiecare subiect, un total diferit, fiindcă limba autorului e oricum aceeași. Dar tocmai ea va face să sară în ochi nu unitatea cutărei sau cutărei cărți, ci a întregii opere”[3].

Deși în mai multe rânduri se contrapune intențiilor de a fi catalogat ca existențialist, Camus nu reușește să se îndepărteze, să evadeze din limitele acelor idei de ordin filosofic și estetic tangențiale, în linii mari, pentru toți reprezentanții orientării în cauză. Oportună în acest sens și mențiunea că autorul romanului *Ciuma* s-a contrapus și identificării de *filosof al absurdului*, apelativ de care făceau uz contemporanii săi pentru a-i caracteriza opera și concepțiile. Fără a se solidariza euforic cu epitetul de *filosof al absurdului*, Camus refuză destul de rigid să-și atribuie, să se împace cu această caracteristică pe care o considera puțin compatibilă sie. Mai mult ca atât, nedorind să se conformeze cu aceste calificative, în opinia sa nejustificate, încearcă să argumenteze prezența absurdului în opera proprie, astfel reliefându-l ca pe o etapă depășită, iar interesul față de subiectul dat animat fiind dictat de problemele, tribulațiile social-politice și spirituale ale epocii.

În această ordine de idei, obiectivitatea evaluării operei camusiene determină să menționăm că problema absurdului în opera sa nu este un lucru întâmplător, accidental, deoarece înregistrăm interpretări atât de ordin artistic, cât și teoretic, ca de exemplu în *Mitul lui Sisif*, în care nu numai că definește absurdul, dar ne detaliază cu scrupulozitate și căile care acced, anticipează această stare, care, la rândul ei, nu admite decât o justificare estetică.

Momente memorabile de emulație creatoare de ordin estetic atestăm cu privire la problema rolului și locului artei, căreia Camus îi rezervă un loc aparte în lumea irațională, iluzorie și absurdă. În sens univoc, conform lui, arta constituie o dimensiune calitativă a realității absurde, anume ea în aserțiunea Laureatului Premiului Nobel „devine pentru om unica șansă de a-și menține conștiința și de a-i fixa aventurile” [4]. Acest domeniu de activitate umană posedă potențialul de

a oferi cu generozitate starea de echilibru și confort spiritual, simultan se postulează ca un impediment „pentru ca adevărul să nu ne ucidă” [5]. Autoperfecționarea și autodezvoltarea spirituală constituie funcțiile de speță estetică pe care le îndeplinește în special arta.

Preocuparea impetuoasă a scriitorului față de artă ca o posibilitate de evadare din lumea absurdă, ca un produs al revoltei omului împotriva realității iraționale, care nu pretinde a fi analizată riguros, implică următoarele concretizări vizavi de aspectul dat – subliniem că anume pe acest segment aserțiunile sale suferă o evoluție radicală. Dacă în tratatul filosofico-publicistic *Mitul lui Sisif* Camus susține că domeniul dat trebuie privit ca un mijloc de punere în evidență a absurdului, dar nu de abandon al lui, atunci în lucrările tardive convingerea despre artă ca mijloc ce facilitează devansarea din lumea iluzorie și irațională devine vădită și declarată: „...am greși dacă am vedea în artă un simbol și dacă am crede că opera de artă poate fi socotită un refugiu în fața absurdului” [6].

Avizăm asupra interpretărilor camusiene în legătură cu opera de artă, pe care o profilează ca pe un „fenomen absurd” [7], incapabilă de a canaliza evadarea individului din răul spiritual, deoarece singură este „unul dintre semnele acestui rău” [8]. Sesizăm în acest context că scriitorul, cu certitudine, nu pretinde a sublinia o diminuare a însemnătății rolului și misiunii acesteia, ci prin nuanțe contrastante ale acestor opinii definește frontierele și spațiile de înrâurire ale artei care, cu dezinvoltură, „arată cu precizie calea fără de ieșire pe care mergem cu toții” [9].

Opinii proxime decupăm din spațiul concepțiilor sale despre opera de artă care se naște când inteligența renunță să emită raționamente asupra concretului. Astfel, din perspectiva acestor convingeri, adăunează un șir de argumente, prin intermediul cărora încearcă să deligitimizeze, simultan să supraestimeze rolul artei în calitate de mediator între rațiune și lume, fără a întârzia totodată să enunțe și un set de trăsături distinctive ale acesteia, care au predestinarea de a completa cu o comprehensiune temeinică ideile animate anterior – „e provocată de gândirea lucidă... întruchipează o dramă a inteligenței... înseamnă triumful cărnii” [10].

Probând în calitate de punct de contemplant arta, autorul romanelor *Ciuma* (1946), *Străinul* (1942), *Căderea* (1956) reflectă revelator simptomat alături și de criteriile definitorii ale artei adevărate. Pe acest temei, Camus fixează într-o manieră paradigmatică punctele nevralgice ale acesteia, pe care o postulează ca pe o realizare „totdeauna pe măsura omului... prin esență aceea care spune *mai puțin*... și întruchipează o dramă intelectuală” [11].

Prin urmare, sesizăm că, supunând examenului opera de artă adevărată, mi-zând concomitent pe o conturare pluridimensională a acesteia, filosoful existențialist selectează concludent calificativele operei absurde pe care le însușește sub egida conținutului de speță umanistă „arta autentică pentru el nu constă în repetare, ci în transfigurare” [12]. Cât privește tribulațiile cu privire la creație, rostul omului ce-și adună talentul, emoțiile, convingerile și aspirațiile pe altarul mu-

zilor constituie expresia unor anchilozări intelectuale care finalizează printr-o efervescență de judecăți emoționale secundate de enunțuri care nu deplasează accentele existențialiste. Astfel, arta pentru el rămâne o activitate de bază, care, prin instrumentarul propriu, este potentă de a oglindi idealurile, aspirațiile omului pentru libertate și frumusețe.

Decupăm din opera lui Camus și faptul că acesta consacră un loc aparte artistului, care, în opinia filosofului și romancierului, în permanență se află într-o poziție ambiguă: pe de o parte, există în lumea reprezentărilor frumoase, pe de alta, habitează într-un mediu social comun în gama de culori, valori și moravuri care este mult mai largă decât cea care se poate cataloga ca Frumoasă, Adevărată și Bună. Această capcană de ordin spiritual, grosolană și vulgară, constituie imbold pentru frământările artistului pentru care „a crea înseamnă a trăi de două ori” [13], fapt care în niciun fel nu exclude, ci dimpotrivă, generează tentația de a depista noi formule în ecuații extrem de dificile, ce-i permit a reda realitatea autentică, nevoală sau decorată, fără să facă abstracție de faptul că anume lui îi este rezervată misiunea nobilă de a sesiza problemele stringente ale timpului și existenței de a elabora căi de depășire a lor, de a stabili idealuri care îi privesc pe toți și spre care trebuie să tindă toți. Libertatea și adevărul, în toate formele și întreaga expresivitate, trebuie să constituie punctele de reper ale artistului, fiindcă „atunci trage hotar între artă și suferință, el taie propria rădăcină, și se absolvește pe sine de viața adevărată”[14].

Glosând asupra problemei creației, care oferă artistului șansa „de a-și depăși propriile năluci și de a se apropia cu puțin de realitatea nudă”[15], gânditorul face o trecere în revistă a operei vieții, tezaurului spiritual al mai multor personalități marcante ale culturii universale, ajungând la concluzia că omul de creație nu poate și nu trebuie să existe în afara realităților vieții, fie ele vulgare, sumbre și puțin atractive. Luând în calitate de exemplu destinul emoționant al scriitorului și esteticianului, O. Wilde demonstrează că acesta, aflându-se sub povara cotidianului searbăd, chiar dacă în spatele acestei monotonii se ascundea sclipirea saloanelor luxoase și vieții de fast, artistul a avut neatenția de a se abstractiza de laturile puțin plăcute ale vieții și, numai în momentul când destinul îl aruncă în acel spațiu cu care nicicând nu se identifica spiritual, conștientizează că, slujind frumusețea, s-a ridicat de-asupra lumii, și numai în închisoare și-a dat seama că în realitate a pus arta sa mai sus de oameni, or ea nu este capabilă să ofere nimic celor suferinzi.

Reticența față de lumea absurdă în care nu există perspective de viitor, speranță, credință, optimism îl determină să alunece spre ideea sinuciderii ca unica ieșire din acel impas, lucru pe care tot el nu-l încurajează, astfel cu promptitudine nedezmintită cercetează domeniul creației, ce se prezintă ca „ cea mai efica-ce școală a răbdării și lucidității... mărturie zguduitoare a singurei demnități a omului”[16]. Subliniem, conceptul de creație atribuie omului un rol de demiurg, chiar dacă unul minor, care-și modifică și-și conjugă propriile capacități pentru

înțelegerea ei. Mânduind argumentele cu o nonșalanță de invidiat, filosoful pretinde creației trei calități: revoltă, libertate și diversitate.

Revolta ca un element pe care Camus neapărat îl pretinde creației, cât și însuși faptul că tot ei îi revine obligația să explice ce înseamnă revolta, decelăm că, dacă calea spre pătrunderea existenței Camus o vede prin revoltă, atunci J.P. Sartre o găsește în libertate, care este o manifestare a existenței rațiunii. Plauzibil să consemnăm că misiunea imperioasă a artei în opinia filosofului constă cu preponderență în explicarea esenței revoltei umane împotriva realității. Remarcăm, în aceeași ordine de idei, că operele de artă ce nu corespund acestei exigențe programatice camusiene sunt pur și simplu neglijate de autor. În sens univoc, nu trebuie să facem abstracție nici de faptul că Camus își orientează pledoariile față de arta descriptivă vizavi de arta deschisă să realizeze legătura între om și realitate, să-l conducă, să-l dirijeze, să-i canalizeze aspirațiile și idealurile pentru alegere, lipsită de confuzii între lumea iluzorie, irațională și cea realistă. Arta adevărată nu fuge niciodată de viață, chiar și cu condiția că ultima e plină de mizerie, suferință, incertitudine, absolută de speranță și credință, ci încearcă s-o explice, să caute și să deconspire adevărul. Exemple grăitoare de creații de acest gen în opinia filosofului existențialist rămân a fi cele semnate de Nietzsche, Dostoievski, Tolstoi și M. du Garde.

Obiectivitatea evaluării concepției lui Camus solicită să evidențiem și pledoariile sale alături de menirea artistului în societate, care, chiar în pofida unor impedimente, cum ar fi dictatura, creația, rodul muncii sale, plauzibil să fie expresia aspirațiilor și idealurilor celor care nu au la dispoziție arta ca instrument al revoltei. Impasibilitatea, concretizează romancierul, față de lume este un lux tabu pentru artist. Pe acest fondal predominant estetic se înscriu și ideile care sunt concentrate în ecuația *societate – artist – artă*, schemă în care societatea, prin regimul de guvernare, legile, tradițiile și valorile proprii dictează în mare propriile reguli de joc pentru artă, și, bineînțeles, artistului, de aceea, constată el, dacă ultimul se aventurează să reprezinte adevărul, atunci „arta cu certitudine capătă o față mult prea severă” [17].

Arta trebuie să slujească tendințelor întregului popor, dar nu unei părți a societății, chiar dacă acest segment reprezintă elita politică, intelectuală sau aristocratică, în caz contrar, militează filosoful, ea se transformă într-un simplu instrument de distracții, fără pretenția perspectivei de a face corp comun cu cultura. Arta care nu este o expresie a necesităților sociale poartă un caracter utopic.

Enunțuri cu caracter confesiv-explicativ, în care predomină elementul programatic și care se substituie tentației de explicare și aprofundare a conceptelor de artă și creație, le atestăm și în discursul pe care-l pronunță în decembrie 1957, la ceremonia de decernare a Premiului Nobel, în care filosoful vine cu detalii relevante despre creație și predestinația artistului în lumea contemporană.

În discurs destinde tiparele viziunii, oferindu-ne cu generozitate opțiuni ce fără efort se înscriu în programul său estetic de talie existențialistă. Creația mă

ajută să exist, afirmă Camus, îmi facilitează potențialul pentru a nu mă înstrăina de oameni, a nu rămâne singur, să trăiesc ca și mulți alții. Ea [creația], completează în continuare scriitorul, nu este o simplă distracție a artistului solitar, dar „un mijloc de a exalta emoțiile cât mai multor oameni, dăruindu-le un model select, sublim al speranțelor și bucuriilor cotidiene”[18].

Exprimându-se nuanțat și degajat în contextul aceluiași discurs remarcabil, Camus, apelând la stereotipuri și clișee ușor palpabile în lucrările anterioare evenimentului din 10 decembrie 1957, postulează rolul și menirea creatorului în societate. Din moment ce artistul alege acest drum spinos și dificil, ce-l determină la o pribegie între două repere – el și lumea, adică de a se afla în permanență la jumătate de cale de frumos, fără de care viața n-are sens, și societatea umană din care nu poate evada. Vocația de artist presupune o organizare psihologică și emoțională aparte, nu toți sunt demni de ea și în măsură maturi pentru „a fi străini aroganței și disprețului... a dori să înțeleagă, dar nu să judece” [19]. Afișând un ton moralizator, Camus conchide, cu privire la contextul ideatic elucidat, că nimeni nu posedă gradul de maturitate solicitat pentru această vocație.

Slujirea libertății și adevărului – două principii, două exigențe, pe care romancierul le unifică parcă într-o deviză, care, ca o flamură, cu fidelitate trebuie purtată și cu rigiditate respectată de creator, artist. Fără a se rezuma la preceptele enunțate, Camus vine să concretizeze cât este de dificil pentru creator a se menține în albia acestor principii, deoarece, rezumă dânsul, adevărul nu numai că este misterios, ci mereu ne scapă, „el trebuie cucerit iar și iar”[20], pe când libertatea e mai mult decât periculoasă, a o poseda e la fel de „complicat pe cât e de tentant”[21].

În concluzie, subliniem că intențiile atestării levitației spiritului camusian în spațiul estetic pretinde cercetări complexe și pluridimensionale, chiar cu condiția celor deja existente [22], or problema artei și creației constituie doar un mic și neînsemnat capitol al vastelor și enciclopedicelor sale preocupări. Concentrarea doar pe aceste două aspecte, în mod cert, înseamnă *capitis diminutio* al tezaurului artistico-filosofic și publicistic lăsat de Camus. Pe acest temei, considerăm că din impresionantul palmares moștenit prezintă în special interes așa aspecte de ordin estetic ca: similitudini și diferențe ideatice atestate și promovate în sânul existențialismului; problema artei de propagandă – oglindă deformată a societății, instrument de manipulare a opiniei publice; atitudinile și pledoariile exegetului față de anumite genuri artistice; mimesisul social – subiect al interpretărilor romancierului; aserțiunile pe marginea corelației conținut – formă – originalitate într-o operă artistică; evoluția concepțiilor de ordin filosofico-estetic etc.

Ultima ratio, la cele decelate mai sus, subliniem că Albert Camus rămâne a fi unul dintre intelectualii eminenți care au lăsat o amprentă serioasă asupra gândirii filosofico-sociale și artistice din secolul trecut. Concepțiile sale redutabile în domeniul literaturii și esteticii au cunoscut la timpul respectiv aprecierea și considerația la superlativ a contemporanilor, rămânând perpetuu izvor nesecat de inspirație și admirație.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Camus A. Carnete. București: Editura RAO, 2002, p.18.
2. Руткевич А. Философия А. Камю. În: Альбер Камю. Бунтующий человек. Москва: Политиздат, 1991, p.12.
3. Camus A. Op. cit., p.299.
4. Camus A. Mitul lui Sisif, p.72 <http://www.scribd.com/doc> (accesat 20.XI.2013).
5. Ibidem.
6. Rotilă V. Absurdul și depășirea absurdului la Albert Camus. În: Analele Universității Dunărea de Jos, Fascicula XVIII, Filosofie, an III, Galați, 2006, nr. 6, p.73.
7. Camus A. Mitul lui Sisif, p.173.
8. Ibidem.
9. Ibidem.
10. Ibidem, pp. 174-175.
11. Ibidem, p.175.
12. Vitner Ion. Albert Camus sau tragicul exilului. București: Editura pentru Literatura Universală, 1968, p.153.
13. Camus A. Mitul lui Sisif, p.175.
14. Камю А. Творчество и свобода. Москва: Радуга, 1990, p.144.
15. Camus A. Mitul lui Sisif, p.188.
16. Ibidem.
17. Камю А. Творчество и свобода, p.134.
18. Камю А. Речь от 10 декабря 1957 года. În: Шведские речи. <http://philosophy.ru/library> (accesat 20.XI.2013).
19. Ibidem
20. Ibidem.
21. Ibidem.
22. Vitner Ion. Albert Camus sau tragicul exilului. București: Editura pentru Literatura Universală, 1968; Bratu F. Albert Camus: mit și metafizică. Iași: Editura Junimea, 1998; Rotilă V. Op. cit.; Долгов К. От Киркегора до Камю. Философия. Эстетика. Культура. Москва, 1990; Великовский С.И. Грани «несчастливого сознания» (театр, проза философская эссеистика, эстетика А. Камю). Москва, 1973; Борев Ю. Спор идет о смысле жизни В: Иностранная литература, 1960, № 5; Кутасова И. Альбер Камю: нигилист против нигилизма. В: Вопросы философии, 1975, № 7; Семенова С. Метафизика искусства Камю. В: Теории, концепции, школы. Москва, 1975; Соловьев Э. Экзистенциализм: Историко-критический очерк. В: Вопросы философии, 1967, № 1.

MOȘTENIREA CA VALENȚĂ SPIRITUALĂ ÎN CONTEXTUL CULTURII NAȚIONALE

Ana PASCARU, *doctor habilitat în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

The main stream of this paper is statements the necessity to develop the social axiology through community heritage. In this context the author demonstrate how social aspects of axiology facilitate to identify the real circumstances/ the system of values on the social system/ and its sustainability in the community heritage. Also from this approach is an invitation to elucidate the new social challenges and their influence on the community heritage.

Un atare mod de abordare a moștenirii, pe cât pare de provocatoare, pe atât de necesară, este grație transformărilor schimbării din societate la mai bine de un deceniu de trecere și într-un nou secol. Sunt transformări care, revărsate peste toate domeniile, inclusiv și peste cel legat de funcționarea sistemului de valori în ansamblul sistemului social al societății contemporane, le regenerează. În această ordine de idei, transformările surpă, dar și recrează spațiul în care sistemul de valori se pliază pe acțiunea socială, valorificându-și potențialul. Valorificare care de departe nu semnifică instantaneu înlocuirea setului de valori în raport cu nevoile și necesitățile membrilor societății, iar experiența sec. XX abundă la acest capitol. Este o stare de fapt care se datorează multiplelor *isme* cu care s-a confruntat societatea[1], fie că societalul a fost dispersat și izolat atunci când i se înlocuiește artificial/ arbitrar spațiul cultural. Astfel, valorile, circuitul valorilor, ca și sistemul de valori marginalizate și manipulate, sunt utilizate la sprijinul ideologiilor doctrinare.

Constatăm că distanța celor mai bine de două decenii de la implozia sistemului totalitar și căderea Zidului de la Berlin a îndepărtat, dar nu și înlăturat, problemele trecutului societății cu precădere în devenire cum este cazul Republicii Moldova. Este necesar de subliniat că schimbările nu sunt doar tehnice, tehnologice, ci mult prea profunde și înglobează întreaga paletă a componentelor lumii/societății contemporane. De aici și tentativa de a recurge la formula reconsiderărilor, formulă mai puțin utilizată, dar necesară contextualizării reconsiderărilor, deoarece se facilitează identificarea direcției spre care se îndreaptă societatea și evoluția acesteia. Or, dacă în modernism cadrul acesteia se îndreaptă spre unul informațional, în postmodernism, datorită oportunităților postmodernității (niveleuri de dezvoltare, inclusiv tehnologiile performante) spre post-informațional, la cumpăna dintre milenii contururile societății dintre civilizațional și cultural este unul bazat pe știință (*knowledge society*). Schimbările profunde sensibilizate inițial intra-societal, indicatorii sociali, și nu numai, relevă că aceștia au fost catalizați preponderent de factorul extern, chiar dacă se recunoaște insuficient de puțin. Deoarece, dincolo metafora(Zidul de la Berlin), acesta a marcat împărțirea lumii

între Est și Vest după cel de-al Doilea Război Mondial, schimbările s-au ținut lanț într-un fel (democratic) sau altfel (totalitar), dar percepute drept intra-cadru în situația de odinioară a societăților. În timp ce realitățile manifeste reliefa o prezență mult prea sporită a factorului extern în comparație cu sensibilizările la nivel de colectivitate sau la cel individual.

Or, concomitent cu problemele moștenite de la sistemul de odinioară, societatea în devenire se confruntă și cu cele noi, care n-au întârziat să apară și nu arareori realizează front comun, acutizând stările de incertitudine. Experiența celor două decenii de la Declarația de Independență a statului Republica Moldova denotă că costurile soluțiilor aplicate acestui gen de probleme în mare depinde de promptitudinea și disponibilitatea instituțiilor societale, dar și de modul în care sunt implicați membrii comunității. Implicarea mărginește cu diminuarea expectativei din comportamentul cetățenilor, adică a mentalității colective, dar și imprimă valoare activităților care se întreprind. Chiar dacă inițial se pretindea că problemele respective afectează doar arealul invocat al societății contemporane, timpul social deconspiră acest lucru, evidențiind efectele manifestării lor și pe segmentul celui prosper, adică cadrul societății stabile. Or, efectele schimbărilor profunde reflectate în transformările din arealul societății în curs de formare/devenire sau decomunizare au depășit frontierele, alimentând/ proliferându-se într-un fel peste problemele specifice comunității prospere.

Schimbările profunde evidențiate în transformări penetrează aproape în totalitate palierele realității sociale, regăsindu-se în manifestările diverse, divergente, dar congruente și insuficient sensibilizate. Este vorba, *primo*, de recunoașterea axiomei că realitatea societății contemporane înglobează o totalitate de comunități care se disting între ele ca fiind de la deschisă sau închisă[2], modernă[3], modernă radicalizată[4], lichidă[5], postmodernă[6], până la stabilă, autoritară/totalitară, instabilă/în devenire[7]. *Secondo*, clasificarea culturală a societății este distinsă și prin una civilizațională – de la informațională, postinformațională până la cea bazată pe cunoaștere [7]. *Tertio*, evidențierea clasificărilor respective de departe nu semnifică eliminarea elementelor de tradiționalism, modernism revitalizat în postmodernism sau informaționalism, postinformaționalism și societatea bazată pe cunoaștere. Distingerile culturale și civilizaționale[8] întreprinse asupra comunităților societății contemporane demonstrează nu atât diferențele, cât proximitatea delimitărilor în/și dintre ele. Or, independent de statul fiecărei dintre comunitățile societății, realitățile acestora sunt din ce în ce mai fragile în raport cu problemele care le bulversează. În această ordine de idei, identificarea oportunităților care facilitează canalizarea energiilor ca urmare a problemelor acumulate și nu arareori fără soluții de perspectivă rămâne un imperativ și pentru societatea sec. XXI.

Oscilările societății contemporane între pluralitatea entităților comunitare și tentația de retractare a conflictului social în conciliere și congruență sunt un fel

de hârtie de turnesol care verifică sustenabilitatea sa pe cupola civilizațională, cu precădere perpetuarea moștenirii prin prisma axiologiei sociale. Verificare care într-un fel deconspiră amplitudinea oscilațiilor, dar și căile posibile de fructificare a lor în comunitățile societății contemporane, inclusiv prin intermediul valorilor naționale, societale și general-umane. Or nu este un secret că în mediul comunitar caracterul acțiunilor care se întreprind este între plus și minus condiționate de calitatea activităților. În acest sens, analiza calității se cere a fi una axată pe funcționalitatea sistemului de valori și contendența acestuia în activitățile sistemului social. De ce? Deoarece sistemului totalitar în comunitățile actualmente în devenire i-a reușit pe parcursul a mai bine de o jumătate de secol să abroge conținutul valorii, proliferând doar forma acesteia. Este o perioadă în care suprimarea circulației valorilor, a schimbului setului de valori din comunitate și spațiul cultural în care acestea se manifestă au fost distorsionate de la arealul normalității și raportate la nevoile și necesitățile celor doctrinare. Iar excluderea valorii proprietății private din conștiința individuală, socială și introducerea celei colective a condus la pavarea drumului către servitute[9].

Evident, în dependență de statul său pe cupola civilizațională moștenirea societății se confruntă cu diseminarea realității multiculturală și prefigurarea unității în diversitate. Probăm că schimbărilor în societate în devenire semnifică și redimensionarea structurii sociale, adică a grupurilor reprezentative care intru-nesc de rând cu criteriile clasice etnice, confesionale, demografice, vârstă sau sex și cele gen grup lingvistic (minoritate lingvistică), în care se regăsesc reprezentanți ai diferitor minorități naționale, responsabili pentru denaturarea moștenirii prin stăvilirea procesului de curățare a pilonilor valorici, continuând să susțină o cultură colectivă bazată pe remitizarea valorilor doctrinare ale ideologiei comuniste. Chiar dacă în societățile prospere, așa cum deja s-a menționat, semnificația schimbărilor continua să fie una minoră, în realitate prezența efectelor se regăsesc și în sensibilizarea cetățenilor, dar și în disponibilitatea instituțiilor abilitate de a asigura modul de funcționare a sistemului de valori în ansamblul sistemului social, și nu oricum, ci prin quantumul de valori axiologice (în baza valorilor general-umane) manifeste la confluența dintre spațiile culturale într-o proprie supraviețuire[10].

Quantumul de provocări cu care se confruntă societatea contemporană în general și a cea în devenire în particular explică temerara încercare de fructificare a axiologiei sociale în abordarea moștenirii. Or, tabloul comunității în devenire și transformarea părții într-un întreg reprezintă eforturile ce se impun a fi realizate la toate nivelurile ierarhiei sociale, pe de o parte, încadrarea lor (rezultatele eforturilor) într-un timp social util, pe de alta. Încadrarea în timpul social însemnând dacă nu controlul deplin, atunci parțial asupra costurilor pe care fiecare comunitate le susține, a căror redimensionare înseamnă utilizarea capitalului societal, inclusiv a valorilor culturale și general-umane. Cu atât mai mult cu cât întârzierile la acest capitol se completează și cu multiplicările nivelului de inter-

conexiune/interdependență/interacțiune dintre comunități. În consecință, multiplele probleme pe care o comunitate în devenire este impusă să le facă față fie prin căutarea de oportunități plauzibile, fie să rămână în continuare vulnerabilă. Vulnerabilitatea în acest caz mărginește cu divizarea comunității, stigmatizarea și chiar pierderea unor segmente ale moștenirii culturale, inclusiv prin prezența insensibilizantă a setului de valori în acțiunile societale care se întreprind.

Peremptoriu, căutările de oportunități diferă de la o comunitate la alta, dar definitoriu, pentru fiecare rămâne a fi resurse minime, eficiență maximă și cu un grad de sustenabilitate cât mai înaltă. Or, în comunitățile care niciodată n-au avut un statut de un tot întreg fiind doar parte, fructificarea oportunităților pe palierul moștenirii riscă producerea de alte cataclisme sociale. În această ordine de idei, starea de fapt din societatea moldovenească nu este strict particulară, ci mai degrabă una ordinară, datorită surselor care au alimentat-o. Nu este nici un secret că în condițiile sistemului totalitar dezrădăcinarea (dezmoștenirea) spațiilor sociale a fost una din componentele fundamentale ale Politicii *devida et impera*. Și nu numai atât, în spațiul Republicii Moldova introducerea limbii ruse la toate nivelurile ierarhiei sociale, inclusiv în educație, s-a soldat cu marginalizarea valorii limbii române și înlocuirea ei cu dialectul moldovenesc. Chiar dacă utilitatea acesteia era doar formală, în timp această politică a dat roade scontate, lipsind valorile naționale de propriul spațiu cultural și dezmoștenirea identitară a reprezentanților etniei majoritare de români/moldoveni.

Analiza redimensionării la nivelul macro efectuată prin prisma experienței celor 20 de ani de independență reflectă utilitatea reformării instituțiilor sociale și ajustarea lor în conformitate cu nevoile și necesitățile societății atât pe exterior, cât și pe interior, aceasta fiind o cerință majoră pentru orice societate care încearcă să-și găsească propria nișă culturală și civilizațională într-o lume în plină mondializare/globalizare. Aceasta se impune cu atât mai mult, cu cât drumul spre o societate deschisă este secundat de tributul celei închise[2], așa cum se menționase anterior. În cazul societății moldovenești, acest tribut este direct proporțional perpetuării ei ca entitate. Particularitățile care o definesc și o fac distinctă în raport cu celelalte foste componente ale mega-societății sovietice rezidă în hotarele acesteia și gradul sporit de cultură colectivă[11], chiar dacă, așa cum s-a mai invocat, n-a fost niciodată un întreg din punctul de vedere al filosofiei sociale.

Este general acceptat că motivarea cunoașterii și sensibilizării asupra procesului devenirii unei părți (a comunității) într-un tot întreg este direct proporțională înțelegerii profunzimii schimbărilor cu care se confruntă noile democrații și în ce măsură se poate vorbi de actul valorificator întreprins. Realitățile ce s-au prefigurat la două decenii de la implozia URSS-ului reflectă transformări ce denotă că acestea se produc nu numai în cadrul lor. Astfel, odată cu independența politică obținută, părțile de odinioară s-au ales și cu multiple provocări interne și externe. Aceste provocări au cerut o implicare totală și de durată a tuturor instituțiilor, dar și a membrilor acestor entități în devenire. Pe de o parte, s-a manifestat in-

tenția noii conduceri de la vârful piramidei puterii de a fundamenta valorile democratice în procesul de constituire a entității societale, de a minimaliza costurile trecutului și ale crizei sociale-politice-economice-culturale declanșate. Pe de altă parte, s-a purces la edificarea cât mai rapidă a consistenței factorului intern și stăvilirea inferiorității acestuia în raport cu nevoile și necesitățile societății, dar și față de factorul extern. Or, factorului extern i se datorează în mare parte susținerea/menținerea exploziei de neînțelegeri și soluțiile apărute contra cronometru în aplanarea acestora. Problemele trecerii de la un sistem de organizare mecanică a societății la unul organic provoacă neapărat nemulțumiri – de la costuri înalte, cum ar fi căderea calității vieții, până la neacceptarea pierderii posturilor, care odinioară permiteau celor în funcții de conducere să se afle lângă repartiția bunurilor materiale, în timp ce membrii de rând ai societății erau cei care suportau o asemenea distribuție. Drept urmare, factorului extern (rus) i-a reușit după 1991, cu contribuția nemijlocită a celor nemulțumiți din societatea moldovenească, să transforme componenta interetnică a conflictului social în una distinctă. Astfel, moștenirea culturală a fost din temelie subminată și pusă sub semnul incertitudinilor, deoarece internaționalizarea caracterului neînțelegerilor au prejudiciat securitatea societății în formare, soluțiile la cerințele invocate ne mai regăsindu-se în interiorul ei, dar și cele venite din exterior sunt abandonate[7].

Semnificația referințelor anterioare asupra imploziei mega-societății sovietice și a structurilor ei rezidă și în faptul că noile democrații s-au declarat deschise redimensionării moștenirii[7] respective, încercând să-și aducă componentele structurale în conformitate cu realitățile în plin proces de prefigurare. Este un lucru deloc facil de obținut pentru orice societate și e la limita posibilului atunci când această societate se află la începutul propriei independențe identitare. Astfel, tentativele de a readuce legile economice în concordanță cu aspirațiile politice într-un mediu social și societal măcinat de mentalitatea colectivă s-au soldat cu șanse minime pentru a constitui un mediu benefic pentru propria promovare, indiferent de apartenența națională, confesională sau mediul de reședință a exponenților societății. În cazul societății din Republica Moldova, etnia majoritară – moldoveni/români – a fost masiv deznaționalizată și divizată, astfel că constituirea grupurilor sociale s-a lovit, pe de o parte, de capacitatea redusă a grupului respectiv de unificare a tuturor forțelor sănătoase în numele scopului comun – edificarea independenței reale a societății moldovenești, pe de alta, nu s-a reușit minimalizarea intervenției imigranților, care timp de mai mulți ani au fost pe picior de beneficiari și conducători în acest spațiu pentru care moștenirea culturală a autohtonilor era doar formă fără conținut. În consecință, revenirea la valorile fundamentale care să fie asigurate de cele democratice, chemate să le susțină pe cele identitare de care o parte din grupurile respective au fost absolvite anterior, s-a soldat cu neînțelegeri și blocaje de comunicare, care au condus la declanșarea operațiunilor militare în vara anului 1992 [7].

Sine dubio, constituirea spațiului comunitar devine imposibil dacă pilonii

acțiunilor grupurilor care o definesc nu sunt fundamentate pe valorile general umane care înglobează atât valorile identitare, cât și cele comunitare. De ce ? Deoarece comunitatea din punct de vedere structural, ca de altfel și toată societatea, este una multiculturală, în care grupurile care o definesc fie sunt omogene, fie difuze, care finalmente diferențiază acțiunile și îl fructifică în mare după principiul conexiunii necesare [12]. În caz contrar, are loc abrogarea rădăcinilor culturale și identitare nu numai a celor care le-au pierdut sau îndepărtat, dar și a celor care tind să și le redimensioneze în noile condiții, deoarece ceea ce vor putea obține va fi net inferior așteptărilor lor. Delimitările în spațiul comunitar sunt imposibile, cu atât mai mult cu cât acesta în Republica Moldova este unul multicultural și nicidecum multinațional cum se vehiculează, spre regret, în spațiul academic, care ar fi trebuit să fie mult mai prudent. Astfel, neînțelegerile dintre grupurile implicate, amplificate prin manipulare de forțele din exterior și interior, s-au soldat nu numai cu divizarea pe mai multe niveluri, declanșarea unor manifestări conflictuale dificil de soluționat și cu un vădit caracter artificial (care contravine realității), dar și cu internaționalizarea conflictului social din raioanele de est, conducând la *transnitrizarea* întregii societăți moldovenești .

Tabloul moștenirii societății moldovenești este completat și de valențele comunicării dintre grupurile constituitoare, care, conform măsurării opiniei publice, de mai bine de două decenii rămân insuficient fructificate. Astfel, radiografia longitudinală asupra comunicării și oportunităților în relațiile dintre grupul etnic majoritate și minorității lingvistice denotă o dominație a trecutului tributar și un grad sporit de împotmolire și marginalizare până la uitare a moștenirii culturale. Comunicarea, sau mai degrabă stavilele necomunicării dintre grupurile invocate, este una anostă și defectuoasă deopotrivă pentru fiecare, deoarece nerespectarea valorilor comunitare în spațiul societal prejudiciază moștenirea grupului etnic majoritar, iar pe cel lingvistic îl înstrăinează și mai mult de rădăcinile moștenirii cultural-istorice. Și dacă în cazul grupului etnic de moldoveni/români îi este imputat iredentismul românesc (lipsit de dreptul la spațiul cultural propriu în perioada sovietică) și în continuare în comunicare se pedalează pe cel artificial – moldovenesc, atunci reprezentării grupului minoritar lingvistic își etalează apartenența la spațiile cultural-istorice, chiar dacă limba-haina spirituală a valorilor identitare, este alta. Or, lipsite de spațiul cultural, valorile sunt politizate în exces, iar încercările de recuperare a grupului majoritar în cadrul societății ce tinde spre a fi independentă este utilizat, pretext de nemulțumire atât pentru reprezentanții minorității lingvistice, cât și a factorului extern. În această ordine de idei, nemulțumirile reprezentanților grupului minoritar sunt folosite și în calitate de pretext de către factorul extern, pentru a se implica în afacerile interne ale societății moldovenești. Este vorba de susținerea regimului separatist din raioanele de est ale Republicii Moldova, exacerbarea iredentismului românesc sau, mai nou, utilizarea surselor energetice prin care factorul extern periclitează considerabil supraviețuirea societății moldovenești pe cupola civilizațională. Această

stare de fapt, care se proliferază asupra societății Republicii Moldova și nu face decât să demonstreze viabilitatea tezei expusă de D.P.Moynihan [13] la începutul anilor '90 ai sec. XX, va exista atâta timp cât va fi disponibilă Federația Rusă să accepte o tentativă de resovietizare a fostelor componente ale URSS-lui în opinia ex-secretarului de Stat al SUA H. Clinton din 2012.

În loc de corolar, sfârșit de secol XX și început de Mileniu III aduce în prim – plan necesitatea cunoașterii efectelor, consecințelor, dar, nu în ultimul rând, a cauzelor care alimentează cumulul de probleme cu care se confruntă societatea contemporană și pentru care se încearcă să se susțină din contul moștenirii culturale, inclusiv cea în formare. În această ordine de idei, cât n-ar părea de ne-verosimil, și problema supraviețuirii diversității culturale devine una dintre cele mai stringente. Deschiderile de noi orizonturi, pe de o parte, facilitează găsirea de oportunități, iar pe de alta, gradul de pregătire a comunităților umane multiculturală în fructificarea rezultatelor obținute. Este vorba de modul în care se valorifică aceste rezultate, adică crearea de bunuri materiale și spirituale ce în timp fie suplinesc cadrul valoric, fie o parte dintre acestea devin valori. Dar mai este și partea despre care se lasă în umbră tendința de a utiliza în exces rezultatele respective fără a lua în calcul prejudiciile de viitor în care se pot transforma bunurile produse. Or, condițiile societății bazate pe cunoaștere, semnificativul căreia simbolizează nelimitat la informația mediatică și științifică, de rând cu dificultățile în identificarea căilor de responsabilizare nu doar a cercetătorilor, ci și a tuturor beneficiarilor.

Temerara încercare de contextualizare a unei axiologii a moștenirii în societatea în devenire reprezintă o prospectare a oportunităților în vederea încadrării semnificativului acesteia. Cu atât mai mult cu cât contururile societății contemporane, de rând cu modificarea frontierelor obișnuite, este supusă tendințelor și proceselor extra-sociale, care, venind în contact cu cele interne, catalizează nevoile & necesitățile membrilor societății și, nu arareori, în non-balanță cu moștenirea culturală nu numai a mediului comunitar respectiv, ci și a celui civilizațional. De ce? Deoarece modificările frontierelor în esență reprezintă doar partea vizibilă a aisbergului, în timp ce semnificativul abundă în diversitatea încadrărilor și doar insular se raportează la nivelurile de realitate a societății propriu-zise. Se datorează acest lucru și noilor orizonturi care se deschid, dar și a desprinderii mai multor societăți de sistemul totalitar. Implozia sistemului comunist, într-un fel, a facilitat declanșarea recuperărilor în societățile respective și în cele în curs de formare, inclusiv a modernității, și nu oricum, ci în mare cu elemente de post-modernitate, dar și a facilităților societății bazate pe cunoaștere de supraviețuire a moștenirii identitare. Cu remarcă că, și pentru reprezentanții grupurilor sociale în formare, independent de apartenența etnică, confesională sau de alt gen, din noile democrații de rând cu aspirațiile politice ale propriilor lideri supraviețuirea diversității culturale înseamnă mai mult decât eradicarea sărăciei sau asigurarea minimumului de confort indiferent din contul cui.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Kolakowski L. *Main Currents of Marxism: the founders, the golden age, the breakdown*. Leicester: Leicestershire UK, 2010. 1504 p.
2. Popper K.R. *Societatea deschisă și dușmanii ei*. Vol. II, p. 93-95; Vol. I, cap. 10, p.194-227; Vol. II, cap. 24, p. 244-281. București: Editura Humanitas, 2005.
3. Habermas J. *Philosophical discourse of modernity*. Cambridge: Polity Press, 1984. 368 p.
4. Giddens A. *Consecințele modernității*. București: Editura Univers, 2000. 176 p.
5. Bauman Z. *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press, 2000. 228 p.
6. Loytard J-F. *Condiția postmodernă. Raport asupra cunoașterii*. București: Editura Babel, 1993. 144 p.; Hutcheon L. *Politica postmodernă*. București: Editura Univers, 1998. 218 p.
7. Pascaru A. *Societatea contemporană între conflict și conciliere: cazul Republicii Moldova*. Chișinău: Tipogr.-Sirius, 2012. 192 p.
8. Huntington S. *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*. București: Editura ANTET, 1997, 528 p.; Rosanvallon P. *Noua problemă socială*. Iași: Editura Institutului European, 1998. 176 p.
9. Haeyk F. *Drumul către servitute*. București: Editura Humanitas, 2006. 320 p.
10. Pascaru, A. *Condiționarea valorilor în societate*. In: Gh. Bobână & A. Pascaru (coord.) *Redimensionarea valorilor în contextul noii vecinătăți cu Uniunea Europeană*. Chișinău: Tipografia Sirius, 2011, p. 7-40.
11. Hofstede G. *National cultures, organizational cultures, and the role of management*. In *Values and Ethics for the 21st Century* F. González (ed.). Madrid Spain: BBVA, 2011, p. 459-81
12. Noica C. *Principiile logicii și legile lui Newton*. În: *Probleme de logică*, vol. IV. București: Editura Academia Republicii Socialiste România, 1972, p.73; Dima T. *Ce „rost” mai au principiile logicii?* În: *Simpozionul Național Constantin Noica*. Ediția a III-a. București: Editura Academia Română, 2011, p.30-34.
13. Moynihan D.P. *Pandaemonium. Etnicity in international politics*. New-York: Oxford University Press, 1993. 153 p.

PERSPECTIVE INTERDISCIPLINARE ASUPRA VALORII COMUNICĂRII JURIDICE ÎN APLICAREA DREPTULUI

Rodica CIOBANU, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM

*Ființa noastră e la discreția celorlalți, nu apari tu în ochii unuia așa cum ești,
ci cum au reușit alții să sugereze o imagine despre tine.*

Marin Preda

Summary

The radical changes in socio-political and economic system that took place with the declaration of independence of the Republic of Moldova, the hope to establish the rule of law, have developed some new requirements for those practicing in the field of law. Because of this, we consider important to talk about the learning process from an interdisciplinary perspective, that comprise the convergent approach to legal communication from the perspective of different areas, such as our ways to solve the problems we have. In this context, an area that has been given less importance it is analysed, considering that it may be important to lawyers, not only the acquisition of knowledge from every branch of the law but also the study of the legal communication. Thus, the present article highlights the most important aspects of legal communication that reflect the possibility of leading the process of teaching/ learning to the acquisition of the necessary practical skills and useful in training.

Schimbările radicale ale sistemului social-politic și economic ce au avut loc odată cu declararea independenței RM, aspirațiile spre formarea unui stat de drept au stabilit unele cerințe majore ale societății: – îmbunătățirea calității muncii reprezentanților profesiei de jurist (procuratură, justiție, interne etc.); – crearea de noi standarde de formare profesională raportate noilor condiții. Aceste două deziderate au profilat printre calitățile profesionale esențiale pentru practicarea meseriei și necesitatea deținerii unor competențe comunicaționale ale juristului, depășirea stilului birocratic, învechit de comunicare și gestionarea diverselor situații de criză și conflicte de interese.

În prezent, când statul Republica Moldova a luat o direcție proeuropeană, când politicile de dezvoltare a statului sunt orientate spre standarde internaționale, este nevoie să fim conștienți de perioada de tranziție complexă și dificilă, cu transformări esențiale în toate domeniile, în special în cadrul legislativ. Toate modificările care au fost derulate în cadrul dreptului trebuie inițiate din interior. În acest context, analiza comunicațională, care se referă la modul în care își realizează scopurile și își onorează obligațiunile sale prin intermediul comunicării, profesionalistul dreptului devine un element indispensabil în evaluarea performanțelor și a rezultatelor obținute.

Or, așa cum menționa A. Codoban, dreptul nu rezidă atât în aplicarea unor legi generale la cazuri individuale, prin intermediul categoriei logice a particularului, cum o perspectivă excesiv de formală ne-a făcut o vreme să credem în

înțelegerea semnificației faptei juridice, și a sensului uman al deciziei instanței de judecată, care are în vedere nu obiecte neînsuflețite, ci oameni, nu atât bunuri, cât persoane. Afirmatia în cauză face trimitere la valoarea actului de justiție raportat esenței umane, satisfacerii necesităților de securitate, dreptate, echitate etc. a acestuia, scopuri care pot fi realizate prin moduri specifice de comunicare. În aceste condiții, comunicarea juridică se manifestă ca un domeniu interdisciplinar, ce își aduce contribuția la realizarea dreptului și care implică nu doar cunoștințe din drept și comunicare, dar și din cadrul psihologiei sociale, sociologiei etc. domenii care împreună vor contribui la realizarea eficientă a dreptului.

Comunicarea juridică este un mod specific de comunicare, ce se deosebește de oricare alt tip de comunicare umană, în sensul că acesta din urmă nu se mai adresează unei mulțimi de neinițiați care se adună în piața publică sau a auditoriului universal, ci unor publicuri specializate, care împărtășesc anumite norme, valori și principii ce dobândesc adesea în cadrul argumentării statutul de fapte sau chiar de adevăruri axiomatice.

În aceste condiții, pragmatismul societății contemporane a impus luarea de atitudine asupra unor aspecte deosebite. În special în cadrul unui stat de drept devin importanți factorii care ar părea că sunt străini acestui domeniu. Este cunoscut că în pofida calității crescânde a actului de justiție, nu de puține ori unii oameni, deși au dreptate, nu pot sau nu știu să-și ceară drepturile sale, să-și dovedească susținerile și cererile legitime, într-un cuvânt – să comunice. Din aceste considerente, cunoașterea drepturilor, [1] a obligațiilor, a regulilor apărării juridice, a căilor și procedurilor legale ne dau curajul și încrederea necesară în ceea ce facem și, în special, atunci când comunicăm ajutându-ne să:

- prevenim încălcarea drepturilor și libertăților;
- înlăturăm riscul de a greși, de a abuza sau de a persista în greșeală;
- economisim timp și bani adresându-ne documentat chiar acelor organe ale statului care sunt obligate să ne apere interesele;
- avem o conduită ce nu va intra în conflict cu legea;
- posedăm puterea de convingere, argumente și succes în identificarea și buna folosire a probelor în apărare sau în acuzare după caz;
- înțelegem locul și rolul persoanelor, autorităților, societății în domeniul comunicării;
- cunoaștem mecanismele de gestionare a situațiilor de criză.

Toate cele menționate indică două aspecte esențiale în tratarea temei comunicării juridice: de pe o poziție ne referim la valoarea, capacitatea și calitatea comunicării realizate de către specialistul în drept, care se realizează atât la nivel profesional, cât și social; de pe altă poziție sunt cunoștințele despre drept a cetățenilor și capacitățile comunicaționale a acestora.

În altă ordine de idei, invocăm în calitate de argument faptul că în toate instituțiile de învățământ, odată cu aderarea la procesul Bologna, se încearcă direcți-

onarea procesului de predare/învățare spre însușirea unor competențe practice, orientare îndreptățită undeva de realitățile sociale care pun în fața juristului alte standarde profesionale decât altădată. Datorită acestui fapt, considerăm că este important să vorbim despre procesul de învățare dintr-o perspectivă interdisciplinară, care cuprinde abordarea convergentă a comunicării juridice din perspectiva diferitor domenii, precum și drumul prin care am fi capabili de a soluționa problemele pe care le avem. În acest context, revendicăm drepturile unui domeniu căruia i s-a dat mai puțină importanță, considerându-se că poate fi important pentru meseria de jurist însușirea cunoștințelor din orice ramură a dreptului, dar nu și studiul comunicării juridice. Vom încerca să argumentăm importanța acestuia și pentru domeniul dreptului.

Problematica pusă în discuție se impune și prin multitudinea aspectelor practice abordate. În cele ce urmează ne vom raporta la rolul comunicării și a mecanismelor pe care acest domeniu ni le propune. Credem că unele dintre raționamentele propuse ar putea fi de un real folos atât teoreticienilor, cât și practicienilor angajați în realizarea dreptului.

În general, dacă ne referim la termenul de comunicare, acesta se referă la o legătură, unitară, biunivocă sau multiplă între două sau mai multe persoane (entități). Această legătură poate avea diverse forme determinate de diversitatea subiecților între care există un anumit gen de relații. La fel, comunicarea poate avea loc într-un singur sens, în ambele sensuri sau în mai multe sensuri, totul depinzând de sistemul de referință la care ne raportăm. În *Cahiers de L' Education Nationale* (nr.65, mai 1988) se arată că comunicarea nu este o funcție separată, adăugată celorlalte, ea este primul nostru instrument de muncă. Toate demersurile noastre sunt demersuri de comunicare.[2]

Asupra termenului de comunicare există o mare diversitate de definiții, fiecare dintre acestea specificând o anumită dimensiune. În general, comunicarea este interacțiune, interpretare comună, relație, acțiune, efect etc. [3]

În contextul general al abordării comunicării, și al comunicării juridice în special, trebuie să menționăm elementele esențiale ce caracterizează procesul de comunicare. Printre acestea includem [4]:

1. Necesitatea de a comunica îl determină pe jurist de a stabili legături, relații cu alții.
2. Predispoziția de a comunica, starea de comunicare, adică înclinația persoanei spre ceilalți pentru a stabili o relație de comunicare.
3. Înțelegerea personalității interlocutorului.
4. Planificarea conținutului comunicării.
5. Conștientizarea situației comunicaționale: predispoziția persoanei de a comunica, selectarea mijloacelor, stabilirea codului de comunicare, conștientizarea contextului comunicării, decide asupra comportamentului său comunicațional ș.a.

6. Perceperea și aprecierea reacției de răspuns a interlocutorului, verificarea eficienței comunicării în baza reacției inverse.
7. Evaluarea calității comunicării realizate, a tehnicilor de comunicare utilizate.

Dacă careva din aceste verigi ale unui proces de comunicare lipsește sau este încălcată consecutivitatea, am putea avea situația în care vorbitorul nu reușește să-și realizeze obiectivele și rezultatele, vor fi altele decât cele scontate, ceea ce înseamnă că comunicarea realizată nu a fost eficientă.

În ceea ce privește definirea procesului de comunicare, literatura de specialitate oferă mai multe definiții. Cea mai simplă dintre acestea menționează că *comunicarea este schimbul de înțelegeri între indivizi printr-un sistem comun de simboluri, care conduce la înțelegere reciprocă*. Cazul în care nu se ajunge la înțelegerea sensului mesajelor transmise, atunci putem considera că comunicarea nu s-a realizat. Pentru a fi siguri într-o comunicare eficientă trebuie să ne asigurăm de prezența schimbului de informație, de faptul că suntem înțeleși sau nu, de modul în care ne percep și atitudinea față de ceea ce spunem.

Spre deosebire de explicațiile termenului comunicare în general, comunicarea juridică implică semnificațiile elementelor structurale și relaționale ce formează sistemul juridic, în care un rol important îl are limbajul juridic. Astfel, *comunicarea juridică cuprinde totalitatea procedeelelor juridice aflate la îndemâna practicienilor dreptului, fiind utilizate de către aceștia, în perimetrul instituțiilor abilitate în scopul aplicării concrete a normelor la realitatea vieții sociale* [5]. Comunicarea poate fi definită și ca ansamblul tuturor instrumentelor, mijloacelor și procedeelelor juridice aflate la îndemâna juriștilor și folosite de aceștia. Trecând de la general la particular, în scopul unei mai bune înțelegeri, anume la activitatea avocaților, menționăm că în cadrul procesului de comunicare juridică, avocații urmăresc, prin interpretarea și aplicarea concretă a normelor juridice la realitățile vieții sociale, să influențeze intima convingere a instanțelor, dar și a celorlalți actori implicați, în vederea obținerii unor soluții favorabile pentru clienții lor, adică celor interesați direct în cauza respectivă. Cele menționate pot fi ilustrate prin conținutul art. 8 [6], în conformitate cu care (1) „Avocatul este persoana care a obținut licență conform legii și care dispune de dreptul de a participa la urmărirea penală și la dezbateri judiciare, de a se pronunța și de a acționa în numele clienților săi și/sau de a-și reprezenta și consulta clienții în domeniul dreptului”. Prin art. 43 [7], „În exercitarea profesiei sale, avocatul este independent și se conduce numai de lege. Avocatul este liber în alegerea poziției sale și nu este obligat să coordoneze această poziție cu nimeni, în afară de client”, se menționează că avocatul trebuie să aibă o poziție clară, pe care și-o expune astfel încât să-și realizeze scopul pe care-l urmărește conducându-se de interesul clientului său și interesul justiției.

Reiesind din cele menționate mai sus, putem invoca ca punct de referință, cu

un înalt grad de aplicabilitate, în analiza comunicării juridice, modelul empirico-funcționalist al comunicării elaborat de către Harold Laswell: *Cine sunt actorii? Ce spun ei? Pe ce canale? Cui spun? Cu ce efecte? (pe scurt: Cine, Ce, Cum, Cui, Cu ce scop?)*. În cazul nostru, ca sistem de referință fiind domeniul dreptului, forma generală de comunicare relevă concepte, subiecți, legi proprii domeniului, un anumit spațiu, timp și multe alte dimensiuni specifice comunicării realizate în arealul dreptului, începând de la cadrul teoretic și terminând cu aplicarea în practică. Adică fiecărui sistem îi corespunde un tip specific de comunicare, care are reguli și mecanisme proprii de realizare. Acest fapt ne permite ca, pornind de la specificul sistemului juridic care este definit prin elementele sale (ramurile dreptului, instituțiile, norme etc) și prin relațiile dintre acestea, să deducem că comunicarea juridică se prezintă sub o formă specifică caracterizată printr-un limbaj propriu. De asemeni, limbajul în care se realizează comunicarea juridică este determinat și de caracteristicile sistemului juridic, care odată ce redau specificul sistemului dreptului, vor caracteriza și comunicarea juridică. Astfel, menționăm:

- mișcarea de diferențiere și de reunire a ramurilor, această caracteristică indică importanța existenței posibilității de comunicare între diferite domenii juridice;
- integralitatea sistemului dreptului, care este rezultatul interacțiunii dintre elementele componente, caracteristică ce indică importanța actorilor în cadrul comunicării juridice;
- autoorganizarea, determinată de capacitatea sistemului dreptului de a se adapta la schimbările sociale, caracteristică care, fiind raportată comunicării juridice, indică spre capacitatea acesteia de a se modifica și de a se adapta noilor realități de a utiliza limbaje noi;
- conservativitatea, adică stabilitatea formelor, care determină stabilitatea relativă a ordinii sociale normative, caracteristică raportată comunicării juridice, care indică spre existența așa-numitelor ritualuri de comunicare, cum ar fi procedura de realizare a ședinței de judecată, care nu poate fi realizată după voința cuiva, ci doar în conformitate cu legislația și care utilizează forme de adresare constante (ex. Onorată instanță ș.m.a.);
- permeabilitatea internă sau așa-numita condiționare reciprocă a componentelor sale și permeabilitatea externă, care indică interacțiunea cu sistemul social nejuridic, caracteristici ce fac trimitere la faptul că comunicarea juridică este tipul de comunicare care chiar dacă are un anumit grad de specificitate se realizează în mediul social concret în care sunt anumite tradiții, obiceiuri etc. și de toate acestea comunicarea trebuie să țină cont.

Luând în calcul răspândita idee că în zilele noastre totul este comunicare și discurs, trebuie să vorbim și despre valoarea discursivă a comunicării juridice. Discursul juridic, ca formă specifică de realizare a comunicării juridice, se carac-

terizează printr-un înalt grad de specificitate, dar și de diversitate. Specificitatea comunicării, implicit și a discursului în domeniul dreptului, este determinată de acea realitate la care se referă acest domeniu, de raporturile care-l caracterizează (drept civil, drept penal, administrativ, constituțional, etc.) de limbajul specializat, de contextul în care aceasta se realizează. În ceea ce privește diversitatea, atunci comunicarea juridică este determinată de faptul că întregul sistem social își aduce contribuția la formarea dreptului și fiecare situație particulară presupune un mod de abordare diferit, deoarece una și aceeași unitate de măsură nu poate fi utilizată pentru aprecierea, evaluarea oricărei situații. Unicul lucru care este comun este faptul că în orice condiții mai presus de orice orgolii și interese personale trebuie să fie interesul justiției și *Legea*, iar respectarea și aplicarea ei trebuie să fie comună pentru toți membrii comunității, pentru societatea umană în întregime.

Autorii lucrării *Fundamentele dreptului* [8] menționează că esența sistemului juridic este determinată de trei factori: factorul de mediu, factorul social-politic și factorul uman. Un alt aspect care determină esența sistemului dreptului este dictată de amplasarea geopolitică a statului, [9] sau ceea ce zicea Grotius [10], că dreptul trebuie raportat timpurilor, oamenilor și spațiului. Cele menționate redau specificitatea dreptului, lucruri ce se regăsesc și care își lasă amprenta și asupra esenței de discurs a dreptului și asupra formei și conținutului comunicării juridice.

Încă din Antichitate este cunoscută importanța calității comunicării juridice pentru cetățean și pentru sistemul social în general. În contextul importanței crescânde a comunicării juridice, suprapunând modelului empirico-funcționalist al comunicării, și specificul sistemului dreptului, putem deduce caracteristicile comunicării juridice și formele specifice de realizare a acesteia. Apelând la diferite abordări teoretico-practice, determinate de natura și finalitatea comunicării considerăm, după cum menționează și C. Carp și D. Panaite, [11] că comunicarea juridică se poate realiza în diverse moduri,

- a) fie sub formă scrisă sau orală;
- b) fie prin analiza textului de lege;
- c) în analiza schimbărilor ce au avut loc în cadrul sistemului dreptului după 1989 încoace;
- d) în realizarea tendințelor de creare a unui stat de drept
- e) prin analiza organizării și exercitării profesiei de jurist;
- f) prin tendința de eficientizarea a propriei activități profesionale;
- g) prin tendința creșterii calității actului de justiție;
- h) prin informarea cetățenilor asupra drepturilor și libertăților fundamentale;
- i) prin creșterea nivelului culturii și conștiinței juridice;
- j) prin procesul de perfecționare profesională a juristului, în special performanța comunicațională;
- k) analiza organizațională etc.

Astfel, juristul din ziua de azi trebuie să se creeze pe el însuși, să-și perfecționeze calitățile personale și cele profesionale, orientându-și atenția spre următoarele aspecte:[12]

- Raportarea sistemului dreptului național standardelor internaționale;
- Raportarea permanentă la evoluția și dinamica actuală a dreptului și a economiei naționale;
- Înțelegerea mecanismelor de realizare a fenomenului juridic;
- Acumularea continuă de cunoștințe specifice, generale și dezvoltarea competențelor comunicaționale și relaționale;
- Identificarea poziției pe piață și în interiorul fenomenului;
- Flexibilitate și rapiditate în derularea activității curente;
- Găsirea modalităților de a scoate profit maxim din activitatea prestată;
- Descoperirea modului de a crea și oferi servicii și consultanță de valoare;
- Analiza constantă a rentabilității activității profesionale;
- Verificarea permanentă a calității strategiilor abordate pe piață.

În acest context, considerăm că pentru a trata și a înțelege cât mai exhaustiv esența comunicării raportată activității profesionale a juristului, trebuie să pornim de la redarea specificului meseriei de jurist sau a profilului profesional al activității acestuia. Astfel, meseria de jurist se caracterizează prin faptul că: [13]

- Indiferent de tipul de activitate pe care o are, activitatea juristului este reglementată din punct de vedere legal (fie este vorba de legi, fie despre coduri de etică profesională; procuratură-Legea cu privire la procuratură, avocatură, notariat, magistratură etc). Reglementarea activității juristului nu se răsfrânge doar asupra timpului în care acesta este la serviciu, ci începe de la conduita socială a persoanei, deciziile luate de instituțiile de stat, până la orice tip de activitate întreprinsă de jurist, ce contribuie sau nu la aplicarea normei de drept;
- Activitatea juristului este tipul de activitate care are caracter social și interuman. Datorită acestor caracteristici, unele dintre activitățile realizate de către jurist prezintă anumite pericole, am putea spune uneori situații extreme și de risc. Este vorba despre cei care activează în instanțele judecătorești, procuratură, inspectorat fiscal, activitatea operativă de investigație etc., persoane expuse în permanență unor riscuri cum ar fi: tentația de însușire a bunurilor străine, încercări de mituire, punerea vieții personale și a membrilor familiilor sale în pericol, posibilitatea existenței anumitor presiuni ș.a;
- Activitatea de zi cu zi a juristului este tipul de activitate ce are caracter creativ și neordinar. Caracterul creativ se manifestă prin faptul că prin acțiunile sale se află într-o permanentă căutare a adevărului, prin lipsa unor unități de măsură comune, a unor standarde sau modele de urmat. În marea majoritate a cazurilor, juristul soluționează un caz concret al unei persoane

concrete, sau ar trebui să gestioneze unele situații ieșite din comun, situație ce solicită nu doar cunoștințe teoretice, dar și ținută morală, abilități practice, capacitatea de pronosticare și de reacție spontană și promptă. Caracterul creativ, neordinar al activității juristului, mai este determinat și de faptul că specialistul în drept este în permanență nevoit să fie martorul celor mai diverse situații sociale, începând de la probleme cotidiene până la tragedii, fiind nevoit să ia decizii ce se referă la soarta oamenilor. Toate cele menționate necesită o abordare individuală, creativă, o examinare cu atenție a raporturilor juridice apărute și a intervenției pe care trebuie să o facă juristul;

- Independență procesuală și răspunderea personală a juriștilor angajați în organele de ocrotire a normelor de drept, în structurile de stat pentru acțiunile și deciziile luate. Juristul acționează adesea pe cont propriu și ia decizii independente: activitatea lui nu corespunde exact cu activitatea instituției, departamentului, direcției angajatul căreia este.
- Caracteristicile evidențiate sunt completate de către Opalev A.V. și Dubov G.B[14] cu încă câteva:
- Activitatea de zi cu zi a juristului are caracter social-statal, deoarece orice persoană care practică meseria de jurist se află în serviciul societății și a statului;
- De regulă, juristul are de-a face cu „anomalii”, „maladii sociale”, la care acesta trebuie să găsească tratamente;
  - Juristul are statut de persoană cu funcție de răspundere, odată cu angajarea sa el este pus în situația de a da jurământ să servească cu credință funcția sa, adică profesia, ceea ce înseamnă, într-un final, respectul față de lege;
  - Prin activitatea sa juristul nu este creator de valori materiale sau spirituale, în schimb, de multe ori prin practicarea meseriei el este investit cu putere (spre exemplu activitatea procurorului, judecătorului, ofițerului de urmărire penală care presupun prezența anumitor împuterniciri, drepturi specifice, dar și obligații), prin care încearcă să impună respectul normei, astfel contribuind la valorificarea și realizarea dreptului;
  - Juristul este slujitorul, robul legii, iar acțiunile sau inacțiunile lui trebuie să fie în strictă concordanță cu norma de drept.

În această ordine de idei, reieșind din aceste caracteristici, considerăm că unui bun jurist nu-i sunt suficiente doar cunoștințele profesionale, cele cu caracter social-politic, dar și cunoștințe din cadrul exterior mult mai larg al altor domenii, știință, tehnică, cultură, psihologie, etc. În acest context devine incontestabilă importanța majoră în realizarea sarcinilor profesionale, pentru cunoașterea esenței problemei, a implicării părților într-un proces penal, sau civil, cunoașterea individului și a esenței științei și practicii comunicării.

Noțiunea de comunicare evocă o legătură unitară, biunivocă sau multiplă în-

tre două sau mai multe entități. Legătura din cadrul comunicării poate avea o multitudine de forme, cum de altfel comunicarea apare într-o infinitate de subiecți[15].

În general, în literatură se face distincție între mai multe tipuri de comunicare în cadrul dreptului. Astfel, se evidențiază următoarele tipuri de comunicare:

1. *Comunicarea formală* – este prezentă atunci când lipsește tendința de a înțelege interlocutorul și de a ține cont de particularitățile acestuia, se utilizează așa-numitele „măști” (respectul, severitatea, modestia, indiferența, compătimire etc.) – un set de expresii ale feței, gesturi, propoziții ce oferă posibilitatea de a camufla emoțiile și atitudinea adevărată față de interlocutor.

2. *Comunicarea primitivă* – situație în care cineva apreciază pe altul/alții ca pe un obiect util sau inutil în realizarea scopurilor sale: dacă îi este necesar, atunci va intra în contact cu acesta, altfel îl vor respinge. Dacă își realizează scopul, atunci își pierde interesul și nu mai comunică. Acest tip de comunicare este foarte frecvent în cadrul dreptului. Spre exemplu, cetățeanul X are nevoie de legalizarea unui act, pentru aceasta el va stabili o relație de comunicare cu notarul Y, în momentul în care cetățeanul X și-a realizat obiectivul se sfârșește și relația de comunicare între aceștia. Sau persoana citată de către instanță pentru a depune mărturii, odată cu finisarea procesului, pronunțarea instanței asupra cauzei, comunicarea cetățeanului cu instanța ia sfârșit, devenind inutil pentru alte cauze examinate. Un lucru este cert în acest caz, Imperativul categoric kantian[16], care menționează că omul niciodată nu poate fi utilizat ca mijloc, întotdeauna trebuie să fie un scop în sine, își pierde din relevanță, anume datorită modului în care este nevoie de prestația acestuia în calitatea sa de cetățean-martor.

3. *Comunicarea de rol* – este tipul de comunicare reglementat de statutul și rolul persoanei (procuror, martor, bănuț, judecător etc.). Conținutul, structura și mijloacele de comunicare sunt determinate de statutul social al persoanelor ce comunică.

4. *Comunicarea profesională* – în acest tip de comunicare se ia în considerație particularitățile personalității, caracterul, vârsta, dispoziția interlocutorului, de altfel ca și în cadrul celorlalte tipuri de comunicare, dar interesele profesionale sunt mult mai importante decât divergențele personale posibile.

5. *Comunicarea interpersonală* – acest tip de comunicare oferă posibilitatea de a pune în discuție orice problemă, inclusiv cele personale. Acesta este cazul comunicării dintre prieteni și nu este obligatoriu de a verbaliza mesajele, deoarece ele pot fi transmise și prin intermediul gesturilor, expresiei feței, tonalitate. Comunicarea interpersonală poate să se realizeze dacă fiecare participant cunoaște imaginea și personalitatea celuilalt, poate anticipa reacțiile, interesele, convingerile, atitudinile.

6. *Comunicarea manipulatorie* – are scopul de a extrage foloase din comunicare, utilizând diverse mijloace (minciuna, lingușire, etc) în dependență de personalitatea interlocutorului.

7. *Comunicarea mondenă* – esența acesteia constă în faptul că ea niciodată nu are un anumit subiect de discuție, adică de obicei oamenii discută nu despre ceea ce gândesc, ci ceea ce este primit de a discuta în astfel de situații. Acesta este tipul de comunicare închisă, deoarece opiniile personale nu contează și nu determină caracterul comunicării. Ca exemplu de acest tip de comunicare ar putea servi comunicarea realizată la investirea în funcție a președintelui țării. Codul comunicării mondene presupune câteva reguli de bază: a) respectarea intereselor celorlalți; b) interdicția manifestării dezacordului și a contradicțiilor; c) manifestarea bunăvoinței și a tonului prietenos față de ceilalți participanți ai comunicării [17].

În literatură mai întâlnim făcută distincție între comunicarea deschisă și comunicarea închisă. Comunicarea deschisă este reprezentată de dorința și capacitatea unei persoane de a-și exprima opinia sa și predispoziția de a accepta și de a lua în considerație opiniile altora. Comunicarea închisă este lipsa dorinței sau incapacitatea unei persoane de a-și exprima propriile idei, atitudini și informațiilor pe care le deține. Cel de-al doilea tip de comunicare este îndreptățită în cazul în care:

a) există o diferență de competență prea mare asupra problemei în discuție, și în acest caz este inutil de a pierde timpul cu încercări de a ridica nivelul celui cu nivel mai scăzut;

b) în situații de conflict, dezvăluirea sentimentelor, prospectelor oponentului este o acțiune irațională. Strategiile de comunicare deschisă sunt eficiente dacă există compatibilitate între ideile contradictorii împărtășite de persoanele angajate în comunicare.

Astfel, comunicarea juridică este un tip specific de comunicare profesională, este o formă de interacțiune specifică a unui jurist cu alți membri ai mediului profesional sau membri ai societății, prin intermediul căreia se realizează relațiile profesionale și sociale între oameni [18]. În consecință, evidențiem trei laturi conexe ale comunicării juridice, de altfel ca și în oricare alt timp de comunicare:

- latura comunicațională* a comunicării constă în schimbul de informații;
- latura interactivă* constă în organizarea interacțiunii interpersonale, cum ar fi de exemplu, necesitatea de a coordona acțiunile, de a distribui funcțiile sau de a influența asupra dispoziției, comportamentului, convingerilor interlocutorului;
- latura perceptivă* a comunicării include în sine procesul de percepere reciprocă a partenerilor actului de comunicare și stabilirea în baza acestui temei a unei înțelegeri reciproce.

Comunicarea juridică este un tip de comunicare deosebit de oricare alt tip de comunicare și din perspectiva principiilor comunicării, care vin în completarea principiilor dreptului:

a) **Principiul cooperării.** Acest principiu pune accentul pe structura cooperantă a comunicării umane, legată de caracterul eminent interacțional (social) al omului. Unicitatea ființei umane rezidă în capacitatea sa de a comunica cooperant pentru realizarea unor scopuri comune.[19]

b) **Principiul măsurii.** Acest principiu este fundamentat pe înțelepciunea antică: „*Măsura în toate*” sau „*Mijlocul de aur*”. În conformitate cu acest principiu, fiecare persoană trebuie să fie capabilă de a-și „controla” comunicarea astfel încât să nu vorbească nici mai mult, nici mai puțin decât este necesar pentru a obține realizarea scopului urmărit;

c) **Principiul adevărului.** Principiul dat presupune calitatea veridică a informației utilizate în comunicare. În acest sens, Aristotel [20] spunea că o afirmație sau o negație sunt adevărate dacă leagă sau desparte în mintea noastră ceea ce e legat sau despărțit în realitate, despre care afirmă sau neagă. Tratarea acestei probleme are incidențe cu logica, deoarece se referă la stabilirea valorii de adevăr a propozițiilor logice. Propozițiile logice posedă existență în gândirea umană, iar semnificația acestora este redată prin intermediul propozițiilor lingvistice. Emițătorul mesajelor va căuta să folosească cuvinte ce redau un sens anume nu numai la nivel cognitiv, dar și afectiv. Juristul, în orice condiții, trebuie să țină cont de valoarea de adevăr a opiniilor prezentate și a celor cu care operează.

d) **Principiul utilității și eficienței.** Orice tip de comunicare profesională trebuie să fie utilă și eficientă în soluționarea sarcinilor profesionale;

e) **Principiul exprimării clare și convingătoare,** sau, așa cum îl numește Gh. Mihai în *Retorica tradițională și retorici moderne*, **principiul atitudinii implicite.** Atitudinea se caracterizează prin aspecte de natură afectivă, prin conținut cognitiv și intenție comportamentală. Fiind exprimate prin limbajul natural, și prin manifestări individuale nonverbale, atitudinile indică intențiile comportamentale ale subiectului și se întemeiază pe valorile fiecărui individ;

f) **Principiul ascultării** – ascultarea activă și sesizarea lucrurilor importante. Se pune accent anume pe acest moment, deoarece, pentru ca să se realizeze comunicarea, este necesar ca fiecare dintre părțile implicate să țină cont de opinia celeilalte părți, căci altfel comunicarea nu se realizează;

g) **Principiul etic** – care vine în concordanță cu principiul anterior, care la fel are caracter etic. Se referă la subordonarea opiniilor expuse valorilor, căci nu este posibilă realizarea comunicării fără a ține cont de valorile general acceptate, cât și de cele specifice mediului în care este realizată aceasta. Al treilea aspect al principiului etic se referă la implicarea sincerității în comunicare. După cum menționează Gh. Mihai, acest din urmă aspect are trei referințe:

- valoarea de sinceritate a argumentelor declarative folosite de autor;
- competența autorului în materia alternativei susținute, recunoscută de public;

– aura psihologică a autorului că acționează retoric cât privesc convingerile sale intime.

h) Principiul individualizării – abordarea fiecărui individ ca o ființă individuală, cu norme, principii, valori personale. Individualizarea fiecărui interlocutor se mai referă și la modalitatea de comunicare adaptată și raportată fiecărei persoane în scopul realizării interesului comun. Dacă doi interlocutori se vor axa pe coduri diferite de comunicare, atunci comunicarea nu va fi eficientă;

Dacă vorbim despre comunicare (și posibilitatea realizării unei comunicări eficiente), trebuie să ne referim și la mijloacele de comunicare. În această categorie includem:

1. *Limba*, care reprezintă un sistem de cuvinte, expresii și reguli de unire a acestora în expresii ce posedă un anumit sens, utilizate pentru realizarea comunicării. Cuvintele și regulile de utilizare a acestora sunt unice pentru vorbitorii unei și aceleiași limbi, acest fapt și oferă posibilitatea comunicării prin intermediul limbii. (De exemplu, dacă eu spun cuvântul „dreptate”, atunci eu pot fi sigură că orice interlocutor ași avea, el va atribui acestui cuvânt același sens ca și mine. Sensul social, general acceptat de vorbitorii unei limbi, a cuvintelor este numit semn al limbii, iar în cadrul profesional avem cuvinte specifice, cărora juriștii la fel le atribuie același sens (dreptate, reprezentare, mandat, proprietate, etc.). Însă trebuie să ținem cont de faptul că accepțiunea obiectivă a cuvintelor, pentru fiecare individ în parte se desprinde din propria experiență și formează un sens propriu, personal, subiectiv. Din această cauză și apar adesea neînțelegeri).

2. *Intonația* (tonul) – expresivitate emoțională, care poate atribui uneia și aceleiași propoziții sens diferit.

3. *Mimica* – expresia feții, privirea interlocutorului poate completa, confirma sau respinge sensul unei propoziții.

4. *Gesturile*, ca mijloc de comunicare, pot fi unanim acceptate, adică ele comportă un anumit sens, sau expresive – aceasta însemnând faptul că sunt utilizate cu scopul de a conferi cât mai multă sensibilitate celor spuse.

5. *Spațiul de comunicare* (distanța) este direct dependent de cultură, tradiție, statutul social al persoanelor ce comunică.

În acest context trebuie să facem trimitere și la competența comunicațională. Competență comunicațională înseamnă capacitatea de a stabili și întreține contacte de comunicare necesare cu alți oameni. Caracteristicile unei comunicări eficiente sunt: înțelegerea reciprocă a partenerilor, conștientizarea situației și a obiectului discuției. Competența comunicațională este analizată din perspectiva sistemului resurselor interioare necesare pentru construirea unei comunicări eficiente în cadrul relațiilor profesionale.

Care sunt factorii care ar putea influența comunicarea într-o direcție negativă? În literatură întâlnim menționați următorii factori care pot influența asupra eficienței comunicării [21]:

1. *Stereotipii*. Modul simplist de tratare a tuturor persoanelor sau situațiilor după un singur model și în rezultat nu avem o analiză obiectivă și o înțelegere corectă a oamenilor, situațiilor, problemelor.

2. *Reprezentări preconcepute*. Înclinația de a respinge tot ceea ce intră în contradicție cu propriile închipuiri, tot ceea ce este nou. Suntem înclinați să conștientizăm foarte rar faptul că redarea și tratarea lucrurilor și a faptelor de alții este la fel de legitimă și importantă ca și cea făcută de noi înșine.

3. *Relații conflictuale*. Dacă între două persoane persistă o stare tensionată, o situație de conflict, atunci este foarte complicat de a o convinge pe una din părți în faptul că cealaltă persoană are dreptate.

4. *Lipsa atenției și a interesului*. Interesul unei persoane pentru o informație apare atunci când interlocutorul conștientizează importanța mesajelor pe care le primește. Prin intermediul informațiilor care ar fi utile pentru interlocutor este posibil de a trezi interesul, de a realiza scopul comunicării și de a preîntâmpina situațiile neplăcute.

5. *Neglijența față de fapte*. Obişnuința de a neglija faptele și de a formula concluzii în absența unui număr suficient de probe, fapte și date. Deseori vedem ceea ce dorim să vedem și auzim ceea ce dorim să auzim, dar nu ceea ce este evident, real, evitând să recunoaștem realitatea în sine.

6. *Greșeli în formularea enunțurilor*. Utilizarea incorectă a cuvintelor și expresiilor, modul de exprimare sofisticat, incapacitatea de a convinge și de a fi sigur, absența logicii expunerii etc.

7. *Alegerea incorectă a tacticii și strategiilor de comunicare*. Strategiile de comunicare trebuie să fie determinate de tipul de comunicare: 1) comunicare deschisă – comunicare închisă ; 2) monolog – dialog; 3) comunicarea de rol (de pe poziția statutului social) – personală (comunicarea între persoane apropiate – prieteni, rude ș. a.) [22].

În opinia multor autori, analiza comunicării juridice este raportată la modul de realizare a acesteia în cadrul procesului de judecată. Conform acestui mod de abordare a comunicării juridice, vom deosebi trei etape succesive: *etapa preliminară, etapa propriu-zisă și etapa feed-back-ului juridic*. Fiecare dintre acestea implică sub-etape.

Astfel, etapa prejudiciară are în componența sa patru elemente esențiale:

- etapa contactului direct și informarea cât mai completă asupra situației-problemă-de-judecat, stabilirea clară a faptelor și încadrarea juridică;
- etapa colectării și strângerii tuturor probelor necesare la dosar;
- etapa documentării asupra problemei (studiul legislației, al doctrinei etc.);
- etapa finalizării dosarului și depunerea lui la instanța competentă.

Cea de-a doua etapă, cea judiciară propriu-zisă, se află în strânsă legătură cu prestația tuturor părților în cadrul procesului de judecată și conține patru pași importanți [23].

- etapa preparării (adunarea și selectarea informațiilor relevante);
- etapa incubației (analiza și ordonarea ierarhică a informațiilor);
- etapa descoperirii punctului capital al procesului (certitudinea unei variante, a unei soluții);
- etapa verificării (pentru a constata dacă relevanța logică se încheagă cu relevanța psihologică pentru a avea validitate juridică).

Mijloacele de probă [24] constituie obiectul de reflecție pentru toți participanții la proces și permit formularea argumentelor cu grad diferit de credibilitate juridică. Prin conținutul lor, mijloacele de probă sunt purtători de informație. Acestea pot fi utilizate în două direcții: – constatarea existenței/inexistenței faptei și împrejurărilor materiale; – aprecierea faptei și împrejurărilor din punct de vedere juridic, social, moral, politic etc. Pot fi deosebite trei tipuri de mijloace de probă: a) Mijloace de probă complete, întregi și univoce. Acestea par a fi indiscutabile, iar argumentele formulate în baza lor au o mare forță de convingere, ele mai fiind numite argumente probatorii de gradul I; b) Mijloace de probă necomplete și neechivoce. În acest caz argumentele extrase sunt discutabile, deoarece ele pot fi completate prin contradictorialitatea legală – acestea mai sunt numite argumente probatorii de gradul II; c) Mijloace de probă necomplete și echivoce, dar discutabile. Acestea dau naștere argumentelor ce au apărut datorită reflecției asupra lor – numite argumente probatorii de gradul III; d) Mijloace de probă necomplete, echivoce și indiscutabile în primă instanță sau necunoscute în această primă instanță. Ele se vor include ca subclasă a argumentelor probatorii de gradul III.

În ceea ce privește activitatea de alegere a argumentelor probatorii cu cea mai mare relevanță într-un caz concret, este apelarea la tradiția retoricii clasice, care stipulează că activitatea oratorică trebuie să se desfășoare în cinci faze, care rămân a fi actuale. Este vorba despre: 1. *De inventione* – descoperirea mijloacelor sau argumentelor. 2. *De dispositione* – stabilirea ordinii în care se va vorbi, modul în care vor fi aranjate argumentele găsite. 3. *De elocutione* – arta de expunere a materialului. 4. *Memoria* – posibilitatea autorului de a nu se gândi în timpul expunerii sale la ceea ce spune, ci de a se gândi retrospectiv, mereu la ceea ce a expus și prospectiv la ceea ce are de spus. 5. *Acțiunea* – se referă la tot ce este în legătură cu exteriorul oratorului, misiunea participanților la proces este aceea de a convinge judecătorul că faptele respective sau produs s-au nu s-au produs, că este nevinovată o anumită persoană, că adevărul este altul etc. Important este ca vorbitorul să găsească argumentele necesare pentru a-și susține teza. O parte din argumente pot fi extrase chiar din dosar, de aceea este necesară studierea atentă a dosarului. Prima fază menționată, invențiunea, conține și abilitatea găsirii argumentelor cu ajutorul unor procedee tehnice și logice. Importantă este găsirea răspunsurilor la întrebările: Cine a săvârșit fapta? Cine a venit? Cine a spus? Ce a făcut? Ce a spus? Unde s-a petrecut? Când? Cu ce mijloace? În ce mod? De ce? Făcând trimitere la retorică, ar fi vorba despre așa-numitele locuri comune, locuri tehnice, care fiind

aplicate la un anumit subiect, găsind răspunsurile la aceste întrebări, devine posibilă finalizarea cu succes a procesului.

În acest context, comunicarea juridică [25] este partea de importanță majoră a unui proces, bazându-se pe arta de a vorbi (retorică) și arta de a convinge (persuasiune). Căci în comunicarea juridică cuvântul devine unitatea de bază ce are puterea de a emoționa și de a convinge. În procesul de judecată, comunicarea juridică se transformă în tehnică de convingere, care ia forma de argumentare și persuasiune. Prin argumentare sunt prezentate probe și dovezi legate prin raționamente, în scopul de a demonstra și a convinge atât instanța, cât și auditoriul de probitatea punctelor de vedere prezentate, a tezelor și ideilor susținute în fapt și în drept.

Persuasiunea a fost definită diferit. V. Marinescu[26] prezintă următoarele semnificații ale termenului 1. Submulțime a comunicării, proces de comunicare în care se influențează alte persoane; 2. Proces complex, continuu, interactiv, în care un receptor și un transmițător sunt legați prin simboluri (verbale sau nu) și în care cel ce persuadează încearcă să influențeze pe cel ce e persuadat să adopte o schimbare de atitudine sau comportament pentru că percepția lui s-a schimbat ca urmare a receptării unui mesaj [27]. În exercitarea “actului persuasiv se apelează la procesele cognitive, voliționale și efective ale subiectului persuasiunii, cu scopul de a instrui și educa spre a convinge și influența pozitiv conduita oamenilor” [28].

Astfel, prin persuasiune se are în vedere capacitatea de influențare, „*arta sau puterea de a convinge pe cineva, folosind argumente logice sau afective, să facă un anumit lucru, să adopte o anumită conduită*”. [29]. Persuasiunea, ca formă de comunicare, este o încercare de a satisface nevoile celor care persuadează și a celor care sunt persuadeați.

Pe final, menționăm că în zilele noastre scopul învățării nu mai este doar cunoașterea, posedarea cât mai multor informații, ci capacitatea de aplicare a cunoștințelor obținute. Reieșind din acest scop al instruirii, putem să vorbim despre praxisul juridic. În această ordine de idei, juristul trebuie să-și formeze, dezvolte capacitățile comunicaționale, care, după cum menționa D. Carnegie[30], trebuie să implice prezența a trei legi firești ale memoriei: întipărirea, repetarea și asocierea de idei.

Prima lege se referă la faptul că este necesar de a memoriza de la ceea ce este mai important până la amănunte. Chiar de la etapa studierii dosarului este util ca persoana să-și noteze, în vederea memorării și întipăririi discursului, argumentele și obiectiile sugerate de lectura dosarului. A doua regulă – repetarea – se referă la reactualizarea evenimentelor, faptelor, probelor, argumentelor pentru o mai bună operare cu ele. Ce-a de-a treia regulă – asocierea de idei – este un element indiscutabil în a reține ceva. Toate aceste reguli vin în completarea praxisului juridic cu două caracteristici esențiale, una dintre acestea scoate în evidență valoarea comunicării juridice și cea de-a doua indică faptul că comunicarea juridică se realizează sub forma unei tranzacții ce se încheie între actorii comunicării.

În această ordine de idei, considerăm că studiul comunicării juridice este un element esențial în formarea profesională a juristului, pentru activitatea profesională a acestuia, afirmație ce rezultă din faptul că a face dreptate, a impune justiția, a despărți printr-o linie de demarcație, acceptabilă și acceptată social, părțile aflate într-un conflict de interese, a acorda unei părți vătămate în interesele sau prerogativele sale dreptul ce i-a fost încălcat sau neglijat sânt toate aspecte ale dreptului ce stau în directă legătură cu comunicarea.

Între drept și comunicare există o relație direct proporțională, deoarece dreptul determină forme specifice de comunicare, iar comunicarea influențează dreptul începând de la actul de creație legislativă până la activitățile de aplicare și realizare a dreptului. Ceea ce înseamnă că conexiunea stabilită între drept și comunicare nu este unilaterală, atât dreptul a influențat teoria comunicării, cât și comunicarea a influențat dreptul.

O bună comunicare în cadrul profesional poate fi învățată luând în calcul principiile și regulile specifice dreptului. Totodată, trebuie să fie elaborat un cod al comunicării profesionale juridice, care să includă principii și norme de comunicare specifice dreptului. Comunicarea juridică trebuie să intereseze (docere), să seducă (delectare) și să convingă (movere). Indiferent de forma pe care o are comunicarea juridică, fie verbală sau scrisă implică cunoștințe, artă, tehnică și măiestrie.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. După cum menționează V. Dabu, prin drept înțelegem posibilitatea recunoscută de societate sau comportamentul impus de aceasta în a satisface necesitățile sociale ale subiectului activ și pasiv, în spiritul echității, de a face, de a da sau a nu da, ori de a primi ceva, asigurat prin forța de constrângere a statului. Aceasta este instituit prin norme juridice. V.Dabu. Dreptul comunicării sociale. București: SNSPA. 2000, p. 7.
2. Miege Bernard. Societatea cucerită de comunicare. Iași: Collegium. Polirom. 2000, p.65.
3. Drăgan I. Paradigme ale comunicării de masă. București: Casa de Editură și Presă "Șansa" SRL. 1996, p.10-12.
4. Дебольский М., Психология делового общения. Москва, 1991.
5. Carp C., Panaite D. Ghidul avocatului de succes. București: Editura ALL. 2000, p.60
6. Legea Republicii Moldova 1260/19.07.2002 Cu privire la avocatură //Monitorul Oficial, nr.126-127/1001, 12.09.2002.
7. Ibidem.
8. Mihai Gh. C., Motica R.I. Fundamentele dreptului. București: Editura ALL, 1997.
9. Montesque. Despre spiritul legilor. București: Editura Antet, 2011.
10. Rîbca E., Zaharia V. , Margineanu V. Istoria doctrinelor politice și de drept. Chișinău: Muzeum, 2005.
11. Carp C., Panaite D. Op. cit.
12. Ibidem. p.7.
13. Жалинский А.Э., Профессиональная деятельность юриста. Издательство БЕК, 1997.
14. Профессиональная этика сотрудников правоохранительных органов. Под ред. профессора А.В.Опалева и доктора философских наук, профессора Г.В. Дубова Екатеринбург: Изд-во Уральского юридического института МВД России, 2001.
15. Ломов Б.Ф. Общение и социальная регуляция поведения индивида. В: Психологические проблемы социальной регуляции поведения, Москва, 1976.

16. Kant I. Intemeierea metafizicii moravurilor. București: Editura Humanitas, 2008.
17. Общение и оптимизация совместной деятельности. Под ред. Андреевой Г.М. и Яноушека Я. Москва: МГУ, 1987.
18. Жалинский А.Э., Op.cit.
19. A se vedea: Tomasello M. Origins of Human Communication. Massachusetts: MIT Press, Cambridge, 2008.
20. Mihai Gh. Retorica tradițională și retorici moderne. București: Editura All, 1998.
21. Андреева Г.М. Социальная психология. М.: Аспект Пресс, 1996.
22. Немов Р.С. Психология. Книга 1: Основы общей психологии. М., Просвещение, 1994
23. Mihai Gh. Elemente constructive de argumentare juridică. București: Editura Academiei Române, 1982, p.52.
24. Ibidem p.71-72.
25. Butoi T., Butoi Ioana-Teodora. Psihologia judiciară. Tratat universitar. Vol.2. București: Editura Fundației "România de mâine". 2001, p. 59-63.
26. Marinescu V. Introducere în teoria comunicării. București: Editura Tritonic. 2003, p. 226.
27. Jowett G. S. O'Donnell. Propaganda and persuasion. Sage Publication, London, Newbury Park, Beverly Hills, New Delhi. 1992, p.21-22.
29. Stancu Șerb. Relații publice și comunicare. București: Editura Teora. 2001, p.85.
30. Ibidem. p.85.
31. Carnegie D. Cum să vorbim în public. București: Cartea Veche, 2000, p.53-71.

ТЕХНИКА КАК «ТЕХНЕ» И КАК ИНДУСТРИЯ: КУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ ВЗАИМОСВЯЗИ

Николай ПОПОВИЧ,
кандидат философских наук,
Подольский Государственный Аграрно-Технический Университет,
г. Каменец-Подольский, Украина

Summary

The paper analyzes the main aspects of human presence in the deployment of the phenomenon of technology. The research was conducted on the social-philosophical foundations of the study of culture. The human impact discloses the reasons, both positive and negative, impacts of technology on society.

Социально-философское исследование культуры позволяет выявлять не только новый, подчас неожиданный, ракурс рассмотрения проблемы техники, но и выявлять их сущностный источник. Таким истоком является не природа техники, как пытаются аргументировать некоторые исследователи, но природа человека как творца техники. Особенно убедительно это положение показывает изучение вопроса происхождения самого феномена техники: такое исследование демонстрирует сущностно-социокультурный характер этого феномена. В данной статье и будет проанализировано как современная, во многом автоматизированная и значительно более совершенная по сравнению с человеком в отдельных функциональных возможностях техника по-прежнему остается «творением рук человеческих», продуктом «техне», инженерного искусства человека, которое в основе своей является все же искусством, а не формальным расчетом.

Понятие техники в античности существенно отличалось от современного ее понимания. Сначала понятие «техне» включало и технику и техническое знание, и искусство, но не теорию. В античной культуре наука и техника рассматривались как принципиально разные виды деятельности. Техника – это феномен, который обеспечивает взаимодействие между обществом и природой, она является результатом *встречи человеческого духа с природой*. Техника является частью природы, преобразованной человеком, и в этом смысле она искусственна и принадлежит не природе, а человеку. Однако использование техники предусматривает влияние на природу и ее *активное превращение*: человек формирует и изменяет неорганическую и органическую природу, в том числе и собственную психическую и духовную природу в соответствии с познанными законами и согласно со своими целями.

Существует огромное количество определений техники. Техника рассматривается:

- «как совокупность созданных человеком устройств, машин, механизмов, приспособлений и тому подобное, а также разных видов деятель-

- ности по созданию этих устройств: от научно-технического исследования и проектирования до их изготовления и эксплуатации;
- как совокупность технических знаний – от специализированных рецептурно-технических до теоретических, научно-технических и системотехнических» [1, с. 759].

В более широком смысле говорят о технике как определенном умении, например, технике мышления, «психотехнике», технике руководства людьми и государством, технике живописи, рисунка, игры на фортепиано и тому подобное. В этом смысле техника охватывает весь человеческий универсум, начиная от неорганического, через органическое и к психическим и духовным сферам бытия и отношений между людьми.

По мнению философа техники Ф. Раппа, можно выделить два типа определений понятия «техника». «Техникой в узком смысле слова является инженерная деятельность, в широком – любая эффективная методологическая деятельность человека» [2, с. 277]. Следует иметь в виду, что в западной традиции понятие техники сближается с понятием технологии или индустрии (согласно Ф. Раппу, техники в широком смысле слова).

Научное содержание понятия «индустрия» раскрывается в сопоставлении его с однопорядковыми институциями в сфере общественной организации труда. Если *кооперация* является простым сочетанием усилий в производстве, *мануфактура* – совокупным использованием разных умений и усилий отдельных производителей, каждый из которых выполняет только определенную операцию при общем изготовлении продукта, *фабрика* – систему машин, которые выполняют значительную или подавляющую часть того, что является предметом ручных операций в мануфактуре, то *индустрия* – это новый, *технологически* высший уровень использования более сложных механизмов, которые выполняют прежнюю ручную работу в автоматическом и полуавтоматическом режиме.

Технология является основой любой индустрии производства, является своеобразным «позвоночником», а будучи эстетизированной, она кладет начало искусствам и определяет творческий метод и особенности художественного стиля с его практической стороны. В то же время, будучи индифферентной относительно содержания продуцируемых изделий, технология неодинаково воспринимается, используется и оценивается разными творцами культурных продуктов. Уже именно это предопределяет напряжение во взаимоотношениях носителей новых технологий с представителями традиционных способов продуцирования и становится одним из источников определенной социальной напряженности и кризисных явлений в культуре как отдельных государств и регионов, так и в мире в целом. «Культурные индустрии», основанные на технологиях, которые имеют предпосылкой концентрацию и централизацию производства, обнаруживают тенденцию к монополизации, которая также становится ис-

точником напряжения в обществе. Наконец, продукты «духовного» производства, в отличие от обычного, «материального», несут в себе мощный идеологический «заряд», который делает «культурные» индустрии и технологии, с их естественной ориентацией на стандартизацию и унификацию продукции, тенденцией к концентрации, монополизации и интернационализации производства также источником идеологического созидания и творческого напряжения в обществе.

Далее, в производстве, кроме технологического и соответствующего организационного (институционального), есть еще и экономический аспект. Производство предметов культурного назначения, как показывает история, втягивается в наличные экономические отношения и временами даже может функционировать как более-менее самодостаточный производственно-хозяйственный организм.

«Культурные индустрии», основанные на технологиях, которые имеют предпосылкой концентрацию и централизацию производства, обнаруживают тенденцию к монополизации, которая также становится источником напряжения в обществе.

Техника возникла вместе с появлением *Homo sapiens* и в своем развитии прошла такие этапы:

- инструментальный, что характеризовался в первую очередь использованием ручных орудий, которые служили продолжением и усилением руки человека; при этом технологический процесс вполне зависел от человека, от ее творчества и новаторства;
- этап появления машинного труда, когда продуцирующий человек дополняет технологический процесс, становится, рядом с машиной, одним из ее элементов; при этом важным является то, что центр веса технологического процесса постепенно смещается в сторону машины (на это обратил внимание еще К. Маркс);
- этап автоматизации труда, когда труд не ограничивается физическими или физиологическими возможностями человека;
- появление нового типа информационных систем, роботизации производства, комплексной автоматизации целых технологических процессов, в результате чего происходит уже и замена некоторых функций человеческого интеллекта.

«Техника, – писал В. Розанов, – присоединившись к душе человеческой, дала ей всемогущество. Однако она же ее и раздавила. Вышла «техническая душа»... без вдохновения творчества» [3, с. 63]. «Мы стоим перед основным парадоксом, – подчеркивал Н. Бердяев, – без техники невозможна культура... однако окончательная победа техники в культуре, вступление в техническую эпоху ведет культуру к гибели» [4, с. 149]. В разделе «Машина» своего труда «Закат Европы» О. Шпенглер изобразил символ человеческой техники вообще – «это образ современного рабочего, который стоит возле распределительного щита с рубильниками и надписями и простым дви-

жением руки вызывает к действию громадные силы, не имея об их сущности малейшего понятия» [5, с. 606]. Предлагались и выходы из этого технического отчуждения. По мнению Шпенглера, за техникой идут деньги, а власть денег преодолет лишь меч и кровь – то есть насилие и диктатура, гибель цивилизации. Н. Бердяев, как и большинство российских религиозных философов на переломе XIX и XX веков, призывал снова повернуться лицом к Богу, углубиться в собственную духовность.

Потому, для того, чтобы понять сущность феномена техники в культурологическом аспекте, целесообразно сделать исторический экскурс, изучить как развивалась техника, как изменялись ее смысловые характеристики. Новый этап развития техники с середины XX ст. получил название научно-технического прогресса, или научно-технической революции (НТР). Сущность НТР заключается в объединении усилий производства с наукой, когда последняя становится непосредственной производственной силой. Таким образом, человечество переходит от индустриальной (машинной) в постиндустриальную эру своего развития, когда господствует не столько механизм, сколько интеллект, в частности искусственный интеллект. Роль техники заключается уже не в высвобождении физических сил человека, облегчении его труда, а в фактической замене человеческих усилий в отраслях интеллектуальной, аналитической, а, возможно, и духовной деятельности.

Уже появляются вопросы об этических нормах научных разработок в отрасли компьютеризации и генетики. Ряд выдающихся ученых, которые ведут фундаментальные научные исследования, открыто заявляют, что поиск истины не может быть аморальным, следовательно, исследования в этих отраслях будут углубляться. В наше время возникает опасность роботизации человека, организации его материальной и духовной жизни по чисто техническому признаку.

Таким образом, первой из фундаментальных социокультурных черт техники есть то, что она является средством изменения среды. Эта черта нашла отображение еще в мифотворчестве. Достаточно обратиться к мифу о Прометее, который вооружил людей техническими навыками; мифу о Дедале и его сыне Икаре, которые стремились решить задачу полета с помощью крыльев; мифу о строительстве Вавилонской башни и его неудаче и тому подобное. Именно как средство превращения среды техника была осмысленна и положена в основу инженерной практики.

Другой фундаментальной социокультурной характеристикой техники является то, что она выступает посредником между человеком и природой, задает тип отношений между ними. В период Нового времени в европейском сознании начинает преобладать агрессивное стремление человека господствовать над природой, покорять ее себе, что в конечном итоге и породило глобальную экологическую проблему (истоки этого явления М.Хайдеггер видел еще в античности).

Третья важнейшая социокультурная характеристика техники заключается в том, что она является средством превращения самого человека, она расширяет человеческие возможности, создает условия для развития его способностей и реализации естественных задатков.

По мнению испанского философа Х. Ортеги-и-Гассета, «техника дает человеку возможность утвердить свое господство над обстоятельствами. Создавая огромное богатство, мощь экономики, она формирует в человеке уверенность и обеспеченность, власть над низшими уровнями существования, дает возможность в наивысшей мере реализовать свою индивидуальность» [6, с. 172].

Но, освободившись от жесткой естественной необходимости, человек очутился, незаметно для себя, у жестких рамок необходимости технической, непредвиденных побочных последствий технического прогресса, таких как ухудшение состояния окружающей среды, недостаток ресурсов и тому подобное. Теперь человек вынужден приспосабливаться к неумолимым законам функционирования технических систем. Достижения техники, особенно современной, требуют неминуемой *расплаты* за них: за стремительное повышение производительности труда – безработицей; за жилищный комфорт – разъединенностью людей; за достигнутую мобильность – шумовой нагрузкой, неуютностью городов и потерянной природой.

В современную эпоху во взаимоотношениях «человек-техника» появились новые проблемы. Это, в частности, проблема соотношения искусственного и естественного интеллекта, границы между человеком и машиной. Она анализируется с противоположных точек зрения: согласно одной позиции, между компьютером и мышлением человека существует полная аналогия и в будущем возможно создание искусственного интеллекта, который не будет уступать человеческому, а возможно, и превзойдет его; согласно другой позиции, между умственными способностями человека и «машинным интеллектом» существуют принципиальные отличия. При этом проблема соотношения искусственного и естественного интеллекта появляется как проблема сохранения человеком личностной идентичности, свободы, индивидуальности и уникальности. Потому оценивание компьютера как возможной абсолютной модели человеческого сознания, их отождествление рассматривается как *угроза* человеческому существованию.

Будущее и сегодняшнее технократическое общество построено структурно и функционально в прямой зависимости от науки и техники, как это доказал американский социолог Д.Белл. В постиндустриальном обществе определяющими оказываются в конечном счете разные виды используемого в экономике научного знания и потому главной проблемой становится организация науки. В соответствии с этим, «постиндустриальное общество, по Беллу, характеризуется новой социальной структурой, которая базируется не на отношениях собственности, а на знании и квалификации»

[7, с. 124]. В книге «Культурные противоречия капитализма» Белл доводит провозглашенные ранее идеи до разрыва между экономикой и культурой в соответствии с концепцией «разъединенности сфер».

Достаточно много сторонников линии «технократического мышления» считают, что влияние науки и техники на человека и общество, особенно в наиболее развитых странах мира, становится сильным источником современных изменений. Политолог и аналитик З. Бжезинский в своей книге «Между двумя веками» утверждает, что постиндустриальное общество становится технотронным обществом в результате непосредственного влияния техники и электроники на разные стороны жизни общества, социальную структуру и духовные ценности [8, с. 113]. Хотя З. Бжезинский, как и многие другие сторонники технократических идей, постоянно говорят о социальных изменениях, которые имеют глобальный характер, в действительности, ссылаясь на развитие науки и техники, используют их лишь для того, чтобы доказать способность общества сохранить себя в условиях изменений, которые происходят в мире.

В западной философии все больше оказывается стремление избежать популяризации технократизма. К. Ясперс отмечает, «что в Европе почти исчез прометеевский интерес к технике» [9, с. 32]. Отбрасывая штамп о «демонизме» техники, К. Ясперс считает, что она направлена на то, чтобы в ходе преобразующей трудовой деятельности преобразовывать и самого человека. Он считает, что вся последующая судьба человека зависит от того способа, с помощью которого он воспользуется последствиями научно-технического прогресса. Ясперс указывает, что «техника – только средство, сама по себе она не хорошая и не плохая», все зависит от того как ею воспользуется человек. Техника не зависит от того, что может быть ею достигнуто в принципе, она лишь игрушка в руках человека.

К. Ясперс сформулировал ясную программу, которая особенно касается новой техники, способной в корне изменить структуру человеческой деятельности. Использование «высоких технологий» создает принципиально новую ситуацию в сфере производства, бытовые, отдыху, во многом изменяет мировоззрение и психологию людей. Быстрые технологические изменения, которые разворачиваются в условиях свободного рынка, влекут за собой избыточные экономические, социальные, личностные потери со стороны той части общества, которая не может или не хочет приспособиться к технократии.

Ни техника, ни наука сами по себе не в состоянии решать сложные политические проблемы. Не нужно забывать и о том, что техника составляет лишь часть производительных сил, притом не самую главную. Человек как главная производительная сила общества выпадает из поля зрения сторонников данной концепции. В этом и есть ее главный обман.

Таким образом, техника как часть культуры рассматривается в диапа-

зоне оптимистичных и пессимистических мыслей. Концепция технического (технологического) детерминизма включает противоположные интерпретации. Технократические (власть техники) интерпретации, как правило, связаны преимущественно с оптимистичными взглядами на роль техники в культуре. Негативные социокультурные последствия внедрения достижений научно-технического прогресса технократическое мышление предпочитает объяснить торможением технологического развития со стороны культурно отсталых людей или групп. Катастрофические изменения в жизни, культуре народов целых континентов, привнесенные научно-техническим прогрессом, замалчиваются или интерпретируются иначе. Обязательным компонентом оптимистичной интерпретации роли техники в обществе и культуре является технократия – теория власти, основанная на научно-техническом знании и предвидении, научно-технической компетентности политической элиты. Пессимистические взгляды, представленные преимущественно философами, писателями, деятелями искусства и лидерами религиозных организаций, рассматривают технику как угрозу человечеству. Критика технической цивилизации подчеркивает ее механистичность, извращенность, подавление техникой личности, природы, жизни. Пессимисты – сторонники взглядов о негативном влиянии техники на социокультурные процессы, – столетиями призывают вернуться к традиционным видам хозяйственной деятельности человека с жестким контролем над жизнедеятельности личности со стороны общества. Очевидно, истина находится между этими двумя крайними позициями. И эту истину позволяет выявлять социально-философское исследование как формирующее наиболее объективную мировоззренческую и методологическую позицию касательно возможных специально-научных подходов к рассмотрению проблем техники.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Ефремова Т. Ф. Техника. В: Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. Москва: Русский язык, 2000, с. 757-765.
2. Рапп Ф. Техника и естествознание / Пер. с нем. В: Философия техники в ФРГ. Москва: Прогресс, 1989, с. 273-286.
3. Розанов В.В. Опавшие листья. Москва: АСТ, Астрель, 2011. – 384 с.
4. Бердяев Н.А. Человек и машина: проблема социологии и метафизики техники. В: Вопросы философии, 1989, № 2, с. 147-162.
5. Шпенглер О. Закат Европы / Пер. с нем. К.А. Свасьяна. Москва: Мысль, 1993. – 665 с.
6. Ортега-и-Гассет Х. Размышления о технике / Пер. с исп. В: Х. Ортега-и-Гассет. Избранные труды. Москва: ИНФРА-М, 2000. – 355 с.
7. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество / Пер. с англ. Москва: Академия, 1999. – 944 с.
8. Brzezinski Z. Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era. New York: Viking Press, 1970. – 355 с.
9. Ясперс К. Смысл истории и ее цель / Пер. с нем. В: К. Ясперс. Смысл и назначение истории. Москва: Республика, 1994. – 133 с.

COEZIUNEA INTERETNICĂ ȘI SOCIETATEA CIVILĂ ÎN CONTEXT RELAȚIONAL: DIMENSIUNI CONCEPTUALE ȘI REALIZĂRI

Elena BALAN, *doctor în politologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The article mentioned that the success of the renovation and consolidation of the civil society in general will depend to a large extent on the capacity of people to live and thinking about new. Therefore be designed on the new process modeling and interethnic relations culture both within the country and outside its borders.

În context actual, când problemele relațiilor interetnice mai continuă să se afle în centrul unor discuții controversate și când situația poate degenera imprevizibil, conducând la noi tensiuni, pe agenda zilei este deosebit de actuală oportunitatea normalizării neîntârziată a situației prin realizarea unei păci civice trainice, a solidarității interumane și interetnice în condițiile opțiunii de integrare europeană a Republicii Moldova. Un rol aparte în acest caz îl au: toleranța reciprocă și cultura înaltă a relațiilor, comunicarea și conlucrarea interetnică tot mai deplină în tot mai multe planuri: social-economic, politico-juridic, cultural, administrativ-comunitar, confesional etc.

E cazul să menționăm că o interacțiune, interpătrundere și interdependență deosebit de pronunțată persistă între două fenomene specifice pentru societatea contemporană în schimbare, și anume: *fenomenul etnic* și *cel al societății civile*. E lucru cert, societatea civilă, în ansamblu, și cea din Republica Moldova, în particular, întrunește în sine activitatea reprezentanților diferitor etnii conlocuitoare din republică. De aici reiese acel adevăr incontestabil că instituțiile societății civile din țară pot activa eficient doar în cazul când în cadrul lor se va instaura pacea civică și concilierea interetnică, conlucrarea productivă, bazate pe încrederea și avantajul reciproc.

Noțiunea de „societate civilă” concentrează totalitatea relațiilor din societate, și anume a celor politice, economice, moral-spirituale, religioase, naționale etc. Cu alte cuvinte, societatea civilă este sfera unei automanifestări a indivizilor liberi din punct de vedere politic și economic, uniți benevol în diverse organizații formate de cetățeni, apărută prin legi respective de intervenția directă și reglementarea arbitrară a activității acestora din partea organelor puterii de stat.

Cristalizarea societății civile – și lucrul acesta se confirmă prin practică – este legată de ireversibilitatea primenirilor democratice și se manifestă în calitate de pilon portant al transformărilor atotcuprinzătoare din Republica Moldova. În ul-

timă instanță, soarta democrației în țară se determină prin afirmarea stării de maturitate a societății civile. Anume de aceea problema formării societății civile devine o problemă a creării unor instituții care ar garanta determinarea liberă a individului. Astfel, se recunoaște primatul drepturilor și libertăților omului în raport cu orice structuri politico-statale și stratificări de caste și clanuri.

Consolidarea în continuare a instituțiilor democratice și a statului de drept, crearea societății civile va fortifica încrederea față de țara noastră din partea societății mondiale progresiste, va facilita integrarea Republicii Moldova în structurile europene, și, posibil, în ultimă instanță, va accelera încadrarea ei în Uniunea Europeană [1, p.3-5].

Este necesară nu numai fermitatea convingerilor și a poziției civice, ci și capacitatea de a comunica, de „a ne auzi unii pe alții”, de a respecta demnitatea fiecărui om în contextele multiple ale comunicării interetnice, pornind de la aspectele vitale ale cooperării sociale și solidarității umane. Cât privește, bunăoară, mecanismele de protecție a minorităților etnice și de asigurare a coeziunii interetnice, ele presupun anumite premise psihosociale privind deschiderea și interesul către celălalt, considerat ca subiect de complementaritate umană și cooperare. Prin protecția celuilalt, orientată spre o deschidere reciprocă a etniilor spre colaborare și schimburi de valori, se pot genera atitudini pozitive de încredere și se previne ostilitatea față de alții. Este tot mai mult necesară conștientizarea faptului că, odată cu valorificarea culturii proprii, avem de învățat și dintr-o altă cultură, care ne poate îmbogăți chiar numai prin recunoașterea celuilalt ca fiind demn de respect, de a fi acceptat așa cum este [2, p.23].

Trecând peste tensiunile generate de diviziunea etnică și depășind lipsa unor reglementări politico-juridice, economice, sociale și spirituale mai eficiente, se impune necesitatea unor eforturi comune susținute pentru a obține un nivel calitativ nou al dezvoltării relațiilor interetnice, ca componentă a relațiilor sociale în corelația lor cu societatea civilă. Fără îndoială, evoluția procesului de înnoire a societății civile, a normalizării relațiilor interetnice, consolidării coeziunii interumane și a păcii civice depinde la modul direct de gradul de implicare a reprezentanților tuturor etniilor care locuiesc în Moldova, de profunzimea conștientizării legităților acestui proces, de gradul de percepere a sarcinilor actuale și de perspectivă ale politicii sociale, precum și a celor de consolidare a societății civile.

Experiența europeană și mondială a evoluției relațiilor interetnice (inclusiv în Republica Moldova) demonstrează că singura cale de soluționare a tuturor problemelor și controverselor în domeniul dat constă nu în dezmembrare, nu în neîncrederea reciprocă, ci în soluțiile democratice comunitare și colaborarea reciprocă. Cu toate deosebirile de poziții, poate fi găsit un compromis, o soluție reală și eficientă, o concepție a păcii civice și a coeziunii interetnice în pofida ambițiilor politice ale unor lideri sau grupări, excluzând confruntarea. Doar o analiză cum-pătată a problemelor acumulate în acest domeniu atât de complex al relațiilor dintre oameni și căutarea permanentă a unor soluții fundamentate științific va

putea permite ieșirea din unele situații de criză și ascensiunea la un nivel calitativ nou al relațiilor interetnice în Republica Moldova. Debarasându-ne de greșelile din trecut, trebuie să căutăm posibilități noi, corespunzătoare exigențelor timpului, pentru normalizarea și armonizarea acestor relații, în conceptele proprii unei lumi noi, și anume în contextul integrării europene. Necesitatea obținerii unui nivel calitativ nou al relațiilor interetnice și a dezvoltării societății civile este dictată la etapa actuală nu doar de stringența problemei ca atare, ci și de faptul că soluționarea acestora se răsfrânge asupra tuturor domeniilor vieții societății, afectează interesele întregii populații și ale fiecărui cetățean în parte. Deci, trebuie analizate minuțios toate circumstanțele de ordin obiectiv și subiectiv în geneza climatului social și moral optim în comunicarea interetnică și în evoluția societății civile.

Un rol important în acest sens, bunăoară, îl au cercetările sociologice concrete în domeniul relațiilor interetnice, care oferă un tablou veridic și complet al proceselor în cauză. Acestea fac posibilă cunoașterea motivelor ce pot conduce la apariția crizei în acest domeniu, înlesnind elaborarea și adoptarea unor măsuri optime în scopul ameliorării situației existente.

În opinia cercetătoarei române Ana Bălașa, „cercetările sociologice au în comun plasarea relațiilor interetnice în cadrul proceselor de acțiune și interacțiune sociale, urmăresc să măsoare calitatea relațiilor interetnice, intensitatea contactelor sociale ca premisă a interacțiunii dintre grupuri, să determine gradul de similaritate și/ sau diferențiere dintre grupurile etnice, gradul de păstrare a identității și procesele de asimilare ca strategii de grup și individuale sau ca politici coercitive. Se determină, pe baze empirice, tipologii ale relațiilor sociale sau se verifică, în contexte sociale și culturale diferite, pattern-uri ale relațiilor interetnice stabilite pe baze empirice” [3, p.94-95]. Analiza multidimensională a rezultatelor cercetărilor sociologice permit nu numai a urmări evoluția proceselor date în unele localități și în țara întreagă, dar și a observa specificul, particularitățile și tendințele desfășurării lor în continuare, a prognoza evenimentele și a adopta măsuri adecvate, oportune.

O serie de aspecte și fațete ale procesului complex de desfășurare a relațiilor interetnice în Moldova contemporană se conturează în cadrul investigației sociologice întreprinse de Institutul de Politici Publice de la Chișinău (IPP) în colaborare cu IMAS inc, care au lansat proiectul „Etnobarometru – Republica Moldova”, având drept scop monitorizarea și evaluarea situației între etniile din Republica Moldova în condițiile actuale. Sondajul a fost realizat pe 5 eșantioane etnice, moldoveni/români (822), ruși (412), ucraineni (413), bulgari (431) și găgăuzi (472).

Potrivit principalelor concluzii ale studiului, climatul interetnic este pe alocuri caracterizat de tensiuni interetnice. Fiecare etnie percepe diferit realitatea cotidiană, percepție care se diferențiază în funcție de nivelul de educație, mediul de rezidență și apartenență la un grup sau altul.

Rezultatele mai arată că identitatea civică a moldovenilor este slab conturată

și, deși sunt numeric majoritari, din punctul de vedere al concepțiilor și al capitalului social, sunt uneori minoritari. Întrebați, care ar trebui să fie orientarea Republicii Moldova, 62 la sută din respondenți au fost de părere că Moldova trebuie să se integreze în Uniunea Europeană, iar 14 la sută consideră că Moldova ar trebui să rămână în CSI [4, p.3]. Fără îndoială, premisa fundamentală pentru umanizarea relațiilor interetnice și consolidarea coeziunii interumane constă în dezvoltarea la oameni a necesității firești de a trăi în pace și înțelegere, fapt ce poate fi realizat numai printr-un înalt nivel al culturii relațiilor interetnice, al educației în spiritul valorilor umanismului și ale colaborării multilaterale reciproc avantajoase în cadrul organizațiilor societății civile și al întregii țări.

Conținutul de bază al conlucrării interetnice se dezvăluie și se desfășoară într-un fel sau altul, parțial sau multilateral în cadrul activității de muncă în comun de fiecare zi a reprezentanților diferitor etnii conlocuitoare în cele mai diverse domenii ale realității înconjurătoare, inclusiv și în cadrul organizațiilor societății civile. E lucru cert însă, că unele lacune în aceste direcții au influențat negativ asupra evoluției relațiilor interetnice din cadrul societății civile, conducând la apariția unor diformări și fenomene indezirabile. Putem menționa aici și faptul că în cele mai diverse colective, în care activează în comun reprezentanți de diferită apartenență etnică, se cristalizează cam aceleași legități de constituire a raporturilor interetnice, care presupun drept primă condiție o anume sensibilizare a opiniei publice față de problemele ce țin de dezvoltarea societății în schimbare și de climatul psihologic-social respectiv.

În perioada actuală, de afirmare a Republicii Moldova în contextul proiectelor de dezvoltare a societății în ansamblu și integrării europene, de orientare spre o societate democratică, bazată pe economia de piață, se introduc și modificările respective, deși, uneori însoțite de controverse, în modul de abordare a problematicii relațiilor interetnice, se formează noi priorități în diverse domenii ale activității individului care solicită și o mai apropiată comunicare interumană, în același rând și în cadrul instituțiilor societății civile.

Aceste procese au atins, indiscutabil, și sfera vieții spirituale a societății. Însă cele mai dureroase aspecte par a fi legate de mutațiile ce se impun în domeniul relațiilor interetnice. Valul de renaștere a conștiinței etnice, motivat de transformările democratice și reformele economice, într-un șir de cazuri, este însoțit de manifestări extremiste și șovine, care au degenerat în lipsa de toleranță națională, desconsiderarea demnității naționale a reprezentanților altor etnii, fapt care uneori poate fi depistat și în unele organizații ale societății civile. Astfel de fenomene, legate de mutațiile psihologice, care se impun, s-au manifestat în diferită măsură în toate republicile din fosta URSS, conducând, în unele regiuni, la conflicte militare, însoțite de haos și ruinare economică sau la activarea structurilor interlope. Posibilitățile oferite de democratizarea societății și reformele economice radicale permit ascensiunea la un nivel calitativ nou al relațiilor interetnice, ceea ce va determina și asanarea mai rapidă a societății civile în tranziție în ansamblu, depă-

șirea controverselor în acest domeniu, cât și a altor probleme cu care se confruntă societatea în Republica Moldova.

În general, populația se încadrează activ în discutarea situației ce s-a creat și opiniile oamenilor se caracterizează prin diversitate. Pe lângă pozițiile constructive, se manifestă uneori și cele conservative, stângiste sau revanșarde, cu tentă de naționalism sau șovinism. Tendințele de consolidare a societății civile pe principii cu adevărat democratice întâlnesc pe alocuri piedici serioase, ce complică procesele de perfecționare a relațiilor interetnice. Acestea urmează a fi prevenite și depășite cât mai curând. Desigur, experiența dezvoltării proceselor etnice și interetnice în Republica Moldova, în statele vecine, precum și întreaga experiență a țărilor lumii mărturisește că unica modalitate reală care ar permite de a soluționa problemele și contradicțiile existente în acest domeniu este calea democratică, bazată pe egalitate în drepturi, legalitate, pace civică și conciliere interetnică, dialog și colaborare reciprocă între popoare.

Așadar, succesul renovării și consolidării societății în general și al societății civile în parte va depinde în mare măsură de capacitatea oamenilor de a trăi și a gândi pe nou. Prin urmare, trebuie conceput pe nou și procesul modelării culturii relațiilor interetnice atât în cadrul țării, cât și în afara hotarelor ei. Fundamentul dezvoltării durabile a societății moldovenești și cel al societății civile rezidă în progresul social-economic, politic și spiritual în condițiile actuale ale opțiunii de integrare în Comunitatea Europeană a Republicii Moldova pe principiile concilierii interetnice, conlucrării multilaterale, priorității drepturilor omului și echității sociale, înnoirii spirituale și purificării morale potrivit reperelor general-umane dintotdeauna, care provin de la rădăcinile civilizației umane și determină nivelul de cultură al țărilor, popoarelor, etniilor și, fără îndoială, al relațiilor interumane și interetnice în toate aspectele de activitate a instituțiilor societății civile, precum și a Republicii Moldova în ansamblu.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Anikin Vladimir. Procesul devenirii societății civile în Republica Moldova în perioada post-sovietică (general și particular). Specialitatea: 23.00.01 – Teoria și istoria politologiei; instituții și procese politice. Autoreferat al tezei de doctor habilitat în științe politice. Chișinău, 2003. 40 p.
2. Roșca Alexandru. Probleme privind protejarea diversității etno-culturale și asigurarea unității poporului Republicii Moldova. În: Unitatea poporului Republicii Moldova și problema identității etnice. Chișinău, 2000. 215 p.
3. Bălașa Ana. Fenomenul etnic – obiect al cercetării sociale actuale. În: Calitatea vieții. București: Editura Academiei Române, 1996, nr. 1-2. 115 p.
4. Moldova azi. Chișinău, 26 octombrie 2005.

ASPECTE ALE IMPLEMENTĂRII E-SERVICIILOR PUBLICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Igor BUCATARU, *doctor în politologie,*
Universitatea de Stat din Moldova,
Ana-Maria VEVERIȚA, *coordonator de programe,*
Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul”

Summary

Governments around the world are beginning to adapt their services according to the new requirements and expectations of citizens, using increasingly more innovative information technologies in the current activity. Such governments become more efficient, smarter and better able to meet the challenges of time. Republic of Moldova is also included in this process. For our country, in the digitization of public service, priority is given to the services required by citizens and businesses, and services needed reforms and European integration.

Implementation of e-government services requires cooperation between public authorities and their interconnection automated information systems in a unified information space. Only in this way will successfully implement e-government in the Republic of Moldova, which will ensure the modernization process of decision-making, transparency and provision of e-government services that are more operational and effective in comparison with those traditionally provided.

 În secolul XXI, tehnologiile informaționale au devenit un element indispensabil al vieții cotidiene. Tehnologiile moderne schimbă lumea, iar odată cu aceasta se schimbă și viața fiecăruia dintre noi. Internetul, SmartPhone-urile, Ipad-ul, rețelele sociale, blogurile, RSS-urile – tot ceea ce reprezintă o sursă de informație a devenit o parte a vieții noastre de zi cu zi. În acest context, guvernele din toată lumea încep să-și adapteze serviciile conform noilor cerințe și așteptări ale cetățenilor, utilizând din ce în ce mai mult tehnologiile informaționale inovative în activitatea curentă. Astfel de guverne devin mai eficiente, mai inteligente și mai capabile să răspundă provocărilor timpului. Republica Moldova este și ea inclusă în acest proces.

În Republica Moldova, mai mult de 60% dintre cetățenii care locuiesc în orașe sunt on-line și peste 80% dintre cetățenii cu vârste cuprinse între 16-25 de ani folosesc Internetul. Oamenii își doresc o altă relație cu Guvernul și sectorul public. Ei nu au timp să stea la cozi nesfârșite pentru a solicita informații și servicii publice. Respectiv, statul trebuie să răspundă nevoilor acestor oameni [1]. Astfel, serviciile electronice reprezintă o alternativă mai eficientă și mai ieftină, care permite guvernării să fie mai aproape de cetățeni și să se adapteze la cerințele acestora, serviciile electronice fiind, în acest fel, parte a e-Guvernării. Pentru Republica Moldova, e-Guvernarea a încetat să mai fie o opțiune. Ea reprezintă șansa unui guvern de a ține pasul cu viața modernă și a răspunde nevoilor cetățenilor.

În procesul de digitizare a serviciilor publice din țară este acordată prioritate serviciilor solicitate de cetățeni și de mediul de afaceri, precum și serviciilor ne-

cesare pentru realizarea reformelor și integrarea europeană. Conform Hotărârii Guvernului nr. 733 din 28 iunie 2006 „Cu privire la Concepția guvernării electronice”, furnizarea e-Serviciilor publice se realizează la următoarele niveluri de complexitate [2]:

- a) nivelul I. Informare – informarea publicului prin intermediul paginilor web oficiale privind serviciile publice și activitatea autorităților publice.
- b) nivelul II. Interacțiune – descărcarea de formulare administrative de pe paginile web oficiale, posibilitatea pentru vizitatorul paginii de a formula și expedia întrebări, de a primi răspunsuri.
- c) nivelul III. Tranzacții – completarea și transmiterea în regim interactiv (prin intermediul portalurilor sau paginilor web oficiale) a documentelor electronice autentificate prin semnătura mobilă a solicitantului.
- d) nivelul IV. Transformare – redefinirea actului de guvernare și implementarea deplină a principiului „aici și acum”.

În martie 2001, Consiliul Uniunii Europene a definit o listă cu 20 de servicii publice, considerate de bază [3, p. 23]. Iată pe scurt lista celor 20 de servicii publice de bază structurate în S2C (Service-To-Citizen: servicii către cetățeni) și S2B (Service-To-Business: servicii către mediul de afaceri):

Tabelul 1. Serviciile publice fundamentale identificate de către Comisia Europeană

12 servicii publice pentru cetățeni	8 servicii publice pentru mediul de afaceri/agenți economici
Taxe pe venit	Contribuțiile de asigurare socială a angajaților
Servicii de căutare a locurilor de muncă	Taxele întreprinderilor: declarații, notificări
Contribuții de asigurări sociale	TVA: declarații, notificări
Documente personale (pașapoarte, acte de identitate, permise de conducere)	Transmiterea de date către oficiile de statistică
Înregistrarea autovehiculelor	Declarații vamale
Solicitarea autorizațiilor de construcții	Solicitarea autorizațiilor de mediu
Declarații la poliție	Înregistrarea unei noi întreprinderi
Accesul la bibliotecile publice	Achiziții publice
Solicitarea și eliberarea certificatelor de stare civilă	
Înscrierea la instituțiile de învățământ	
Anunțarea schimbării de domiciliu	
Servicii de sănătate	

Vom realiza o trecere în revistă a celor 20 de servicii publice electronice de bază [4, p. 12], o bună parte implementate cu succes și în Republica Moldova:

A. Servicii pentru cetățeni S2C:

1. *Taxe pe venit.* Serviciul constă în declararea anuală de către cetățean a veniturilor pentru care trebuie să plătească o taxă, eventual urmată de plata electronică efectivă a taxei. Declararea constă în specificarea tuturor surselor de venit și a valorii totale a acestuia. Poate fi urmată sau nu de plata electronică a taxei. Declarația e verificată de serviciul care notifică beneficiarul și care confirmă sau infirmă declarația. Serviciul se numește e-Taxe.

2. *Servicii de căutare a locurilor de muncă.* Agenția de Ocupare a Forței de Muncă din Republica Moldova poate oferi prin site-ul propriu (<http://www.anofm.md/>) accesul beneficiarului la baza de date cu oferte de locuri de muncă, eventual ținând cont de profilul de interes specificat de beneficiarul solicitant. Deși pagina <http://www.planificareacarierei.md/> nu constituie în mod direct un serviciu public, pe această pagină persoanele apte de muncă pot afla mai multe despre posibilitățile de angajare în câmpul muncii, tehnici de planificare a carierei și pot face cunoștință cu o listă de angajatori.

3. *Contribuții de asigurări sociale.* În această clasă de servicii intră obținerea ajutoarelor de șomaj, a alocației pentru copii, a compensațiilor medicale și a bursei studentești. Cererea beneficiarului (formularul electronic) este dirijată către serviciu, unde este verificată și poate fi urmată de plata efectivă, neelectronică sau electronică într-un cont bancar indicat de beneficiarul solicitant.

4. *Documente personale – pașaport, acte de identitate, permise de conducere auto.* Cele două servicii sunt similare și oferă un formular electronic care declanșează procedura de obținere a documentului. Plata taxei necesare se poate face electronic. Solicitantul va fi notificat de serviciul de la nivel central, iar documentul va fi finalmente ridicat în persoană de beneficiarul solicitant de la oficiile teritoriale de documentare a populației.

5. *Înregistrarea autovehiculelor.* Se oferă înregistrarea (eventual radierea) autovehiculelor personale noi, folosite sau importate. În Republica Moldova, perfectarea și comanda certificatului de înmatriculare al mijlocului de transport și eliberarea documentului proprietarului sau altei persoane cu dreptul de a conduce mijlocul de transport pentru admitere în circulația rutieră este posibilă și în format electronic prin plasarea comenzii pe portalul serviciilor electronice <http://www.e-services.md/comodat/>.

6. *Solicitarea autorizațiilor de construcție.* Se oferă un formular electronic care reprezintă o cerere (inițierea procedurii) de eliberare a unei autorizații de construcție (sau de renovare) și permite solicitantului să facă o singură vizită în persoană, la un singur ghișeu, aducând și toate documentele necesare, inclusiv planul construcției. Pentru a simplifica accesul la informațiile și actele normative de construcții a fost lansat sistemul informatic pentru gestiunea bazei de date a documentelor normative de construcții – www.ednc.gov.md „e-Documente normative în construcție”.

7. *Declarații la poliție.* Beneficiarul poate declara un furt de proprietate (bunuri, documente etc.) sau alte probleme, printr-un formular electronic oferit de un nivel central ce este înregistrat și la nivelul local (secția cea mai apropiată de domiciliul declarantului) care începe apoi procedurile locale specifice corespunzătoare plângerii. Serviciul se mai numește e-Poliție.

8. *Accesul la bibliotecile publice* permite, prin intermediul unui site public, consultarea on-line a cataloagelor bibliotecilor publice și eventual obținerea unei copii electronice a materialului dorit (carte, CD, hartă etc.).

9. *Solicitarea și eliberarea certificatelor de stare civilă.* Certificatele pot fi solicitate prin completarea unui formular electronic (cu folosirea obligatorie pentru identificare și autentificare a semnăturii electronice a solicitantului), după care pot fi primite direct, electronic, de solicitant, care le poate apoi tipări. În Republica Moldova, la 5 decembrie 2012 a fost lansat serviciul electronic „e-Stare civilă”, serviciu care permite depunerea cererilor prin intermediul rețelei de ghișee multi-media pentru solicitarea următoarelor tipuri de certificate: certificat privind starea civilă și aviz privind neschimbarea numelui și/sau prenumelui.

10. *Înscirerea la instituțiile de învățământ* se face prin completarea unui formular electronic aflat pe un site public. Site-ul conține toate informațiile și condițiile necesare. Unitatea de învățământ vizată ia o decizie și o comunică electronic solicitantului. Deși în Republica Moldova acest serviciu nu este unul activ, există mai multe portaluri care oferă informație privind admiterea la instituțiile de învățământ, cum ar fi <http://www.admiterea.md/>.

11. *Anunțarea schimbării de domiciliu.* Adresa de domiciliu a cetățenilor înregistrați în Registrul de Stat al Populației (cetățenii având un cod numeric personal unic) poate fi modificată printr-un formular electronic oferit de nivelul central și pe baza identității electronice (prin card cu cip) a cetățeanului. Adresa curentă este astfel disponibilă, mai apoi electronic, oricărui alt serviciu care cere identificarea cetățeanului. Deocamdată acest serviciu se află la etapa de proiectare în Republica Moldova.

12. *Servicii de sănătate.* Pe un site public specific se află informații referitoare la spitalele de stat și la serviciile lor, iar solicitantul își poate face programarea unei vizite la spitalul ales, obținând și confirmarea programării. Pentru Republica Moldova, serviciile de sănătate care pot fi prestate în regim on-line, gratuit și nelimitat sunt următoarele: serviciul e-Sănătate, verificarea polițelor de asigurare obligatorie de asistență medicală prin intermediul paginii <http://cnam.md/infoasigurat/controller.php> și verificarea înregistrării la medicul de familie și Instituția Medico-Sanitară (IMS), la care este înregistrată o anumită persoană (pentru accesarea informațiilor este necesară introducerea codului personal).

B. Servicii pentru mediul de afaceri

1. *Contribuțiile de asigurări sociale pentru angajați.* Contribuția include în principal asigurările de sănătate, pensie și șomaj, dar poate include și altele (ca de exemplu ajutoarele pentru accidente de muncă, concedii, maternitate, boa-

lă, incapacitate de muncă). În practică, începând cu 25 februarie 2013, agenții economici din Republica Moldova pot transmite declarația persoanei asigurate REV-5 în formă electronică. Prin intermediul acestui e-Serviciu, agenții economici pot prezenta rapoartele anuale și trimestriale on-line la Casa Națională de Asigurări Sociale (CNAS). Procedura de acces la sistemul de raportare electronică se desfășoară în felul următor: mai întâi este necesar ca solicitantul să se înregistreze pe site-ul www.raportare.md, iar apoi să solicite la Casa teritorială de asigurări sociale din raza în care activează, un login și o parolă de acces la sistemul electronic. e-CNAS poate fi accesat, utilizând semnătura digitală și semnătura mobilă. La momentul actual, peste 200 de agenți economici din Republica Moldova utilizează acest serviciu electronic [5, p. 20].

2. *Taxele întreprinderilor – declarații, notificări.* Serviciul este generic și se referă la variate taxe de societate (cum ar fi impozitul pe profit și impozitul pe venit al lucrătorilor individuali) și poate, de la caz la caz, cuprinde și contribuțiile de asigurări sociale pentru angajați, TVA-ul, și declarațiile vamale. Serviciul este oferit centralizat prin Internet și oferă formulare electronice pentru declarații, care, după ce sunt verificate, produc notificări către beneficiar conținând (sau confirmând) sumele de plată, după care plata poate fi efectuată electronic sau neelectronic.

3. *TVA – declarații, notificări.* Este un caz particular al serviciului descris mai sus și poate fi oferit separat distinct sau grupat cu alte servicii de plăți către stat datorate de societăți. Plata TVA-ului se poate face electronic.

4. *Transmiterea de date către oficiile de statistică.* Societățile completează chestionare electronice specifice și le expediază către Biroul Național de Statistică, care menține în acest scop un site propriu pe Internet (<http://www.statistica.md/>), după care primesc o confirmare a acestor declarații. Deocamdată acest serviciu se află la etapa de proiectare.

5. *Declarațiile vamale* se referă la declararea prin Internet a importurilor și exporturilor și, pentru unele produse, la cererea licențelor legate de cote. Cerearea pentru obținerea unei licențe de import, de exemplu, se completează într-un formular electronic, iar licența acordată se poate obține electronic (după care este tipărită) sau poate fi expediată (și) prin poștă. Serviciul informează ministerul de resort (de exemplu Ministerul Economiei al Republicii Moldova) care ține evidența importurilor, exporturilor și a licențelor. Plățile se pot face electronic.

6. *Solicitarea autorizațiilor de mediu.* Obținerea unui permis necesar începerii unei activități și raportarea periodică obligatorie a beneficiarului sunt etape care pot fi digitalizate în șirul de acțiuni necesare realizării obligațiilor legate de mediu ale beneficiarului. Un formular electronic completat și expediat serviciului declanșează operațiunea de obținere a permisului. O autoritate de mediu centrală, cum ar fi Ministerul Mediului, în cazul Republicii Moldova, păstrează o bază de date privind, de exemplu, poluarea națională curentă, stabilește acordarea permi-

selor de mediu (cotele de poluare), monitorizează evoluția poluării și informează periodic, inclusiv electronic, asupra acesteia.

7. *Înregistrarea unei noi întreprinderi* cuprinde formulare electronice pentru declararea înregistrării unei societăți noi, a unor modificări în statutul și starea unei societăți existente și a încetării activității unei societăți. Certificatul de înregistrare dorit poate fi trimis prin poștă. Formularele sunt adresate unei agenții care reprezintă registrul național al societăților (Ministerul Justiției, în cazul Republicii Moldova). Prin acest serviciu orice întreprindere poate obține și informații despre orice altă întreprindere înscrisă în registrul național. De asemenea, cetățenii Republicii Moldova au posibilitatea de a verifica în regim on-line datele privind persoana juridică, conținute în baza de date a Registrului de Stat al Unităților de Drept (RSUD): IDNO, data înregistrării, statutul persoanei juridice, faptul dacă aceasta este lichidată sau nu, denumirea și localitatea. Serviciul este gratuit și este disponibil non-stop pe pagina oficială a ÎS „CRIS „Registru” www.registru.md, pe portalul serviciilor electronice www.e-services.md și pe www.justice.gov.md [5, p. 16].

8. *Achiziții publice*. Un serviciu electronic important și în general bine dezvoltat în multe din etapele sale tradiționale – notificarea, primirea ofertelor, selectarea ofertantului, contractarea, facturarea și plata. Serviciul se mai numește e-Achiziție. În Republica Moldova, primul sistem informațional automatizat de achiziții publice „**Registrul de stat al achizițiilor publice**” a fost lansat la 7 februarie 2013, fiind disponibil pe pagina <http://www.etender.gov.md/public/>. Acest sistem constituie un prim pas spre e-Achiziții, platformă prin care cetățenii vor identifica ușor orice informație despre achizițiile din Republica Moldova, după multiple criterii de căutare, de la anunțul de organizare a licitației până la procesul verbal de recepție a lucrării. Pachetele de documente sunt disponibile on-line gratuit, înlocuind taxa de 200 lei din trecut per colet. În plus, sistemul este informatizat, economisind 2 milioane de foi de hârtie (8 tone de hârtie) pe an (date din 2011) [6].

În ceea ce privește experiența Republicii Moldova în implementarea serviciilor electronice, în ultimii ani au fost înregistrate progrese semnificative în acest sens. Potrivit sondajului „Percepția, asimilarea și susținerea de către populație a e-Transformării Guvernării”, realizat de către Institutul de Politici Publice în perioada octombrie-noiembrie 2012 pe un eșantion de 3000 în Republica Moldova, serviciile electronice sunt tot mai des accesate de cetățeni, în special de cei tineri și cei cu studii superioare. Printre utilizatorii on-line ai serviciilor publice se evidențiază în mod deosebit persoanele de 18-35 de ani (8%), specialiștii cu nivel superior de calificare (18%), persoanele cu funcții de conducere (30%), funcționarii administrativi (15%), persoanele cu venituri de peste 3001 lei (peste 11%), persoanele cu studii superioare (13%) și locuitorii orașului Chișinău (10%) [7, p. 25]. Ponderea cetățenilor care pe parcursul ultimilor 12 luni au utilizat cel puțin un serviciu public electronic este de 5%, în timp ce 8% din cetățeni apre-

ciază că cunosc foarte bine avantajele guvernării electronice. Potrivit studiului, aproape jumătate dintre persoanele chestionate (48%) consideră că guvernarea electronică va aduce avantaje cetățenilor. Circa 31% dintre respondenți susțin că sprijină cu fermitate e-Transformarea Guvernării în Republica Moldova, iar ponderea populației care acordă importanță majoră implementării guvernării electronice este de 29%. Aproximativ 57% dintre participanții la studiu afirmă că doresc să acceseze e-Serviciile publice prin/cu ajutorul calculatorului sau telefonului mobil, iar 60 la sută ar recomanda altora (cunoscuți, rude, prieteni) să folosească serviciile publice în format electronic [8, p. 3].

Pentru implementarea cu succes a serviciilor electronice este necesară definirea unei arhitecturi coerente de aplicații și a unui set predefinit de servicii generice și instrumente pentru dezvoltarea, implementarea și administrarea ulterioară a aplicațiilor. Această arhitectură trebuie actualizată pentru a asigura corespondența cu cerințele utilizatorilor și cu noile tehnologii care apar [4, p.6].

Trebuie să menționăm că implementarea e-Serviciilor publice presupune și o colaborare mai strânsă între autoritățile administrației publice și interconectarea sistemelor informaționale automatizate ale acestora în cadrul unui spațiu informațional unitar. Doar în așa mod se va implementa cu succes guvernarea electronică în Republica Moldova, ce va asigura modernizarea procesului de luare a deciziilor, optimizarea structurală și organizațională a administrației publice, transparentă și prestarea e-Serviciilor publice, care sunt mai operative și eficiente în comparație cu cele prestate în mod tradițional. e-Guvernarea înseamnă transparentă înainte de toate și Moldova are nevoie de transparentă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Interviu cu Stela Mocan, director executiv al Centrului de Guvernare Electronică. <http://egov.md/index.php/ro/publicatii/newsletter/item/754-interviu-cu-stela-mocan-direc-toare-executiv%C4%83-a-centrului-de-guvernare-electronic%C4%83#.UU2cuPIvBAE>. (vizitat 02.04.2013).
2. Hotărârea Guvernului nr. 733 din 28.06.2006 cu privire la Concepția guvernării electronice. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 106–111 din 14.07.2006.
3. Vasilache Dan. Guvernarea electronică – o introducere. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2008. 363 p.
4. Bujor Anca. Administrație electronică. Iași: Universitatea „Petre Andrei”, 2011. 37 p.
5. Catalogul serviciilor electronice, ediția 1. Chișinău: Centrul de Guvernare Electronică, 2013. 36 p.
6. Republica Moldova trece la e-Achiziții: transparent și informatizat. http://www.undp.md/presscentre/2013/E-Procurement/index_rom.shtml. (vizitat 02.10.2013).
7. Raport analitic asupra rezultatelor sondajului „Percepția, asimilarea și susținerea de către populație a e-Transformării Guvernării”. Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2012. 126 p.
8. Raport de activitate al Centrului de Guvernare Electronică 2010–2012. Chișinău: Centrul de Guvernare Electronică, 2013. 16 p.

SOCIETATEA CIVILĂ ȘI DIVERSITATEA IDENTITARĂ: ASPECTE TEORETICO-PRACTICE

Lucia GAȘPER, *doctor în psihologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The article analyses the theme of civil society in the Republic of Moldova, as well as the role of civic identity in the context of the transformations in the country. Current researches are described in ethnopsihologic and the connection between civic and ethnic identity.

Cercetările, avînd drept subiect societatea civilă, au fost actualizate de realitatea dinamică și complexă a vieții sociopolitice din Republica Moldova, plasîndu-se pe un loc important în studiile contemporane. Societatea civilă joacă un rol important ca actor al procesului democratic și al consolidării democrației într-o societate tranzitorie sau societate democratică constituită [1, p.73].

Tematica societății civile a devenit obiect de studiu în cadrul mai multor discipline, inclusiv politologice, sociologice, psihologice, filosofice, juridice. Lucrările publicate în ultimul timp la tematica societății civile conturează caracterul neunitar și divers în ceea ce privește definirea societății civile.

În opinia cercetătorului P. Varzari, societatea civilă nu a apărut organic și nu s-a conturat firesc în Republica Moldova. Aici autorul indică mai multe motive: existența și activitatea societății civile nu era posibilă în contextul conducerii vechi; percepția societății civile de către majoritatea populației ca ceva străin, venit din afara țării, formarea societății civile în Republica Moldova a demarat și a continuat după un alt curs, diferit de cele din țările cu o puternică tradiție democratică. Caracteristicile societății civile moldovenești sunt unele tipice pentru societățile postcomuniste: fragmentare și slaba participare civică. Cercetătorul menționează necesitatea unei societăți civile active și participative, care, alături de un sistem politic eficient, ar contribui doar pozitiv la consolidarea democrației și constituirea statului de drept în Republica Moldova [1, p.78-81].

Descriind societatea civilă, cercetătorul I. Rusandu remarcă constituirea societății civile contemporane în Republica Moldova ca fiind un proces complicat și de lungă durată; noțiunea de societate civilă n-a devenit încă una răspîdită în conștiința politică a populației; una dintre problemele principale rezidă în apariția acelor grupe sociale care pot asigura constituirea și consolidarea societății civile ca fiind un proces firesc pe durată rezonabilă de timp istoric [2, p. 572]. Suntem de acord cu autorul care desemnează societatea civilă la modul general, ca fiind un sistem de instituții sociale și relații sociale independente de stat, avînd ca misiune asigurarea condițiilor pentru autorealizarea indivizilor. Societatea civilă reprezintă prin sine totalitatea structurilor nonguvernamentale constituite benevol și care se conduc de interese corporative, care prin conținutul lor nu coincid cu cele statale, dar nici nu le contrazic [2, p. 568-569].

La etapa contemporană, pentru țara noastră, ce depășește transformări profunde, este foarte importantă asigurarea păcii civice și a stabilității sociale, crearea unor sisteme de socializare favorabile pentru generațiile tinere în spațiul nostru multietnic. O societate civilă puternică, care completează activitățile politice, presupune prezența unei identități civice pozitive la cetățenii țării, care se pot pronunța ulterior la subiectele de fiecare zi într-o formă democratică.

Structura identității sociale include mai multe tipuri de caracteristici identificabile: familiale, de vârstă, profesionale etc. Un loc important printre aceste caracteristici îl ocupă identitatea civică. Identitatea civică este o componentă a identității sociale, persoana aparținând unui oarecare grup social împreună cu sensul emoțional și valoric personal de apartenență ca membru al acestui grup. În descrierea problemelor identității sociale, A. Tejfel a remarcat că, deoarece apartenența ca membru la un grup este legată de aprecierea socială pozitivă sau negativă, atunci și însăși identitatea socială a individului poate fi negativă sau pozitivă [3].

Tradițional, funcția identității civice constă în integrarea într-o comunitate unică, autorealizarea și autoactualizarea rolului personalității în activitățile sociale, în acest mod realizând trebuința de afiliere către apartenența grupală. Sentimentul de *noi*, ce unește persoana și societatea, permite depășirea anxietății și asigură o încredere și stabilitate a personalității în condițiile sociale transformatoare, consolidează unitatea intereselor individului cu comunitatea socială. În acest context se realizează influența asupra comunității civice, care se manifestă prin activitate civică și politică a personalității. În așa mod, identitatea civică îndeplinește funcția de protecție și autorealizare a personalității.

Structura identității civice, la fel ca și structura oricărei identități, include următoarele componente: *cognitivă* (cunoștințe despre apartenența la o anumită comunitate socială); *valorică de sens* (pozitivă, negativă sau atitudinea ambivalentă către apartenență); *emoțională* (acceptarea sau neacceptarea apartenenței sale); *comportamentală* – realizarea poziției civice în comunicare și activitate, participarea la activitățile sociale.

Transformările sociopolitice și economice din societate deseori sunt însoțite de dezechilibrarea legăturilor interpersonale și intergrupale și de alte manifestări problematice. În acest context, identitatea civică ar putea avea rolul de incluziune activă și pozitivă a individului în stabilirea unor legături sociale și dezvoltarea activismului civic. Identitatea civică este o componentă a capitalului social și unul din factorii de integrare în societate, având legătură cu identitatea socioculturală (etnică, religioasă, lingvistică) și cu cea teritorială (regională, locală). Astfel, studierea identității civice și formarea ei se realizează în complexitate, iar ignorarea tipurilor de identitate menționate poate duce la lipsa de consens privind problemele fundamentale.

Descrierea completă și integră a identității civice este însoțită de descrierea identității sociale, inclusiv și a aspectului etnic. Identitatea socială, inclusiv etnică,

a fost mereu în centrul atenției cercetătorilor din diferite domenii, generând numeroase studii în psihologia occidentală și în cea americană (R.F. Benedict, 1934, 1943, 1946; J. Piaget, 1951; E. Erikson, 1996; H. Tejfel, 1978, 1982; H. Tejfel, Dj. Turner, 1979; J. Marsia, 1970, 1980; J. Mid, 1946; J. Phinney, 1990, 1993; Dj. DeVos, Romanucci-Ross, 1982; 2001; F.L.K. Hsu, 1961; Z. Freud, 1925; A.S. Waterman, 1992; S. Moscovici, 1988; S. Bochner, 1982; G.A. Kelly, 1955; H. Triandis, J. Berry, 1980). Problema identității etnice a fost studiată detaliat și de către psihologii români: identitatea națională la tinerii români – autoimaginea și heteroimaginile etnice, identificarea națională și culturală (S. Chelcea, M. Moțescu, 1999); relațiile interetnice în reprezentarea socială a românilor care trăiesc în diverse zone ale țării (S. Tudor, R. Chiran, I. Scorțan, 1996); valorile, atitudinile și relațiile etnice la români (M. Gârlan, 1999); valorile sociale și percepția minorității etnice (A. Liiceanu, 1996).

În Republica Moldova, la fel ca și în alte țări din spațiul CSI, are loc transformarea și formarea dinamică a identității etnice la toate grupurile de vîrstă. Acest proces de constituire a identității etnice se desfășoară în condițiile incertitudinii sociale, care se manifestă prin imprevizibilitate (imposibilitatea subiectivă de prognozare a dezvoltării identității etnice, a evenimentelor), prezența unei multitudini de probleme (subiectivitatea posibilităților, varietatea alegerii deciziilor și interpretărilor), imposibilitatea subiectivă de a controla dezvoltarea evenimentelor [4].

Tradițional, psihologii care studiază problema identității (sociale sau personale) se bazează pe teoria identității sociale a lui E. Erikson, la baza căreia stă fenomenul identității. Identitatea este considerată de către E. Erikson o formațiune complicată personală, care are o structură cu mai multe niveluri, un proces de organizare a practicii de viață în cadrul „Eu”- lui individual [5].

Reieșind din faptul că identitatea etnică este una din componentele de bază ale identității civice (trăirea pozitivă a apartenenței către grupul propriu și respectul față de alte grupuri), se generează o tendință de identificare cu un construct mai superior – *noi*. Fenomenul distanțării minorităților etnice de etnia titulară poate genera tensiune interetnică și dezintegrarea societății.

Formarea identității civice este condiționată și de influența tot mai mare a grupului migranților de muncă, Republica Moldova fiind în continuare țară donatoare în domeniul migrației de muncă. Psihologul social I. Caunenco, care a studiat identitatea etnică a migranților de muncă, menționează: „Grupul migranților de muncă devine un subiect activ și este capabil real să influențeze asupra societății moldovenești... studierea identității etnice la migranții de muncă moldoveni a evidențiat orientarea proceselor în transformare, și anume – tendința către individualizare, distanțarea de către propriul grup etnic, marginalizare. Acest grup social necesită o cercetare minuțioasă, deoarece este translator de valori socioculturale copiilor săi, și totodată o parte activă a spațiului nostru socio-cultural” [6, p.68].

O componentă importantă în formarea identității civice o constituie sfera valorică, fiind și o resursă importantă socială [7]. Valorile comune înregistrate pentru eșantionul de tineri și maturi sunt: *Păstrarea*, *Autodeterminarea* și *Deschiderea către schimbări*. Studiul efectuat arată că valorile *Păstrarea* sunt prioritare și pentru tineri, și pentru maturi. Se înregistrează o anumită continuitate între generații la nivel individual. Acest lucru se referă mai mult la grupul rușilor și mai puțin la grupul ucrainenilor.

Odată cu predominarea valorilor *Păstrarea*, destul de prioritare sunt valorile *Deschiderea către schimbări* și *Autodeterminarea*. Tendința evidențiată a valorilor *Independența* (la toate grupurile etnice), *Stimularea* (la tineri) reprezintă un capital prețios, dar care necesită dezvoltare și implementare practică în viața culturală și socioeconomică a țării. Însă, pe cât acest potențial își va găsi realizarea și va fi necesar în țara noastră, depinde de particularitățile dezvoltării instituțiilor socioeconomice din Moldova. În caz contrar, acest capital inovațional poate „pleca” din țară, completând rîndul migrațiilor [8, p.62-63].

Pentru toate grupurile etnice, cu excepția grupului rușilor, au fost caracteristice valorile grupale spre colectivism, rușii fiind grupul cel mai individualist. Pentru toate grupurile etnice studiate mai importante au fost valorile: *Egalitate*, *Măiestrie*, *Conservatism* și *Armonie*. Acest lucru înseamnă că pentru toți membrii grupurilor etnice studiate sunt importante valorile egalității morale a tuturor oamenilor, luarea în considerare a bunăstării altora, responsabilitatea socială. Reprezentanții tuturor grupurilor etnice sunt axați pe munca intensivă, pe implicarea grupală, este importantă problema dreptății, a responsabilității sociale și armonia cu mediul înconjurător. Valorile evidențiate la reprezentanții grupurilor etnice studiate pot deveni un fundament solid în consolidarea identității civice și formarea toleranței interetnice, deoarece valorile sunt o bază importantă în înțelegerea nivelului de pregătire a societății pentru anumite practici sociale.

Semnificația valorilor *Egalitate*, *Incluziune* (*Conservatism*) sugerează că la nivel de grup a sporit semnificativ necesitatea de dreptate socială, ceea ce poate indica o anumită tensiune socială. În același timp, sunt înalți indicii apartenenței grupale, identificarea cu grupul. Cu alte cuvinte, la nivel individual este înaltă importanța autodeterminării și predictibilitatea lumii, la nivel de grup – dreptatea socială, responsabilitatea socială (și, prin urmare, procesele care au loc în societate, adesea percepute ca nedrepte) și apartenența grupală, adică tendința colectivistă (ordine socială, respect pentru tradiție, securitate, datorie, înțelepciune).

Cunoașterea sferei valorice la nivel cultural și individual face posibilă diagnosticarea practicilor sociale la diferite grupuri etnice, precum și înțelegerea nivelului de pregătire a populației către anumite proiecte statale inovaționale [9, p. 101-102].

De asemenea, lucrarea psihologului român M. Gîrlan este o aplicație metodologică pentru studii de relații și valori în interetnicitate. S-a elucidat problemati-

ca relațiilor etnice în cadrul raporturilor actuale dintre majoritate/minoritate și conceptele psihologiei etnice, obiectul ei fiind descoperirea și descrierea unor componente etnice specifice comunităților cercetate. O problemă semnalată de mulți autori constă în dualitatea observațiilor, prin care aceleași evenimente într-un fel se prezintă unui observator extern și altfel din perspectiva internă a membrilor săi, cu efecte subiective extinse în procesele de identificare etnopsihologică. Astfel, în funcție de grupurile martor și de referință, s-a impus cercetarea unor noi concepte, respectiv de autoimagini, cele ale grupului de referință despre el, de hetero-imagini, cu referire la opiniile acestui grup față de alte grupuri, și de retro-imagini, referitoare la opiniile altor comunități asupra celui de referință [10, p. 437].

Identitatea civică se bazează pe acțiunile organizațiilor neguvernamentale, ce pot forma și dezvolta identitatea civică a cetățeanului, prin consolidarea valorilor responsabilității sociale și a sentimentului de comuniune cu națiunea civică. Practicile sociale de participare a cetățenilor de diferite vârste și grupuri etnice formează la ei o poziție activă față de diferite evenimente ce au loc în societate. Înțelegerea și încrederea socială se formează în baza înțelegerii evenimentelor semnificative, iar acest lucru se realizează și prin competența interculturală privind grupurile etnice și culturale din țară. De aceea, astăzi este importantă formarea competenței interculturale, ca bază a toleranței reciproce. Programele educației interculturale pot fi realizate nu numai de sistemul de învățământ, dar și prin realizarea diferitor proiecte implementate de organizațiile neguvernamentale. Astfel, în proiectele realizate de noi – „Dezvoltarea toleranței etnice la adolescenți” și „Toleranța – un mod de viață într-o lume multiculturală” – am format competența interculturală și capacitatea de a interacționa cu reprezentanții altor grupuri etnice [11, p.31].

O caracteristică importantă pentru regiunea noastră este prevalarea factorilor etnici și regionali asupra celor civici și statali. Un rol important în edificarea națiunii civice îi revine societății civile, care are misiunea de a facilita formarea identității naționale civice. Societatea civilă va spori interacțiunea dintre grupurile etnice și va promova toleranța interculturală. Aceasta va sprijini grupurile etnice în păstrarea culturii și tradițiilor, creînd totodată respect și atașament pentru statul Republica Moldova. De asemenea, societatea civilă va încuraja implicarea cetățenilor în acțiuni comunitare (de voluntariat), principalul scop fiind socializarea și consolidarea atașamentului față de teritoriul Republicii Moldova [12, p.49].

Problematika ce reflectă aspectele sociopsihologice ale formării și dezvoltării societății civile în țara noastră rămîn a fi actuale. În acest context, sunt binevenite elaborarea și desfășurarea programelor ce au ca scop formarea identității civice și formarea poziției active de cetățean al țării. Ar fi interesant de studiat separat factorii ce influențează formarea identității civice la tinerii de astăzi. Este necesar de ținut cont și de faptul că trăim într-o societate cu un nivel sporit de transformări dinamice și incertitudini sociopolitice îndelungate. Și astăzi, mai mult decât

oricând, este actuală problema formării activismului civic al cetățeanului, ce este un proces de lungă durată și cu implicarea diverselor instituții, atât statale, cât și nestatale.

Putem fi de acord cu sociologul T. Zaslavskaia, care susține că pentru statele spațiului CSI este caracteristică identitatea provocărilor obiective care au loc la hotarul sec. XX-XXI: „Pentru supraviețuirea și dezvoltarea durabilă într-o lume globalizată trebuie de format o statalitate juridică modernă, de asigurat securitatea națională, de dezvoltat o piață competitivă, de soluționat problemele sociale și naționale majore” [13, p.78].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Varzari P. Societatea civilă – factor al democratizării. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice. Chișinău, 2010, nr.1, p.73, 78-81.
2. Rusandu I. Probleme actuale ale constituirii societății civile. În: Idei și valori perene în științele socio-umane. Academia Română / Filiala Iași. Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”. Departamentul de științe socioumane. Cluj-Napoca: Ed. Argonaut, 2012, p.572, 568-569.
3. Tajfel H. Social identity and intergroup relations. Cambridge and Paris, 1982.
4. Белинская Е.П., Тихомандрицкая О.А. Социальная психология личности. Москва: Аспект Пресс, 2001, p.16.
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Москва, 1996.
6. Кауненко И.И. К проблеме трансформации этнической идентичности молдаван трудовых мигрантов. În: ПСИХОЛОГИЕ: revista științifico-practică, Chișinău, 2011, nr. 4, p. 68-81.
7. Кауненко И.И. Психологические особенности ценностной сферы молдаван в период социальных изменений. În: Revista de Etnologie și Culturologie a Institutului Patrimoniul Cultural, Vol. VIII, 2011, p. 28-34.
8. Кауненко И. И. Ценности русских и украинцев Республики Молдова: индивидуальный уровень. În: Проблемы теории и практики этнопсихологии и этнологии / ред. Степанов В.П., АНМ, Ин-т Культурного Наследия, Центр Этнологии. Chișinău: „Primex-Com”, 2012, p. 62-63.
9. Rolul euroregiunilor în dezvoltarea durabilă în contextul crizei mondiale. Exemplu: euro-regiunea Siret–Prut–Nistru. Vol. XVIII. Iași, 2013, p. 101-102.
10. Gârlan M. Metodologia cercetării etnopsihologice. Iași: Ed. Lumen, 2011, p. 437.
11. Didactica Pro... Revistă de teorie și practică educațională a Centrului Educațional „PRO DIDACTICA”, 2008, nr.2, p.31.
12. Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova. Coordonatori: Arcadie Barbăroșie, Oazu Nantoi. Chișinău, 2012, p.49.
13. Заславская Т.И. Современное российское общество: Социальный механизм трансформации: Учебн. пособие. Москва: Дело, 2004, p.78.

PUTEREA, AUTORITATEA ȘI CONTRACARAREA ABUZULUI DE PUTERE

Martian IOVAN, *profesor universitar, doctor,*
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad, România

Summary

In this article, the author examines the content, the forms of manifestation and the consequences of the exercise of political power, authority, violence or abuse of power in contemporary societies. The mechanisms, functions and effects of using power and public authority on people and society fall into a wide range of variants between good and evil, right and wrong, normality and pathology, peace and war, progress and regress. For citizens, organizations of civil society, parties, interest groups or political elites in democratic societies it is extremely important to know the mechanisms of power, the nature of the existing political regime, the conditions and forms of the abuse of rights and violence, in order to be able to counter them. The rule of law by non-violent power entails an active civic and political culture, generalized across civil society. Likewise, it requires the intervention of civic and political organizations to prevent power from being centralized and concentrated in increasingly fewer hands. The main path to achieving this purpose is by monitoring and controlling power, and, when necessary, by applying instruments to prevent/eradicate the abuse of power.

Puterea, după cei mai mulți autori, constituie miezul vieții politice – fapt intuit și studiat încă din antichitate. Bertrand Russell scria: „Puterea este conceptul fundamental al științelor sociale, în același sens în care energia este conceptul fundamental al fizicii” [1, p.92]. Ideile referitoare la putere sunt la fel de vechi ca și reflecțiile asupra formelor de guvernământ, prefigurându-se în concepțiile formulate de Confucius, Platon, Aristotel sau în *Codul lui Manu*, *Codul lui Moise* etc. Meritul cel mai important al gânditorilor clasici este acela de a fi ridicat o serie de probleme referitoare la puterea politică: Ce este puterea? Care este natura puterii? Cum ar putea fi comensurată puterea? Cine deține și exercită puterea? Care sunt formele, mecanismele de exercitare a puterii? Cum ar putea fi mărită și menținută puterea de către titulari? Care sunt scopurile și limitele puterii? Ce raporturi firești ar trebui să funcționeze între putere și legi? etc.

Meritul de a fi elaborat răspunsuri coerente, argumentate la astfel de întrebări aparține gânditorilor moderni și postmoderni. Astfel, de pildă, J. Locke a înțeles puterea politică în strânsă legătură cu statul, dreptul și legiferarea. Esența puterii politice constă în dreptul de a legifera, de a condamna la moarte, de a impune sancțiuni. Puterea statului își asumă misiunea de a face dreptate în viața comunității prin intermediul a trei instituții componente: legislativul, care elaborează legile necesare pentru asigurarea dreptății; executivul, care va aplica legile, și justiția, care va lua decizii corective în raport cu comportamentele deviate față de imperativele legilor. Dreptatea se va realiza nu numai prin respectarea de către cetățeni a regulilor stabile după care ei să trăiască, ci și prin conformarea, în egală

măsură, a cârmuirii, a monarhului față de legile fundamentale existente. J. Locke are meritul de a fi pus, în acest context, problema legitimității sau îndreptăririi puterii (a conducerii).

Există opinia că relevanța conceptului modern de putere ar putea fi recunoscută în opera lui David Hume, unde politica este interpretată a fi mai de grabă putere decât drept, adică, mai exact, puterea se exprimă prin crearea *de facto* a dreptului. De aici provine conceptul modern de putere cu următoarea conotație: „capacitatea de a-i determina pe oameni (sau lucrurile) să facă ceea ce altfel n-ar fi făcut” [2, pp.361– 363]. Într-un orizont teoretic mai larg, Hegel va înțelege puterea politică drept capacitate de organizare și conducere în vederea atingerii Binelui general al comunității. Fiind emanată din voința colectivă, puterea politică este mijlocul prin care sunt elaborate și impuse legile, sunt inițiate și organizate acele acțiuni menite să satisfacă interesele tuturor oamenilor. Puterea reprezintă astfel capacitatea de organizare și conducere în sensul atingerii Binelui general pentru comunitate în întregul ei.

O altă linie de gândire politică a pornit de la constatarea că istoria vieții politice a omenirii este extrem de abundentă în ceea ce privește cazurile în care voința colectivă este neputincioasă în fața puterii. În acest spirit, Fr. Nietzsche era convins că ideile despre democrație, libertate, egalitate, fraternitate, suveranitatea voinței populare, binele general sunt vorbe lipsite de conținut, îndărătul cărora domnește voința de putere, dominația celor slabi de către cei puternici, supremația forței asupra regulilor, instinctul orb pentru supremație – ca lege a naturii umane. În astfel de condiții, puterea nu poate fi un mijloc pentru realizarea Binelui general al comunității, ci mai degrabă un scop în sine. Obținerea puterii, exercitarea și augmentarea ei este scopul fundamental al omului politic, este resursa satisfacerii instinctului de dominație pe care îl posedă elita guvernantă, clasa conducătoare.

Studiind problematica puterii, B. Russell avea să definească puterea drept “capacitate de a produce niște efecte dorite. În acest fel, fiind dați doi oameni care au intenții similare, dacă unul dintre ei reușește să înfăptuiască aceleași lucruri ca și celălalt, și încă altele în plus, atunci primul are mai multă putere decât cel de-al doilea” [3, p.114]. Puterea are diferite forme, precum: puterea sacerdotală, puterea regală, puterea brută, puterea revoluționară, puterea opiniei, puterea economică. Lăsând să se subînțeleagă importanța precizării exacte a competențelor, a rolului puterii pentru destinul oamenilor și al umanității în ansamblu, Bertrand Russell susținea că „lumea nu are nici o șansă, afară de cazul în care puterea poate fi adusă sub control și pusă în serviciul întregii rase umane, al oamenilor albi, negri și galbeni, fasciști, comuniști sau democrați, și nu al unui grup de tirani fanatici. Aceasta deoarece știința a făcut inevitabilă alternativa: toți trebuie să trăiască sau toți trebuie să moară” [4, p. 111].

Alți autori, apropiați zilelor noastre, ne-au oferit definiții mai complexe ale puterii. Astfel, R. Dahl, analizând relația socială de putere, va construi o definiție formală: „Puterea lui A asupra lui B reprezintă capacitatea lui A de a-l face pe B

să facă ceva ce n-ar fi făcut fără intervenția lui A”[5]. Esența relației de putere constă în: a) A are efecte asupra opțiunilor și acțiunilor lui B; b) A are capacitatea de a schimba scopurile și comportamentele lui B în funcție de ceea ce și propune; c) A are capacitatea de a obține succes în nesocotirea opoziției lui B; d) relația dintre A și B este asimetrică, este de subordonare unidirecționată, astfel încât ceea ce face B constituie rezultatul inegalității dintre A și B și al influenței lui A. Din toate acestea reiese o trăsătură esențială a puterii – aceea de a avea un conținut relațional și asimetric. Asimetria constă în diferențele de *status* și de *rol* între cei doi poli ai relației de putere: conducători și conduși, cei care domină și cei care sunt supuși, cei care iau decizii și executanți, cei care legiferează și cei care se conformează.

Funcționarea relațiilor de putere diferă de la un regim politic la altul (monarhie, aristocrație, oligarhie, democrație, poliarchie, timocrație etc.) în diverse grade, pe o plajă a stilurilor de dominație cuprinsă între totalitarism și democrație. Ceea ce este general în relația de putere constă în caracterul obligatoriu, imperativ al dispozițiilor puterii. Conformarea celor conduși la normele instituite de putere este asigurată cu ajutorul mijloacelor, a instrumentelor politice. Ori, puterea politică exercită monopolul asupra celor mai multe și eficiente resurse și instrumente utilizate în vederea atingerii obiectivelor stabilite, a menținerii ordinii sociale dezirabile, a asigurării conformității celor supuși.

Puterea politică vizează acțiunea colectivă a unei comunități, a unui grup social, neputând fi apanajul unui individ, ci aparține grupului, urmând să se manifeste atât timp cât acesta se menține[6, pp. 13–15]. Forța unei comunități rezidă în puterea sa politică, în capacitatea de a-i aduna pe oameni laolaltă. Toate tipurile de comunități politice implică relații de putere, de dominare-supunere, de cooperare și participare civică, de control reciproc al beneficiarilor puterii și de respectare a legilor/deciziilor luate. De aceea, puterea poate fi interpretată și ca suport al rezistenței împotriva dominării oamenilor de către oameni [7, pp.161–162].

O perspectivă asupra puterii, afirmată în ultimele decenii, conține exercițiul și natura puterii ca activitate de dominație simbolică, ca spectacol [8, pp. 7–11]. În cadrul acestei orientări, politica este considerată a fi o activitate a unei elite ce-și exercită dominația în societate prin intermediul unor mijloace simbolice, de comunicare, de formare a imaginii menite să cultive atașamentul, respectul, conformarea mulțimilor. Societatea, în ansamblul ei, este comparată cu o scenă pe care cetățenii joacă roluri specializate și standardizate. Elita politică, oamenii puterii exercită o dominație simbolică, desfășoară activități de monitorizare a semnificațiilor pentru a adapta comunicarea, mesajele puterii către cetățeni așa încât să fie întărită loialitatea, conformismul acestora, să se formeze atitudini și comportamente convergente valorilor sistemului politic, să fie întărit consensul prin generalizarea crezului ideologic etc. Într-un astfel de spirit, R.-G. Schwartzberg scria: „Ca și spectacolul, politica își are mașiniștii ei, ca să așeze decorurile și să pună la punct trucajele. Acești tehnicieni aparțin unei ramuri în plină dezvoltare:

industria de a convinge, ca să nu spunem industria spectacolului politic. Propaganda pare legată de autoritarism și de totalitarism, pe scurt de un sistem politic non-concurențial. Așa încât, după 1945, tehnicile dure ale propagandei predau ștafeta tehnicilor mai blânde ale convingerii, cel puțin în sistemele occidentale pluraliste” [9, p.206]. Puterea își atinge scopurile de a obține ordine și disciplină socială, comportamente conformiste, pacea socială, prin utilizarea mijloacelor predominant simbolice, inoculând convingeri, cultivând credințe în valorile sistemului politic. Propagarea informației politice prin *mass-media*, în special prin televiziune, regizarea activităților de dominație simbolică a mulțimilor exprimă esența puterii politice, sunt forme de manifestare a acesteia.

Nu este lipsit de interes să supunem analizei definiții de dicționar date puterii și definiții prezente în tratate de politologie. Astfel, puterea politică a fost definită fie ca „fenomen social fundamental care constă în capacitatea de a lua decizii și a asigura îndeplinirea lor, prin utilizarea mijloacelor de persuasiune și constrângere” [10, p.373], fie „capacitatea de a-i determina pe oameni (sau lucrurile) să facă ceea ce n-ar fi făcut” [11, p. 361], fie ca „...axul vieții politice a societății, elementul de legătură al întregului complex de structuri și fenomene sociale pe care le ordonează și ierarhizează ...puterea politică include în sfera ei de cuprindere, pe lângă puterea suverană a statului, nucleul, pivotul puterii politice, partidele politice, alte organizații politice, mijloacele de informare în masă, opinia publică etc., ceea ce îi conferă mijloacele economice, juridice, politice și ideologice prin care se exprimă capacitatea generalizată a factorului politic de a lua decizii la nivelul întregului sistem social și de a asigura îndeplinirea lor prin activitatea suverană a statului și prin mijloacele forței publice” [12, p. 45], fie ca „subsistem al puterii sociale cu rol determinant în reglarea și funcționarea vieții sociale, ea reprezentând capacitatea unor grupuri de oameni de a-și expune voința în organizarea și conducerea de ansamblu a societății” [13, p.178]. etc. Toate aceste definiții surprind note esențiale ale conceptului de putere politică, diferite și complementare în același timp, scoțând în evidență inerentele dificultăți în stabilirea sferei de cuprindere. Dacă vom intra în aspectele mai concrete ale conceptului de putere politică, dacă ne vom referi doar la formele acesteia, atunci vom putea constata cât de ambiguu și de eclectic este acest domeniu. Rămâne însă o certitudine, formulată de profesorul Liviu Zăpârțan astfel: „Puterea este deopotrivă expresia unor raporturi sociale care impun funcția de organizare și conducere și deci și posibilitatea nemijlocită de a o realiza. Acest lucru este esențial pentru a înțelege faptul că puterea politică apare în numeroase ipostaze, dintre care cea instituționalizată în stat este cea mai importantă.” [14, p.114]

Revenind la bogăția de conținut a puterii politice, o serie de termeni precum: forță, autoritate, dominație, influență, decizie, prestigiu, comandă, manipulare etc. vin să-i dezvăluie diversele fațete, forme de exprimare. Printre formele cele mai importante prin care puterea se impune sunt:

Forța, în sensul de capacitate de a exercita controlul eficient asupra corpului oamenilor în mod direct sau folosind ca intermediar psihicul acestora. Când

oamenii se conformează datorită amenințării cu forța, ca urmare a acțiunii instituțiilor coercitive ale statului (poliția, jandarmeria, armata, penitenciarele etc.), relația dintre cine conduce și cine execută este de putere, în acest caz de constrângere. Forța stă la baza puterii unui stat și, invers, puterea simbolizează forța, poate oricând să o utilizeze în raport cu cei ce încalcă principiile ordinii sociale, legile, dar nu se identifică cu ea. În sistemele politice democratice, puterea este mai mult pașnică decât belicoasă, ea arareori se exprimă explicit prin utilizarea forței brute. Într-o societate concurențială și pluralistă, puterea statului intră în raporturi cu forța diferiților agenți politici sau politizați: a partidelor politice, opoziției, grupurilor de presiune, opiniei publice, presei etc. Dar în competiția acestor forțe, cea care se impune în situațiile când ordinea socio-politică este amenințată va fi întotdeauna forța etatică; aceasta este cea mai eficientă, ea fiind exercitată de profesioniști aparținători unor instituții specializate în acest sens, inclusiv în utilizarea armelor, a violenței fizice.

În perioadele revoluționare, de conflict, în sistemele totalitare exercitarea forței este cea care asigură stabilitatea și coerența sistemului politic. Atribuirea unor astfel de virtuți forței ar putea conduce adesea la cultul forței, ca principal factor de asigurare a ordinii și unității interne, a păcii pe plan internațional. În realitate, utilizarea forței brute este forma primitivă a puterii, eficientă doar pentru o clasă politică neinspirată, aflată în criză de putere, incapabilă de a utiliza și stăpâni știința utilizării informației, a cunoașterii pentru atingerea obiectivelor. În general, utilizarea forței brute, a violenței pentru a domina, a organiza și conduce, este un indiciu al inculturii politice, neprișterii, diletantismului, slăbiciunii clasei politice. În raport cu alte mijloace ale practicii politice contemporane (de exemplu: legiferarea, mijloacele de comunicare, persuasiunea, manipularea, banii, alianțele politice, birocrăția etc.), rolul violenței în general s-a diminuat în mod evident, iar în masa totală a violenței practicate a crescut violența simbolică exercitată pe canalele audiovizuale, în mod special, prin diferitele forme de comunicare politică, în general.

Utilizarea forței în statele de drept din lumea de azi se prezintă în ipostaza exercitării violenței legitime aflată în concordanță nu numai cu normele de drept, ci și cu valorile general acceptate în comunitate. În acest fel, democrația se manifestă ca un proces complex de armonizare continuă a intereselor societății civile cu cele ale statului ca garant al respectării principiului domniei legii, inclusiv în societatea politică. Consolidarea păcii sociale și a ordinii dorite de majoritate depinde de „forța statului de a face să funcționeze sistemul de drept, ca unitate a libertăților și obligațiilor cetățenilor. Orice dezzechilibru al acestor componente ale sistemului de drept conduce, mai devreme sau mai târziu, la întronarea unei puteri despotice ori la anarhie”[15, p.25].

Persuasiunea este o formă de acțiune a puterii înțelepte, stăpână pe arta, pe metodele, procedeele și tehnicile de a convinge, de a obține consensul la scara societății, de a crea o majoritate emanată din convergența atitudinilor membrilor

comunității. Persuasiunea presupune dialogul în relația pe putere, funcționarea *feeb-back*-ului, domnia constituționalismului, a legii în genere, în relațiile de putere, relații de parteneriat între anumite limite. Într-un astfel de context, cel lipsit de putere are șanse să-l convingă pe cel puternic, alegătorul îl poate convinge pe reprezentantul puterii. În societatea informatizată și tehnologică arta persuasiunii nu mai este un apanaj al intelectualilor; ea a devenit o variabilă dependentă de nivelul de cultură politică și civică participativă.

Persuasiunea este componenta de fond a **influenței politice**, aceasta semnificând metodele utilizate fie de o instituție, fie de un sociogrup sau de o persoană pentru a acționa asupra altora cu scopul de a le modifica atitudinile și comportamentele față de anticipările inițiale ale acestora. O serie de politologi au identificat puterea politică cu influența. Așa, de pildă, H. D. Lasswell considera că, în fond, studiul politicii reprezintă investigarea influenței politice. Influența politică este utilizată în toate relațiile politice: dintre putere și opoziție, în lupta pentru a accede sau a se menține la putere, în campaniile electorale, în relațiile dintre partide și alegători, între cei care sunt activi politic și cei rămași în neutralitate, între lideri și masa membrilor de partid etc. Dar cea mai performantă variantă de influență politică este cea exercitată prin intermediul puterii politice. mijloacele utilizate de aceasta sunt nu numai psihologice, pedagogice, morale și intelectuale, ci și economice, sociale, politice etc. Influența ne apare astfel, precum sociologului Talcott Parsons, ca un mecanism complex și generalizat de convingere.

Controlul sau monitorizarea felului în care deciziile puterii sunt puse în aplicare și în care cei conduși realizează conformarea cu valorile și normele juridice. Controlul reprezintă mijlocul prin care puterea cunoaște nu numai efectele propriilor sale decizii, ci și ale celor care acționează concurențial fie în mod loial, fie neloial. Prin control sunt descoperite forțele sociale, politice, economice care încearcă să destabilizeze sistemul politic, comportamentele ilicite, antisociale, factorii cu acțiune entropică, urmând să fie întocmite programe politice, să fie luate măsuri de restabilire a ordinii dezirabile. Monitorizării politice îi sunt asociate de către putere forme de constrângere și de prevenire: amenințări fățișe sau tacite, demonstrații de forță etc. În același timp, puterea acordă sancțiuni pozitive celor cu performanțe de excepție, benefice pentru societate: premii în bani, promovări pe posturi, distincții morale, indemnizații viagere etc.

În zilele noastre, controlul politic este cea mai importantă sursă de obținere a acelor experiențe și cunoștințe menite să amplifice capacitatea deținătorilor puterii de a utiliza cel mai eficient și subtil instrument al practicii politice, care este informația. Monitorizarea, controlul, evaluarea comportamentelor din sfera societății civile, activităților diferiților agenți ai practicii sociale, a agenților opozanți în mod special, conduc la o cunoaștere și apreciere obiectivă a situației și problemelor existente, a decalajelor și defazajelor survenite în evoluția comunității, a practicilor anomice și de nesupunere. Pe această bază, guvernării, decidenții din cadrul diferitelor politici publice, vor interveni pentru a menține echilibrul și pacea socială, pentru a asigura prosperitatea și dreptatea. Dezvoltarea tehnicilor de

informare, documentare și supraveghere din zilele noastre permit guvernanților să cunoască „tot ce mișcă” în țară sau pe raza lor de competență, să-i supravegheze chiar și pe supraveghetori și, mai ales, pe opozanți.

Prestigiul reprezintă nu numai o trebuință individuală (trebuința de prestigiu, de a avea „imagine” care să trezească admirația și respectul semenilor), ci și o trebuință psihosocială. În planul vieții politice, oricare agent aflat în competiție recurge la întregul repertoriu de mijloace, de metode și procedee pentru a-și ameliora imaginea sau pentru a-și reconstrui o imagine astfel încât să stârneasă respectul, simpatiile, creșterea numărului de simpatizanți și alegători.

Prestigiul este unul dintre factorii care conduc la crearea de putere, la creșterea acesteia. Prestigiul reprezintă o resursă pentru sporirea eficienței acțiunilor de influențare politică, un factor important pentru obținerea consensului, a supunerii liber consimțite de către un anumit titular de putere. În viața politică, evoluția gradului de prestigiu are importanță pentru reușitele agenților politici în cucerirea, păstrarea și exercitarea puterii, pe de o parte, și individualizarea, personalizarea puterii, pe de altă parte. Nivelul de prestigiu este inegal distribuit într-o organizație politică sau într-un sistem politic; aceasta din cauza accesului diferit și inegal al oamenilor la utilizarea resurselor și instrumentelor politice, a diferențelor dintre indivizi în ceea ce privește capacitatea și abilitatea de a folosi resursele politice în scopul acumulării de prestigiu. Este de presupus că persoanele aflate la vârful ierarhiei în partid sau în stat dețin mai mult prestigiu, o mai mare capacitate de a influența față de persoanele aflate mai jos în ierarhie.

Importanța prestigiului, ca fenomen asociat puterii, a fost intuită din momentul în care societatea s-a divizat în conducători și conduși. Conducătorii politici au încercat cu metode din ce în ce mai perfecționate să-și creeze o imagine proprie prin care să atragă și să fixeze atenția publicului, a celor conduși, știind bine că acumularea de prestigiu se realizează pe calea impunerii unei anumite imagini, a acelei imagini care este așteptată, dorită de public. Imaginea unui lider, imaginea unei clase politice sau a unui regim politic oferă o anumită recunoaștere, creează o notorietate definită, stârnește o anumită seducție și captează un anumit interes din partea publicului. Imaginea și gradul de prestigiu se asociază întotdeauna cu un program politic, cu un nivel de competență, de aptitudini și talent politic atribuite conducătorilor. De la Machiavelli și Napoleon până azi, arta de a confecționa „imagini” pentru conducători, arta manipulării s-au perfecționat; au înregistrat progresele cele mai mari datorită dezvoltării *mass-mediei*, în special a televiziunii. Astăzi, datorită profesioniștilor în publicitate, în *mass-media* și în managementul campaniilor electorale, agenții politici, titularii puterii consumă importante energii în scopul fabricării imaginilor care să-i avantajeze astfel încât să li se mărească numărul de aderenți, simpatizanți și alegători. O componentă importantă a culturii politice funcționale a clasei politice contemporane o constituie știința și arta de a acumula prestigiu, de a confecționa și propune o anumită „imagine” și, deci, de a manipula opinia publică cu scopul de a obține atitudinile și comportamentele dorite. Într-un astfel de context, pentru profesioniștii ma-

nipulării mulțimilor, adevărul și dreptatea contează prea puțin; mai importantă devine arta de a înfrumuseța realitatea, de a masca defectele și neîmplinirile, de a exagera meritele, adică de a valorifica machiajul, camuflarea, compoziția – precum în arta dramatică, pentru a fabrica vedete politice. Este aici o artă, veche de când există politică, prin care au fost valorificați și acei factori obiectivi generatori de prestigiu și de putere: aptitudinile și talentul pentru managementul politic, nivelul și tipul de cultură politică a agentului, etapa de evoluție a agentului (dacă se află în campania electorală, dacă este în ascensiune politică sau într-o etapă de declin, de insuccese, dacă este în opoziție sau la putere etc.). În general, arta de a manipula, de a construi imagini, de a face poporul să creadă că el guvernează cu adevărat, are șanse mai mari de reușită în perioadele de ascensiune istorică a agenților politici. Perioadelor de insuccese în realizarea programelor politice, de declin, de criză, le corespunde fenomenul obiectiv de erodare și alienare a puterii, de atenuare până la dispariția sau transformarea în contrariu a prestigiului. Latura diabolică a puterii politice a stârnit sentimente de ură, de oprobriu din partea publicului, comportamente de nesupunere și împotrăvire.

Abordând, în sinteză, concepțiile despre putere, rezultă că acestea s-au polarizat în jurul a două tendințe fundamentale: una, care consideră omul ca ființă egoistă, înzestrat prin natura lui cu calități negative (*homo homini lupus est*), iar societatea ca un teren al conflictelor de interese între sociogrupuri, între clase sociale și instituțiile create de acestea. Cei care au aderat la acest crez au văzut în putere o șansă ce se obține prin luptă cu toate mijloacele, inclusiv prin violență, prin utilizarea forței brute etc.

Puterea oferă câștigătorilor dreptul de a decide, de a domina, de a controla întreaga societate, fiind instrumentul unei clase sociale, a unei grupări socioumane, pentru a-și satisface interesele, dominând, exploatând celelalte clase sociale sau celelalte grupări ce compun societatea (Platon, Toma d'Aquino, Hobbes, Marx, Nietzsche, Lenin, C. D. Gherea, Pătrășcanu etc.). Pentru aceștia, politica este o luptă interesată, egoistă între tabere adverse până cel puțin atunci când una va ieși deplin victorioasă, acaparând puterea, și va stabili acele aranjamente sociale, acea ordine globală care să fie acceptată și de către adversari.

Cealaltă, care consideră omul ca ființă sociabilă (*homo socius*), *zoon politikon*, ca ființă capabilă să recunoască în fiecare dintre semeni o persoană similară, dotată cu drepturi și obligații fundamentale egale, iar societatea în ansamblul ei nu constituie un spațiu al contradicțiilor, ci mai degrabă al cooperării, solidarității, sub ghidajul aderenței oamenilor la aceleași valori politice și juridice. Societatea funcționează ca un organism viu, ca un sistem în care fiecare element își aduce aportul necesar și specializat la economia ansamblului (Aristotel, Hugo Grotius, J. Locke, Ch. De Montesquieu, J.-J. Rousseau, H. Spencer, D. Gusti, E. Speranția, M. Djuvara, T. Parsons etc.). Din această perspectivă puterea politică emană din societate, este expresia voinței generale a tuturor sau a majorității (populare, naționale) de a dezvolta cooperarea și solidaritatea dintre oamenii atât de diferiți ca personalitate și dintre grupuri, fie ele concurente. Scopul puterii ia forma fie a Bi-

nelui general, fie a Dreptății sociale, fie de realizare a interesului public, fie a prosperității generale și păcii sociale etc. Cu alte cuvinte, puterea este responsabilă de pilotarea societății globale, de menținerea ordinii și armoniei interne și externe a comunității umane, a societății concret-istorice, de realizarea dreptății și echității.

În raport cu cele două tipuri de explicații referitoare la fenomenul puterii, marele politolog și jurist M. Duverger a realizat sinteza lor, susținând cu argumente suficiente ideea că puterea înseamnă, în același timp, și luptă și activitate integratoare de menținere a ordinii. Redând metaforic esența puterii politice, pe care o considera ambivalentă, Duverger scria că „Imaginea lui Janus, a zeității cu două fețe, este reprezentarea veritabilă a puterii; ea exprimă în modul cel mai adânc realitatea politică. Statul, și într-un sens general puterea instituită într-o societate, este întotdeauna și pretutindeni în același timp, instrumentul de dominație a unor clase asupra altora, folosite de primele în scopul intereselor lor și în detrimentul celor din urmă și totodată instrumentul asigurării unei anumite ordini sociale, a unei anumite integrări, a tuturor, în colectivitate, pentru binele comun” [16, pp. 27–28].

Așadar, puterea politică este una dintre elementele rețelei puterilor existente în societate (puterea economică, puterea culturală, puterea spirituală, puterea militară, puterea informațională etc.) specializată în reglarea dinamicii vieții sociale, în sensul asigurării ordinii interne și externe, a coerenței tipurilor de activități, astfel încât să fie pus în aplicare un anumit tip de proiect privind dreptatea, echitatea, prosperitatea, atitudinea față de drepturile fundamentale ale omului. Sensul etimologic al cuvântului putere (din. lat. *potestas*) antcipă conotația actuală, semnificând „putere”, „stăpânire”, capacitatea de a decide asupra altora în numele propriei voințe, de a domina și de a exercita autoritatea asupra altora.

Puterea politică dintr-o societate exprimă nivelul dezvoltării comunității, fiind rezultatul unor întinse acumulări realizate în istoria vieții politice, cuprinzând întregul volum de resurse și instrumente politice, întreaga „mașină” instituțională utilizată în competiția politică, în guvernare, în crearea și menținerea ordinii în societate. Fiecare agent politic posedă anumite aptitudini, o anumită abilitate de conducere, de a-și impune voința, exprimând un nivel concret al puterii pe care o posedă. Oricare partid politic, oricare grup de presiune, lider, clasă politică, organizație politică, forță socială politizată, opinia publică, diferite organizații internaționale etc. exprimă o putere politică având identitatea bine conturată. Dar instituția care deține monopolul în viața politică și care exercită controlul, deținând capacitatea de intervenție asupra oricărei alteia dintre celelalte puteri, este statul. Puterea statului este pivotală în sistemul puterii politice și sociale; ea se exercită la nivelul sistemului social global, fiind garanția creșterii gradului de ordine în societate, de coerență, raționalitate și eficiență a tuturor tipurilor de acțiuni întreprinse în societate. Deținerea de putere politică în stat dă șanse sporite agenților politici să-și realizeze programele, să ducă la îndeplinire deciziile luate, să exercite controlul asupra celorlalte forme de putere, să reprezinte societatea în întregul ei, să legifereze, să guverneze și să decidă în numele acesteia.

Puterea politică, înțeleasă mai degrabă ca „mașină”, ca mijloc specializat în dominare și în crearea de ordine socială, poate fi utilizată în cele mai diferite scopuri, în stiluri diferite rezultate din posibilitățile infinite de combinare, ierarhizare și întrebuițare a formelor ei. Aceasta va depinde nu numai de cultura politică – civică a agenților politici, a deținătorilor puterii în stat, ci și de cea a componentelor societății civile. Vor rezulta astfel diferite forme de activitate politică, de management politic și, în ultima instanță, de regimuri politice. Prin urmare, responsabilitatea politică reprezintă întotdeauna o însușire nu a puterii politice în sine, ci a celor care o dețin și o exercită, a celor care o personalizează prin deciziile și implicarea lor în exercitarea dominației. Ori, metodele de dominație, de conducere politică, de guvernare, sunt combinate în diferite stiluri, pe o paletă amplă cuprinsă între cei doi poli: democrația și dictatura.

Pentru ca puterea politică să nu rămână sălbatică, spontană și imprezvizibilă, pentru a fi utilizată rațional și după criteriile de eficiență corespunzător voinței societății, după standarde și reguli stabilite prin consens sau cu acordul majorității oamenilor, ea va trebui să fie legitimă, să fie controlată de societatea civilă, să îmbrace o formă instituționalizată, să fie completată de autoritate.

Puterea politică, în toate manifestările, pentru a nu fi brută, anarhică sau sălbatică, îmbracă haina autorității. Dezvoltarea vieții politice a dus la o din ce în ce mai evidentă tendință de complementaritate a celor două. Autoritatea politică este puterea instituționalizată, puterea reglată de reguli juridice și întemeiată legal. Autoritatea politică este o însușire a unui agent politic, în primul rând a statului, care se exprimă înăuntrul și prin respectul acordat sistemului de drept. Agenții politici exercită puterea, participă la competițiile politice, acționează ca învingători sau ca învinși, formează puterea, o amendează, iau deciziile, le aplică și controlează evenimentele ținând seama de regulile existente, în primul rând de Constituție. Înțelegerea autorității în acest sens reprezintă pivotul statului de drept, al democrației.

Autoritatea politică este asociată dreptului de a conduce, de a lua decizii la scara comunității. Ea există atunci când cei dominați, când cetățenii recunosc dreptul unui agent politic (partid, clasă politică, lideri, guvern etc.) de a stabili un program, de a lua o decizie, de a adopta și impune un cod de reguli, de a controla sau de a pedepsi pe cei care se abat de la reguli. Autoritatea oricărui agent politic dintr-un stat de drept nu poate fi alta decât cea conferită de norme juridice, în primul rând de dreptul constituțional, de uzanțe, obiceiuri, valori general acceptate. Și în politică situația se prezintă ca pe terenul de joc, unde autoritatea arbitrului își are sursa în cunoașterea perfectă a regulilor competiției sportive și asigurarea prin intervenții obiective, atunci când este cazul și de câte ori este cazul, a respectării de către jucători a regulilor. Dar, spre deosebire de agenții sportivi, cei politici sunt responsabili nu numai de respectarea regulilor în toate domeniile de activitate, ci și de modificarea sau crearea de reguli noi atunci când mersul obiectiv al societății necesită asemenea intervenții. Din acest punct de vedere, puterea politică apare ca un rezervor de inițiativă, de acte creative, în timp ce autoritatea

se concentrează pe respectarea regulilor, menținerea ordinii, conservarea structurilor care funcționează în societate.

Notele de conținut ale puterii și ale autorității politice pot fi mai bine diferențiate și puse în relief printr-o abordare comparativă: puterea este asociată cu posibilitatea de a utiliza forța brută, violența legitimă (sancțiuni negative, aplicarea de constrângeri materiale) sau nu, în timp ce autorității politice i se asociază legitimitatea, susținerea majoritară, consensul, respectul principial pentru normele juridice. Deciziile și actele puterii brute inspiră teamă, frică, în timp ce deciziile puterii legitime (ale autorității politice) se bazează pe comunicare, convingere, pe crezul rațional prezent la majoritatea cetățenilor că ele sunt corespunzătoare legilor, a acelor legi care au fost adoptate ca expresie a intereselor și voinței generale. În consecință, autoritatea politică are drept miză ascultarea, conformarea cetățenilor în absența constrângerii față de miza puterii politice care este gata oricând să tragă la răspundere, să judece și să pedepsească.

În limbajul curent putem identifica diferite forme concrete de autoritate, precum autoritatea părintelui față de copil, a lui Dumnezeu în raport cu orice ființă umană, a generalului în raport cu ofițerii și alți militari, a regelui față de supuși, a completului de judecată în raport cu părțile din proces, a Consiliului Superior al Magistraturii în raport cu magistrații, a patronului față de salariați etc. În toate aceste cazuri putem observa existența unor ierarhii, a unor relații de supunere, de ascultare, de conformare. „Autoritatea presupune ierarhia, subordonarea celui mai slab celui mai tare” – scria P. Andrei [17, p.235].

Termenul de autoritate politică, în sensul de putere legitimă, de putere instituționalizată, oarecum domesticită și controlată rațional, este de origine latină: *auctoritas*-mărire, amplificare, adică ceea ce vine să întregească voința oarbă printr-un adaos de rațiune. La romani, *auctoritas* semnifică o însușire a senatului compus din *senes* (bătrâni), spre deosebire de *potestas* (putere), care era atribuită poporului. În sens larg, deci autoritatea ar conota acea însușire a agentului politic de a-și supune voința înțelepciunii și forța rațiunii, de a-și concepe și desfășura activitatea ca instituție, în acord cu legile.

Raporturile dintre puterea brută și autoritate sunt de o complexitate extremă și diferită în funcție de loc și de timp. Puterea poate acționa în stiluri diverse pe o plajă întinsă între cei doi poli: exercitarea violenței, a forței brute și acțiunea puterii supusă legilor, cerințelor civilizației. Un agent politic poate să acceadă la putere, să se mențină la putere sau să transfere puterea către altul pe aceeași paletă de stiluri. Astfel, de pildă, cineva poate cuceri puterea fie prin victoria într-un război de cucerire, fie printr-o lovitură de stat armată și sângeroasă, fie pe cale ereditară, fie în urma unui război civil, fie pe calea alegerilor etc. Indiferent dacă puterea se exprimă în mod brutal sau într-un mod legal, principala preocupare a titularilor puterii (a agenților politici) a fost și va fi aceea de a defini autoritatea, de a o institui, de a o adecva regulilor juridice, de a o legitima astfel încât țintele, programele vizate de putere să fie acceptate de cât mai mulți oameni, deciziile luate să fie asimilate, acțiunile puterii să se încadreze în parametrii de eficiență maximă. Toți titularii pu-

terii au avut grijă de propria imagine în raport cu cei supuși, nefiindu-le indiferent faptul dacă supușii au încredere în competența conducătorilor, dacă se supun din convingere rațională, dacă recunosc dreptul conducătorilor de a efectua controlul politic și de a impune o ordine sau dacă supunerea se datorează temerilor de pedeapsă și nu recunoașterii autorității.

Cea mai relevantă deosebire între putere și autoritate constă în faptul că exercițiul puterii trimite spre forță, violență și constrângere, în timp ce autoritatea se manifestă mai curând ca valoare situată mai presus de interesele persoanelor, decidenților sau guvernanților. Autoritatea aparține unei instituții (președinte, judecător, general, părinte etc.), care impune respect, conformarea indivizilor fără a recurge la forță, la influențe, la convingeri. Autoritatea este prezentă în orice grupare, comunitate sau corporație cu organizare internă ierarhică; cu atât mai mult este prezentă în societatea politică, în lumea agenților politici. Funcționarea autorității în statele de drept implică supunerea, conformarea membrilor societății cerințelor normelor de drept. În acest caz, relațiile de dominare-supunere, de comandă-ascultare, de decizie-executare nu implică pentru cetățeni încălcarea propriilor lor libertăți, nici calitatea lor de participanți activi la luarea deciziilor sau la exprimarea opiniilor privind conținutul proiectelor de legi.

Dintotdeauna titularii puterii s-au raportat la societate ca parte intrinsecă a acesteia, inițiind și desfășurând rețele de conexiuni informaționale (de comunicare propriu-zisă), educative (atragera de aderenți, susținători, simpatizanți etc.), de management politic, de mobilizare și valorificare a resurselor politice etc. Totodată, societatea, segmentele societății civile au progresat, de la secol la secol, în ceea ce privește capacitatea și priceperea de a exercita controlul asupra titularilor puterii pentru a se pune la adăpost de posibilele abuzuri la care oamenii puterii ar putea recurge, astfel încât relațiile dintre titularii puterii și societate, în esența lor de comunicare reglementată juridic, pot fi schițate în felul următor:

În cadrul acestor conexiuni dintre puterea politică și societatea civilă principală grijă și preocupare a partidelor politice este aceea de a construi, de a da un contur cât mai exact autorității, astfel încât să obțină o acceptare cât mai largă în mediile sociale, în segmentele sociale supuse actului de guvernare. Aceasta pentru că în practica politică există o lege asemănătoare legilor din științele naturii: între gradul de legitimitate a puterii unui agent politic și eficiența activității sale există o relație direct proporțională, adică o mai largă legitimitate a puterii unui

stat, de pildă, conduce la o corespunzătoare sporire a eficacității demersurilor sale politice pe plan intern și extern sau viceversa. Conceptul de legitimitate a puterii semnifică măsura în care oamenii acceptă, susțin, se supun puterii ca și când ar fi o putere a lor și, deci, se conformează motivați dispozițiilor ei. Putem astfel fi de acord cu M. Duverger, care considera că „legitimitatea puterii nu este altceva decât faptul că ea este recunoscută ca putere de către membrii colectivității sau, cel puțin, de majoritatea lor. O putere este legitimă dacă există un consens în privința legitimității ei. Singurul temei, singura sursă a legitimității unei puteri constă în faptul că ea este conformă schemei de legitimitate definită de sistemul de valori și de norme al colectivității în cadrul căreia se exercită” [18, pp. 165 -181]. Ținta cea mai mare a unui agent politic este aceea de a găsi răspunsul teoretic și practic la problema: cum trebuie să acționezi pentru a obține legitimitate la scara societății globale sau, mai precis, ca agent titular al puterii în stat?

Răspunsul la o asemenea întrebare a constituit un apanaj al filosofilor aplecați spre studiul vieții politico-juridice și, în plan practic, al unor cercuri de intelectuali situați pe o orbită apropiată puterii, al unor oameni cu aptitudini în domeniul argumentării și artei de a convinge specializați și plătiți pentru a construi o „imagine” cât mai favorabilă puterii pentru a o legitima în văzul a cât mai multor oameni. Astfel au apărut diferite doctrine ale legitimității (fiecare cu limitele istorice specifice, limite generate de interese particulare etc.), de la cele teocratice (a regilor egipteni, mesopotamieni etc.), meritocratice (Platon), la cele contractualiste (Hobbes), liberale (J. Locke), utilitariste (J. Bentham), pozitivistice (A. Comte), comuniste (Marx, Lenin), social-democrate (Bernstein), până la cele contemporane nouă, între care la loc de frunte se situează doctrina politică ce fondează, cum anticipase savantul german Max Weber, puterea (autoritatea) legal-rațională omniprezentă în statele de drept indiferent de diferențierile interindividuale. În condițiile exercitării autorității legal-raționale supunerea nu are loc în fața șefilor, a persoanelor care dețin posturi în stat, în instituții ale puterii, ci față de principii de drept, față de regulile juridice. Cetățenii respectă legile nu din teamă, nu numai din sentimente de respect pentru tradiții, pentru că aparțin unei colectivități particulare, ci în primul rând pentru că au convingerea că într-o societate rațională este necesar să existe legi și ordine, că într-un stat de drept legile, procedurile exprimă voința majoritară, că acestea pot fi schimbate doar în urma aceluși consens conform căruia cei ajunși la putere prin sistemul alegerilor democratice au dreptul de a aduce perfecționări instituțiilor, legilor cărora și ei va trebui să li se supună.

În societățile democratice, în funcționarea organelor statului de drept și, în general, în ființarea puterilor din cadrul societăților post-moderne legitimitatea exprimă:

Natura raporturilor dintre putere și societate, adică în ce grad societatea, instituțiile societății civile exercită controlul asupra instanțelor puterii politice și reușesc să-i tragă la răspundere pe acei oameni politici care derapează de la imperativele legilor.

Gradul de acceptare de către cetățeni a deciziilor, a imperativelor puterii po-

litice și mărimea segmentului din societatea civilă care apreciază că puterea existentă este nelegitimă și incită la nesupunere civică.

Interesul agenților politici pentru cunoașterea de sine, respectiv a ariei de acțiune a legitimității lor prin raportare la evoluția celorlalți agenți de pe scena politică. O astfel de perspectivă a cunoașterii este posibilă datorită aportului adus de metodele și tehnicile moderne de sondare a opiniei publice și stă la baza elaborării strategiilor și tacticilor agenților politici.

Relațiile dintre puterea politică și societatea din care face parte continuă să ridice probleme în toate sistemele politice postmoderne, contemporane. Cea mai importantă problemă este creată de posibilitățile inerente puterii de a derapa de la misiunile ei, de a se transforma într-o putere alienată. Viciul ascuns al oricărei puteri politice constă în tendința potențială de a se reproduce la o scară tot mai mare, fapt care, dacă se va obiectiva, va genera abuzul de putere, corupția de stat, putând evolua până la dictatură în variante inedite față de paleta de manifestări ce au avut loc de-a lungul istoriei.

De la Confucius până la Tocqueville, de la Aristotel până la Fr. von Hayek, marii gânditori politici și filosofi ai dreptului au conștientizat faptul că politica, fiind o afacere de interese, îi aduce frecvent pe autorii ei în situația de a încălca regulile, de a comite abuzul de putere. Montesquieu demonstrase faptul că, cu cât puterea are un grad mai mare de concentrare, cu atât libertățile oamenilor se vor diminua. Acolo unde puterile în stat nu sunt separate, nu există libertate; există doar un regim despotic. Problema cea mai importantă pentru societate este aceea de a împiedica acest rău, respectiv „pentru a împiedica abuzul de putere, lucrurile trebuie astfel orânduite încât puterea să îngrădească puterea”[19]. Pe o poziție similară se află Lordul Acton, care formulase principiul: „Puterea tinde să corupă și puterea absolută corupe în mod absolut”.

Cea mai mare concentrare de putere este prezentă în societățile totalitare. Decidenții din cadrul acestora exercită o dominație bazată pe mijloace violente, statul deținând monopolul asupra utilizării forței și manifestându-se neîntrerupt ca producător de violență. Orice guvernare dictatorială a fost și va fi o expresie a puterii absolute, nelimitată de legi și o dominație bazată pe folosirea pe scară largă a forței, apelând la violență, teroare, cultivarea temerii. O variantă de putere din lumea de azi este cea nonviolentă, a cărei sferă de funcționare este inclusă în organizarea democratică a societății. Puterea nonviolentă pură nu există; nonviolenta se consolidează, se extinde pe măsură ce comunitatea politică se dezvoltă pe planul coeziunii sufletești, solidarității, prosperității, culturii civice-juridice active și participative, pluralismului și aducerii sub controlul societății civile a puterii politice existente, în condițiile respectării statului de drept. Puterea nonviolentă este vital dependentă de știința și capacitatea guvernului, a celor care exercită autoritățile publice de a gestiona pluralismul politic, economic, social, cultural și religios, policentrismul, descentralizarea, competiția și dreptatea socială.

Așadar, problema aducerii sub control a puterii sau găsirea de soluții practice la întrebarea cum ar putea fi limitată puterea pentru a preveni abuzurile a con-

stituit dintotdeauna o preocupare fundamentală pentru societate, atât pentru guvernanți, cât și pentru guvernați, atât în condițiile în care scopurile societății sunt bune, cât și atunci când devin malefice. Proiectele de organizare politică democratică lansate de J. Locke, Montesquieu și J.-J. Rousseau au înglobat principii menite să prevină abuzurile puterii, între care: constituționalismul, divizarea și supravegherea reciprocă a puterilor, dispersarea puterilor centrale în sensul descentralizării, promovarea drepturilor fundamentale ale omului. Chiar dacă statele democratice de până astăzi au pus în aplicare aceste principii, viața a demonstrat resursele nebănuite de inventivitate în sens malefic ale oamenilor puterii, așa încât toate formele de organizare statală, de instituționalizare și raționalizare a puterii s-au dovedit a fi imperfecte. Democrația însăși scapă de sub control anumite manifestări ale puterii, lăsând loc apariției de abuzuri, de fapte de corupție. Democrația nu este perfectă, dar este cea mai bună formă de guvernare comparativ cu celelalte, întrucât este capabilă să prevină și să diminueze abuzurile. Evident că oamenii au preferat dintotdeauna să aleagă, dintr-o mulțime de rele, răul cel mai mic. Evoluția democrațiilor occidentale după al Doilea Război Mondial a confirmat această evaluare. Astfel, principiilor clasice de limitare a puterii, în primul rând de limitare a puterii de către Constituție și celelalte legi, le-au fost adăugate noi limitări, noi procedee de ținere sub control a puterii, printre care:

- construirea unei economii și societăți policentrice, multidecisionale, în care sociogrupurile, organizațiile, instituțiile își asumă responsabilitatea, desfășoară comportamente participative, relativ autonome, ținând seama de echilibrul ansamblului social din care fac parte;
- în corelație cu dezvoltarea culturii politice-civice s-a dezvoltat pluralismul (diversificarea forțelor politice active: partide, grupe de presiune, organizații politice, apariția de noi curente de opinie, de instituții de reprezentare etc.) odată cu difuziunea puterii politice în societate;
- dispersia puterii politice, nu numai prin separarea puterilor în sens clasic (de putere legislativă, executivă și judecătorească), ci și prin ascensiunea sau apariția de noi puteri cu o influență deosebită asupra vieții politice (puterea presei, a sindicatelor, a unor mișcări politice, grupuri de presiune, a bisericii catolice etc.) odată cu descentralizarea, cu ascensiunea puterilor locale;
- proliferarea instituțiilor și mijloacelor de control social asupra puterii politice (instituții ale societății civile, organizații nonguvernamentale, asociații cetățenești, organizații internaționale etc.);
- „civilizarea” competiției politice prin respectarea regulilor juridice atât de către agenții politici aflați la guvernare, cât și de cei situați în opoziție astfel încât echilibrul politic și social este rezultanta unor negocieri, compromisiuri, regrupări, asocieri și competiții cu un grad sporit de loialitate;
- repartitia mai echitabilă (departe de a fi ideală) a resurselor și instrumentelor politice între conducători și conduși, între agenții politici etc. – fapt care sporește șansele de reușită în acțiunile de control, de limitare a puterii.

În acest context, dezvoltarea generalizată a culturii politice, a tehnicilor de comunicare între titularii de putere, pe verticală și pe orizontală, oferă posibilități imense de a asigura reușita în cele mai diferite operațiuni de limitare a puterii;

- selectarea și promovarea liderilor, a reprezentanților politici prin tehnici democratice, prin alegeri reglate de Legea electorală, care conține și ea o serie de limitări aplicate oamenilor puterii (limitarea mandatului liderilor politici, obligativitatea acestora de a organiza întâlniri cu segmentul social reprezentat și de a prezenta rapoarte de activitate etc.);
- dezvoltarea componentei practice-acționale a culturii politice, juridice și civice la scară de masă, astfel încât cetățenii, o tot mai mare parte a corpului electoral, pot să exprime comportamente active, participative, neparohiale la viața politică, la luarea deciziilor sau cu privire la conținutul proiectelor de legi. În acest context, cetățenii bine informați și activi devin parteneri de comunicare cu guvernanții, trebuind, în mod principal, să fie consultați.

Toate aceste limitări au lăsat în urmă cu secole organizarea monocentrică, exercitarea puterii de către un singur pol de putere, adică monopolizarea dreptului de a lua decizii de către un singur centru de putere, și au condus la afirmarea a ceea ce R. Dahl numea *poliarhie*, a unei societăți politice pluraliste, în care mecanismele de limitare a puterii, de prevenire a arbitrariului în deciziile agenților politici au atins cea mai mare eficiență comparativ cu celelalte tipuri de guvernare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Russell Bertrand. Idealurile politice. Puterea. București: Editura Antaios, 2002, p. 92.
2. Oxford. Dicționar de politică. București: Editura Univers Enciclopedic, 2001, pp.361–363.
3. Ibidem, p.114.
4. Ibidem, p. 111.
5. Dahl R. Modern Political Analysis. New York: Prentice-Hall, 1963, pp. 39-35.
6. Teodorescu Gheorghe. Putere, autoritate și comunicare politică. București: Editura Nemira, 2000, pp. 13–15.
7. Arendt H. Du Mesonge a la violence. Essais de politique contemporaine. Paris: Calman-Levy, 1972, pp.161-162.
8. Schwartzberg R.G. Statul spectacol. București: Editura Scripta, 1995, pp. 7–11.
9. Ibidem, p. 206.
10. Mică Enciclopedie de Politologie. București: E.S.E., 1977, p.373.
11. Ibidem. p.361.
12. Andrieș Alexe. Politologie sau știința politică. București: Editura Corint, 1997, p.45.
13. Voiculescu Marin. Tratat de politologie. București: Editura Universitară, 2002, p.178.
14. Zăpârțan Liviu. Repere în știința politicii. Iași: Editura Chemarea, 1992, p. 114.
15. Teodorescu Gheorghe. Op. cit., p. 25.
16. Duverger M. Sociologie politique. Paris: P.U.F., 1966, pp. 27–28.
17. Andrei Petre. Opere sociologice III. București: Editura Academiei, 1978, p. 235.
18. Ibidem, pp. 165-181.
19. Montesquieu. Despre spiritul legilor. Vol. I– II. București: Editura Științifică, 1964, XI, 4.

РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА: МОРАЛЬНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОЦЕССА

Галина РОГОВАЯ, доктор философии,
Институт Юридических и Политических Исследований АНМ

Summary

Based on the current state of the institutions of civil society in the Republic of Moldova the author examines the perspectives and ways of the problem is the moral component of the activities of the institutions of civil society. Moral content of civil society in the Republic of Moldova is to approve categories of morality: justice, equality, responsibility, care for the common good.

Изучение истории становления институтов гражданского общества в Республике Молдова, их целей, задач, предназначения в демократическом развитии страны и морального потенциала [1,74-87] побуждает также к рассмотрению проблем и перспектив их развития, в том числе и в аспекте моральной направленности процесса. Ведь «гражданское общество это такая ступень общественного развития, которая характеризуется совокупностью определенных социально-политических, товарно-рыночных, семейно-бытовых, духовно-культурных отношений и соответствующих им систем соционормативного регулирования и функционирующих на их основе независимых от государства общественных институтов, посредством которых человеческая личность, общности людей удовлетворяют свои разнообразные интересы и потребности, участвуют в управлении делами общества и государства». [1, 187] Главными показателями в нормативном регулировании демократического общества являются право и мораль, распространяясь и на институты гражданского общества. По словарному определению, признаками ГО и его институциональных структур являются:

- наиболее полное обеспечение прав и свобод;
- самоуправление;
- конкуренция образующих его структур;
- свободно формирующиеся общественные мнения и плюрализм
- всеобщая информированность, реально действующее право на информацию;
- многоукладность экономики;
- легитимность и демократичный характер власти;
- правовое государство;
- сильная социальная политика в обществе;
- достойный уровень жизни людей; [2, 12]
- наличие в обществе свободных владельцев средствами производства;
- большой удельный вес среднего класса в обществе;
- определенный уровень гражданской культуры населения. [3, 18]

Вся эта структура в той или иной мере пронизывается атмосферой морали. Моральные императивы являются основными *принципами и механизмами* воздействия гражданского общества на ход общественного развития. [4,183-189] Моральные ценности свободы, равенства, братства (в понимании толерантности, сотрудничества, общей ответственности) восходят к понятию *справедливости* – высшего мерил моральных общественных отношений. «Любовь к равенству и любовь к справедливости изначально являлись одним и тем же... Для воцарения в обществе некоторой политической свободы, пожалуй, достаточно, чтобы члены этого общества, либо поодиночке, либо как участники различных организаций отстаивали свои права. В условиях республики гражданам надлежит либо настойчиво утверждать принципы равенства, либо умерять притязания прочих граждан, налагая на них некоторые ограничения», – считал Фергюсон, положивший начало понятию «гражданское общество». [5,122-123] Позволяет же *добиться* утверждения политических свобод как, в целом, и всех показателей (признаков) гражданского общества – морально-этическая основа общества и закон. *Моральная направленность* является одной из главенствующих составляющих процесса развития гражданского общества». [5,321]

В этой взаимосвязи исследователей должно интересовать, как могут, и как будут развиваться институты гражданского общества в Республике Молдова с их моральным потенциалом, и каким образом можно благоприятствовать этому процессу развития. Первым выводом, к которому приходят исследователи, является констатация, что на пути развития институтов гражданского общества необходимо преодолеть «трудности», «противоречия» и «несовершенства», с которыми институты гражданского общества встречаются в своей деятельности». [6,24]

Гражданское общество, как отмечается в литературе, возникает, прежде всего, тогда, когда «человечество (на заре нового времени) начинает освобождаться от заведомых, окостеневших сословных делений или когда какие-то страны, народы начинают освобождаться от исторически отживших форм несвободы (от крепостного права, от диктатуры, тоталитаризма и других форм массового угнетения)». [6,41] «...Гражданское общество мыслится как сообщество граждан, равных в своем достоинстве. Оно противостоит сословно-разделенному обществу, связано с идеей самодержавности народа, суверенности наций». [7,241] Иными словами, в идеале, гражданское общество – это общество свободных и равноправных граждан. Реалии же современной Молдовы (как и других государств недавно обретенной демократии) свидетельствуют о том, что на пути обретения свободы и равноправия встают явления «неравного доступа к участию в государственных и общественных делах», «контраст богатства и бедности», «несправедливое распределение собственности» и т.д. Самым серьезным «препятствием» к становлению и развитию гражданского общества в государствах молодой демократии, как отмечают исследователи, являет-

ся отсутствие главной его ценности – справедливости. Конечно, можно, в след за некоторыми исследователями, заявить, что «успешное социальное воплощение», достаток зависит от самих людей. «Это формирующееся социальное неравенство во многом связано со степенью социальной активности и вовлеченности в экономическую деятельность более успешной части населения: их материальное благополучие зачастую результат выбора и реализации активной стратегии, адаптации, инициативного и предпринимчивого поведения, а профессиональные успехи объясняются наличием качеств, востребованных рыночной экономикой. Можно утверждать, что современное социально-политическое неравенство основывается на неравенстве внутренних возможностях индивидуумов (психологических, физиологических, возрастных свойств характера, уровня квалификации при адаптации к новым условиям» [8, 17]. Иными словами, этими исследователями проводится мысль, что, оказавшись в новых условиях (декларируемых демократическими движениями 90-х годов как равные для всех), большинство граждан Республики Молдова не сумело и не смогло проявить смелость и личную инициативу, чтобы стать в ряды «успешных» граждан.

Однако практика экономических преобразований не только в Республике Молдова, а и во всех республиках постсоветского пространства показывает, что в процесс разгосударствления средств производства, приватизации и формирования частной собственности вмешивались совсем иные факторы, в результате действия которых собственниками и «успешными» людьми стали в первую очередь представители криминальных структур, которые еще в недрах социализма жили по законам рынка (так званные «цеховики», работники торговли, главари бандформирований). Во вторую очередь, доступ к средствам производства и кредитам имели представители партийной и комсомольской элит, обладающие необходимой информацией и связями. В третью очередь, по нашему мнению, доступ к «успешному социальному воплощению» имели представители семейных и этнических кланов, которые могли рассчитывать на кредитование своего бизнеса из-за рубежа. И только в четвертую очередь «место под солнцем» смогли занять люди, вошедшие в рыночные отношения благодаря своим личным качествам, «востребованных рыночной экономикой» – так называемые «челночники», которые в лучшем случае, достигли уровня собственников среднего класса, а в большинстве так и остались в малом, самом уязвимом, бизнесе.

В гражданском же (демократическом) обществе экономические отношения, в идеале, основаны на морали и заключаются в *справедливом* распределении доходов, в преодолении беззакония. В условиях нового распределения собственности и результатов общественного труда мораль приобретает новое значение. В либерально-демократических трансформациях политических и экономических систем на постсоветском пространстве,

как отмечают наши украинские коллеги, единственной идеологией социального равновесия могут быть только моральные ценности как воплощенные идеи о: равных правах; равенности людей в достоинстве; естественной свободе; справедливости как выражения взаимопомощи, жертвенности и ответственности за судьбу ближних. «Между человеком и законом должен быть только барьер моральный, как сущность самого закона и смысла человеческой жизни» ...»[9, 176]

Исходя из выше сказанного, развитие институтов гражданского общества в Республике Молдова, в том числе, пролегает и через усилия по преодолению конфликта между богатством и бедностью, который стал особенно явным в наше время. Известно, что около 80% населения в нашей стране живут в стесненных обстоятельствах»[10, 91]. Исходя из этого конкретная работа с теми, кто оказался в полюсе нищеты, крайней бедности, становится заботой институтов гражданского общества. Проявление «доброй воли» со стороны власти по отношению этой категории граждан весьма проблематично. В задачу инстанций гражданского общества входит «*выявлять трудности, противоречия*, самым непосредственным образом переживаемые индивидами, их семьями, через разные каналы *сообщать* о них государству и *контролировать* действия последнего в направлении если не их исправления (что далеко не всегда возможно), то смягчения»[6,34]. Согласно общественному опросу 58,4% от общего числа институтов гражданского общества вовлекаются в деятельность по защите прав наименее защищенных и обеспеченных граждан Молдовы: пенсионеров и малоимущих.[11, 15] Большинство из тех общественных объединений, которые взяли на себя эту высокоморальную задачу, объединяют самих неимущих и незащищенных. Экономически незащищенные граждане или утратившие защиту государства чаще вынуждены действовать коллективно, активизировать свою деятельность по защите своих прав и интересов. В нашей стране к таковым относятся объединения пенсионеров, людей с ограниченными возможностями, чернобыльцев, участников войны в Афганистане, комбатантов приднестровского конфликта и т.д. Таковы Ассоциации «Salvgardare», «Наш дом – Кишинев», «Совет ветеранов», «Союз ветеранов войны в Афганистане», «Общество чернобыльцев Молдовы», Ассоциации комбатантов, участников приднестровского конфликта и др., которые страдают от тяжелого материального положения и периодически сталкиваются с нарушением прав (повышение тарифов на коммунальные услуги, маленькая пенсия, отмена льгот на проезд и т.д.). В своих акциях они «*выявляют трудности*» собственного положения, «*сообщают*» о них государственным структурам и, по возможности «*контролируют*» действия последних по исправлению этих трудностей и несправедливостей. Одни из этих организаций очень активны, как, например, Ассоциация «Salvgardare», выступающая в целом «в защиту конституционных прав граждан» и, в частности, против повышения тарифов, отмены льготного

проезда в транспорте для пенсионеров, незаконных застроек в столице и пр. и время от времени одерживающая победу в своих дискуссиях с властью.»[12, 2]. Другие, удовлетворив персональные амбиции лидеров, в последнее время с широких выступлений в защиту прав граждан, достойный уровень жизни, переходят на более скромные задания, выступая против отключения электроэнергии в лифтах и подъездах, снос памятника комсомольцам в Кишиневе и т.д. (Общественная ассоциация «Наш дом – Кишинев»).[13,1] У правозащитных институтов гражданского общества на много лет вперед остается широкое поле деятельности с высоким показателем морального содержания, для них всегда найдется благородное задание – защита тех, кто в защите нуждается.

Успешное развитие деятельности институтов гражданского общества с правозащитной направленностью связано с повышением правовой, экономической и политической культуры, причем, как лидеров НПО, так и членов общественных объединений, что в свою очередь позволит им действовать в правовом поле и результативно решать задачи с высоким моральным показателем – смягчение конфликта между бедностью и богатством, восстановление справедливости, достижение прозрачности и честности в решениях властей, обличение явлений коррупции, контроль над властными структурами и т.д. Правозащитные общественные организации, таким образом, будут развиваться и массовым приростом – «вширь» и качественно – «вглубь». Ведь «гражданское общество служит научению морали конкретно и всей массой». [6, 45]

Развитие гражданского общества предполагает не только защиту прав неимущих, и социально ущемленных граждан. С проявлением несправедливости в обществах развивающейся демократии сталкиваются и благополучные в материальном плане категории граждан. Экономическое и всякое другое неравенство формируют и актуализируют групповые интересы, постепенно преобразующиеся в новые моральные ценности, носители которых создают общественные объединения. В результате появились, например, объединения малого, среднего и крупного бизнеса, преобразующиеся во влиятельные неправительственные организации, защищающие их интересы (Ассоциация Предпринимателей и Работодателей Молдовы, Ассоциация Производителей Сельскохозяйственной Продукции «UniAgroProtect» и т.д.). Роль подобных НПО будет возрастать, и их активность, результативность и моральная составляющая будет зависеть от личного морального кодекса – честности, порядочности, неподкупности и мужества – избираемых руководителей таких институтов гражданского общества. Только обладатели таких моральных качеств сумеют отстоять групповые и сословные интересы.

Наиболее консервативными и мало инициативными, на наш взгляд, являются профессиональные объединения (учителей, художников, архитекторов, врачей и т.д.), но и в их среде появляются действенные, по-

рой альтернативные объединения, ставящие перед собой благие цели (корректировка несправедливых решений законодательной и исполнительной власти, протест против увольнений, требование повышения заработной платы и т.д.). Однако выступления профсоюзов Молдовы, как показывает действительность, нерезультативны. [14] С ними не намерены считаться власти и в них не верят массы. У молдавских профсоюзов нет той решимости и широкой поддержки, как это видно из деятельности профсоюзов за рубежом. [15] Не обладая достаточным влиянием в обществе, профсоюзы Молдовы в последнее время берутся за решение мелких задач: созыв конференций по частным проблемам, организацию профсоюзных школ и т.д. Чтобы профсоюзы не оставались «придатком» властных структур, а развивались как институты гражданского общества, они должны коренным образом перестроить свою деятельность и, возможно, на альтернативной основе. Позитивный опыт альтернативных профессиональных объединений убедительно доказывает их результативность. Примером могут служить объединения независимых журналистов, которые выдвигают моральные цели и достигают торжества моральных ценностей, вступая в борьбу за свободу слова, правдивость и прозрачность информации, обличение несправедливых решений властных структур, озвучивание прогрессивных достижений и успехов государства на пути к демократии. Таковы Центр независимых журналистов, Ассоциация независимой прессы, Центр «Acces-info», которые не только борются за утверждение демократических ценностей, но и подготавливают журналистские кадры в соответствии с демократическими стандартами и моральными ценностями. [16]

В деятельности общественных организаций, выражающих профессиональные и сословные интересы, возможно усиление моральной составляющей посредством воспитательной работы, которую они могут проводить в своей социальной группе. Не может быть взаимного, т.е. цивилизованного гражданского общества без того, чтобы конкретные индивиды рассматривали добротный, квалифицированный, ответственный труд как особое обязательство именно гражданско-общего характера. Содержание воспитательной работы состоит в том, чтобы добиться от работника сельского хозяйства, врача, спасателя, учителя, строителя, – каждого профессионала честного исполнения своего профессионального долга. Честно исполняя свой долг, каждый профессионал может рассчитывать, что и по отношению к нему будет проявлена честность, и он получит качественный продукт, ему вовремя придут на помощь, окажут качественную услугу и т.д. Об этой моральной составляющей гражданского общества говорил еще Гегель: «Нравственной настроенностью в этой системе является поэтому добропорядочность и сословная честь, требующие, чтобы данный индивид, причем по собственному определению, сделался посредством своей деятельности, своего прилежания и умения, членом одного из моментов

гражданского общества и оставался таковым; чтобы он заботился о себе только через это опосредование со всеобщим, и таким образом обретал этим признание в своем представлении и в признании других». [17,147] Подобная воспитательная работа в институтах гражданского общества, проводимая средствами гражданского образования, сможет возратить в наше общество уважение к рабочим профессиям, вообще уважение к труду, повысит имидж труженика, т.е. возвратит ценности, дефицит которых, к сожалению, очевиден в нашем обществе.

В новых условиях немалое число граждан Молдовы, понеся материальные, правовые и моральные потери оказались в крайней степени имобильности. Слабая защита государства и местных властей мобилизуют их объединяться для коллективной деятельности по обустройству жизни, решая проблемы качества жизни и обустройства среды проживания. Особое значение эта среда приобретает в связи с разделением членов местных сообществ на «мобильных» и «иммобильных». В отличие от граждан «мобильных», т.е. тех, кто имеет возможность сменить место проживания или, по крайней мере, сделать это для своих детей, могут позволить себе не связывать свои интересы с непосредственной средой обитания и не очень беспокоятся о ее состоянии, «иммобильные» граждане оказываются «прикованными» к месту своего проживания. В результате такого *неравенства* появляются гражданские инициативы жителей домов, подъездов, дворов, которые обустраивают свои территории, выступают в их защиту, формулируют и предъявляют местным властям свои претензии и требования. Люди, не имеющие возможности жить в экологически безопасном месте, вынуждены активно выступать за сохранение своей среды обитания. По всей Республике Молдова активно действуют экологические НПО, цель которых является контроль за состоянием окружающей среды, выдвижение требований к властям о наведении порядка в этой сфере («Экологическое движение Молдовы», «Экологическое движение «Биотика», «Общественная организация «Пеликан» и др). Думается, развитие подобных институций гражданского общества полагает в выводе инициатив данных объединений из рамок *вынужденности и оборонительности*, в которых они действуют сейчас, выступая против незаконной застройки в городах Молдовы, нарушения их жилищного комфорта, за сохранение исторической части столицы (Ассоциация «Мой любимый город», Ассоциация «Наш дом – Кишинев») в плоскость *принципиальности*, т.е. стремления к *справедливости и человечности*. Будущее за теми институтами гражданского общества, которые будут не столько защищаться, сколько выдвигать конструктивные цели, за которыми моральное преимущество. Члены таких сообществ выступают за победу позитивных ценностей, а именно, по движению души, из солидарности добровольно идут защищать права других людей, отстаивают общее дело, предлагают оптимистические сценарии решения проблем. В конечном итоге, моральная составляющая развития

этих институтов будет заключаться не в созидании ценностей *рессентимента* – как в понимании озлобленности и мщения людей, вынужденно поставленных на колени [18, 324], так и в «тягостном сознании тщетности попыток повысить свой статус в жизни и в обществе» [3,446], а в созидании ценностей общегуманистического порядка: солидарности, любви, братства, заботы о ближнем, умения поступать добродетельно. «Восстание рабов в морали начинается с того, что рессентимент сам становится творческим и порождает ценности» ... [18, 324] – эти слова Ф.Ницше могут относиться к толпе, состоящей из суммы индивидуальных обид, но не к институту гражданского общества, в котором люди объединены общей идеей, общим делом и желанием общего блага. Гражданское общество – через свои институты – создает социальные отношения и ценности доброй воли, сотрудничества и позитивных «благих» целей. На этом пути будут преодолеваются и все несовершенства, несправедливости и неравенства общества, будет формироваться и новая созидательная мораль.

Многие этносы, исторически проживающие на территории Молдовы, активно поддержали движение молдавского народа за национальное самоопределение, признание национально-культурных ценностей, и, в результате демократических преобразований, получили возможность для сохранения и поддержания родного языка, собственной культуры, традиций и установок. Это дало основания для развития этнокультурных общественных объединений. Этнокультурные организации Республики Молдова были созданы в числе самых первых [19, 73-75] и активно включились в деятельность по решению практических задач по сохранению родного языка, национальной культуры, обычаев и традиций; развития образовательной сети для национальных меньшинств, определения социально-политических ценностей и ориентиров для успешной реализации этническими общностями завоеванных в демократические времена прав и обязанностей. Трудно возразить против того, что любая народная культура в своем содержании глубоко нравственна. Ни одна традиция не содержит наставлений и норм общежития, идущих вразрез с моралью, ни один обычай не закрепляет поведение, приносящие кому бы то ни было вред, ни одна пословица не декларирует насилие, преступление, вредные привычки [20]. Многие добродетели и нравственные принципы заложены в народную культуру еще во времена дохристианские. Это отношение к природе, труду, людям, родине – т.е. простые и необходимые правила семейной и общественной морали. Как отмечал американский педагог Герберт Шлесерберг, мировой опыт доказывает: можно перенять у других народов технологию, но нельзя перенять у других народов дух, духовные силы; они рождаются из основ бытия народа и являются глубоко национальными. [21, 73]

Традиции определяются, как стойкий элемент жизни всякого народа. Сегодня этот элемент во многом обеспечивает населению нашей многона-

циональной страны спасение от нравственного разрушения. В направлении сбережения традиционного морального потенциала этнокультурные НПО накопили значительный опыт, при чем сопрягая работу в «собственных» этнических сообществах с деятельностью по сохранению мира и согласия в многонациональном государстве, развитию мультикультурности и языкового многообразия как приоритетных ценностей, руководствуясь принципами толерантности, высоким показателем патриотизма и гражданственности, разделяя ответственность за исторические судьбы Молдовы с ее мажоритарным населением.

Этнокультурные неправительственные объединения успешно налаживают диалог со структурами государственной власти. Конструктивность этого диалога в демократическом развитии высоко оценен представителями гражданского общества.[22, 50-51] Дальнейшее развитие подобных институций состоит в усилении этой тенденции. Концепция межнациональной толерантности связана как с идеей гражданского равенства, так и с идеей национальной идентичности. Воспитание и формирование толерантности должно быть построено с учетом политических, культурных, социальных и национальных особенностей. Принцип толерантности в качестве моральной ценности является важнейшим фактором, объединяющим и формирующим гражданское общество.

На гражданское общество Республики Молдова и на его ценности все еще действует присутствие черт тоталитарного экономического, политического и идеологического строя: этатизм, контроль государства над социальной жизнью, попытки внеэкономического принуждения, отсутствие гармонического взаимодействия гражданского общества и государственных структур. Живучи еще рудименты тоталитаризма и в общественном сознании. На пути преодоления этих явлений гражданское общество Молдовы (на определенном этапе своего развития – Г.Р.) через свои структуры приступают к решению двуединой задачи: контроль, ограничение (умеренность – по Аристотелю-Г.Р.) проявлений излишней экспансии государства в социальную жизнь – в жизнедеятельность и идеологию гражданского общества. Достижение же успешных результатов в деятельности гражданского общества становится возможным при построении моральных взаимоотношениях работодателей и работников, учете интересов экономических агентов и остального общества и формирование общественного сознания нового типа – демократического сознания, *сознания гражданина*. Костяком для подобной работы должно стать нравственно-гражданское воспитание, подводящее духовный фундамент под гражданское общество...» [23, 37]. Будучи важным элементом политической системы, гражданское общество как совокупность моральных отношений содействует прогрессивным устремлениям государства. Чем лучше развито гражданское общество, тем больше демократических процессов происходит в государстве. «Становление гражданского общества – это бесконечный процесс, в котором *одно-*

временно цивилизуются гражданин, государство и общество в целом» ...» [24, 45-46].

Именно в результате активного взаимодействия общества и государства в Республике Молдова возникают и развиваются вертикальные структуры гражданского общества. Все попытки «сверху» кооптировать гражданское общество в жизнь молдавского общества бесперспективны. Оно может вырасти только «снизу». Поэтому важнейшей задачей является воспитание гражданской культуры, которая обуславливает демократическое содержание политического сознания и соответствующие поведенческие модели, основные мотивы, механизмы и направленность политических изменений. Различные социальные институты, движения, ассоциации, объединения, которые из «политического проекта» становятся самодостаточными и стремятся быть необходимыми для обеспечения гармоничности процессов, происходящих в обществе. В условиях Республики Молдова все вышеперечисленное представляется в виде движения к идеалу. Однако и такая констатация добавляет оптимизма – институциональные структуры являются атрибутами *развивающегося* гражданского общества. С одной стороны, в Молдове первые общественные объединения как институты гражданского общества были созданы путем равного участия гражданской инициативы и государственных структур...[25] с другой, гражданское общество и его институты в процессе своей деятельности во многом оказались более приверженными демократическим ценностям, нежели политические элиты, стремящиеся к сохранению власти.

Большим вопросом является сохранение в обществе доверия, как к структурам власти, так и НПО-структурам. По данным социологического опроса, в Молдове еще высок процент недоверия ни тем, ни другим структурам – 37,9%, хотя НПО, по сравнению с госструктурами имеют более высокий рейтинг – 16,4 (структуры власти – 6,8%). [11, 8] К сожалению, мы вынуждены констатировать, что в Республике Молдова мы еще не имеем государства, в том понимании, что оно призвано оберегать, защищать человеческую сущность и которое является объединенной силой всего национального естества в перспективе его культурного возрастания для достижения моральной духовной зрелости человека. С таким моральным обоснованием рассматривал государство Панфил Юркевич: «Не руководить, а привлекать, не навязывать, а развивать, не подчинять, а освобождать – это конечная цель религии и *государства*... ибо государство является институтом, который имеет целью обыкновенную защиту наших правовых интересов и является моральным организмом, который существует для усовершенствования человека, так как только на почве государственной и с помощью государства возможно достижение добродетели и счастья. Само государство является не чем иным, как осуществлением, в большой мере, моральности и счастья... Государство имеет моральную сущность, как и

человек» [26, 81-83].

К сожалению, в нашей стране еще имеются препятствия и трудности, мешающие сбалансированному сотрудничеству государственных и общественных структур. Так, не урегулируются должным образом незаконные действия по овладению имуществом общественных объединений, а также попытки со стороны представителей отдельных партий и лидеров ряда общественных объединений, особенно в период предвыборных кампаний, вовлечь участников последних в агитацию – в пользу или против соперничающих политических партий, общественно-политических организаций, блоков и отдельных кандидатов в депутаты и советники, хотя Законом об общественных объединениях (статья 11, ч.4) предусмотрены конкретные меры соответствующего воздействия к нарушителям законодательства. Как для властных, так и для гражданских структур далеко не безвредны отдельные попытки превратить общественные организации в некие «приводные ремни» какой-либо политической силы, а также стремление ряда деятелей неправительственных организаций претендовать на роль выразителей консолидированного мнения всего гражданского сообщества. Гражданское общество «может способствовать упрочению демократии лишь в том случае, если следует определенным правилам, важнейшим из которых является установление здоровых взаимных отношений между гражданским обществом и государством [27, 150-151]. «Гражданское общество должно быть озабочено сохранением баланса между интересами общества в целом и интересами отдельных институтов и секторов гражданского общества в частности» [27, 83]. Демократическое государство не может выжить без такого общественного устройства, при котором каждая социальная группа имеет собственный голос в деле управления страной. Необходимо отметить, что развитое и полноценное гражданское общество обеспечивает три важнейших элемента стабильной и эффективной демократии: контроль над властью и подотчетность власти народу; участие граждан в политической жизни и, наконец, – через давление на власть – постоянную тенденцию общества к обновлению и реформам. Если государство обеспечит гражданам возможность самореализации, оно получит массовую поддержку. Поэтому так важен честный конструктивный диалог гражданского общества и власти. Успех этого диалога даст представление о зрелости носителей демократической идеи и демократических моральных ценностей. И если имеющие неодинаковое представление о добре и зле тысячи людей через своих гражданских представителей сумеют договориться на базе общих идеалов и стратегических целей, то это будет означать качественно новый этап в развитии молдавского общества. К сожалению, прецедентов широкого диалога – на базе общественного договора – в молдавской действительности не наблюдается. Успешный диалог институтов гражданского общества получается с органами местного самоуправления по конкретным вопросам: экология, условия жизни, тарифы коммуналь-

ных услуг и т.п. [28, 2].

Далеко не использованными, на наш взгляд, резервами для усиления взаимодействия обладают исполнительные органы государственной власти и один из важнейших институтов гражданского общества – общественные объединения разного профиля деятельности, позиционирующие себя в системе представительства интересов и «групп давления». На активизацию обоюдного сотрудничества непосредственно направлена статья одиннадцатая Закона об общественных объединениях от 17 мая 1996 года «Отношения государства и общественных объединений» и «Государственная поддержка общественных объединений». Характерно, что государство, как это указывается в Законе, обязуется «оказывать общественным объединениям поддержку в виде целевого финансирования по заявкам отдельных социальных, научных и культурных программ, в договоров на производство работ и предоставление услуг, а также в виде социального заказа на выполнение различных государственных программ неограниченному кругу общественных объединений на конкурсной основе» [29]. Изменения и дополнения к Закону об общественных объединениях от 2010 года усматривают моральный аспект в действиях институтов гражданского общества, придавая лучшим из них статус «организации общественной пользы» и побуждая молдавских предпринимателей к инвестициям в их деятельность [30]. Безусловно, развитию активности общественно-полезных объединений может способствовать и льготная налоговая политика и, в частности, полное или частичное освобождение от отдельных видов налогов в соответствии с действующим законодательством, а также предоставление в аренду помещений и зданий, находящихся в публичной собственности на льготных условиях, спонсирования их деятельности.

Одной из самых, пожалуй, болезненных проблем была и, к сожалению, остается задача минимизации опасной финансовой зависимости отечественных неправительственных организаций от иностранных инвесторов. Такой подход поддерживается не только руководством Национального центра НПО „Contact”, но и руководителями ряда европейских структур [31]. Оплачиваемая из-за рубежа творческая энергия гражданского общества направляется на обслуживание чужих идеологий, утверждение чужих идеалов, на удовлетворение чужих политических и экономических интересов. В таком случае теряют собственное моральное содержание, как акции институтов гражданского общества, так и общество в целом. Кроме потери собственного морального содержания институты гражданского общества, финансируемые из-за рубежа, зачастую создают прецеденты потери «собственного лица», обманывая как инвесторов, так и общество, распоряжаясь инвестиционными средствами в обход уставных целей и задач. У зарубежных инвесторов меньше возможностей проконтролировать результаты финансирования, а, в случае обнаружения нарушений, они, как правило, предпочитают не поднимать шума, заботясь о собственном

имидже. Таким образом, институты гражданского общества вовлекаются в прецеденты не только аморального, но и криминального содержания, что в самой их идее – достижение общего блага – не имманентно гражданскому обществу. С развитием гражданского общества в Республике Молдова ожидается снижение уровня финансирования НПО зарубежными инвесторами (сейчас зарубежные гранты составляют 61%), будут возрастать гранты Правительства (сейчас – 6%), взносы местных доноров (сейчас – 25%) и, что наиболее ожидаемо, средства от собственной экономической деятельности (сейчас – 0 22%). [11, 15].

Институты гражданского общества Молдовы в большинстве своем не замечены в делах несправедливых – к примеру, в защите явных преступников, что могло бы заподозрить в подкупе или уступке морали, не замечено в экстремизме. Народ Молдовы не расположен к этому, и создающиеся из его среды институты гражданского общества, неправительственные объединения защищают благие дела. «Армия на ладони у матери», «спасение окружающей среды», «заслон ксенофобии и фашистизации», «защита интересов женщин, детей и молодежи», «благотворительность», «демократические политические цели», «реинтеграция Республики Молдова», «движение в Евросоюз», – вот те позитивные цели, которые ставят перед собой институты гражданского общества Молдовы сегодня. Эти лозунги можно свести к двум ипостасям морали: равенство и справедливость» [2,38].

Одним из перспективных факторов расширения действенного взаимодействия структур государства и гражданского общества является реальное участие организованных групп граждан (ассоциаций, объединений и др.) в осуществлении общественного контроля деятельности органов государственной власти. Во все времена, при всех режимах степень влияния народной массы на власть оставалась актуальнейшей проблемой. В широком понимании понятие общественного контроля трактуется как многообразие форм участия управляемой подсистемы, а также независимой заинтересованной стороны, в процессе управления с целью проверки, учета и корректировки действий управляющей подсистемы. Общественный контроль может существовать на всех уровнях управления: подразделение организации, организации любых форм собственности и направления деятельности, определенной территории. Фактически наличие общественного контроля, его роль и место в структуре управления зависит от стиля руководства и организационной культуры, принятой в организации. В более узком смысле под общественным контролем подразумевается деятельность граждан, объединенных в общественные и иные некоммерческие/неправительственные организации для осуществления контроля за соблюдением прав и законных интересов граждан страны.

Правовой основой и главной гарантией возможности и необходимости осуществления общественного контроля в нашей стране является ее Основной закон – Конституция Республики Молдова. Во 2-й статье Кон-

ституции (глава 1, пункт 1) декларируется: «Национальный суверенитет принадлежит народу Республики Молдова, осуществляющему его непосредственно и через свои представительные функции». Во втором пункте этой же статьи подтверждается, что «ни одно частное лицо, ни одна часть народа, ни одна социальная группа, ни одна политическая партия или иное общественное объединение не могут осуществлять государственную власть от своего имени. Узурпация государственной власти является тяжчайшим преступлением против народа». [32, 23] И вот в этом – проследить за этой (и иной) негативной конкретикой – одновременно и функция, и «telos», и центральный пункт деятельности гражданского общества: оно возникает и функционирует как *воплощение моральных общественных отношений*. [4, 183-189]

Как показывают история и реальность, государство и гражданское общество не разделены и объединяющему их началу не существует здоровой альтернативы. Эволюция государства и общества, формирующаяся в недрах последнего его авангардная, перспективная, развивающаяся часть – гражданское общество, требуют нового качества, взаимодействия, выработки более совершенной, отвечающей современному уровню, системы партнерских отношений между властью и гражданином, государством и обществом. Достигнутое на этом пути Республикой Молдовой за годы кардинального реформирования, безусловно, нуждается в постоянном совершенствовании, углублении и приумножении. Характерно, что в проекте Национальной стратегии противодействия коррупции Республики Молдова, а именно в подразделе «Укрепление сотрудничества государственных учреждений с гражданским обществом», принятом Парламентом 17.02.2012 года, подчеркивается, что «роль неправительственных организаций в предупреждении коррупции и борьбе с ней будет расширяться путем привлечения их к разработке, продвижению и внедрению антикоррупционных действий, реализации конкретных организационных и практических мер для облегчения сотрудничества с правительственными органами; периодической организации совместных заседаний правоохранительных и других органов, наделенных полномочиями по борьбе с коррупцией, с представителями неправительственных организаций для рассмотрения результатов совместной деятельности по борьбе с коррупцией». [33].

Благотворное влияние на развитие институтов гражданского общества Республики Молдова может оказывать ориентация на Европейскую интеграцию. В ЕС за последние годы проведены ряд позитивных мероприятий по повышению роли гражданского общества в принятии политических решений: «программы по развитию гражданской активности», введение «гражданской (народной) инициативы», «поддержка и развитие организаций гражданского общества». Все это призвано сблизить гражданина с органами управления Европейского Союза. [34, 44-46].

Гражданское общество не формируется по приказу или велению и не изобретается, как велосипед. Оно вырастает самостоятельно в объективном процессе собственной деятельности и накопления опыта. Но надо иметь в виду, что в институтах гражданского общества обязаны работать лучшие представители, люди активной гражданской позиции, *думающие об общем благе и созидающие общее благо*, руководствующиеся законом и моралью. «Такие люди – истинные орудия Провидения, направленного на благо людей или, говоря иначе, везде, где они есть, государству уготована жизнь и процветание» [5, 130]. Прежде всего, это должны быть патриоты своего отечества. В этом плане взаимные притязания НПО и государства могут быть определены словами Дж. Кенеди: «Спросите, что ваша страна может сделать для вас, а также спросите, что вы сможете сделать для страны» [35, 57]. Оценка и благодарность бескорыстной деятельности членов гражданского общества найдет их и через годы.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Современный философский словарь. Под общей редакцией В.Е. Кемерова., 2-е издание исправл., допол. Москва: Панпринт, 1998. 1064 с.
2. Большой юридический словарь (ред. А.В.Малько). Москва: Проспект, 2009. 704 с.
3. Комлев Н.Г. Словарь иностранных слов. Москва: ЭКСМО, 2006. 672 с.
4. Роговая Галина. Гражданское общество как совокупность моральных отношений. В: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы. Международная научно-практическая конференция. Комрат: Furmancevici I.I.2011, 278 с.
5. Фергюсон Адам. Опыт истории гражданского общества, Москва: РОССПЭН, 2000. 391 с.
6. Мотрошилова Н.В. О современном понятии гражданского общества. В: Вопросы философии, 2006, № 4, с.18-30.
7. Гусейнов А.А. Гимн гражданскому обществу и его морали (о книге В.И. Бакштанского и Ю.В. Согомонова «Гражданское общество и новая этика»). В: Ведомости НИИПЭ. Вып.25. Общепрофессиональная этика. Ред. Н.Н.Карнаухова. Тюмень: НИИПЭ, 2004, с.239-250.
8. Левашов В.К. Морально-политическая консолидация российского общества в условиях нелиберальных трансформаций. В: Социс, 2004, №4, с. 14-24.
9. Темченко В.І. Трансформація політичних систем у співвідношенні з правами людини, ідеологією та мораллю. В: Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі. Нова Парадигма, Спецвипуск. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції 8-9 лютого 2006 року. Київ, НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006, с.174-178.
10. Barometrul de Opinie Publică. În: Institutul de Politici Publici, Chişinău, 2013.
11. Для чего и как создаются общественные объединения. Кишинев: Биотика, 2001. 143 с.
12. Р. Р. Деловой меридиан.19.09.2013.
13. Власть под контролем. В: Publica, 26.04.2012.
14. Профсоюзы против изменений Гражданского кодекса и Закона о профсоюзах. В: Панорама, 4.10.2011.
15. Неделя массовых забастовок в Греции. В: ИА «Новости-Молдова.16.09.2013.
16. Центр журналистики в Молдове помогает независимым СМИ. В: www.ijnet.org. В: Международная журналистская сеть.
17. Гегель Г.В. Философия права. М: Мысль, 1990. 360 с.
18. Ницше Ф. К генеалогии морали. В: Ф. Ницше. Соч. в 2-х томах. Т. 2. М: Азбука – Азбука-Аттикус. 1990. 424 с.

19. Олійник Микола. Українці в розбудові демократичної Молдови. В: Українці в Молдові, молдовани в Україні: етносоціальні процеси. Chişinău: Elan Poligraf, 2010. 307 с.
20. Дэй Т., Зингер Л. Демократия для элиты. Введение в американскую политику. Москва: Юридическая литература, 1984. 453 с.
21. Slossberg G. Education that Comes before schooling symposium Curriculum reform Education. Edinburg: Univers, 1993. 294 p.
22. Степанов Вячеслав. Этнокультурные неправительственные организации – школа воспитания этнического и гражданского начал. В: Гражданское общество: проблемы и перспективы. Международная научно-практическая конференция. Комрат: Furmancevici I.I. 2011. 278 с.
23. Каган М.С. Гражданское общество как культурная форма социальной системы. В: Социально-гуманитарные знания. Москва, 2000, № 6, с.37-42.
24. Костаки Г. Правовое государство и гражданское общество. Правовые аспекты реальность и перспективы В: Правовые аспекты гражданского общества: реальность и перспективы. Материалы международной научно-теоретической конференции 26-27 февраля 2003 г., Chişinău: Tipografia Centrala, 2003, с. 45-46.
25. См. Решение правительства № 297 от 28 августа 1990 и др. док.
26. Юркевич Памфил. Философские произведения, Москва: Правда, 1990. 670 с.
27. Кин Джон. Демократия и гражданское общество. Москва: Прогресс. 2001. 401 с.
28. Молдавские ведомости. 20.09.2013.
29. См. Официальный монитор Республики Молдова № 6/54 153-154 от 23.01.1997.
30. См. Официальный монитор Республики Молдова №131-134 от 30.07.2010.
31. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, №1, cap, №1. 18.08.1999.
32. Constituția Republicii Moldova. Chişinău, 2003.
33. allmoldova.md/moldova-news/1249067490.html
34. Иванов К.И.. Влияние интеграции в Европейский союз на развитие гражданского общества в Литовской республике. В: Гражданское общество России: состояние, тенденции, перспективы. Сборник научных трудов. Ульяновск: УлГТУ, 2012. 351 с.
35. Даймонд Питер. Основные проблемы гражданского общества. В: Социально– гуманитарные знания, 2008, №4, с.56-59.

COOPERAREA ÎN DOMENIILE CERCETĂRII-INOVĂRII ȘI PROTECȚIEI MEDIULUI: OPORTUNITĂȚI ȘI REALIZĂRI

Victor JUC, *doctor habilitat în politologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM,
Silvia MÎTCU, *competitoare,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The third dimension includes several sectoral activities by North Atlantic Treaty Alliance, but their exercise intensity tuning fork and not so discreetly indicates the universalist aspirations but rather denotes complementarity in relation to the first two sets of policies. We believe that the share of non-military policies can not be denied or reduced as help promote the Alliance's policy, employment partnerships and solving specific problems, while constituting an additional support for turning strategic objectives. Cooperation in science and the environment is absolutely necessary and important because social projects carried out carries a substantial load, contributing to the exchange of results and the preparation of highly qualified professionals, provide employment and strengthen scientific partnerships, there is danger to the Republic of Moldova and became a catalyst for sustainable development of scientific research. However, seeking grants, scientists and experts from the Republic of Moldova should be within the limits set by the Alliance priorities and themes.

Dimensiunea a treia înglobează mai multe tipuri de activități sectoriale realizate de Alianța Tratatului Atlanticului de Nord, însă diapazonul și intensitatea exercitării lor indică discret nu atât asupra aspirațiilor universaliste, ci mai degrabă denotă complementaritatea în raport cu primele două seturi de politici. Considerăm că ponderea politicilor nemilitare nu poate fi negată sau diminuată, deoarece contribuie la promovarea politică a Alianței, angajarea parteneriatelor și rezolvarea unor probleme concrete, alcătuind totodată un suport adițional pentru valorificarea obiectivelor strategice.

Una dintre direcțiile importante de cooperare dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică ține de domeniul științei, care se exprimă prin mai multe aspecte, începînd cu desfășurarea reuniunilor tematice și finalizînd cu dezvoltarea rețelelor Internet. În calitate de punct de pornire servește 1994, cînd cercetătorilor științifici și specialiștilor li s-a oferit posibilitatea de a participa la manifestările științifice organizate cu suportul Alianței prin Programul Parteneriat pentru Pace. Doi ani mai tîrziu, la 15-17 octombrie 1996, Departamentul Afacerilor Științifice al NATO a desfășurat la Chișinău atelierul „Fizica și aplicarea semiconductorilor noncristalini în optoelectronică”, la care au participat cercetători

științifici din statele aliate și din țările partenere, avînd ca obiectiv schimbul de experiență profesională, trecerea în revistă a rezultatelor și identificarea unor linii directorii de dezvoltare a tematicii abordate.

În opinia noastră, Academia de Științe a Moldovei se dovedește a fi unul dintre protagoniștii principali ai proceselor de cooperare științifică din partea Republicii Moldova, suportul financiar contractat în 1997 prin cele două proiecte – „Dezvoltarea rețelei de cercetare și educație în Republica Moldova”, i-a asigurat la etapa inițială accesul la rețeaua Internet, iar ulterior, crearea infrastructurii informaționale [1], proiectul finalizînd în anul 1999. Considerăm că AȘM a exercitat o activitate constantă și susținută în relațiile științifice cu NATO, activitate care s-a exprimat, pe de o parte, prin participarea la forurile științifice anuale desfășurate de structurile de resort, Comitetul pentru Știință (după 2006, Comitetul Știință pentru Pace și Securitate), iar pe de alta, a figurat în calitate de centru național de unificare a comunității științifice și de coagulare a eforturilor îndreptate spre obținerea suportului financiar și tehnologic. Astfel, în anul 1998 Academia de Științe a Moldovei împreună cu Universitatea Tehnică din Moldova a contractat proiectul „Rețeaua informațională corporativă a Comunității Politehnice”. Însă realizarea cea mai relevantă a fost formarea în anul 1999 a Asociației RENAM (Rețeaua Națională de Educație și Cercetare din Republica Moldova), care și-a propus „asigurarea unui management independent și bine coordonat de dezvoltare a Rețelei Informaționale a instituțiilor academice și universităților din Moldova” [2], Memorandumul de constituire fiind semnat de Ministrul Educației, Președintele Academiei de Științe a Moldovei și rectorii Universității Tehnice din Moldova și al Academiei de Studii Economice din Moldova.

Referindu-ne mai detaliat la caracterul instituțional și la activitatea Asociației RENAM, vom preciza că această „instituție publică” este „reprezentantul plenipotențiar al Rețelei Informaționale” care prestează servicii de rețea, iar în calitate de beneficiari figurează „organizații din sfera științei și educației”, inclusiv biblioteci și muzee. De fapt, actualmente numărul utilizatorilor înregimentați în mai mult de 30 de organizații a atins cifra de peste 80 mii [3], dat fiind că lista participanților este deschisă și a fost completată cu timpul prin aderarea unor instituții de învățămînt superior de top, Academia de Studii Economice din Moldova, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, Universitatea de Stat din Bălți „Alec Russo”, Universitatea de Stat din Cahul „Bogdan Petriceicu Hașdeu”, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Universitatea Agrară de Stat din Moldova, dar, după cum am subliniat și prin încadrarea altor structuri interesate de înființarea și dezvoltarea de rețele și resurse informaționale. Nefiind îngrădită de limite temporale de funcționalitate și canalizîndu-și activitatea pe acordarea asistenței în „formarea, consolidarea și întreținerea rețelelor de computere, prestarea serviciilor de informare și în crearea infrastructurii”, cu precădere prin fibre optice,

Asociația a reușit nu numai să extindă și să diversifice lista participanților și proiectelor în interior, dar totodată a izbutit să stabilească relații de cooperare cu structurile similare și să mărească numărul partenerilor din străinătate.

Proiectul „Dezvoltarea rețelei de cercetare și educație în Republica Moldova”, contractat de Academia de Științe a Moldovei, a fost prevăzut pentru anii 1997-1999 și a avut ca obiectiv crearea și dezvoltarea infrastructurii de acces la rețeaua Internet prin includerea institutelor academice, universităților și organizațiilor nonguvernamentale, în context urmărindu-se de a stabili și aprofunda relații de cooperare academică la nivel regional, dar și internațional. Realizarea proiectului a asigurat într-o perioadă relativ scurtă de timp „formarea și consolidarea resurselor informaționale naționale și integrarea lor în spațiul informațional internațional”. Ca rezultat, rețeaua creată a oferit acces gratuit la resursele informaționale de Internet și schimb informațional pentru comunitatea științifică, în prima etapă (1997) fiind format canalul de comunicare prin satelit și nodul central al rețelei, în etapa a doua (1998) a fost perfectată baza de date și amenajate serverele necesare, ca în ultima (1999) să fie conectați toți utilizatorii eligibili și să se producă optimizarea rețelei [4].

În perioada 2000-2003 a fost realizată etapa a doua a Proiectului de întreținere și dezvoltare a infrastructurii de rețea RENAM, urmărindu-se extinderea numărului de utilizatori și acoperirea întregului teritoriu al Republicii Moldova. Proiectul a vizat dezvoltarea infrastructurii naționale de rețea pentru comunitatea științifico-educatională pe baza tehnologiilor informaționale avansate și asigurarea conectivității cu parteneri străini, urmărindu-se facilitarea colaborării la nivel național și în plan internațional. Ca rezultat al implementării proiectului de grant, s-a extins infrastructura națională de rețea și s-a facilitat esențial angajarea și menținerea legăturilor internaționale, asigurând în același timp realizarea învățămîntului la distanță, disponibilitatea publicațiilor electronice, crearea bazelor comune de date, schimbul de informație în format electronic, participarea la efectuarea proiectelor comune cu parteneri internaționali, accesul la servicii de Internet, antrenarea structurilor guvernamentale și nonguvernamentale în circuitul științifico-practic, conexiunea prin fibre optice, inclusiv a serviciilor de telefonie [5].

În același context de acțiuni îndreptate spre dezvoltarea infrastructurii informaționale din Republica Moldova, dar cu ieșire în străinătate, se include parteneriatul stabilit de Asociația RENAM în 2002 prin „conexiunea directă cu RoEduNet”, Rețeaua pentru Educație și Cercetare din România, care „asigură servicii de transport de date între instituțiile conectate, între aceste instituții și rețelele de același tip din Europa și din lume dar și alte servicii conexe, inclusiv de acces la rețeaua Internet, pentru comunitatea academică și de cercetare din România” [6]. RoEduNet este o componentă a Rețelei transeuropene pentru educație și cercetare GEANT, care „interconectează rețelele academice și de

cercetare din țările europene”. Conexiunea RENAM la GEANT s-a produs la finele anului 2003, deschizându-se „posibilități enorme de utilizare a resurselor informaționale de nivel național, regional și internațional” datorită extinderii și îmbunătățirii traficului de informații și documentare cu acces la bazele de date din țările europene și a sferei serviciilor, cum ar fi activități interactive sau tele-medicina [7].

Valorificând oportunitățile noi, în anii 2003-2004 Asociația RENAM a realizat proiectul „Acces la Internet prin satelit pentru comunitatea membrilor rețelei RENAM”, solicitarea suportului financiar-tehnologic fiind argumentată prin necesitatea de a înființa canale proprii de conectivitate în rețea cu ieșire la nivel global, deoarece costurile de trafic anunțate de structura comercială „Relsoft Communications” SRL se dovedeau a fi neacceptabile. De fapt, demersurile ce țineau de crearea canalelor proprii de trafic și de dezvoltare a infrastructurii informaționale și-au găsit susținere din partea Comitetului pentru Știință încă în anul 2001 și au fost consolidate prin stabilirea conexiunilor directe cu RoEduNet și, respectiv, GEANT, subliniindu-se indispensabilitatea identificării unor posibilități suplimentare pentru asigurarea procesării eficiente a fluxurilor de date provenite din traficul extern, adică descărcarea lor din rețeaua globală și utilizarea unor opțiuni complementare. Aceste demersuri de intenție au fost îndreptate spre asigurarea performanței și fiabilității instalațiilor de conectivitate a rețelei RENAM cu centrele internaționale în baza creării unui canal de comunicare propriu prin satelit, invocându-se necesitățile utilizatorilor: modernizarea echipamentului disponibil și procurarea utilajului nou vor fi în măsură să asigure comunității științifice și din sfera educației acces complet la serviciile de Internet la nivel mondial, inclusiv apelarea operativă a bazelor de date, publicațiilor recente și informațiilor științifico-tehnologice [8].

Prin urmare, în prima perioadă formarea și extinderea RENAM au fost fondate pe proiectele de grant înaintate de Academia de Științe a Moldovei și Universitatea Tehnică din Moldova către Consiliul pentru Știință al Tratatului Nord-Atlantic prin care se argumenta oportunitatea „dezvoltării sistemului informațional academic național și asigurarea condițiilor favorabile” pentru înființarea și dezvoltarea mediului informațional al cercetării și învățămîntului fondat pe tehnologiile moderne Intranet/ Internet; integrarea rețelelor informaționale din sfera cercetării și educației din Republica Moldova în vederea formării unui mediu comunicațional unic și extinderea colaborării cu centrele academice și universitare din străinătate; concentrarea și optimizarea cheltuielilor financiare pentru întreținerea și lărgirea fluxurilor și rețelelor de informații; formarea industriei de produse și servicii informaționale [9]. Suportul financiar-tehnologic oferit de Alianță este considerabil și a contribuit nu numai la crearea, întreținerea și dezvoltarea infrastructurii informaționale, dar și la angajarea și extinderea parteneriatelor între comunitățile de cercetători din diferite țări, aliate și partenere, nu

doar pe filiera Organizației Nord-Atlantice, dar și prin contractarea posibilităților acordate de alte structuri interguvernamentale de cooperare. Este important de subliniat că aceste activități au avut valențe aplicative deosebite, concretizate prin „instalarea în anii 2002-2004 a mai mult de 20 de kilometri de cablu optic care a asigurat conectarea centrelor academice și de educație din municipiul Chișinău”, iar în perioada următoare, prin participarea Întreprinderii de Stat „Centrul de Telecomunicații Speciale”, a fost posibilă extinderea infrastructurii de fibre optice în capitală cu peste 10 kilometri.

Proiectul „Crearea infrastructurii pentru CERT în Belarus, Moldova și Ucraina” a avut ca obiectiv sporirea securității și înregistrarea incidentelor periculoase în rețea, fiind creat în acest scop Computer Emergency Response Team, care trebuia să acorde asistență în vederea înlăturării lor. Important este că CERT naționale se angajau în procese de cooperare la nivel internațional, oferind informația necesară despre incidentele înregistrate și căile de înlăturare. MD-CERT își desfășoară activitatea în interesele cetățenilor Republicii Moldova, deși în calitate de beneficiar poate figura orice persoană cu atribuții față de incidentele de computer [10]. Colectarea informației se desfășoară pe două căi: monitorizarea rețelei și fixarea segmentelor suspecte sau activităților suspecte în rețea; utilizatorul informează despre incidentul care s-a produs, această informație este verificată și poate fi considerată ca fiind incident. Prin urmare, sistemul CERT se dovedește a fi nu numai un operator care acordă asistența necesară în înlăturarea incidentelor în rețea, dar și un mecanism de menținere a cooperării, inclusiv la nivel internațional. Prima etapă a proiectului a fost executat în 2006-2008, în aceeași perioadă fiind realizat și alt studiu – „Alianța de Mătase NetAcad”. Rezultatele obținute la etapa inițială a proiectului s-au materializat prin formarea unor echipe dotate cu „servele și stații instruite să recunoască, analizeze și răspundă eficient la incidentele de acest gen” pentru a diminua daunele și minimiza costurile de recuperare, urmărindu-se consolidarea capacităților infrastructurii informaționale și „sporirea siguranței rețelelor academice din Republica Moldova contra atacurilor de tip cyber”. În 2009 a demarat etapa a doua, care actualmente se află în dezvoltare și s-a exprimat de asemenea prin desfășurarea a patru ateliere de Instruire Avansată, acestea producându-se în 2006 în Belarus, în 2009 în Republica Moldova, în 2011 în Ucraina și în 2010 în Italia, sub egida Institutului de Studii Avansate.

Este important de precizat că în 2012 sistemul CERT a fost extins prin antrenarea țărilor din Transcaucazia: proiectul, avînd ca suport financiar grantul acordat pe filiera Cursurilor Avansate de Perfecționare, urmărește elaborarea programelor de cyber-securitate pentru Georgia și Armenia în vederea pregătirii personalului calificat, inclusiv prin desfășurarea atelierelor de lucru în Republica Moldova.

Cît despre celălalt proiect anunțat, „Alianța de Mătase NetAcad”, acesta s-a

materializat prin crearea a două laboratoare dotate cu echipament CISCO, care este necesar pentru organizarea și desfășurarea formării și certificării specialiștilor de rețea în centrele universitare din Republica Moldova. Datorită suportului obținut în special cu echipament, RENAM a beneficiat de posibilitatea de a iniția cursuri de formare pentru studenți din centrele universitare din Republica Moldova și specialiști în domeniul tehnologiilor informaționale din unele instituții de cercetare. Prin realizarea proiectului a avut loc formarea Academiei CISCO în cadrul Asociației RENAM și stabilit formatul de gestiune, semnarea Acordului între RENAM și Universitatea Tehnică din Moldova cu privire la formarea a două laboratoare CISCO și funcționarea lor, unul în cadrul UTM (deschisă în 2010), iar celălalt a fost inaugurat doi ani mai târziu la ASEM, elaborarea resurselor web pentru Academia CISCO, pregătirea instructorilor și desfășurarea cursurilor de instruire.

În anii 2009-2010 a fost realizat proiectul „Noua ecluză RENAM RoEduNet de acces fondat pe implementarea tehnologiilor CWDM” care include patru pachete de lucru:

1. *construcția de linii DF* prevede perfectarea condițiilor tehnice pentru instalațiile de cablu de fibre optice aprobate de autoritățile naționale;
2. *instalarea, ajustarea și punerea în exploatare a echipamentelor optice de transmitere a datelor* presupun desfășurarea lucrărilor de montare, reglare, testare și funcționare a tehnologiilor necesare;
3. *fixarea intinerarelor fiecărui flux de date și darea în exploatare a echipamentului montat* solicită specificarea, procurarea, montarea, ajustarea, experimentarea și punerea în funcțiune a tehnologiilor de transmisiune necesare pentru distribuirea traficului între utilizatorii dintre rețeaua RENAM;
4. *construcția linie DF în Chișinău și Iași* reclamă perfectarea proiectului pentru ultima milă de cablu de fibre optice și obținerea autorizării la autoritățile publice locale [11].

Notăm, aceste acțiuni au reprezentat o oportunitate de valorificat pentru consolidarea parteneriatului dintre RENAM și RoEduNet pe filiera proiectului GEANT, reprezentat de Consorțiul DANTE (Livrarea Tehnologiilor Avansate Network în Europa). Remarcăm în contextul reliefat de idei că prin participarea GEANT în Republica Moldova s-au desfășurat mai multe manifestări, cum ar fi Seminarul organizat de Academia de Științe a Moldovei, Comisia Europeană și GEANT sub auspiciile Parteneriatului Estic din 11-12 decembrie 2012, la care a fost pusă în discuție importanța infrastructurii pentru sectorul de cercetare din statele partenere; Apelul deschis GEANT, destinat beneficiarilor interesați de produsele rețelei și de efectuarea cercetărilor interdisciplinare în limitele Programului Cadru 7.

O mostră elocventă de exercitare a cooperării internaționale și-a găsit expresie în participarea Asociației RENAM la elaborarea de propuneri comune pe mar-

ginea proiectului „E-instruirea la catedre militare de la universitățile civile care aplică tehnologii NATO (Standarde)” demarat în 2012, al cărui obiectiv general rezidă în formarea eficientă a personalului militar în cadrul instituțiilor civile de învățământ prin aplicarea instrumentelor și metodologiilor aprobate de Alianță. Atingerea obiectivului general se preconizează prin realizarea unui set de acțiuni, printre care: furnizarea și desfășurarea de către Alianță a infrastructurii necesare pentru e-instruire; elaborarea metodologiei de predare pentru a fi folosită de către departamentele militare ale universităților civile; verificarea portofoliului elaborat în Republica Moldova; prepararea programelor educaționale și de instruire avansate pentru personalul militar în baza standardelor Alianței Nord-Atlantice; pregătirea și adoptarea e-cursurilor; formarea de formatori, educarea cadrelor didactice pentru activități în viitor; generalizarea și internaționalizarea experienței obținute în vederea aplicării mai ales în spațiul est-european.

Considerăm necesar de a puncta în același context de acțiuni organizarea de către Asociația RENAM a unor conferințe științifice ale utilizatorilor rețelei, tematica fiind canalizată pe diferite aspecte ce țin de dezvoltarea infrastructurii și serviciilor informaționale. Primul for științific de acest caracter, avînd în calitate de generic „Știință și educație în societatea informațională a Moldovei”, s-a desfășurat în 2007 și a pus în dezbatere probleme actuale și de perspectivă ale dezvoltării e-științei și e-educației în societatea bazată pe cunoaștere, un rol important fiind rezervat „menținerii cooperării internaționale în domeniul informației și comunicațiilor prin participarea la proiectele și programele lansate de Uniunea Europeană și Alianța Nord-Atlantică” [12]. Ediția a doua s-a desfășurat peste un an și a pus în dezbatere același spectru de probleme – dezvoltarea infrastructurii și serviciilor informaționale necesare pentru e-știință și e-educație, care sînt prevăzute comunităților Republicii Moldova și promovarea cooperării internaționale de profil, „învățămîntul modern și activitățile de cercetare sînt puternic dependente de comunicațiile de mare viteză și de rețelele de computere bazate pe tehnologiile avansate”. Subliniem că numitorul comun al rezoluțiilor adoptate la cele două foruri științifice internaționale constă în reliefaarea oportunităților oferite de infrastructura rețelei științifico-educative RENAM, care se rezumă la formarea unui spațiu informațional comun cu operarea conexiunilor internaționale și magistralelor interne de comunicații de date; interconectarea rețelelor de comunicații ale instituțiilor universitar-academice și altor unități de educație, centrelor medicale, culturale și Organizațiilor Nonguvernamentale; acordarea asistenței în domeniul dezvoltării resurselor și serviciilor de telecomunicații cu destinație interinstituțională [13]. Notăm de asemenea că ediția a doua, dar și următoarele patru care s-au desfășurat în perioada 2009-2012, au fost parte a unor foruri științifice internaționale în probleme de telecomunicație, electronică și informatică.

O totalizare preliminară a activității Asociației RENAM demonstrează cu lux

de amănunte rolul determinant și edificator în realizarea și diversificarea proceselor de cooperare dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică în domeniul tehnologiilor informaționale și infrastructurii de rețea. Rezultatele obținute de pe urma acestor activități se dovedesc a fi de o valoare deosebită în aspect aplicativ, deoarece nu numai au asigurat accesul la internet a mai multor instituții universitar-academice, culturale și educative, dar în același timp a contribuit la consolidarea comunității și a potențialului științific din republică, angajarea parteneriatelor în domeniul dat, dezvoltarea e-științei și e-educației, crearea, menținerea funcționalității și diseminarea resurselor naționale de date și bineînțeles la formarea, asigurarea tehnică și diversificarea infrastructurii de rețea. Beneficiind de susținere financiară și tehnologică din partea Alianței, RENAM în calitate de operator național al infrastructurii pentru știință și educație a realizat implementarea proiectelor comune cu participarea cercetătorilor și experților din țările aliate, cât și din cele partenere, sistemul CERT fiind cel mai bun exemplu în ordinea reliefată de idei, a oferit și a asigurat cu servicii de rețea mai mult de 40 de instituții din sfera de cercetare și educație, precum și a organizat mai multe manifestări tematice desfășurate în diferite formule.

Însă parteneriatul științific dintre Republica Moldova și Alianța Atlanticului de Nord nu se exprimă numai în activitatea Asociației RENAM, dar și prin intermediul altor forme de exprimare, atât la nivelul structural-instituțional, cât și programatic. Dintre manifestările în domeniul științei și inovării desfășurate în Republica Moldova vom evidenția:

– Forul organizat sub egida Institutului de Studii Avansate „Inovații Tehnologice în Detectarea și Sesizarea Amenințărilor Chimice-Biologice-Radiologice-Nucleare” în perioada 7-17 iunie 2010, a avut ca obiectiv punerea în lumină a unor evoluții recente în domeniul inovațiilor tehnologice de protecție împotriva terorismului chimic-biologic-radiologic-nuclear. În cadrul acestei reuniuni de anvergură s-au desfășurat 15 seminare, au fost prezentate lecții publice la care au participat invitați din 20 de țări, urmărindu-se angajarea și aprofundarea cooperării tehnologice de caracter științific și de mediu în materia combaterii terorismului și neproliferării armamentului de distrugere în masă. Temele puse în discuție au vizat senzori/detectori chimic-biologici-radiologici-nucleari; convergența științelor avansate; detectarea terorismului ecologic, remediere/atenuare [14, p.22-23]. Important este în accepția noastră că la întrunire au fost elucidate unele aspecte informațional-tehnologice îndreptate spre consolidarea parteneriatelor de cercetare-inovare și de mediu între statele participante și între comunitățile de cercetători și experți, pe prim-plan fiind avansate nanotehnologiile.

– Cursul Avansat de Perfecționare „Antrenarea oamenilor politici din Republica Moldova în politica de securitate” s-a produs în intervalul de timp 7-11 decembrie 2009 și a urmărit identificarea competențelor și activităților necesare pentru cooperarea dintre factori din sectorul de stat, sfera asociativă și din

organizațiile internaționale în procesul elaborării strategiilor de securitate. Avînd în calitate de suport experiența statelor central și sud-est europene, inclusiv celor aliate, în promovarea reformelor în domeniul securității și apărării, s-a reliefat rolul determinant al strategiilor comune și antrenarea opiniei publice în dezbaterele și procesele de perfectare ale politicilor de stat, asistența care a întrunit 45 de participanți fiind familiarizată cu diferite modele de planificare a securității naționale. Esențial este că nu numai au fost reliefate unele riscuri și amenințări la adresa securității și participarea societății civile în procesele de elaborare a politicilor de stat, dar în același timp a fost formată o echipă internațională de experți pentru a veni cu soluții în materie de parteneriat [15, p.23], evidențiindu-se oportunitatea cooperării dintre structurile de stat și societatea civilă.

– Atelierul „Terorismul virtual: prevenire și percepție” din 21-23 mai 2009 a reunit echipe de cercetători, inclusiv din cadrul statelor europene membre ale CSI, pentru „a examina modalități de dezvoltare a siguranței naționale și a elabora programe de prevenire menite să asigure informarea guvernelor, instituțiilor de cercetare, agențiilor economice și utilizatorilor privați despre amenințările și riscurile la adresa securității spațiului virtual”. Alt obiectiv important a vizat identificarea unor soluții pentru acordarea sprijinului adresat în special utilizatorilor simpli în protejarea resurselor, infrastructurii și informațiilor, facilitînd totodată transferul de cunoștințe și de tehnologii avansate. Subiectele puse în discuție s-au referit la diferite aspecte ce țin de examinarea, monitorizarea și combaterea cyber-terorismului, abordarea sistemică în analiza amenințărilor și riscurilor provenite din cyber-terorism, afacerile și cyber-terorismul, educația și cyber-terorsimul, tehnici și tehnologii de luptă împotriva cyber-terorsimului [16, p.24].

– Proiectul „Evaluarea susceptibilității alunecărilor de teren în Moldova Centrală” desfășurat în perioada 2009-2012 a fost perfectat și realizat de cercetători științifici din Republica Moldova și Turcia angajați într-un proces de schimb de experiență și colaborare în domeniul recoltării și catalogării datelor despre alunecările de teren în dependență de proveniență, dinamică și impact, luîndu-se în calcul condițiile geografice, topografice, geomorfologice și hidroecologice, aplicîndu-se sisteme informaționale geografice și tehnologii de teledetectare. Prin realizarea acestui proiect s-a urmărit pregătirea inventarului, perfectarea bazelor de date și determinarea factorilor cauzali ai alunecărilor de pămînt, valoarea practică a investigațiilor constînd în „alcătuirea unor hărți ale susceptibilității terenurilor alături de altele, de risc, care sunt prezentate autorităților de resort, naționale și locale, pentru a întreprinde acțiunile de rigoare” [17, p.24]. În plan investigațional, obiectivul propus rezidă în perfectarea metodologiilor de cercetare a alunecărilor de teren, fiind folosite în acest scop metode statistice, analiza determinantelor, metode euristice și tehnici de inteligență artificială, cum ar fi logica fuzzy sau algoritmi genetici. În rezultat, au fost selectate două metodologii de evaluare a alunecărilor de teren – *regresie logistică și rețele neuronale artifi-*

ciale și modelul de raport de frecvență, menite să asigure cercetarea condițiilor geologice și geomorfologice din cele trei zone-cheie, Nisporeni, Călărași și Criuleni, diferite prin utilizarea terenurilor, sub aspect hidroclimateric și, nu în ultimă instanță, prin speciile de păduri. Obiectivele trasate au fost în linii mari valorificate datorită folosirii tehnologiilor moderne, exprimate prin echipament, hardware și software, evaluarea performanțelor celor 18 hărți de susceptibilitate a alunecărilor de teren fiind efectuată prin metoda caracteristicilor relative de funcționalitate, aplicată în vederea aprecierii validității modelelor care prezic locațiile susceptibile de apariție a alunecărilor de pământ. Suportul acordat de Alianța Nord-Atlantică a făcut posibil nu numai participarea la diferite reuniuni științifice și științifico-practice pentru a disemina rezultatele obținute, dar și atragerea tinerilor cercetători, care au beneficiat de burse și de prezență la atelierile de lucru. Notăm că acest proiect a fost realizat de Institutul de Ecologie și Geografie al Academiei de Științe a Moldovei și Universitatea Hacettepe din Ankara, Turcia, cu participarea unei structuri de resort, a Serviciului Protecției Civile și Situațiilor Excepționale, care figurează și în calitate de unul dintre beneficiari.

– Proiectul „Armonizarea hazardului seismic și reducerea riscului în țările influențate de pe urma cutremurelor din Vrancea” a fost executat în perioada 2005-2008 de către cercetători științifici și experți din Republica Moldova, prin Institutul de Geologie și Seismologie al AȘM, România, Bulgaria și Turcia. Printre obiective trasate remarcăm evaluarea riscului pentru Republica Moldova, România și Bulgaria, armonizarea nivelului de hazard seismic în vederea investigației riscurilor și vulnerabilităților, altele fiind instruirea tinerilor cercetători în domeniu și diseminarea rezultatelor în rândul utilizatorilor finali și în cadrul comunității de cercetător. Rezultatele obținute au contribuit la perfectarea bazei de date privind mișcările puternice ale terenului și a registrelor seismice, alcătuirea unei hărți seismice noi care a fost aprobată de Ministerul Construcțiilor și Dezvoltării Teritoriului, în setul de realizări incluzându-se de asemenea achiziții de echipament și organizarea seminarelor cu participarea internațională largită pe contul cercetătorilor științifici și experților din Rusia, Ucraina și Georgia.

Institutul de Geologie și Seismologie al Academiei de Științe a Moldovei se dovedește a fi un protagonist activ, care a excelat în apelarea și contracararea suportului NATO, alt exemplu fiind realizarea în perioada 2006-2008 a proiectului „Cuantificarea acțiunii seismice asupra structurii”. În parteneriat cu cercetători științifici și experți din România și Rusia, obiectivul urmărit s-a exprimat în a contribui la elaborarea criteriilor instrumentale bazate pe variabile necesare pentru evaluarea și cuantificarea mișcării seismice a terenurilor și luarea a calcul a posibilităților procesării informației obținute. Ca rezultat, au fost perfectate criterii alternative de evaluare a intensității seismice în baza datelor obținute cu ajutorul accelografului, iar perspectivele de relansare a colaborării constau în

oportunitatea modernizării stațiilor seismice și edificarea unui sistem de alertă rapidă la cutremurele de pământ.

În lista institutelor Academiei de Științe a Moldovei care participă activ și beneficiază de suport financiar, tehnologic și logistic pe filiera Programului NATO Știință pentru Pace și Securitate se înscrie și Institutul de Inginerie Electronică și Nanotehnologii „D. Ghițiu”, ai cărui cercetători științifici de mai multe ori au îndeplinit funcțiile de directori sau de co-directori ai unor seminare de Studii Avansate, care s-au produs fie în Republica Moldova, fie în alte țări. Astfel, în perioada 18-22 septembrie 2004, în Republica Moldova a avut loc Atelierul de Cercetări Avansate cu genericul „Dispozitive de scară nanometrică: principii fundamentale și aplicative”, care a întrunit cercetători științifici, ingineri și experți în domeniul nanoștiinței și nanotehnologiilor, reuniți pentru a împărtăși experiența în dezvoltarea și aplicarea de noi senzori și dispozitive de performanță înaltă, folosiți în scopul apărării împotriva terorismului. Sugestiv este că la acest for care a pus în dezbatere o problemă de actualitate stringentă au participat în calitate de invitați specialiști din statele aliate, statele partenere și din cadrul Dialogului Mediteranean.

Subiectul nanotehnologiilor de asemenea și-a găsit elucidare la reuniunea organizată prin Atelierul de Cercetări Avansate „Inovații tehnologice în detectarea agenților chimici, biologici, radiologici, nucleari și ecologici pentru siguranță, securitate și durabilitate” desfășurat în Armenia de la 29 septembrie pînă la 1 octombrie 2012. Întrunind o asistență internațională solidă, la acest for au fost re-puse în dezbatere mai multe probleme abordate la sesiunea Institutului de Studii Avansate care a avut loc în Republica Moldova în perioada 7-17 iunie 2004. Printre subiectele sectoriale puse în discuție la reuniunea de la Erevan remarcăm: lupta împotriva terorismului ecologic și consecințele managementului acțiunilor de acest gen; convergența științelor avansate; materiale nanostructurate, nanocristaline și nanoporoase bazate pe senzori chimici, biologici, radiologici, nucleari și ecologici, strategii de detectarea lor; biologia sintetică; transportul nanomaterialilor; nanofotonica, aspecte fundamentale și aplicative.

Dacă la sesiunea de la Erevan au participat în calitate de profesori invitați specialiști din Statele Unite, Franța, Germania, Italia sau Uzbekistan, atunci la reuniunea desfășurată de Atelierul de Cercetări Avansate care s-a produs în Fosta Republică Iugoslavă Macedonia în intervalul de timp 10-12 iunie 2013 lista vorbitorilor a fost în mare parte restrînsă la participanți din țările sud-est europene. Avînd ca generic „Cele mai bune practici și abordări inovatoare în dezvoltarea cyber-securității și cadrului de politici de reziliență”, la reuniune s-au discutat mai multe aspecte ce țin de asigurarea protecției administrației, infrastructurii critice și persoanelor civile de pe urma efectelor cyber-atacurilor; încurajarea includerii membrilor sistemului legislativ și celui judiciar în dezvoltarea cyber-politicilor; facilitarea înțelegerii parametrilor, rolurilor și responsabilităților pentru

protecția rețelelor și infrastructurii; atacuri punctate asupra infrastructurii critice și persoanelor civile.

Proiectul „Avantaje tehnice de monitorizare, detectare și eliminarea compușilor contaminați din apă pentru siguranță și securitate” a demarat la 15 mai 2013 și este prevăzut pentru 3 ani, fiind realizat în parteneriat cu cercetătorii științifici de la Universitatea din Norwich, Statele Unite ale Americii: colaborarea dintre cele două institute este de durată, în sensul că au fost desfășurate mai multe acțiuni. Proiectul are ca obiectiv de a asigura formarea unui laborator de apă curată în Republica Moldova, care să fie în măsură să ofere informație științifică fiabilă pentru evaluarea problemelor emergente ce țin de calitatea apei și identificarea unor soluții suplimentare necesare pentru proiectarea unor strategii eficiente de management. Se preconizează ca prin crearea unui asemenea laborator să se contribuie la „ameliorarea situației cu privire la monitorizarea resurselor de apă și managementul acvatic în Republica Moldova, reunind biologi, chimiști, fizicieni, hidrologi, ingineri și sociologi care vor desfășura activități în comun”.

Desfășurând subiectul activităților întreprinse de Academia de Științe a Moldovei, vom remarca formarea în cadrul Direcției Integrare Europeană și Cooperare Internațională a Punctului de Informare al Programului NATO Știință pentru Pace și Securitate în scopul de a stimula și totodată a facilita participarea comunității științifice din Republica Moldova la apelurile oferite de Alianță. În particular, obiectivele trasate vizează diseminarea informației cu privire la concursurile anunțate, acordarea suportului în identificarea partenerilor străini, perfectarea formularelor de participare și monitorizarea executării proiectelor în derulare [18]. Notăm că această structură academică a inițiat și desfășurat mai multe reuniuni cu obiective și în formate diferite, însă abordate în ansamblu, au urmărit de a contribui atât la angajarea și menținerea parteneriatelor stabilite, cât și la identificarea altor noi, oferind informație utilă și explicând modalitățile de apelare. Astfel, la 5 iunie 2013 și-a ținut lucrările Simpozionul „Programul NATO Știință pentru Pace și Securitate”, care a fost parte a Zilei de Informare cu același generic. Obiectivul urmărit a vizat familiarizarea cu propunerile de proiecte tematice care să corespundă priorităților Programului Știință pentru Pace și Securitate, dar totodată s-a întreprins o succintă trecere în revistă a cooperării în domeniul cercetării-inovării dintre Republica Moldova și Alianța Atlanticului de Nord [19].

De fapt, Academia de Științe a Moldovei în calitate de coordonator național participă anual la forurile organizate de Alianța Atlanticului de Nord în domeniul cercetării-inovării. Exemplificând, vom nota prezența la reuniunea în formatul Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic din 19 martie 2010, la care academicianul Gh.Duca a anunțat prioritățile Republicii Moldova pentru consolidarea cooperării științifice în asemenea domenii precum: securitatea informațională, securitatea ecologică, securitatea energetică, hazardurile naturale, securitatea de-

mografică, securitatea alimentară sau infrastructura științifică. Președintele AȘM a venit cu trei inițiative în materia abordării generale a provocărilor societății moderne:

1. promovarea unui proiect colectiv în problema asigurării securității demografice atât în regiune, cât și la nivelul continentului, pornindu-se de la supoziția că exodul forței de muncă și îmbătrânirea populației nu sînt caracteristice numai Republicii Moldova;

2. elaborarea unui concept fezabil în domeniul gestionării regionale a resurselor acvatice, formarea cu sprijinul Alianței a unui centru internațional de monitorizare a calității apelor naturale;

3. unificarea eforturilor în vederea perfectării unor modele de preîntîmpinare a pierderilor umane și materiale în urma cutremurelor și a bazei de date regionale cu privire la riscurile seismice din zona Vrancea [20].

Însă prioritățile anunțate nu și-au găsit ecoul scontat, din cauza că Alianța Atlanticului de Nord se antrenase în procesul complex de optimizare conceptual-structurală a politicilor nemilitare. Remarcăm totuși că aceste propuneri de activități nu și-au pierdut din actualitate, în special pentru Republica Moldova, chiar dacă pentru moment unele nu figurează în lista priorităților Programului Știință pentru Pace și Securitate.

Considerăm în ordinea reliefată de idei că desfășurarea la 5 iunie 2013 a Zilei de informare privind Programul NATO Știință pentru Pace și Securitate relansat a fost de bun augur pentru familiarizarea cu prioritățile și tematicile stabilite, extinderea listei aplicanților din partea Republicii Moldova și angajarea parteneriatelor noi, esențial fiind nu doar suportul financiar, care în condițiile actuale se dovedește a fi mai puțin consistent, dar mai ales posibilitățile de a achiziționa și deservi echipamentul necesar pentru noi elaborări, pentru valorificarea potențialului intelectual disponibil.

Așadar, o evaluare preliminară totalizatoare a proceselor de cooperare și parteneriat dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică în materia cercetării-inovării denotă o prestață relativ bună, iar în calitate de protagoniști figurînd ca regulă cercetători științifici și experți din domeniile științelor exacte și ale naturii, ingineresti și tehnologice. Cel mai relevant rezultat este, incontestabil, asigurarea pentru comunitatea științifico-educățională a accesului la internet, care comportă o vădită valoare aplicativă, dar și altele, precum aplicarea tehnologiilor informaționale în contracararea cyber-terorismului, perfectarea unor hărți ale susceptibilității alunecărilor de teren, armonizarea hazardului seismic, nemaivorbind de cercetările solide în domeniul nanotehnologiilor, care conțin de asemenea o încărcătură substanțială. Fără îndoială, nu toate oportunitățile au fost valorificate, însă rezultatele obținute sînt de semnificație atât teoretică, dar mai ales aplicativă.

Ținem să specificăm că textele ambelor Planuri Individuale de Acțiuni ale

Parteneriatului conțin prevederi cu privire la cooperarea științifică, primul face referință expresă la Comitetul pentru Știință și Comitetul „pentru amenințările societății moderne”, iar al doilea invocă Programul Știință pentru Pace și Securitate. Planul din 19 mai 2006 este mai sobru comparativ cu documentul din 20 august 2010 și conține angajamente ale Republicii Moldova „de a consolida cooperarea în domeniul științific cu NATO” pentru a spori eficiența reformelor în sectorul de securitate și apărare, a asigura dezvoltarea durabilă a potențialului său științific și tehnic, a aplica standardele adecvate de protecție a mediului înconjurător și a perfecționa capacitățile statului de a reacționa la amenințările societății moderne [21]. Planul actualizat a reluat aceste angajamente și în același timp a definit „prioritățile de cooperare științifică”: securitatea alimentară și combaterea bioterorismului; securitatea mediului ambiant; gestionarea resurselor de apă; prevenirea și combaterea dezastrelor naturale; securitatea în sfera informaticii și comunicării electronice; efectuarea studiilor regionale, inclusiv în domeniile migrației ilegale, traficului transfrontalier de ființe umane și al amenințărilor netradiționale la adresa securității [22, p.11]. Precizăm că Planul actualizat, spre deosebire de cel inițial, prevede termeni concreți de executare a angajamentelor asumate, care au finalizat către anii 2012-2013.

Menționăm de asemenea că Strategia securității naționale a Republicii Moldova conține o sintagmă cu privire la „cooperarea cu NATO în domeniul științei”, fiind de fapt reiterate prevederile cu titlul de angajamente cuprinse în cele două Planuri. În schimb, acest document a rezervat un spațiu suficient „prevenirii, gestionării și eliminării efectelor în caz de calamități naturale, de poluare a mediului și de accidente tehnogene”, fiind preconizat un set de măsuri, printre care armonizarea legislației naționale din domeniul protecției mediului ambiant la directivele europene, monitorizarea și prevenirea proceselor geologice periculoase, reducerea poluării componentelor de mediu ca efect al activităților antropogene, remedierea terenurilor contaminate cu poluanți organici persistenți, asigurarea informării operative în cazul poluării accidentale a componentelor de mediu și implicarea publicului în adoptarea deciziilor de mediu [23, p.42].

În această ordine de idei, cooperarea dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică în domeniul planificării și administrării situațiilor de urgență se distinge printr-un grad relativ sporit de relevanță, eforturile NATO reliefându-se prin acordarea sprijinului în consolidarea „unui mecanism eficient de reacție la amenințări și dezvoltarea capacităților de coordonare interinstituțională”. În același timp remarcăm asistența acordată Republicii Moldova pe filiera Centru-lui Euro-Atlantic de Coordonare a Răspunsului în caz de Dezastru (CEACRD) în urma furtunilor și îngheturilor din 2000 și a inundațiilor din 2008 și 2010, asistență care s-a exprimat prin medicamente, mijloace financiare, echipament și tehnică pentru „lichidarea consecințelor acestor calamități, restabilirea controlului asupra situației și gestiunea consecințelor, inclusiv reabilitarea infrastructurii afectate” [24, p.19-20].

În același context al preocupărilor și acțiunilor euroatlantice se înscrie proiectul „Eliminarea chimicalelor în Moldova”, ce a întrunit mai mulți experți locali și parteneri din străinătate îngrijorați de amenințările și riscurile provenite din depozitarea sau îngroparea pesticidelor învechite și a altor substanțe chimice, în special poluanți organici persistenți. Precizăm că Alianța a oferit suport pentru „amenajarea a 22 de centre speciale de depozitare, însă o cantitate substanțială de pesticide cu risc înalt de mediu și la adresa sănătății publice sînt depozitate în diferite situri, mai ales din sud-estul țării” [25, p.18]. Acest proiect reflectă îngrijorările Organizației Nord-Atlantice privind eficiența protecției mediului și a sănătății publice, care au alimentat atitudini cu privire la managementul substanțelor chimice, iar în cazul Republicii Moldova dificultățile constau în absența facilităților în tratarea și eliminarea lor. Dat fiind că materialele periculoase deseori sînt depozitate în comun cu deșeurile municipale solide, amestecul contribuie la generarea unor combinații inflamabile, corozive sau explozive și astfel se mărește numărul stocurilor inutilizabile, rămînînd abandonate sau fiind devastate. Specificăm, datorită suportului financiar acordat de Alianță a fost distrusă o cantitate substanțială de melanj, combustibil pentru rachete și mine antipersonal cu termenul expirat, interzise prin convenții internaționale.

Desfășurînd acest subiect, vom evidenția înțelegerea dintre Guvernul Republicii Moldova și Agenția NATO pentru Întreținere și Aprovizionare (NAMSA) cu privire la distrugerea surplusurilor de muniții și mine antipersonal, abilitată cu funcția de expertizare a procedurilor de demilitarizare a stocurilor și realizarea proiectelor în domeniu, un loc aparte revenind desfășurării capacităților și gestiunii transparente a mijloacelor financiare. Semnarea Memorandumului cu privire la cooperarea în domeniul suportului logistic din 28 iunie 2001 a asigurat rezolvarea unor probleme de caracter ecologic, Republica Moldova demonstrînd, potrivit lui Iu. Cebanu, disponibilitatea de a aprofunda măsurile de încredere și transparență, manifestînd deschidere și interes [26, p.24-25]. Precizăm că distrugerea munițiilor interzise și a surplusurilor reprezintă o componentă importantă a reformei sistemului de apărare și a consolidării cooperării în cadrul Parteneriatului pentru Pace. Colaborarea dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică a debutat la acest capitol în 2001, cînd partea moldovenească a solicitat sprijin în „elaborarea unui plan detaliat pentru distrugerea în siguranță a stocului de mine antipersonal și a stocului inutil de muniții” [27, p.13], dar și pentru distrugerea unei cantități impunătoare de carburant lichid oxidant. Ca urmare a expertizării, Republica Moldova a obținut aportul Alianței pentru pregătirea personalului, iar Olanda a exercitat rolul de națiune-lider în vederea formării unui Fond cu destinație Specială în cadrul Parteneriatului pentru Pace.

Revenind la proiectul „Eliminarea chimicalelor în Moldova”, menționăm că la etapa inițială, 2006-2008, eforturile au fost canalizate pe reambalarea și depozitarea în siguranță a deșeurilor. Etapa următoare, 2009-2010, s-a materializat

prin formarea infrastructurii necesare pentru identificarea și analiza tipului de substanțe chimice precum și în scopul creării unei baze de date. În acest context, laboratorul dotat cu echipament pentru analiza pesticidelor, catalogarea depozitelor, standardizarea procedurilor de colectare a probelor, dar și testarea produselor agricole în vederea depistării eventualei contaminări lor este expresie a acestor preocupări, serviciile laboratorului fiind folosite și în scopuri economice. Laboratorul este util pentru promovarea exporturilor agricole, altă mărime importantă fiind facilitarea în dozarea îngrășămintelor pentru respectarea standardelor internaționale și sporirea calității producției agricole. Ultima fază a proiectului, 2010-2011, constă în asigurarea distrugerii unei partide impunătoare de pesticide, costurile totale, potrivit unor estimări, variind în jurul cifrei de 3,5 milioane euro.

În setul de acțiuni concrete care ilustrează parteneriatul dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică se înscrie exercițiul multinațional cu participarea statelor aliate și a celor partenere „Codrii 2011”, obiectivul simulării în gestiunea consecințelor dezastrelor naturale fiind conjugarea eforturilor structurilor de resort, naționale și internaționale. Desfășurat în perioada 27 august – 2 septembrie, exercițiul se distinge prin amploarea numărului participanților, inclusiv a observatorilor străini, dar și a beneficiarilor, în special Serviciul Situațiilor Excepționale și Protecției Civile.

Subiectul cooperării în domeniul protecției mediului și-a găsit expresie prin realizarea mai multor acțiuni comune, iar proiectele multinaționale reprezintă una dintre formele principale de manifestare. Cu certitudine, lista proiectelor valorificate nu este numeroasă, însă conținutul lor indică asupra interesului și preocupărilor pentru problemele de mediu. Astfel, proiectul „Monitorizarea și evaluarea poluării cu metale grele a apelor râului Prut ca sursă importantă a resurselor acvatice transfrontaliere” și-a trasat în calitate de obiective majore promovarea cooperării transfrontaliere și managementului integrat al resurselor acvatice din bazinul râului, identificarea activităților necesare pentru diagnosticarea și informarea eficientă a publicului. Implementarea proiectului a asigurat procurarea echipamentului necesar pentru două state, Republica Moldova și România, iar cercetătorii științifici au beneficiat de posibilitatea de a testa probele recoltate în laboratoarele Organizației și a le prezenta autorităților publice locale [28, p.55-56].

Proiectul „Monitorizarea în timp real a râurilor internaționale: aplicații pentru râurile Nistru și Prut” s-a soldat cu instalarea a cîte două stații de control al calității apelor de suprafață – două la intrare pe teritoriul Republicii Moldova în satele Naslavcea și Șirăuți, altele două la ieșire: satele Tudora și Valea Mare. Aceste realizări sînt complementate de implementarea altui proiect, „Apele Moldovei”, care a fost considerat ca fiind de excelență și inclus în lista elaborărilor de performanță prezentate în cadrul Programului „Știință în numele Stabilității”. Specificăm de

asemenea că în afara dotării Serviciului Hidrometeorologic cu echipament modern, specialiștii din Republica Moldova au primit posibilitate de desfășura stăgii de instruire la instituțiile europene de profil [29, p.49].

În 2005 Republica Moldova a aderat la Inițiativa „Mediul și Securitatea”, instituționalizată cu doi ani înainte, iar Alianța coordonează activitățile sale de mediu începînd cu 2004, avînd ca obiectiv consolidarea securității în regiunile vulnerabile și sprijinul executării proiectelor selectate, aflate în concordanță cu prioritățile și tematicile pe care le-a anunțat. În anul 2006 a fost prezentat un studiu în care au fost evidențiate cele mai stringente probleme de securitate a mediului precum asigurarea insuficientă cu sisteme de epurare a apelor și de canalizare, mai ales în localitățile rurale, poluarea transfrontalieră și a aerului atmosferic în orașele mari, depozitarea neautorizată a deșeurilor, prezența unor depozite de armament uzat fizic și moral, conflictul din raioanele de est [30].

Prin urmare, cooperarea dintre Republica Moldova și Alianță în acest domeniu cuprinde trei categorii de activități, gestiunea dezastrelor naturale, eradicarea substanțelor toxice persistente și protecția mediului, în special a sistemului acvatic. Cooperarea cu NATO este esențială mai ales din cauza posibilității fie de a primi, fie a procura echipament, dar și a realiza schimb de experiență. Rezultatele obținute se dovedesc a fi utile cu precădere în plan aplicativ, în procesele de cooperarea fiind antrenați cercetători științifici, experți și alte categorii de specialiști atît din mediul universitar-academic, cît și din cadrul structurilor guvernamentale de resort [31, p.56].

Așadar, cooperarea în domeniile științei și mediului este absolut necesară și importantă din cauza că proiectele realizate poartă o încărcătură socială substanțială, contribuie la schimbul de rezultate și la pregătirea cadrelor de calificare înaltă, asigură angajarea și consolidarea parteneriatelor științifice, nu reprezintă pericol pentru Republica Moldova și au devenit un catalizator sustenabil al dezvoltării cercetărilor științifice. Totodată, solicitînd granturi, cercetătorii științifici și experții din Republica Moldova trebuie să se încadreze în limitele priorităților și tematicii stabilite de Alianță.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cooperarea dintre Republica Moldova și NATO în domeniul științific. În: <http://www.mfa.gov.md/nato-md/cooperarea-domeniul/> (vizitat 23.02.2013)
2. Mesager universitar UTM, 2003 noiembrie. În: <http://www.utm.md/mesager/10/Page3%from%20nr10-3.pdf> (vizitat 23.02.2013)
3. Asociația RENAM. În: http://www.renam.md/index.php?option=com_content&task=view&id=7&Itemid=13 (vizitat 23.02.2013)
4. AMNET. Dezvoltarea rețelei științei și educației în Republica Moldova. În: http://www.renam.md/index.php?option=com_content&task=view&id=61&Itemid=17 (vizitat 02.03.2013)
5. Dezvoltarea infrastructurii de rețea. În: http://www.renam.md/index.php?option=com_content&task=view&id=61&Itemid=17 (vizitat 02.03.2013)
6. Profilul Agenției și al Rețelei RoEduNet. În: <http://www.roedu.net/en/node/18> (vizitat 02.03.2013)

7. Mesager universitar UTM, 2003 decembrie. În: <http://www.utm.md/mesager/11/Page3%from%20nr11-3.pdf> (vizitat 23.02.2013)
8. Furnizarea de acces la Internet prin satelit pentru comunitatea academică RENAM. În: http://www.renam.md/index.php?option=com_content&task=view&id=61&Itemid=17 (vizitat 02.03.2013)
9. RENAM Asociația. Scopuri și obiective. În: http://www.renam.md/index.php?option=com_content&task=view&id=61&Itemid=17(vizitat 02.03.2013)
10. <http://www.cert.acad.md> (vizitat 01.05.2013)
11. http://www.renam.md/index.php?option=com_content&task=view&id=113&Itemid=1 (vizitat 01.05.2013)
12. Prima conferință a utilizatorilor RENAM. În: <http://www.renam.md/UC/resolution1.html> (vizitat 15.05.2013)
13. Conferința a doua a utilizatorilor RENAM. În: <http://www.renam.md/UC/resolution.html> (vizitat 15.05.2013)
14. Cooperarea în domeniul științei dintre Republica Moldova și NATO. În: Jurnal Academic, 2011, nr.14, p.21-24.
15. Ibidem.
16. Ibidem.
17. Landslide Susceptibility Assessment in the Central Part of the Republic of Moldova. În: <http://www.natosfp983287.eu5.org> (vizitat 10.06.2013)
18. Direcția Integrare Europeană și Cooperare Internațională a Academiei de Științe a Moldovei. În: <http://www.international.asm.md> (vizitat 10.06.2013)
19. Simpozionul „Programul NATO Știință pentru Pace și Securitate” (NATO SPS). În: <http://www.international.asm.md/ml/org/nato/1243-noile-priorități-nato-sps-au-fost-adoptate.html> (vizitat 10.06.2013)
20. Inițiativele academicianului Gh. Duca la reuniunea NATO Programul SPS. În: <http://www.nato.md/content/view/1300/46/lang.ro> (vizitat 23.10.2012)
21. Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova-NATO. În: http://www.mfa.gov.md/nato_md/planul_al_parteneriatului/ (vizitat 16.02.2013)
22. Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO actualizat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr. 166-168. (3699-3701), p.6-26.
23. Strategia securității naționale a Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.170-175 (3966-3971), p.37-46.
24. Gestiunea consecințelor calamităților naturale și planificînd situațiile de urgență. În: Jurnal Academic, 2011, nr.14, p.18-20.
25. Eliminarea chimicalelor în Moldova. În: Jurnal Academic, 2011, nr.14. p.16-17.
26. Cebanu Iurie. Relațiile Armatei Naționale Republicii Moldova cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord. În: Politica externă a Republicii Moldova în contextul extinderii NATO spre Est. Mater.conf.șt.int. Chișinău: CEP USM, 2004, p.23-25.
27. Republica Moldova în cadrul Parteneriatului pentru Pace. În: Jurnal Academic, 2011, nr.14, p.6-13.
28. Mîtcu Silvia, Albu Natalia. Rolul NATO în managementul resurselor acvatice. În: Revista Militară. Studiu de Securitate și Apărare, 2010, nr.2(4), p.51-57.
29. Mîtcu Silvia. Rolul cooperării nemilitare dintre Republica Moldova și Alianța Atlanticului de Nord în domeniul asigurării securității ecologice. În: Sectorul serviciilor în secolul XXI: realizări, probleme, perspective. Simpozion științific internațional. Chișinău: Tipogr. Print Caro, 2012, p.46-49.
30. http://www.envsec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=61&Itemid=190&lang=ru (vizitat 10.06.2013)
31. Mîtcu Silvia, Albu Natalia. Op. cit.

ASPECTE ALE DEZVOLTĂRII CULTURII JURIDICE ÎN SOCIETATEA DEMOCRATICĂ

Gheorghe COSTACHI, *doctor habilitat în drept,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM,
Irina IACUB, *doctor în drept,*
Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată

Summary

In this paper the researchers propose to study some aspects of the development of legal culture. Emphasizing the negative impact of the legal nihilism on society and on its legal culture, they draw attention to the urgent need to act consciously and efficiently for eliminate legal nihilism and development of the legal culture of the person and society. In particular, it is necessary: to promote legal education of citizens, raising the legal culture and therefore of legal awareness, training highly qualified lawyers, to improve the legislation, to ensure the legality and the rule of law, effective protection of human rights and freedoms, prevention of violations committed by the representatives of the public powers.

În momentul în care societatea a refuzat metodele autoritare de conducere a statului totalitar, iar oamenilor li s-au oferit, mai mult sau mai puțin, posibilități de a-și folosi drepturile și libertățile, s-a simțit destul de pregnant nivelul scăzut al culturii juridice a societății în ansamblu, indiferența față de drept și subevaluarea acestuia, momente ce au persistat decenii la rând.

Proclamarea valorilor supreme la nivel constituțional și crearea cadrului normativ-juridic corespunzător, considerate a fi ca pași concreți în edificarea unei societății civile și a statului de drept, a impus necesitatea apropierii de aceste exigențe a mentalității clasei guvernante, a funcționarilor publici și a populației în ansamblu, adică necesitatea dezvoltării culturii juridice [5, p. 276; 4, p. 154].

În viziunea noastră, acest moment a fost insuficient conștientizat și valorificat la momentul oportun. Respectiv, sub influența transformărilor de la acea oră, s-a dezvoltat, spre regret, nihilismul juridic ca varietate a nihilismului social (răspîndit pe larg în perioada „restructurării”), fenomen ce, în general, exprimă atitudinea negativă a subiectului (grup, clasă, pătură) față de anumite valori, norme, viziuni, idealuri. Astfel, în baza negativismului general, când multe s-au reevaluat, reconsiderat, judecat și respins a apărut și nihilismul față de drept, legi și ordine normativă. Acesta a înregistrat dimensiuni semnificative de la sfera relațiilor cotidiene la activitatea demnitarilor de stat și a funcționarilor publici.

Fiind orientat spre distrugerea a tot ce a existat anterior, nihilismul juridic a influențat negativ și asupra dezvoltării culturii juridice a populației, a realizării normelor de drept.

Sunt destul de relevante în acest sens formele nihilismului juridic, care, potrivit cercetătorului N.I. Matuzov, se manifestă prin [16, p. 383-390]:

- încălcarea intenționată a legilor și altor acte normative;
- nerespectarea în masă a prevederilor legislației în vigoare;

- adoptarea unor acte juridice paralele, ce se contrazic și chiar se exclud reciproc;
- substituirea legalității prin oportunitatea politică, ideologică și pragmatică;
- confruntarea structurilor legislative și executive ale puterii;
- încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului etc.

În cea mai mare parte, cauzele apariției și dezvoltării nihilismului juridic în țara noastră țin de trecutul nostru [1, p. 40-41]:

- rădăcinile istorice, prin care o bună parte din membrii societății erau lipsiți, total sau parțial, de drepturi și obligații; neparticiparea lor la viața politică și juridică, caracterul represiv al legislației, imperfecțiunea exercitării justiției;
- consecințele perioadei sovietice, când teoria și practica dictaturii proletariatului era înțeleasă ca putere, care nu era legată de legi, dar nici limitată de ele;
- sistemul de drept în care au dominat metodele administrative de comandă, actele normative secrete și semisecrete și alte acte cu caracter democratic care purtau un caracter doar declarativ și nu real; rolul inferior al instanțelor judecătorești și al dreptului în general;
- neconcordanța dintre noile și vechile reglementări juridice, criza legislativă și mecanismul imperfect de punere în aplicare a legilor adoptate, procesul îndelungat al reformelor, inclusiv a celei judiciare etc.

În prezent, atît ca un rezultat al nihilismului juridic, cît și ca surse ce alimentează persistența acestuia la nivelul societății servesc asemenea momente ca [12, p. 151]:

- starea de criză (cu diferită intensitate în majoritatea sferelor) din cadrul societății;
- radicalismul politic, opțiunea forței și a interesului personal în soluționarea problemelor politice;
- defectele practicii judiciare și de anchetă penală;
- încălcarea flagrantă a drepturilor omului, în special, a dreptului la viață, la domiciliu, la proprietate, atentarea la demnitatea și cinstea individului;
- insecuritatea juridică a individului, care, în totalitatea lor, generează ruina credinței în lege, în capacitatea statului de a asigura ordinea și stabilitatea din cadrul societății.

Potrivit cercetătorilor D. Baltag și E. Baltag, în perioada contemporană, nihilismul juridic este menținut în cadrul societății noastre de către următorii factori negativi [8, p. 186]:

- insuficiențele și deficiențele transformărilor social-economice;
- nefinalizarea reformei juridice;
- încălcarea în masă a legii;
- funcționarea neeficientă a mecanismului de ocrotire a normelor de drept, în special, în sfera drepturilor și libertăților omului și cetățeanului;
- incapacitatea statului de a face față creșterii nivelului criminalității.

În totalitatea lor, aceste momente indică stringenta necesitate de a acționa conștient și eficient în direcția eliminării nihilismului juridic și a dezvoltării culturii juridice la nivel de cetățean și societate. În special, e necesară promovarea [10, p. 31]:

- educației juridice a cetățenilor;
- ridicării nivelului de cultură juridică și, prin urmare, al conștiinței juridice;
- pregătirii juriștilor de înaltă calificare;
- perfecționării legislației;
- asigurării legalității și a ordinii de drept;
- protejării eficiente a drepturilor și libertăților omului;
- profilaxiei abaterilor comise de reprezentanții puterii publice.

O soluție eficientă pentru depășirea nihilismului juridic și a apatiei sociale este văzută în educarea juridică a cetățenilor, adică dezvoltarea conștiinței lor juridice.

În general, este recunoscut faptul că omul devine om prin educație, care este o activitate conștientă, organizată și sistematizată, orientată spre anumite idealuri în scopul formării și perfecționării personalității umane [3, p. 32].

Omul în procesul educației dobândește un sistem de cunoștințe, priceperi și deprinderi complexe, își formează o concepție materialistă despre lume și viață, își dezvoltă facultățile mentale (intelectuale), sentimente superioare, își structurează conștiința și conduita în viață. Educația are un caracter social și istoric, ea servește societatea în evoluția și dezvoltarea ei, răspunde adecvat prin conținuturile și scopurile ei, obiectivelor și idealurilor sociale prezente în societate în anumite momente (etape) ale evoluției ei.

Educația juridică este o componentă a educației sociale. Ea este determinată a fi un proces organizat, planificat, dirijabil, sistematic, orientat spre influențarea conștiinței și psihologiei cetățenilor, cu scopul formării unor cunoștințe juridice, a convingerilor, necesității și deprinderilor de conduită potrivit limitelor stabilite de drept [9, p. 488].

Formarea conștiinței juridice sub influența eforturilor educative se prezintă a fi un proces dublu: în primul rînd, are loc o acumulare de cunoștințe juridice; în al doilea rînd, – transformarea informației acumulate în convingeri personale. În structura convingerii juridice formate, cercetătorii atestă nu numai o cunoaștere a normelor juridice, nu numai convingerea în corectitudinea acestora, dar și o stare permanentă de pregătire pentru a acționa în conformitate cu acestea.

Prin intermediul educației juridice trebuie să se urmărească formarea unui sentiment de respect față de drept, față de Constituție și legi, de instituțiile juridice ale statului. Este un moment deosebit de semnificativ, dat fiind faptul că anume acest sentiment constituie temelia stabilității ordinii de drept, a regimului constituțional și a regimului legalității [19, p. 22].

Respectiv, sensul și scopul de bază al educării juridice rezidă în transformarea cunoștințelor în convingeri ca temelie a activității juridice. La rîndul lor, aceste

convingeri trebuie să determine formarea unor deprinderi de a respecta legile, drepturile și interesele legitime ale altor cetățeni.

Sub acest aspect, este deosebit de importantă elaborarea unei concepții clare de dezvoltare a societății, o strategie și tactici fundamentate științific și, respectiv, implementarea eficientă de către stat prin intermediul politicilor sociale [5, p. 280].

Concomitent, este necesitatea de a conștientiza că educarea juridică a cetățenilor trebuie să constituie o activitate a statului la fel de importantă ca activitatea de creare a dreptului și de realizare a acestuia [10, p. 208], o activitate ce în viziunea noastră trebuie bine planificată, structurată și eficient realizată.

De rezultatul activității de educare juridică a cetățenilor depinde eficiența reglementării juridice a relațiilor sociale, succesul soluționării tuturilor sarcinilor ce țin de edificarea unui nou stat – statul de drept, de formare a unei noi societăți – societatea civilă [13, p. 61-62].

Ținând cont de aceste momente, precizăm că educația juridică trebuie inițiată cu însușirea valorilor și a normelor morale în sînul familiei, pe băncile școlii, în instituțiile ce simbolizează credința societății noastre, urmărindu-se scopul general ca respectul față de lege și drept să devină o convingere interioară fermă a fiecăruia din noi. Este important, de asemenea, că pentru a atinge un nivel înalt de cultură juridică nu este suficient doar de a acumula cunoștințe în domeniul dreptului. Înalta cultură juridică este rezultatul unei munci educative permanente și sub diferite aspecte în domeniul dreptului.

Într-o anumită măsură, prin educația juridică și dezvoltarea conștiinței juridice la cetățeni, la nivelul întregii societăți, e posibilă depășirea viziunilor perimate, prevenirea abuzului față de individ, a devianței din conduita oamenilor, dezvoltarea deprinderilor de comportament legal și activ la cetățeni în sfera dreptului, conștiinței și sentimentului răspunderii.

Totodată, educarea în spiritul dreptului și a legalității nu se limitează doar la formarea unei atitudini pozitive față de drept și lege, dar își află finalitatea în activismul juridic al cetățeanului. Acesta presupune o activitate intens desfășurată în sfera dreptului și se caracterizează prin participare activă a cetățenilor, individual sau organizați, în toate sferile activității sociale, inclusiv în procesul de formare a legislației statului, în realizarea politicilor sociale, în protecția drepturilor, libertăților și intereselor cetățenilor consacrate constituțional. În acest sens, este importantă stimularea activismului juridic în direcția netolerării corupției, samovolniciei și criminalității și desfășurării unei lupte acerbe cu aceste fenomene negative pentru eradicarea lor din cadrul societății.

Una din condițiile indispensabile ale activismului juridic îl constituie nivelul înalt de democratizare a societății. Respectiv, principalii factori de natură să contribuie la dezvoltarea acestuia sunt considerați a fi [11, p. 312]:

- existența și aplicarea unei constituții democratice;
- existența, funcționarea eficientă și dezvoltarea continuă a societății civile;

- existența unei ideologii generale a statului și societății orientată spre o interacțiune creatoare a fiecărui cetățean cu dreptul, în care prioritare sunt drepturile și libertățile fundamentale ale omului.

În viziunea noastră, activismul juridic al cetățenilor și, în general, cultura juridică a acestora, în mod considerabil pot fi dezvoltate de ordinea care domină în structurile sistemului de stat, disciplina, profesionalismul, cultura demnitarilor și a funcționarilor publici, de receptivitatea acestora la apelurile și solicitările cetățenilor, de eficiența și principiile respectate în realizarea justiției, de executarea necondiționată a hotărârilor judecătorești definitive, de calitatea actelor normativ-juridice, de protecția eficientă a drepturilor și libertăților omului, de asigurarea asistenței juridice calificate în cazul litigiilor, în fine, de modul cum este asigurată supremația dreptului în cadrul statului.

Prin urmare, nivelul culturii juridice poate fi ridicat considerabil dacă se va perfecționa cadrul legislativ, activitatea organelor jurisdicționale și a altor organe de ocrotire a dreptului [6, p. 298-299].

Strâns legată de problema educației juridice și a culturii juridice este cea a socializării juridice.

Referindu-ne nemijlocit la socializarea juridică, precizăm că chiar din momentul nașterii sale ființa umană începe să-și pună în valoare potențialul social de care dispune, angajându-se într-un proces continuu de interacțiune cu semenii, învățând, lărgindu-și experiența cognitivă și socială, folosind o gamă diversificată de deprinderi, care îi permit să participe activ la viața societății. Acest proces important de însușire de către indivizi a unor roluri sociale noi, prin care acesta își dezvoltă propria identitate și se manifestă ca membru activ al societății, este numit *socializare* [7, p. 11].

Socializarea este definită ca un proces de însușire de către personalitate a valorilor sociale create de omenire, de generațiile precedente, un proces de adaptare la viața în societate, între oameni [17, p. 44].

În context, D. Banciu susține că socializarea reprezintă „procesul de transmitere, învățare și interiorizare a valorilor și normelor sociale specifice unui grup social sau unei societăți” [2, p. 27].

Integrarea indivizilor în grupurile, colectivitățile sociale este rezultatul acțiunii a trei factori:

- a) însușirea, interiorizarea normelor juridice și morale, a modelelor de comportament și a valorilor;
- b) conștientizarea de către individ a faptului că posibilitățile sale de opțiune referitoare la rolurile asumabile sunt limitate;
- c) dobândirea de către individ a conștiinței responsabilității referitoare la modul în care el respectă normele etico-juridice, în virtutea căreia evită sancțiunile punitive ce succed în mod firesc încălcarea normelor, și el dorește, concomitent, să obțină mai mult prestigiu, aprecieri pozitive în urma conformării la modelul etico-juridic oferit de societate.

Socializarea unui om decurge pe parcursul întregii sale vieți, dar cele mai semnificative procese pentru formarea personalității au loc în perioada copilăriei și a adolescenței. Desigur, atât în această perioadă, cât și în cele ce urmează sunt posibile deformări care, în totalitatea lor, se numesc *asocializare*, înlăturarea cărora cu succes denumindu-se *resocializare*.

Luînd în considerație cele consemnate, notăm că formarea personalității apte să respecte, să fortifice și să dezvolte valorile societății, create de generațiile trecute, să respecte drepturile și libertățile celorlalți cetățeni reprezintă o sarcină importantă a societății, soluționarea căreia este strîns legată de procesul de socializare a personalității. Omul, născîndu-se prin esență ca animal, care dispune, potrivit ilustrului A.N. Leontiev [15], de unica capacitate – de a deveni om, se formează ca personalitate pe parcursul dezvoltării sale.

Din aceste considerente, în studiile de specialitate se accentuează rolul enorm al pedagogiei în procesul socializării. La timpul său, Im. Kant (1747-1804) scria: „Dacă există o știință cu adevărat necesară omului, atunci aceasta va fi știința din care se poate învăța cum trebuie să fim pentru ca să fim oameni” [14, p. 205-206].

O parte importantă a procesului de socializare a personalității constituie socializarea juridică, esența căreia constă în însușirea de către aceasta a valorilor juridice, transformarea acestora în norme de viață și comportament, în calități individuale și particularități psihologice. Pentru a trăi conform dreptului – scria A. S. Alekseev (citată de A. M. Stolearenko [17, p. 45]) – e necesar mai întîi de toate ca dreptul să trăiască în noi. Omul educat nu este cel care se comportă educat, dar cel care altfel nu poate să se comporte.

Rezultatele socializării generale se răsfrîng și asupra sferei juridice. Personalitatea cu o înaltă erudiție, cu o educație morală, socială, culturală și intelectuală dispune de calități ce formează baza comportamentului legal. Ea este în stare, practic în orice situație, intuitiv, din considerente raționale să aleagă modul legal de comportament. În același timp, o socializare juridică reușită exclude complet posibilitatea unui comportament deviant.

Socializarea juridică reprezintă, astfel, procesele de integrare a individului în sistemul relațiilor juridice proprii unei societăți, în baza asimilării culturii juridice a acesteia, însușirii active a realității juridice, formării consecvente a conștiinței juridice [18, p. 112]. Altfel spus, socializarea juridică presupune substituirea obligativității externe a dreptului, întemeiată pe constrîngere, prin obligativitatea internă a dreptului, la temelia căreia se află constatările social-normative. Aceste constatări sunt o importantă sursă internă de alimentare și menținere a activismului juridic al individului și se exprimă în orientarea spirituală principală la valorile culturii juridice a societății [7, p. 12].

Sarcina asigurării socializării juridice, după cum susține A.M. Stolearenko [17, p. 48], este deosebit de importantă mai ales în condițiile edificării societății democratice și de drept. Ea nu este o sarcină complementară, ci o sarcină ce contribuie la socializarea generală și formarea personalității, dat fiind faptul că: viziunile

juridice sunt în același timp și viziuni asupra concepției despre lume; relațiile juridice sunt totodată și relații morale; deprinderile juridice – deprinderi ale unui comportament civilizată; poziția juridică – o poziție generală în viață; comportamentul legal – o condiție a succesului în viață.

Prin urmare, unul din instrumentele care pot confirma și asigura consolidarea societății civile și edificarea statului de drept este socializarea juridică a individului, în special, încadrarea lui activă în diversitatea relațiilor sociale [7, p. 10].

Inspirându-ne și în continuare de cercetările autorului citat anterior [17, p. 46-48], notăm că în viziunea sa, rezultatul socializării juridice se materializează în formarea juridică a personalității cu o psihologie juridică. Sub aspect pedagogic, aceasta presupune prezența: *erudiției juridice* (ca rezultat al învățării juridice), a *educației juridice*, a *instruirii juridice* și a *dezvoltării juridice*. Totalitatea acestor momente, într-o manifestare superioară, configurează cultura juridică a personalității.

Erudiția juridică presupune deținerea de către cetățeni a anumitor cunoștințe, viziuni și convingeri ce permit înțelegerea sferei juridice a vieții societății, rolul dreptului și a ordinii de drept, aprecierea lor ca valori, ca condiții necesare unei vieți și dezvoltări normale a societății și protecției eficiente a cetățenilor. Cetățeanul erudit conștientizează profund propriile drepturi și libertăți, limitele lor. Viziunile, convingerile și atitudinile lui se caracterizează prin formula: „Libertatea și drepturile mele se termină acolo unde se încep drepturile și libertatea altui om”.

O asemenea personalitate este conștientă că drepturile sunt indivizibile de obligații, cel care are mai multe drepturi are și mai multe obligații, și viceversa, cel care are mai puține obligații are și mai puține drepturi. Nu poate fi nici democrație, nici umanism pînă cînd oamenii nu vor înțelege și nu se vor comporta civilizată în ceea ce privește dreptul, drepturile, libertățile și obligațiile. Erudiția juridică este astfel un element important al unei conștiințe juridice mature.

Educația juridică a cetățenilor se distinge printr-un set de elemente, dintre care notăm:

- respectul față de lege și legalitate, perceperea acestora ca valori supreme, ca norme ale vieții care confirmă și protejează valorile morale ale societății; ca valori fără de care este imposibilă realizarea individului pe cale civilizată; ca un mijloc eficient de soluționare a problemelor; ca o forță sigură menită să protejeze drepturile și libertățile omului;
- prezența scopurilor, planurilor, intențiilor, acțiunilor, faptelor și activităților conforme dreptului și respingerea completă a celor care nu corespund acestuia;
- necesitatea, dorința, deprinderea de a se comporta permanent în limitele prescrise de drept și motive juridice stabile în acest sens (din acestea fac parte: motivul social: „în societatea în care nu există ordine, este imposibil de a trăi, toți trebuie să mențină ordinea. Dacă eu și ceilalți nu vom face aceasta, atunci niciodată nu va fi ordine”; motivul statal: „statul este creat pentru a

- asigura ordinea, pentru aceasta creînd legile. Ele trebuie respectate, altfel niciodată nu va fi ordine”; motivul cetățenesc: „legile stabilesc libertățile, drepturile și obligațiile și asigură realizarea lor. Fiind cetățean, pot să le folosesc și să primesc ceea ce se garantează prin drept, ce mi se cuvine și este prevăzut de lege”; motivul colectiv: „menținerea legalității și a ordinii este un interes general, o activitate comună în cadrul căreia eu trebuie să fac ceea ce pot”; – motivul demnității personale: „nu mă voi da de rușine, încalcînd legile ca un infractor”; – motivul raționalității: „acționînd în limitele prescrise de lege eu voi obține ceea ce îmi doresc”; – motivul securității: „legea, organele puterii de stat îmi protejează drepturile, libertățile, viața și proprietatea”);
- tendința permanentă de a alege doar metode și mijloace legale de satisfacere și realizare a intereselor și necesităților, de atingere a scopurilor, de soluționare a problemelor;
  - rezistența fermă față de ademenirile criminogene;
  - tendința de a acorda ajutor organelor de ocrotire a ordinii de drept în acțiunile de înlăturare a cauzelor și condițiilor de comitere a infracțiunilor, în realizarea principiului inevitabilității răspunderii juridice;
  - tendința de a-i opri pe alții de la comiterea faptelor ilegale (manifestări deviante) și de stimulare a comportamentului lor legal;
  - manifestarea activă în menținerea ordinii de drept la locul de muncă, de trai etc.

Instruirea juridică a cetățenilor se manifestă (caracterizează) prin:

- cunoașterea unui volum minim de acte normative necesare pentru viață și activitate, pentru comportamentul în viața cotidiană;
- deprinderi și priceperi de comportament legal în diferite situații juridice și în soluționarea problemelor ce pot surveni în activitatea sau viața individului;
- cunoașterea posibilităților, procedurii și regulilor de protecție juridică a drepturilor și intereselor în instituțiile corespunzătoare;
- cunoștințe și deprinderi de comportament și acțiuni cu utilizarea mijloacelor de autoprotecție în situații criminale periculoase;
- cunoașterea limitelor legitimei apărări.

Dezvoltarea juridică a cetățeanului ce dispune de o cultură juridică se exprimă prin:

- dezvoltarea conștiinței, care pe parcursul vieții și a activității să permită realizarea unor evaluări și alegeri, adoptarea unor hotărâri în corespundere cu cerințele comportamentului legal;
- dezvoltarea calităților care nu ar admite un comportament de victimă, adică riscant, ușuratic, desfrînat, provocator, neatent;
- apariția interesului, motivelor și necesității de autoperfecționare.

Luînd în considerație momentele enunțate, putem constata că un rol deosebit de important în procesul de socializare juridică le revine autorităților și instituțiilor specializate (justiție, administrație centrală și locală). Totodată, evident că

problema educației juridice ține de datoria profesională, în primul rând, a juriștilor, deoarece anume juriștii, savanții, profesorii și studenții facultăților de drept, colaboratorii organelor de drept sunt datori, în virtutea menirii lor sociale, să contribuie în mod direct, prin educația juridică, instruirea juridică, la propagarea cunoștințelor juridice, la ridicarea nivelului de cultură juridică. În acest proces, un rol important le revine și unor asemenea forme de organizare socială cum sunt familia, școala, biserica, comunitatea locală.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Avornic Gh. Conștiința juridică și cultura juridică, coraportul lor. Nihilismul juridic – categorie juridică. În: Cultura juridică și prevenirea corupției. Materiale ale conferinței internaționale (din 1 noiembrie 2007, Chișinău). Chișinău: Transparency International Moldova, 2007.
2. Banciu D. Sociologie juridică. București: „Hyperion XXI”, 1995.
3. Ceaușescu N. Pedagogie juridică. București: Lumina Lex, 2001.
4. Costachi Gh. Prin știință spre un stat de drept. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2011.
5. Costachi Gh., Hlipcă P. Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept. Ediția a II. Chișinău: S.n., 2011.
6. Costachi Gh. Unele aspecte ale conceptului statului de drept. În: Edificarea statului de drept, Materialele conferinței internaționale științifico-practice (Chișinău, 26-27 septembrie 2003). Chișinău: Transparency International – Moldova, 2003.
7. Guceac I. Socializarea juridică a individului – condiție indispensabilă pentru edificarea statului de drept în Republica Moldova. În: Justiția Constituțională în Republica Moldova, 2008, nr. 3.
8. Балтаг Д., Балтаг Е. Общая теория права: Курс лекций. Кишинев: Централ редакторский УЛИМ, 2009.
9. Баранов П.П. Правосознание и правовое воспитание. În: Общая теория права Курс лекций. Под общей редакции профессора В. К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993.
10. Злобин С. Конституционные аспекты формирования правовой культуры в республике Молдова в переходном периоде. Chișinău: Tipografia AȘM, 2006.
11. Злобин С. Правовая активность граждан в правовом демократическом государстве. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală. Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 23-24 septembrie 2004 (Bălți). Chișinău: S. n., 2004.
12. Злобин С., Иванов В. Некоторые аспекты правового нигилизма на современном этапе развития Республики Молдова. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală. Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 23-24 septembrie 2004 (Bălți). Chișinău: S. n., 2004.
13. Иванов В.М., Костаки Г.И. Конституция СССР и вопросы правового воспитания. Кишинев: «Карта Молдовеняскэ», 1978.
14. Кант Им. Сочинения. Том. 2. Москва, 1994.
15. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1975.
16. Матузов Н.И. Правовой нигилизм и правовой идеализм. În: Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001.
17. Столяренко А. М. Юридическая педагогика. Курс лекций. Москва: Экмос, 2000.
18. Сырых В.М. Социология права. Москва, 2001.
19. Тодыка Ю.Н. Конституционные основы формирования правовой культуры. Харьков: «РАЙДЕР», 2001.

MOLDOVA IN U.S. FOREIGN POLICY: ECONOMIC ASPECT

Alla ROSCA, *PhD in Political Science,*
Tulane University, U.S.A.

Rezumat

Articolul abordează relațiile economice ale Statelor Unite ale Americii și Republica Moldova prin prisma examinării practicii de ajutor financiar, relațiile economice bilaterale și investițiile străine directe. Articolul vizează și recentul eveniment de abolire a Amendamentului Jackson-Vanik și consecințele care au urmat. Analiza relațiilor economice bilaterale denotă că relațiile SUA-Moldova se dezvoltă prin prisma relațiilor SUA cu puterea economică predominantă în regiune – Federația Rusă.

The United States and Republic of Moldova have established political and economic relations since the declaration of the country's independence in 1991 and has been dedicated to supporting democratic development and free market reforms in Moldova. The economic collaboration includes a lot of aspects: foreign aid, direct investment and trade relations.

After the dissolution of the Soviet Union the new independent states were looking to find their way to the global market. The collaboration with western democratic countries was an emerging imperative for Republic of Moldova.

The article will analyze the economic relation between US and Moldova after its independence and will focus on foreign aid, trade and direct investment, and also will evaluate the latest development of US-Moldovan relations and the repeal of a Jackson-Vanik Amendment in the end of 2012.

Foreign aid

The allocation of aid among countries can legitimately reflect multiple objectives. Aid may be used to meet humanitarian emergencies, or support the strategic or commercial interest of the aid-giver. Many aid donors include the promotion of democratic reform as a major goal of their aid programs. The U.S. Agency for International Development (USAID) alone spends more than \$700 million annually on democratic programs, including free and fair elections support, the strengthening of parliaments, judiciaries and political parties, and fostering the growth of "civil society organization" [1].

Republic of Moldova as an independent state and former Soviet Union (FSU) republic, started to receive foreign aid assistance after the dissolution of the USSR. The United States supported democratic transition in FSU by offering grants for economic and technical assistance to the region. Most of the grant assistance has been provided through the USAID. Since 1992 to 2001, roughly \$8.2 billion in grant economic assistance has been appropriated by U.S. Congress for the former Soviet Union republics.

The direction of U.S. economic assistance to the FSU is a reflection of its importance to U.S. national interests, and it's proportional to the physical expanse of new independent states, their population size, and the relatively advanced state

of its reformist policies compared to the other states. According to the data provided by the U.S. Congressional Research Service, in 2000 among FSU accounts Russia received \$178.5 million or 21%, followed by Ukraine with \$160 million or 19%. Republic of Moldova received in 2000 \$64.3 million or 8% of FSU account allocations (See Table 1).

In addition to the economic assistance, other US government agencies conducted a range of programs to assist denuclearization and to support the safety of nuclear reactors, and to subsidize the food aid and humanitarian purposes. Those programs of economic assistance have been the main U.S. instruments for influencing the economic and political transition in the former Soviet Union.

U.S. financial assistance to Moldova was conditioned that the country should become a full partner to the Western democratic community and a security ally. The foreign aid objective had been to strengthen democratic reforms and increase economic prosperity and to secure country's recognized borders. Assistance programs address Moldova's democratic development by increasing knowledge of legal rights and access to justice, strengthening Moldova's civil society, and developing independent mass media.

The goal of U.S. programs was to promote economic growth by helping key industries to realize their export potential, to address trafficking in persons by improving the ability of law enforcement to prosecute traffickers. Other efforts support the re-integration of the breakaway region of Transnistria through targeted economic growth and civic participation programs.

Moldova had consistently received US foreign aid as part of the FSU assistance program among financial aid from EU, WB and other donors. After the Soviet Union dissolution the U.S. political-strategic and economic interest to the new independent states was high and US provided financial support to new independent states. However, over the past decade the allocations have gradually declined. According to the information provided by the US Department of State, in FY 2000, the U.S. Government provided a total of \$106.82 million in assistance to Moldova, offered via different accounts. By 2009, according to the same source, the assistance had shrunk to \$20 million [2]. In 2010 the U.S. allocation constituted approximately the same amount: \$21.4 million [3]. The US Government assistance to Moldova also declined in recent years. (Figure 1)

The global economic crises imposed the reorientation of US spending to the internal market. The expense of US operation in Iraq and Afghanistan and the shift of U.S. attention to the Middle East is another explanation of the decline in funding for the FSU states. Also, other explanation lies in difference in tactics of foreign aid between Presidents Bush's and Obama's administrations. Both presidents have used foreign aid to promote democracy, but Bush gave foreign aid to countries, which supported the war effort in Iraq, while Obama instead focused on development [4].

The financial aid to Moldova was divided between different tasks. In 2010, the foreign aid of \$21 million was divided between the following goals: for peace and security task – \$2,471 million, for governing justly and democratically – \$11,989 million, for economic growth – \$6,561 million and for humanitarian assistance – \$400 thousand. (Figure 2)

In 2010, Moldova received the single largest investment of U.S. aid to date from the Millennium Challenge Corporation (MCC). The MCC was established by Congress to help the development of former Soviet States. After the implementation of a \$24.7 million Threshold Country Program as a trial run, in January 2010 U.S. Secretary of State Hillary Clinton and Moldovan Prime Minister Vlad Filat signed a new \$262 million MCC Compact over five years. The aid was supposed to finance economic development and investment projects in the agricultural sector and road projects [5]. The MCC worked with its Moldovan counterparts for over two years to develop the MCC Compact. The U.S. officials worked with the previous Moldovan Communist government, despite the ideological contradictions, showing the approach of the rational actor. In fact, there were some fears that the election of a new government would derail the Compact [6]. The newly elected Moldovan government was able to cash in on the MCC compact early in their term. The U.S. also showed an example of flexible policy and cashed in as well. Hillary Clinton speaks about the political transformation after the 2009 in Moldovan politics: “We know it was not easy,” she says. “We know that it came at a political cost. But it was so important because it has established a democratic Moldova that has... a democratically elected prime minister in eight years” [7]. The United States obligated over \$1 billion in aid to Moldova from the country’s independence in 1991 through 2011 [8]. U.S. economic aid is aimed at supporting the free market and at improving the business climate in Moldova, and at helping diversify its exports.

In 2012 Moldova received \$23.4 million in U.S. aid and for 2013, the U.S. Administration has requested \$19.6 million in aid for Moldova. This significant cut is in line with the general reduction in U.S. assistance to other European and Asian countries. The Economic Support Fund is providing \$14 million for political and economic reform in Moldova; the International Narcotics Control and Law Enforcement is providing \$3.23 million aid is aimed at helping Moldova fight corruption and transnational crime, including human trafficking.

The Foreign Military Finance provides \$1.2 million; International Military Education and Training (IMET) contribute \$0.7 million and \$0.4 million is from the Nonproliferation, Antiterrorism, Demining and Related Programs account [9]. U.S. security assistance is used to help Moldova participate in Partnership for Peace exercises, and to develop its peacekeeping capacity and interoperability with NATO. This assistance does not include aid from the MCC.

The issue of monitoring and the effectiveness of foreign aid is controversially discussed in the political science literature and the practical analysis and evalua-

tion. Studies generally find that conditioning aid on reform in recipient nations is largely ineffective or mixed [10]. There is a growing cross-country empirical literature on aid's effectiveness in promoting economic development [11] and relatively few cross-country statistical studies have addressed aid's impact on democracy and the quality of governance [12]. Findings from these studies are mixed and they suggest that any causal relationship between aid and democratization could go in either direction.

Some attempts to evaluate the impact of foreign aid to the development of democratic transition in Moldova have been made in the previous years. The analysis of the EU aid to Moldova done by Foreign Policy Association of Moldova is missing concrete evaluation, but provides the description of the causes of absence of the monitoring process. The lack of the unified governmental structure for monitoring and evaluation of projects subsidized from foreign aid, the deficiency of the relevant implementing institutions and organization with trained personal are the major impediments to the efficient monitoring and evaluation. The providers of foreign aid have the internal evaluation and monitoring process, but the information is disperse and incongruent [13].

More complex and exhaustive is the evaluation of the foreign aid to Moldova by the World Bank in 2004. The organization has independent analytical capacity and the evaluation included 1993-2003 years. The evaluation stipulated: "Given the Bank's assistance program objectives-recovery of self-sustaining growth, development of an efficient, private sector-led market economy, and poverty alleviation – the outcome of the Bank's assistance program to support Moldova's 1992-02 development effort must be defined as unsatisfactory" [14].

The evaluation of the USAID-financed projects to Moldova is provided by the organization in 2010 report. According to the evaluation, Moldova's economic performances are below the FSU average and scores slightly worse than Tajikistan. Moldova lags considerably in the majority of the areas in economic reform (in large scale privatization, enterprise reform, infrastructure, and financial reform), democratic reforms (across the board but particularly in governance), economic performance (energy security, economic growth, foreign direct investment, and employment in the micro, small and medium size enterprise sector), and human capital (highly vulnerable populations, low per capita income, and low life expectancy). Moldova is a very poor country by Eurasia standards and even by global standards. Moldova is highly dependent on Russia for its energy, receiving all of its gas supplies from Gasprom via Ukraine [15].

The Millennium Challenge Corporation grant included the expenses for monitoring and evaluation (from the total sum of \$262 million, more than a half went to the Road Rehabilitation projects – \$132,8 million or 51%; to High Value Agriculture – \$101,7 million or 39%; and \$3,5 million or 1% were dedicated to Monitoring and Evaluation; and other \$23,8 or 9% to Program Administration

and Control. The MCC web site provides concrete information of the evolution of the implementation of the projects [16].

To define the impact of the U.S. aid assistance to the democratic transformation in Moldova, the Freedom House data will be used. These ratings have been used by researches in political science (e.g., Burkhart and Lewis-Beck, 1994) as measures of democracy [17]. Freedom House rates countries on a 1-7 scale, with higher values indicating less freedom. In the empirical analysis here, the scales are reversed so a higher value indicates that a country is more democratic. Moldova's democracy scores remained stable during 2003-2012 years, with small variation, but do not show any evident improvement during the last years (Figure 3). Nevertheless, the democracy scores are not showing any correlations with the foreign aid.

Other correlation between the efficiency of foreign aid in Moldova and democratic progress can be the evaluation of the level of corruption. This important parameter of democratization was indicated by different international organizations as one of the weak points in country's transition. The Transparency International is evaluating the Corruption Perception Index on a scale of 0 (highly corrupt) to 10 (very clean). In the empirical analysis here, the scales are reversed so a higher value indicates that a country is more corrupt. The data provided by the Transparency International on the Corruption Perception Index shows that Moldova did not improve the Corruption Perception Index during the years (Figure 4). The corruption parameter also do not give concrete indication about the correlation between the foreign aid the improvement in the democratic governance in Moldova.

Even the Moldova case indicates that current approaches of providing foreign aid for improvement in the democratic development are mostly ineffective, that would not imply that no plausible democracy-promoting efforts would be efficacious. Other democracy promoting channels could be diplomatic tools and trade relations.

The USA – Moldova trade relations

As former Soviet Union republic, Moldova inherited a close economic trade relations with neighboring countries, and in special former Soviet States. Unlike many FSU republics, it had no history of prior independence and trade relations with international community. Moldova was dependent on massive Soviet energy subsidies and had guaranteed markets for a variety of agricultural products. The dissolution of the Soviet Union ended the subsidies for Moldova. The brief Transnistrian conflict de facto partitioned the country in two parts, with the most industries being left in the separatist region. World Bank research indicated that Moldova would be the FSU republic most affected by the move to world prices.

Moldova had a relatively good economic start after the independence, with initial rapid stabilization. It was among the first SFU states to control inflation and liberalize trade and price regimes. But the delay of other structural reforms slowed the economic transition. The most needed agrarian reform was delayed

until 1997 and was not completed until 1999. Also, other grave impediment was lack of foreign investment. The increasing level of corruption and governmental instability and weak institutions exacerbated the country's problems. By 2000 per capita GNP was only 40 percent that of 1990. Moldova was the last of the FSU countries to begin an economic recovery.

The U.S. trade relations with Moldova are not as impressive as its foreign aid policy for political transformation in the country. Moldova inherited the burden of the high dependency on energy imports from Russia and was not able to diversify its trade relations on the early stage of its independence. Moldova's traditional trade partners are the Russia Federation, the CIS countries and later the European Union. According to the National Bureau of Statistics, in 1997 about 70% of Moldova's export was with CIS countries, 21% with EU countries and 9% with other countries. Regarding Moldova's imports the correlation were the same: in 1997 Moldova imported 52% of all goods from CIS countries, 38% from EU countries and only 10% from other countries. Only after 2005-2006 the situation started to change and Moldova's trade with EU countries overcome the CIS countries in export and imports. The explanation of the decline in trade relation with CIS countries is the Russia's imposed ban on Moldovan wine in 2006. The official reason for the ban was consumer safety concerns, but it followed a 2005 recommendation of the Russian Duma to stop the imports of Moldovan and Georgian wine. The ban came in parallel with ban on the import of fruit and vegetable produce to Russia from Moldova and Georgia, and was in response to pro-European and in special pro-American aspiration of the two republics. The Russian Duma recommended stopping the imports of Moldovan wine after Moldovan president Vladimir Voronin refused to sign in November 2003 the Kosak Memorandum on the Transnistrian settlement. In fact, Russia made coordinated political moves determined to damage the economies of two pro-Western countries that Moscow regards as disobedient and to obtain political dividends (see Figure 5, 6). Russia reopened its markets to Moldovan wine in 2007 and the exports to CIS countries increased, but the trend remained the same, the exports to EU countries maintain the dominant position in Moldova's export. The diversification of Moldova's trade relations is one of the main imperatives in economic development.

The legal framework of the US-Moldova bilateral economic relations includes the Agreement between the of the Government United States of America and the Government of the Republic of Moldova on trade relations and investment incentive (in force since June, 1992) and the Agreement on investment promotion and mutual guarantee (in force since April, 1993), Most-Favored Nation Treatment (in force since 1992). Since 1995, Moldova benefits from custom facilities agreed under the Generalized System of Preferences (GSP).

In order to boost economic relations between the Republic of Moldova and the United States of America in 2003, was launched the Moldova-U.S. Joint Economic Task Force, which was a concentrated effort to assist in the development

of a robust Moldovan economy. Joint Economic Task Force is co-chaired by the Minister of Economy of the Republic of Moldova and the Coordinator of U.S. Assistance to Europe and Eurasia. Also in 2003 was created the Moldovan-American Economic and Investment Cooperation Committee, co-chaired by Mr. Valeriu Lazăr, the Deputy Prime Minister, Minister of Economy of the Republic of Moldova.

The U.S. was ranked thirteenth in terms of Moldovan imports in 2010 (directly behind Hungary) and thirteenth in 2011 (directly behind Austria); twelfth for exports to Moldova in 2010 (directly behind France) and twelfth in 2011 (directly behind Bulgaria) [18]. The US accounts for one percent or less of Moldova's trade volume. The United States is not only outdistanced by Moldova's natural partners and its geographic neighbor like Russia and E.U., but is also surpassed by the ascendant global power China (ranked fourth by imports in 2010 and 2011).

Moldova – US bilateral (two-way) trade has totaled \$46.5 million during 2011. U.S. goods exported to Moldova totaled \$31.4 million, and goods imported from Moldova totaled at \$16.1 million. The US trade surplus with Moldova was \$15.3 million in 2011. The top exports and imports for both countries are agricultural goods. The top U.S. exports to Moldova in 2011 were meat and edible meat offal (\$13.1 million), machinery (\$13.1 million), electrical machinery and equipment (\$2.8 million), optic and medical instruments (\$1.3 million), and vehicles (\$0.9 million). The five largest imports from Moldova in 2011 were beverages and spirits (\$5.1 million), apparel, clothing accessories, rags (\$6.6 million), and footwear (\$0.8 million) [19]. The composition of US exports has not changed over the past ten years.

This detailed analysis shows that US imports of prepared foodstuffs, a category, which includes famous Moldovan products like wine, cognac, and vinegar has slowly improved from the beginning of Moldova's independence. Between 2005 and 2007 U.S. imports of these products significantly increased, by 74% in 2005, by 64% in 2006, by 154% in 2007. The explanation lies in Russia's imposed ban on Moldovan wine in 2006 [20]. After the Russian's embargo, Moldovan producers were forced to diversify their sales markets. The United States, in cooperation with the European Union and Romania accommodated a part of that supply. In 2007 Russia reopened its markets to Moldovan wine, and in 2009 the U.S. figures show a decrease by 48%, the first-ever decrease in imports in this category [21]. This time again the economic relationship between Moldova and the U.S. were affected by the bond with Russia.

Given the fact that post-Soviet republics are new on the global market, trade relations play a significant role for new states in economic growth. The Moldova-US trade relation has room for growth in order to exploit the full development potential of bilateral relations.

Investments

The Republic of Moldova has a favorable geographic position, exceptional quality of soil, qualified labor force and good fiscal policies, which make the country an attractive location for foreign investment. The Moldovan Government puts an emphasis on foreign direct investment as key factor in economic development and Moldova is particularly interested in attracting investments in road construction, textile, technical and remote services, renewable energy, wine industry, organic food production and cosmetic industry.

The legal framework of the Republic of Moldova guarantees the inviolability of investments by all physical and legal entities. Key legislative provisions include the supremacy of the international law, a market economy and guarantee the right to private property and provisions against confiscation of property. The main national legislation which regulates the foreign investment legal framework is Law on investments in entrepreneurial activity no. 81-XV from 03.18.2004, Law on limited liability companies' no. 135-XVI from 07.14.2007, Law on Joint stock companies no. 1134 from 04.02.1997 and updated by the Law no. 1134 from 07.13.2007 [22].

In the beginning of the transition period Moldova failed to draw FDI in its national economy due to lack of resources as well as inadequate policies or lack of such policies. As a consequence, Moldova missed the first wave of privatization and does not receive massive capital flows compared to other countries in the region: in 2006 it placed among the bottom five countries in the region according to the size of FDI per capita. After the government and the society realized the importance of the FDI for economic growth, and the need for specific measures to improve the investment climate, the FDI steadily started to increase after 2004. According to the National Bank of Moldova, FDI inflows in 2007 amounted to USD 1,876.51 million and in 2008 FDI totals were USD 2,596.28 million. The global economic crisis affected the FDI, and the net flow dropped from \$711.46 million in 2008 to \$145.33 in 2009. During the 2010-2011 Moldova started to recover and the capital flows started to grow slowly. In 2010 the FDI inflows constituted \$2,879.64 million and in 2011 – \$3,170.02 million. The main share in foreign direct investments in Moldova in social capital (53 percent) was from the EU states. The CIS contributed by 11.9 percent to the foreign direct investment stock in social capital, the North American countries contributed by 7.7 percent, and other countries – 24.7 percent [23].

The United States is one of the main investors in Moldovan economy. The US invested mainly in Moldovan economic sectors such as agriculture, food processing, the wine industry and telecommunications. According to the National Bank of Moldova, the US foreign direct investments inflows in 2000 amounted to USD 40 million, and increased during the years. In 2001 the US capital flows in Moldova's economy constituted \$47 million and in 2003 – \$50.9 million. In

2011, according to the same source, the United States foreign direct investments in Moldova represents more than \$120 million, and US is in the third position among foreign investors [24]. According to the data, provided by the National Bank of Moldova (NBM) to the author of this article, US FDI stock in the Republic of Moldova started in 1995, and is continuing to grow. The FDI stock in the Republic of Moldova in the U.S. capital accumulated at the end of the year grows from 4.83 million in 1995 to 152.80 million in 2012. The data is calculated on the basis of historical cost and includes FDI capital (but not including reinvested earnings and loans from affiliated companies). Also of note is that in 2009, the Bank, with the support of the IMF carried Coordinated Direct Investment Survey (CDIS), collected data that includes 2009-2011 and is available on the IMF website: <http://cdis.imf.org/>. But the CDIS data differ from that presented by the NBM because they are calculated based on a different principle (balance sheet value – book value) (See Table 2a, b).

According to US Department of State site, the U.S. investors or representatives of U.S. companies in Moldova are the following: NCH Group of Investment Funds, investing in real estate and financing companies; Capital, equity investment fund managing the investments of Western NIS Enterprise Fund and the Emerging Europe Growth Funds I and II with holdings in banking, food processing, and glass manufacturing; McDonald's, Coca-Cola, Foodpro International, food processing; Development Group USA, food processing, wine, and media; Lion Gri, wine; Transoil Ltd., farming, agribusiness, and grains trading; Mary Kay, perfumes and cosmetics and Avon, perfumes and cosmetics [25]. In the Republic of Moldova were recorded more than 200 enterprises with American capital.

Foreign direct investments are critical for Republic of Moldova to enhance the economy's competitiveness and to boost economic growth. Moldova has benefited from increased inflows of foreign direct investment with the accession of Romania to EU in 2007, when Moldova became immediate neighbor.

However, according to Bureau of Economics, Energy and Business Affairs of the US Governmental of the 2011 Investment Climate Statement's, Moldova has a history of government interfering in business decisions in order to protect favored individuals, the use of governmental powers to pressure businesses for personal or political gains, and selective application of regulations. Since the judicial system remains weak, recourse to the courts does not guarantee citizens and foreign investors an impartial ruling on alleged governmental misdeeds [26].

The efforts of the Moldovan Government and the society to make Moldova to take steps toward developing a stronger economy, reforming a cumbersome regulatory framework, combating corruption, and adopting reforms aimed at improving the business climate will benefit the creation of favorable climate for the foreign direct investments.

The Jackson-Vanik Amendment

Other aspects of the US – Moldova relations were influenced by the Cold War era agreements. Despite the fact that Moldova is a full member of the World Trade Organization since 2001, the country was the subject to US trade restrictions till the end of 2012 under Title IV of the Trade Act of 1997, known as the Jackson-Vanik amendment [27]. After the dissolution of Soviet Union, the legislation continued to apply to the former Soviet Republics (except for the Baltic States). During the 1990s, Congress provided waivers to the Title IV restriction for former Soviet states, and the agreement with Moldova was signed in July 1992, providing the Most Favored Nation (MFN) tariff status [28]. Nevertheless, the waiver agreement is not a permanent solution, even though the chances that the waiver would be canceled are minimal.

Moldovan diplomats and politicians and respective U.S. experts widely addressed the issue of the Jackson-Vanik abolition in recent years. The Moldovan Prime Minister Vlad Filat raised this issue during his meeting with U.S. Vice President Joseph Biden at the White House in January 2010 [29]. The Moldovan Ambassador to the US emphasized the abolition of Jackson-Vanik several times after Moldova's 2009 democratic elections [30]. U.S. Vice President Joseph Biden referred to the lifting of the Jackson-Vanik during his trip to Moscow and Chisinau in March 2011 and promised to personally work with Congress to repeal the Amendment. He again affirmed the U.S.' support for the economic reforms in Moldova and promised to work to abolish the Amendment during press conference in Chisinau [31].

The Jackson-Vanik Amendment was the provision of U.S. federal law to pressure the Soviet Union and other states to allow emigration of Soviet citizens, particularly Jews and religious minorities and refused the status of “most favored nation” to states that restricted emigration, which is considered a fundamental human right. After the USSR introduced the freedom of emigration during the Perestroika period, the amendment has lost its original meaning, but it was not officially canceled. The amendment was used mostly by influential Hebrew circles from the US to clarify a number of historical (Holocaust) and economic (return of assets) problems. But considering the US' special interest in post-soviet countries, the Jackson-Vanik Amendment was canceled for four CIS countries: Kyrgyzstan in 2000 (special US interest in transport corridor to Iran and Iraq); Georgia in 2000 (access to deposits of petroleum and natural gas from Caspian basin and railway Baku-Tbilisi-Kars); Armenia in 2004 (lobby of the Armenian Diaspora from U.S.) and Ukraine in 2004 (after the victory in the “Orange Revolution” supported by the Western countries).

Moldova was not among top US interest points in the region [32] and this partially explains why the Amendment was not canceled after Moldova's acceptance in WTO in 2001. Other explanations to Moldova's exclusion [33] have been its Holocaust-related history [34] and cases of human rights abuse in Moldova, es-

pecially in human trafficking [35]. Elected in 2009, the Alliance for European Integration made pro-Western orientation of Republic of Moldova and EU integration one of its priorities. In response to its Holocaust related history, Moldovan Prime Minister Vlad Filat met with the Jewish Community at the Holocaust Memorial Museum during his visit to the US and Deputy Prime Minister Iurie Leancă signed a memorandum of cooperation with the US Holocaust Memorial Museum, and in March 2012 Moldovan Deputy Prime Minister delivered a tranche of documents to the Holocaust Museum [36]. Furthermore, the Alliance for European Integration has made some progress relating the human rights issues. Moldova's political rights rating improved from 4 to 3.5 in 2010 and to 3.00 in 2011 and 2012, and the media freedom index improved from the status "not free" with a score of 65 in 2009 to the status of "partly free" with the score of 55 in 2010 and 54 in 2011, according to reports by Freedom House [37].

The high-level Moldovan efforts to address the concerns of the Jewish community's and human rights issues were positively appreciated and supported by the U.S. State Department, which initiated several pieces of legislations in order to exclude Moldova from the Jackson-Vanik protocol. Senator Richard Lugar, chairman of the Foreign Relation committee, introduced a bill in 2008 (S.334), and in February 2011 the bill was reintroduced (S.309) to the 112th Congress [38]. In April 2011 Representative David Reichert introduced pertaining legislation to the US House of Representatives (H.R.1463). On 16 November 2012, the U.S. House of Representatives passed a bill, which would repeal Jackson-Vanik amendment for Moldova [39]. On December 6 the bill was passed in the US Senate [40] and on December 14, 2012 President Obama signed the law [41]. The Jackson-Vanik Repeal included Moldova and Russia, and was signed by the US President in tandem with Sergei Magnitsky's Rule of Law Accountability Act of 2012, which authorizes the President to extend the Permanent Normal Trade Relations to Russia and Moldova and to sanction persons in Russia who are responsible for gross violations of human rights [42].

Despite the fact, that some prominent senators supported the abolition of the Jackson-Vanik based on a country-by-country basis [43], the decision was made based on the rational assumption to maximize gains. Once again it's significant that the choice included Moldova and Russia in the same law and that the decision makers were resolute about the two countries at once. It's one of the most recent examples that the US-Moldova relationship is more than bilateral and the U.S. perceives Moldova via its relationship with Russia.

The US decision to repeal the Jackson-Vanik amendment and to extend the Permanent Trade Relation status to Moldova came the same year that Moldova topped the Eastern Partnership Index [44] which compares reforms across the six former Soviet states (Moldova, Georgia, Ukraine, Armenia, Azerbaijan, Belarus) grouped under the EU's Eastern Partnership. Moldova was the destination for two high EU leaders in 2012: the German chancellor Angela Merkel visited

Moldova in August [45] and at the end of November, the president of the European Commission José Manuel Barroso made his first visit to Chisinau [46]. The European officials prized Moldova for its efforts towards democratization and announced that if Moldova continues with reforms and achievements in 2013 it may count on signing three important documents with the EU: an EU-Moldova free trade area, on Moldova's association with the EU and the second phase in the Action Plan on visa liberalization.

In 2010-2013 the EU has already pledged up to €550 million in assistance to Moldova [47]. The E.U. strategy in supporting Moldova is multifold. The EU's increased attention to Moldova aims to show support to the new pro-Western parties that came to power in 2009 and made EU integration their strategic goal and are trying to introduce judiciary, administrative and economic reforms. At the same time, EU's officials are expressing interest regarding security issues on the European borders and trying to melt one of the Europe's "frozen conflicts" in Transnistria. Brussels' strategy "more for more" is also oriented to demonstrate to Transnistrians the benefits of cooperating with Europe, which inevitable will diminish Russia's influence in the region.

Nevertheless, the small steps made by the EU will not deter Russia from giving up its influence in Transnistria, which is an important geostrategic and political asset. Moscow proved this by appointing the Russian President's special representative to Transnistria Dmitry Rogozin, well known for his confrontational and nationalist views. Putin's dream of establishing a Eurasian Union would include also Moldova. His important tool – besides Transnistria – is the fact that Moldova is dependent on Russian gas.

In the same time, Western leaders pointed out that Moldova has big problems. It is one of the poorest countries in Europe even though; Moldova received the highest level of support in the European Neighborhood, at €41 per capita [48]. The phenomenon of corruption in Moldova expanded so much, that it practically blocks the economic development of the country. The high level of poverty and corruption are the reasons for the human trafficking, especially for sexual slavery. The problem of human trafficking in Moldova made it to the big screen in a 2012 "Six Bullet" movie, the first American movie emphasizing Republic of Moldova.

Taking in consideration decreasing financial aid to Moldova, and the declaration of the US high officials in 2012, can be seen the tendency that United States will continue to support democratic transformation in Moldova, but will offer the European Union the leading role in the transformation process.

Conclusion

The US supported from the beginning of independence the integration of Republic of Moldova in international community as a new democratic state, and provided the financial aid to support democratic reform, free and fair election

and transition to free market. The direction of US economic assistance reflected the rational actor model and was determined by the fact that Moldova is a small country by territory and population and the country did not make the success story regarding the reformist policies. The decrease in US Government financial aid to Moldova reflects general trend imposed by global financial crises and the reorientation of the US foreign policy towards Middle East, Iraq and Afghanistan imposed the reorientation of US spending to the internal market and reducing of foreign aid. Furthermore, the issue of effectiveness is becoming one of the priorities for the aid donors and should be addressed in a more concrete way in case of Moldova.

The trade relationship between US and Moldova are reflecting the realities of the former Soviet Union planed economic development of the region. The heritage of high dependency on energy imports from Russia was heavy burden for Moldova. The diversification of import-export relation and broadening of the trade partners are an imperative goal for economic development of the country.

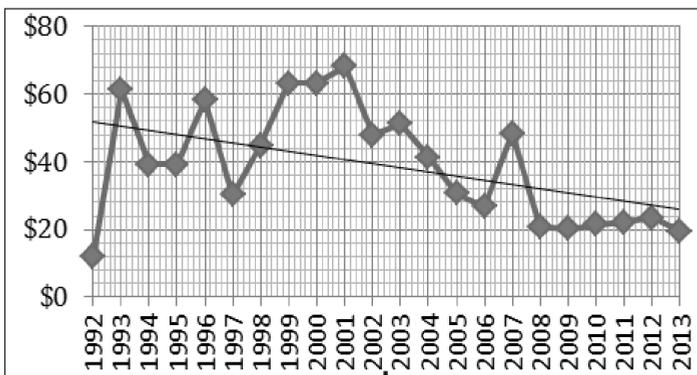
The US-Moldova trade relationship is essential part of supporting new independent country's economic sustainability and further promotion of economic reforms. The Moldova-US trade relations are affected by the regional trade cooperation and in special by the dominant Russia market, one of the main consumers of Moldova's products. However, the future US-Moldova economic collaboration could mutually benefit both countries. Furthermore, the further steps of Moldovan society and Government to reform regulatory framework, combat corruption and adopt reform that are improving the business climate in the country will create an positive climate for the foreign direct investments.

The repeal of a Jackson-Vanik Amendment has a symbolic importance for the development of US-Moldovan relations, showing the possibility of further collaboration. The fact that the decision also included Russia, show that US-Moldovan relations are embedded in the broader regional context. The aggravation of the relationship between US and Russia after the adoption by the US of Magnitsky Act and by the Russia's ban of international adoption can make difficult the US-Russian "reset". This might complicate the willingness of the West to support the newly democratic oriented politicians in Moldova and to cause difficulties for the further democratic reforms in Moldova. Overall, the regional policy clashes between the US and Russia has proved counterproductive to the interest of both nations, even though both nations have the potential to progress in their bilateral interaction.

Table 1. FSU Account Country Allocations (in \$ millions)

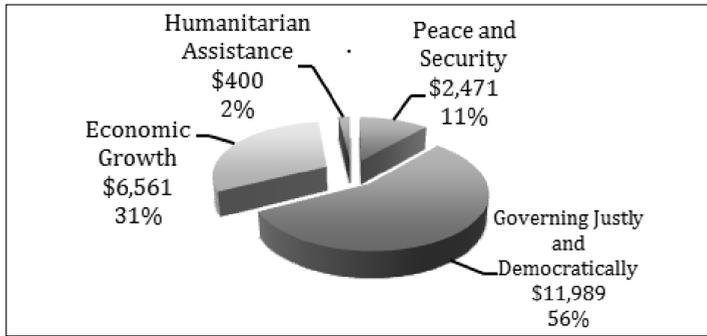
Country	FY 1999 (%)	FY 2000 (est) %	FY 2001 (req) %
Russia	19%	21%	19%
Ukraine	24%	19%	21%
Belarus	2%	1%	1%
Moldova	5%	8%	6%
Armenia	9%	12%	9%
Azerbaijan	4%	4%	7%
Georgia	10%	13%	10%
Kazakhstan	6%	5%	6%
Kyrgyzstan	4%	4%	5%
Tajikistan	2%	1%	1%
Turkmenistan	1%	1%	1%
Uzbekistan	3%	2%	3%
<i>Regional</i>	<i>11%</i>	<i>9%</i>	<i>11%</i>
Total App.	100%	100%	100%

Calculated after: CDS Issue Brief for Congress. The Former Soviet Union and U.S. Foreign Assistance. Jan16, 2001. Congressional Research Service. The Library of Congress. Order Code IB 95077.

Fig. 1. Total USG Assistance to Moldova 1992-2013 (Millions)

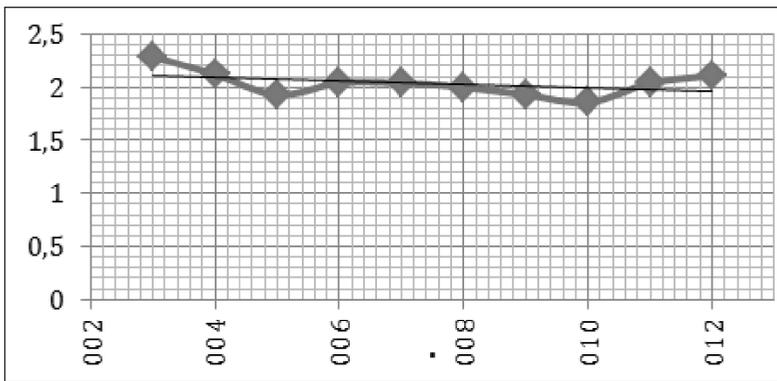
Calculated after: United States Department of State. *Office of the Coordinator of U.S. Assistance to Europe and Eurasia*. 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011.

Fig. 2. USG aid to Moldova in FY 2010 (\$000s)

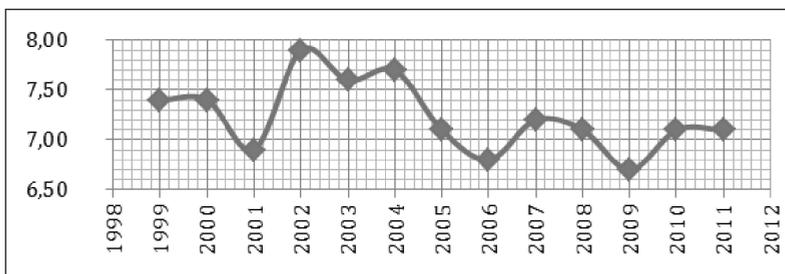
Source: United States Department of State. *Office of the Coordinator of U.S. Assistance to Europe and Eurasia*. 2010.

Fig. 3. Moldova's Democracy Scores according to Freedom House (2003-2012)

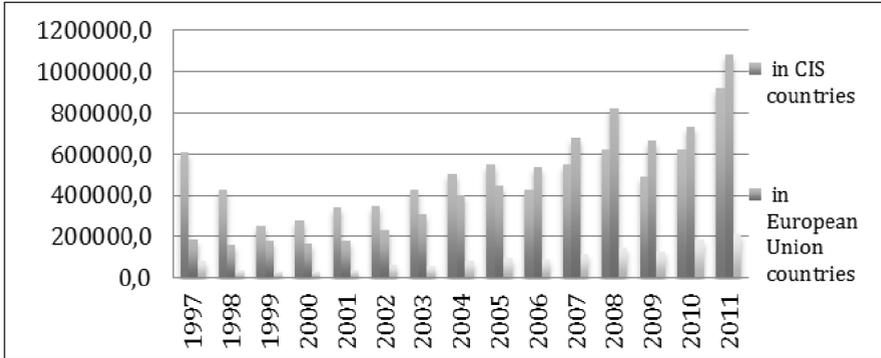

Calculated after: Freedom House. *Nations in Transit. Moldova*. 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012. <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2012/moldova>

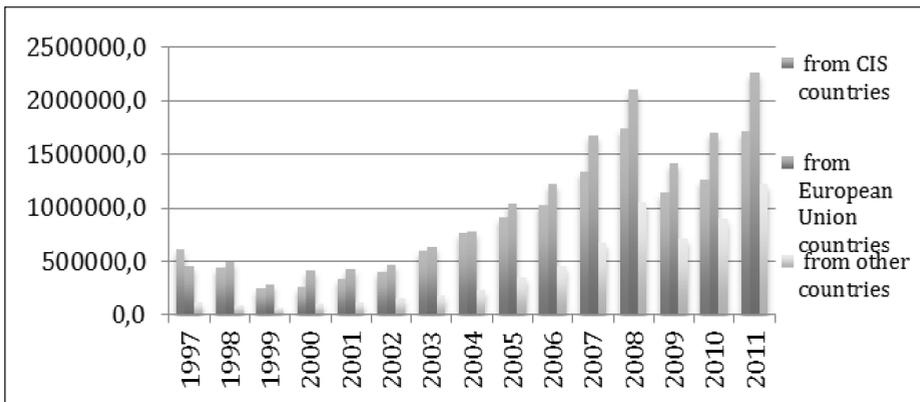
Fig. 4. Moldova's Corruption Perception Index according to Transparency International (1999-2012)

Calculated after: Transparency International. *Corruption Perception Index. Moldova*. 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012. <http://www.transparency.org/cpi2012/results>

Fig. 5. Export of the Republic of Moldova (1997-2010)

Calculated after: National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova. External Trade of the RM (1997-2011). <http://www.statistica.md/category.php?!=en&idc=336&>

Fig. 5. Imports of the Republic of Moldova (1997-2010)

Calculated after: National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova. External Trade of the RM (1997-2011). <http://www.statistica.md/category.php?!=en&idc=336&>

Table 2a. FDI stock in the Republic of Moldova in the U.S. capital accumulated at the end of the year, million USD

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Total stock	4,83	7,46	18,86	32,10	34,05	39,16	47,03	49,23	50,87	53,98	77,78	80,31	102,16	112,50	121,61	129,42	135,01	152,80
Bank sector			0,34	0,19	0,14	0,94	1,10	2,68	3,21	2,61	2,69	1,18	10,78	10,91	9,06	9,18	9,52	9,24
Other sectors	4,83	7,46	18,52	31,91	33,91	38,22	45,93	46,55	47,66	51,37	75,10	79,13	91,38	101,59	112,55	120,24	125,49	143,56

Table 2 b. The flow of FDI in the Republic of Moldova in the U.S. capital, net inflows during the year, million USD

Total flux	4,83	2,63	11,39	13,39	2,00	5,12	9,30	2,10	1,49	4,78	23,88	4,12	20,28	10,21	10,96	9,01	5,24	18,08
Bank sector			0,34	0,33	0,00	0,81	1,59	1,49	0,38	1,31	0,15	0,09	8,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Other sectors	4,83	2,63	11,06	13,39	2,00	4,31	7,71	0,62	1,11	3,47	23,73	4,03	12,25	10,21	10,96	9,01	5,24	18,08

BIBLIOGRAPHY

1. Carothers, T. (1999) *Aiding Democracy Abroad: The Learning Curve*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
2. FY 2009 Foreign Operations Appropriated Assistance: Moldova. US Department of State, "U.S. Government Assistance to and Cooperative Activities with Eurasia. Moldova" <http://www.state.gov/p/eur/rls/rpt/eurasiafy09/136828.htm> (Accessed December 19, 2012).
3. FY 2010 Foreign Operations Appropriated Assistance: Moldova. US Department of State, "U.S. Government Assistance to and Cooperative Activities with Eurasia. Moldova" <http://www.state.gov/p/eur/rls/rpt/eurasiafy10/156877.htm> (Accessed December 20, 2012).
4. Gibler, Douglas M., and Stephen v. Miller. "Comparing the Foreign Aid Policies of Presidents Bush and Obama." *Social Science Quarterly*. 93. No.5 (2012): 1202-1217.
5. MCC and Moldova Sign \$262 Million Compact. Millennium Challenge Corporation. <http://www.mcc.gov/pages/press/release/release-012210-mccandmoldova> (Accessed December 19, 2012).
6. Christopher Williams, "20 Years of Moldovan Independence: Looking Back and Forward," Carnegie Endowment for International Peace, *Washington, DC*, October 5, 2011. <http://carnegieendowment.org/2011/10/05/20-years-of-moldovan-independence-looking-back-and-forward/5qdr> (Accessed December 20, 2012).
7. Read more: Hillary Clinton as Secretary of State – Profile of Hillary Clinton – Esquire <http://www.esquire.com/women/women-issue/hillary-clinton-0510#ixzz2H94Tp9IC> (Accessed December 22, 2012).
8. U.S. Overseas Loans and Grants. Foreign Assistance Data. Moldova. http://gbk.eads.usaidallnet.gov/query/do?_program=/eads/gbk/tablesByCountry&cocode=4MDA (Accessed December 20, 2012).
9. United States Department of State. Office of the Coordinator of U.S. Assistance to Europe and Eurasia. *Foreign Operations Assistance Fact Sheet*, 2012. Moldova. <http://www.state.gov/p/eur/rls/fs/193607.htm> (Accessed December 2012).
10. North, D. C. (1990) *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.; Brautigam, D. (2000) *Aid Dependence and Governance*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.; Crawford, G. (1997) *Foreign Aid and Political Conditionality: Issues of Effectiveness and Consistency*. *Democratization* 4(3): 69–108.
11. Boone, P. (1996) *Politics and the Effectiveness of Foreign Aid*. *European Economic Review* 40: 289–329.; Burnside, C., and D. Dollar (2000) *Aid, Policies, and Growth*. *American Economic Review* 90(4): 847–868.; Easterly, W., R. Levine, and D. Roodman (2003) "New Data, New Doubts: Revisiting 'Aid, Policies and Growth.'" Center for Global Development Working Paper no. 26.
12. Knack, S. (2001) *Aid Dependence and the Quality of Governance*. *Southern Economic Journal* 68(2):310–329.
13. Boian Victoria. *Inventarierea și evaluarea asistentei financiare acordate Moldovei de Uniunea Europeană*. Fundația Soros Moldova, 2010, p. 11.
14. Report No. 28981. *Moldova Country Assistance Evaluation*. October 22, 2004. Operations Evaluation Department. World Bank. 2004.
15. *Monitoring Country Progress in Moldova*. Program Office Bureau for Europe and Eurasia. U.S. Agency for International Development. 2010. http://transition.usaid.gov/locations/europe_eurasia/wp/mcp_gap_analyses-moldova_march_2010.pdf (Last accessed on December 28, 2012).
16. Millennium Challenge Corporation. *Quarterly Status Report. Moldova Compact*. As Match 2013. <http://www.mcc.gov/pages/results> (Last accessed April 2013).
17. (BURKHART, R., AND M. LEWIS-BECK (1994) *Comparative Democracy: The Economic Development Thesis*. *American Political Science Review* 88(4):903–910.)

18. National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova. <http://www.statistica.md/category.php?l=en&idc=336> (Accessed December 29,2012).
19. Russia and Moldova Jackson-Vanik Repeal And Magnitsky Rule Of Law Accountability Act. <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/crpt-112srpt226/html/crpt-112srpt226.htm>(Accessed December 20, 2012).
20. Vinul moldovenesc – mai calitativ. *Meridian*. Asociația Radiodifuzorilor Regionali. 25.10.2011.<http://www.canalregional.md/libview.php?l=ro&idc=509&id=7532> (Accessed December 22, 2012).
21. National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova. <http://www.statistica.md/category.php?l=en&idc=336> (Accessed December 29,2012).
22. Lista Codurilor și Legilor Republicii Moldova. http://www.law-moldova.com/law_moldova_rom.html#start (Accessed December 28, 2012).
23. Balanta de plati si pozitia investitionala internationala a Republicii Moldova. Anuar statistic. 2011. Banca Nationala a Republicii Moldova. Chisinau, 2012. P. 41.
24. US aid on the third position among the foreign direct investors in Moldova after Russia and Cyprus. *Ibidem*. P 42.
25. 2011 Investment Climate Statement – Moldova. Bureau of Economic, Energy and Business Affairs. US Government. <http://www.state.gov/e/eb/rls/othr/ics/2011/157325.htm> (Accessed December 24, 2012).
26. *Ibidem*.
27. The Jackson-Vanik amendment (Section 401, Title IV of the Trade Act of 1974, P.L. 93-618) was a response to the Soviet Union’s “diploma taxes” levied on Jews attempting to emigrate. It was signed into law on January 3, 1975 by President Gerald Ford following a unanimous Congressional vote and continues to influence trade relations with communist or former communist countries. (<http://www.cfr.org/trade/jackson-vanik-amendment/p18844>) (Accessed December 20, 2012).
28. US-Moldovan Relations: background note: Moldova. July 1, 2011. US Department of State. Diplomacy in Action. <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5357.htm> (Accessed December 22, 2012).
29. Conference Call on Vice President Biden’s Upcoming Trip to Finland, Russia and Moldova <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/04/conference-call-vice-president-bidens-upcoming-trip-finland-russia-and-m> (Accessed December 22, 2012).
30. Embassy news. *The democratic transformation in Moldova*. Interview of Ambassador Igor Munteanu to europalibera.org. November 22, 2010. <http://www.sua.mfa.md/news-ro/483577/>(Accessed December 12, 2012); Embassy news. Participation of Ambassador Igor Munteanu at the meeting of the Cooperation Committee North Carolina – Republic of Moldova. December 8, 2010. <http://www.sua.mfa.md/embassy-news-en/483747/> (Accessed December 20, 2012).
31. *LIVE: Biden’s declarations in Moldova. (Video)*. *Moldova.org Politicom*. March11, 2011. <http://politicom.moldova.org/news/live-bidens-declarations-in-moldova-video-218164-eng.html> (Accessed December 23, 2012).
32. During his visit in Moldova US Secretary of Defense stipulated during the press conference: “The US military interest in Moldova...we don’t have a military interest as such.” <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=3358> (Accessed December 20, 2012).
33. The formal and informal aspects of Jackson-Vanik Amendment and it’s implication for Moldova were described in an report of Moldovan Institute for Development and Social Initiatives “Viitorul” relished in June 2011. http://www.viitorul.org/public/publications/3457/en/Policy%20Statewatch29_en.pdf (Accessed December 20, 2012).

34. In 2007 the Moldovan Parliament passed the Law no.17 on the protection of personal data, with complicated and practically prevented the movement of personal data across the borders.
35. In 2008, Republic of Moldova was the only state in Europe, which was transferred to a black list of countries where government does not comply with minimum standards for eliminating human trafficking and does not make significant efforts to comply with them. Moldova was a part of the third category along with such countries as North Korea, Cuba, Iran, Sudan, Syria, Saudi Arabia or Papua New Guinea.
36. Richard Solash. Archive Reveals New Details Of Holocaust In Moldova. April 6, 2012. Radio Free Europe. http://www.rferl.org/content/archive_reveals_new_details_of_moldova_holocaust/24540310.html. (Accessed December 20, 2012).
37. Moldova. 2009, 2010, 2011, 2012. *Freedom House. Freedom in the World*. <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/moldova> (Accessed December 2012).
38. Lugar Calls For Repeal Of Jackson-Vanik Trade Restrictions On Moldova. *US Senate. Committee on Foreign Relations*. February 8, 2011. <http://www.foreign.senate.gov/press/ranking/release/lugar-calls-for-repeal-of-jackson-vanik-trade-restrictions-on-moldova> (Accessed December 22, 2012).
39. Congressman Doc Hasting. Press Releases. Hastings Supports Fair Trade Between U.S. and Russia. November 16, 2012. <http://hastings.house.gov/news/documentsingle.aspx?DocumentID=312478> (Accessed December 14, 2012).
40. Russia fumes as U.S. Senate passes Magnitsky law aimed at human rights. *The Washington Post. Europe*. December 6, 2012. http://articles.washingtonpost.com/2012-12-06/world/35649594_1_magnitsky-law-magnitsky-act-law-accountability-act (Accessed December 20, 2012).
41. Statement by Press Secretary on H.R. 6156". *Whitehouse.gov. 2012-12-14*. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/12/14/statement-press-secretary-hr-6156> (Accessed December 14, 2012).
42. The Sergei Magnitsky Rule of Law Accountability Act of 2012 was nominated after Sergei Leonidovich Magnitsky, (1972-2009), a Russian attorney, whose arrest and subsequent death in custody generated international media attention and triggered inquiries into allegations of human rights violations.
43. The Republican Senator John McCain was a strong proponent of abolishing Jackson-Vanik on a country-by-country basis.
44. Eastern Partnership Index. Country Rating. 2012 European Integration Index of Eastern Partnership Countries. <http://www.eap-index.eu/> (Accessed December , 2012).
45. After the visit, Carnegie Endowment for International Peace published on August 23 an article with significant title: "*Can Merkel end Russian Meddling in Moldova*". <http://carnegie-europe.eu/strategieurope/?fa=49176> (Accessed December 12, 2012).
46. *Barroso: Moldova este europeană, iar UE este gata să vă însoțească pe acest drum. (Barroso: Moldova is European, and EU is ready to accompany you on this journey)*. Unimedia. November 30th 2012. <http://unimedia.info/stiri/barroso-moldova-este-europeana--iar-ue-este-gata-sa-va-insoteasca-pe-acest-drum-54817.html> (Accessed December 22, 2012).
47. *Moldova may secure EU association, free trade in 2013 – Barroso*. Reuters, November 30th 2012. <http://www.euronews.com/newswires/1744534-moldova-may-secure-eu-association-free-trade-in-2013-barroso/>(Accessed December 20, 2012).
48. *The EU and Moldova. Not a success story yet*. The Economist. Dec 10th 2012. <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/12/eu-and-moldova>. (Accessed December 26, 2012).

ȘTIINȚA – INSTRUMENT AL ASIGURĂRII POSIBILITĂȚILOR EGALE PENTRU CETĂȚENI ÎN SOCIETATE

Andrei TIMUȘ, *doctor habilitat în economie,*
membru corespondent,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

In this article examines the results investigation sociological for opinion public the condition state development economics and level life population and also the role science at the ensure egul possibility opportunity for to a worker and population in society.

Conform analizei cercetărilor sociologice întreprinse în ultimele două decenii, cetățenii Republicii Moldova consideră că importanța științei aplicative depinde de valoarea practică a dezvoltării economiei și a sferei sociale, care reies din recomandările științifice, de aici și nivelul de trai al oamenilor, accesul tineretului în obținerea profesiei cerute de către piața muncii și asigurarea locurilor de muncă pentru autoafirmarea fiecăruia după capacitatea.

”Mie îmi plătesc pentru faptul ca eu să gândesc rațional”, – a răspuns japonezul la întrebarea privind activitatea muncii prestate. Iată unde-i secretul succeseilor impresionante ale dezvoltării social-economice a Japoniei, care ocupă al doilea loc în lume (după SUA) în creșterea productivității muncii, calității producției și a nivelului de viață al oamenilor muncii. Anume datorită cunoștințelor, învățământului, inițiativei, raționalizării producției cetățenii, prin stimularea de către stat, sunt liberalizați de la grijile, cerințele zilnice ale oamenilor, care au posibilități, capacități să gândească pentru prosperarea statului și a oamenilor.

Trebuie să conștientizăm că progresul social înaintează problema principală: Oare conducerea țării noastre a ales calea dreaptă privind dezvoltarea economiei, industriei, agriculturii, învățământului, culturii țării? Oare nu se distruge țara, economia ei, chiar și viața oamenilor prin conducerea necalificată, greșită, necompetentă a țării?

De exemplu, este inadmisibil ca conștiința să fie supusă de o asemenea ordine în lume, când 6% din populația planetei consumă 35% de produse principale.[1] Cu mare regret, cercetările sociologice efectuate în Moldova timp de mai mulți ani ne demonstrează că peste 80 la sută din eșantioanele reprezentative ale oamenilor consideră că lucrurile în țară se dezvoltă într-o direcție greșită: respondenții cu vârsta de 30-44 ani sunt de o asemenea opinie și mai mulți – 86%. De felul cum se conduce țara în privința creării locurilor de muncă sunt puțin sau deloc

mulțumiți peste 88%, mai ales sătenii – peste 90%, fiindcă peste 800 de mii de oameni calificați au fost nevoiți să-și lase familiile și să plece în alte țări în căutarea mijloacelor pentru existență. Această necesitate o arată cca 91% din moldovenii de vârstă de 45-59 ani cu un nivel scăzut de trai. Peste 92% de respondenți sunt nemulțumiți de salariile mici, mizere, peste 89% de respondenți de la orașe și 81% de la sate sunt nemulțumiți de pensiile mizere, iar cei de vârstă 45-49 ani – 91%, sunt nemulțumiți de nivelul dezastruos al industriei în urma privatizării și lichidării uzinelor: de tractoare, a mașinilor de spălat, de frigidere în care munceau zeci de mii de muncitori calificați. Peste 82% din săteni sunt nemulțumiți de starea în care se află nivelul producției agriculturii Moldovei, care în anul 2012 a scăzut în comparație cu anul 1990 de trei ori. Astăzi, Moldova importează mai multe produse și mărfuri care nu demult le exporta, mai ales se importează în mari volume carnea, produsele lactate, untul, conservele, legumele, chiar și făina calitativă, detergentii. După datele oficiale, peste 300 mii de hectare nu se prelucrează, în afară de aceasta, peste 500 mii de hectare care se prelucrează de arendatori, care au luat cotele de pământ de la țărani conform contractului, remunerarea este joasă, oamenii nu sunt angajați la muncă, nu participă la alegerea plantelor avantajoase, mulți țărani vor să participe în muncă, însă arendatorii nu sunt cointeresați de munca lor. Pentru toți e știut faptul că numai gospodăriile agricole mari ale cooperativelor de producție agricolă asigură prelucrarea pământului, folosind rațional tehnologiile avansate, mecanizarea lucrărilor, lărgirea plantațiilor de legume, vii, fructe, precum și dezvoltarea vităritului, care astăzi a scăzut de patru ori în comparație cu anul 1990, lărgirea culturilor tehnice, folosirea pământurilor irigate, având în vedere că și seceta se repetă deseori. Practica bogată a cooperativelor agricole de producție din Canada, Suedia și alte țări demonstrează rezultate colosale, fiindcă coproprietarii acestora, țărani sunt cointeresați să participe la autoconducerea acestor cooperative. Ei participă la alegerea plantelor mai avantajoase, care asigură venituri mai mari și folosesc tehnologii avansate. În Moldova numai 10-12% din pământuri se prelucrează în cooperative și asociații agricole de producție. De exemplu, cooperativele de producție din satul Tvardița, raionul Ceadâr-Lunga, din satul Copceac, raionul Ștefan Vodă (președinte N.Dragan), din satul Valea Perjii, raionul Taraclia, din an în an asigură rezultate îmbucurătoare pentru toți sătenii care participă în alegerea plantelor, culturilor și plantațiilor mai avantajoase. De exemplu, în cooperativa agricolă din satul Copceac funcționează 4 sectoare de prelucrare a pământului: sectorul culturilor de câmp – grăunțoase, floarea-soarelui – 7400 hectare, sectorul de viticultură și pomicultură, sectorul de cultivare a tutunului și sectorul mecanizării agriculturii. Toți sătenii participă la muncă, puțini sunt cei care emigrează. Cooperativele folosesc rațional toate resursele materiale, naturale, precum și potențialul uman al satului. Calea este dreaptă. O parte însemnată din producție cooperativele o prelucrează în producție finită și o realizează de sine stătător. Dezvoltarea cooperativelor au o perspectivă bună.

Cercetările sociologice confirmă că peste 65% din eșantionul reprezentativ al sătenilor consideră că mai eficiente din punct de vedere economic sunt formele cooperativelor agricole de producție (CAP), care sunt în stare să folosească rațional tehnica și tehnologiile moderne avansate, să creeze mai multe locuri de muncă pentru dezvoltarea necesară a agriculturii și asigurării populației cu producție agricolă de calitate înaltă. De exemplu, în anul 1990, Republica Moldova a produs 50 mii tone de mezeluri, iar polițele în magazine permanent erau goale, fiindcă prețurile de 2-3 ruble pentru un kilogram de mezeluri pe atunci erau accesibile pentru toți, însă în 2012 au fost produse 11 mii tone de mezeluri, de circa patru ori mai puțin, polițele în permanență fiind încărcate cu mezeluri de tot felul. Fiindcă prețurile au crescut de 25-30 de ori, accesul este aproape oprit, doar numai pentru cei puțini cu venituri bune este accesibil, de pildă, 90% de pensionari nu au acces.

La întrebarea în ce măsură sunt mulțumiți de situația economică din țară, numai 5% sunt mulțumiți, adică cei care astăzi sunt bogați în corespundere cu doctrina liberală, după afirmarea profesorului de la Harvard Galbraith, care menționează că ”există faptul de necontestat că economia de piață actuală permite îmbogățirea și distribuie veniturile într-o manieră total inechitabilă, inegală, având efecte sociale nefaste și de asemenea prejudicioasă din punct de vedere funcțional”. [2]

Pentru îmbunătățirea situației social-economice din Moldova este necesar de a perfecționa mecanismul de funcționare a legilor, de control asupra sistemului juridic, de a mări rolul statului în dirijarea, reglarea stării dezastruoase a economiei în țară, mărirea investițiilor în dezvoltarea industriei și agriculturii, combaterea corupției și criminalității care tergiversează activitatea sistemului economic în țară.

Cercetările sociologice efectuate atrage atenția organelor conducerii țării asupra durerilor care îngrijorează cel mai aspru situația de asigurare a ordinii în țară, a scăderii sărăciei acute, a creșterii neîntemeiate a prețurilor la produse, mai ales a produselor și mărfurilor care intră în coșul minimumului de consum, despre care puțini din conducerea organelor statale se interesează de starea critică a șomajului, de criminalitate, infracțiune, corupție, viitorul copiilor, starea anevoioasă a păturilor vulnerabile – a invalizilor, a copiilor orfani, a pensionarilor cu pensii mici. Opinia publică este îngrijorată, mai ales cele 68% în vârstă de 45-60 de ani, care sunt nemulțumiți de starea proastă a asistenței sociale, a serviciilor sociale, a îngrijirii locuințelor, peste 63 la sută consideră că nu este asigurată securitatea personală.

Prezintă îngrijorare socială acută din partea stării conștiinței sociale a populației, opiniei publice în privința nivelului scăzut al încrederii alegătorilor în instanțele de vârf ale conducerii țării – a Guvernului, Parlamentului, Președintele țării, justiției, în care au încredere mai puțin de 20-25% din cei care au participat

la chestionare conform eșantionului reprezentativ. Cea mai înaltă încredere o au în biserică - aproape 80%. În partidele politice au încredere doar 13%.

După opinia celor 78% de respondenți, Republica Moldova, conform Barometrului de opinie publică a Institutului de Politici Publice (noiembrie 2011), nu este guvernată de voința poporului, iar alegerile în republică nu sunt libere și corecte, peste 60% consideră că este mai bine ca Republica Moldova să fie guvernată (și să răspundă în fața poporului) de către un singur partid.

Cele mai principale probleme care trebuie rezolvate în Republica Moldova, conform opiniei majorității oamenilor, sunt: ridicarea nivelului de trai (peste 63%), dezvoltarea economiei (peste 62%), întărirea cardinală a ordinii în țară (53%), lupta împotriva corupției.

Poziția slabă a guvernării actuale, dar și a rațiunii ei în genere, constă în folosirea proastă și risipitoare a resurselor disponibile, mai ales a celei mai importante bogății a republicii – a pământurilor, folosirea deplină și rațională a cărora este în stare să ne scoată din sărăcie, să ridice în mare măsură nivelul și calitatea vieții populației, dar folosirea rațională a potențialului nostru uman, a moldovenilor foarte muncitori este în stare să aducă Republica Moldova la nivelul anilor 1989-1990, când Moldova, în cadrul Uniunii, ocupa un loc de frunte în economie, în producția agricolă, mai ales în producerea cărnii, vinurilor, tutunului, fructelor, sfeclei de zahăr și culturilor eterooleaginoase.

Cu mare regret, astăzi majoritatea absolută a structurilor puterii, dar și a puterii administrative locale, orășenești și raionale nu conștientizează pe deplin că anume de la nivelul iscusinței organizatorice la locul cuvenit a locurilor de muncă pentru autoafirmarea oamenilor în muncă, a profesionalismului, competenței și răspunderii personale depinde asigurarea locurilor de muncă, fiindcă, cum afirmă practica socială, literatura, știința, legile morale cum că acei oameni care sunt lipsiți de locurile de muncă sunt cei mai nefericiți oameni în lume, care pătimesc fără orice drept, or în Moldova avem peste 800 mii care pătimesc din cauza lipsei locurilor de muncă, care până în anul 1991 nu ne ajungeau oameni pentru muncă aproape în toate sectoarele vieții economice și sociale. Astăzi, majoritatea absolută a oamenilor apti de muncă de la orașele și satele țării sunt convinși prin fapte concrete că structurile puterii nu se interesează, ci ignorează datele opiniei publice și a conștiinței sociale. Circa 20 de ani opinia publică atenționează despre starea critică, însă nimic nu se schimbă spre bine, dimpotrivă, lucrurile devin și mai anevoioase.

E cazul să ne amintim că Președintele SUA Avraam Lincoln afirma: ”Totului ce este susținut de opinia publică este garantat succesul. Fără susținerea opiniei publice succes nu va avea loc”. [3] Dar anume opinia publică a populației țării exprimă esența democrației (*demos* – din greacă – popor, și *cratos* – putere). Majoritatea respondenților – peste 60 la sută, consideră că partenerul tradițional principal timp de mai multe secole în luptă cu ocupația turcilor și altor asupritori a fost și este și astăzi Rusia. Natura însăși este izvorul principal al întăririi legă-

turilor economice, culturale și sociale a Moldovei cu Rusia, fiindcă ceea ce are Rusia – resurse energetice, lemn, zăcăminte bogate minerale Moldova nu are, dar Moldova are peste 160 de zile de vegetație în care cresc mai multe plante, produse naturale care în multe regiuni ale Rusiei nu cresc, fiindcă au în mediu doar 120 de zile vegetale, de aceea și mai multă producție agricolă Moldova poate realiza în Rusia.

Astăzi, în condițiile lărgirii multipartitismului și funcționării a peste 15 partide politice în Moldova, luptând pentru obținerea puterii în Parlament prin diferite promisiuni, alegătorii țării sunt dezorientați. Ar fi rațional de folosit practica Elveției, țară înaintată în lume, care timp de mai multe secole rezolvă cele mai principale probleme vitale prin ajutorul democrației directe – a referendumului. E știut că numai poporul – alegătorii direct hotărăsc ”da” sau ”nu” astfel de probleme ca denumirea limbii oficiale de stat, sau integrarea țării în Uniunea Europeană, sau în alte direcții. Anume alegătorii prin voința lor, vor rezolva asemenea probleme vitale ale țării. Astfel, știința tinde să contribuie la realizarea cerinței ca instanțele puterii să aibă încredere în voința poporului, demonstrată prin esența democrației – referendum și opinia publică.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Федерико Майор Сарагоса. Завтра всегда поздно, Москва: Изд.-во «Наука», 1989, с. 33.
2. Jon Galbraith. Societatea perfectă, Iași, 1987, p. 59.
3. Американское общественное мнение и политика. Москва, 1978, с. 38-39.

CONCEPTUL DE STRATIFICARE SOCIALĂ: ABORDĂRI TEORETICO-METODOLOGICE

Valeriu MÎNDRU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The article presents an analysis of different theoretical-methodological approaches of the concept of social stratification. Great consideration is given to the criteria of measurement of the social layers, factors causing social inequity. The sociological research results reveal the population insight on the evolution of the standard of living of the last ten years through the prism of auto evaluation of the family income, the level of satisfaction with their own living.

Straticarea socială reprezintă unul dintre subiectele-cheie ale sociologiei, întrucât în orice societate există un anumit grad de inegalitate socială, iar sociologia măsoară acele straturi sociale care se formează și explică cauzele apariției lor, a divizării societății în bogați și săraci. Procesul de stratificare a populației este determinat de mai mulți factori: sociali, economici, politici, culturali. Diferențierea dintre anumite categorii de populație după nivelul bunăstării oamenilor, gradul de asigurare a lor cu bunuri pentru viață, accesul la diferite valori spirituale etc. se definește ca stratificare socială.

În literatura de specialitate, noțiunea de *stratificare socială* se folosește în mai multe sensuri. O interpretare mai largă a acestei noțiuni implică orice formă de diferențiere socială. În sensul general, noțiunea de stratificare socială se identifică cu structura socială sau o include pe aceasta [1].

O contribuție deosebită la fundamentarea teoretică și metodologică a conceptului de stratificare și structură socială le revine savanților L. Warner, M. Tumin, S.S Rosse, T. Parsons, P. Blau, Max Weber, O. D. Duncan, W. Mills, B. Barber, R. Dahrendorf, P. Bourdieu, A. Giddens, P. Sorokin, A. R. Aron, C. Baudelot, R. Establet etc. Investigații ample și aprofundate ale fenomenului stratificării au fost efectuate, de asemenea, de către cercetătorii ruși B. Радаев, О. Шкаратан Ж. Тощенко, М. Руткевич, Н. Тихонова, savanții bieloruși E. Бабосов, Г. Соколова, И. Лашук, cercetătorii români C. Zamfir, I. Mărginean, M. Larionescu, Gh. Neagu, D. Sandu, G. Bădescu, D. Abraham; ucraineni – С. Макеев, А. Патракова etc. În Republica Moldova, procesele de stratificare socială, particularitățile formării noii structuri sociale în condițiile transformării societății au fost abordate în lucrările cercetătorilor A. Timuș, V. Blajco, P. Varzari, A. Rojco, C. Zavtur ș.a. [2].

De menționat, totodată, că, deși cercetătorii au viziuni similare asupra mai multor aspecte ale structurii și stratificării sociale, o unitate de opinii în acest sens nu există. Discuțiile pe marginea modalităților de identificare a formelor pe care structura socială le capătă, deci, implicit, pe tema indicatorilor utilizați pentru măsurarea acesteia continuă și astăzi. Cel mai frecvent sunt folosiți astfel de indi-

catori cum ar fi ocupația, sursa de venit (Cherkaoui), venitul, gradul de bunăstare al gospodăriei, averea (Giddens), gradul de control asupra resurselor economice (Erik Olin Wright), sectorul economic de activitate (Nicolas), gradul de securitate al serviciului deținut, posibilitățile de promovare, gradul de control asupra procesului muncii (Erikson și Goldthorpe, Evans), care rezultă într-o stratificare de ordin economic al populației. Alți autori (Bourdieu, Comșa) dezvoltă un alt curent, complementar celui prezentat mai sus, incluzând și astfel de indicatori precum capitalul cultural și stilurile de viață, care rezultă, mai curând, într-o stratificare de ordin cultural.

Astfel, pentru determinarea apartenenței individului la un strat sau altul, cercetătorii propun diverse criterii, care și constituie divergența de viziuni, opinii asupra formării straturilor sociale și respectiv a definirii noțiunii de „stratificare”.

Experiența cercetărilor empirice ale proceselor de stratificare socială, de asemenea, relevă multiple deficiențe metodice și metodologice legate de înțelegerea teoretică a fenomenului în cauză. Măsurările sociologice denotă că fixarea empirică a straturilor sociale, economice este foarte dificilă, deoarece componenta subiectivă (evaluarea nivelului de trai, a situației materiale etc.) nu oferă o imagine reală a diferențierii economice, iar componenta obiectivă (de cele mai multe ori nivelul veniturilor) nu este suficient de exactă și convingătoare, fiindcă o parte dintre respondenți evită să răspundă la întrebările legate de veniturile proprii, alții le subestimează, iar o altă parte indică sume la întâmplare.

Cu toate acestea, este cert că, stratificarea socială este o dispunere ierarhică a unor grupuri, categorii și pături sociale pe o scală constituită în baza unuia sau mai multor criterii. Oamenii care ocupă poziții identice conform acestor criterii de măsurare formează o clasă socială, care este cel mai important element al stratificării sociale.

În sociologie, cel mai des sunt folosite următoarele criterii de stratificare socială: veniturile, averea sau bogăția, puterea, studiile sau nivelul de instruire și prestigiul, iar ca tipuri de stratificare deosebim: stratificarea economică, stratificarea politică și stratificarea profesională.

Utilizând aceste criterii de stratificare, sociologii identifică trei clase sociale principale: clasa de sus, clasa de mijloc și clasa de jos. Fiecare dintre aceste clase sunt divizate la rândul său în straturi. Astfel, clasa de sus, de exemplu, poate include două sau trei straturi alcătuite din reprezentanți ai puterii politice, deținători de resurse materiale importante, persoane cu un înalt prestigiu social, persoane influente etc.

În acest context, este de menționat semnificația socială a clasei mijlocii, care în societatea contemporană este strâns legată de alternativa pe care o oferă polarizării sociale, generatoare de instabilitate, insecuritate și tulburări sociale. Constituirea unei clase mijlocii puternice, durabile, este asociată, de regulă, cu stabilitate socială, prosperitate, economie de piață funcțională, democrație, societate civilă. Or, după cum afirmă sociologul român Ioan Mărginean, „societatea modernă

este, în mare parte, o proiecție a clasei mijlocii, a valorilor și stilurilor sale de viață” [3]. O astfel de opinie, desigur, reflectă realitatea la zi. Sub aspect metodologic, însă, problema rezidă în determinarea clasei mijlocii, criteriile de măsurare a acestui strat, deoarece, după cum menționează în lucrarea sa savantul rus V. Radaev, „după unele criterii „clasa mijlocie” în Rusia există deja de mai multe secole, iar după altele – ea nu va apărea degrabă” [4].

Astfel, după cum observăm, structura și stratificarea socială constituie o temă fundamentală a cunoașterii sociologice, cu implicații majore în practica socială. Din aceste considerente, este foarte important de a cunoaște care sunt straturile sociale, economice, politice, culturale ale unei societăți și de a elabora politici publice adecvate. O importanță deosebită în acest sens le revine politicilor sociale, care să fie orientate spre asigurarea unor condiții satisfăcătoare sau standarde de viață diferitor categorii de populație. Or, nu există un pericol mai mare pentru societate decât o populație săracă, apolitică, care vede lumea în categoriile „noi-voi” [5]. Din aceste considerente, susține N. Tihonova, este necesar de a studia inegalitatea, de a identifica cauzele și a găsi căi de depășire, deoarece stratificarea milioaneilor de oameni după nivelul de trai nicidecum nu poartă un caracter întâmplător. În asemenea caz, situația trebuie studiată și analizată prin prisma resurselor disponibile ale individului, care în unele cazuri au capacitatea de a influența asupra poziției individului în distribuirea bunurilor materiale și sociale. Drept reper principal în analiza unei astfel de situații, autorul alege cele mai sărace straturi sociale, care îi permit de a contrapune unei simple divizări a societății în săraci și bogați, afirmația că problemele straturilor sărace de populație se rezumă nu atât în nivelul veniturilor, cât în stiluri diferite de viață, care se caracterizează prin șanse de viață diferite în mai multe sfere: consum, educație, acces la bunuri spirituale sau lucru interesant etc. Astfel, setul de criterii, după care este estimată sărăcia, se completează și cu diverse forme de discriminare, cum ar fi: lipsa accesului la studii de calitate, imposibilitatea acestor copii de a avea ceea ce au semenii lor, precum și lipsa unor oportunități de a avea un serviciu, o profesie după plac, acces la o viață culturală interesantă. Discriminarea în ceea ce privește egalitatea șanselor face inevitabilă apariția în societate a unei grupe sociale care abia își menține existența, care cu greu supraviețuiește. Potrivit estimărilor aceluiași autor, în Rusia această categorie socială constituie circa o pătrime din populația țării, circa o treime se situează pe treapta celor asigurați, care ar putea constitui clasa mijlocie, și circa 5–7% din populație, care ar putea fi considerați bogați și constitui clasa de sus.

În acest context, este necesar de menționat că în sociologie există mai multe metode de studiere și analiză a stratificării sociale, ca de exemplu: „autoidentificarea”, când sociologul permite respondentului de a se raporta la o anumită categorie, grupă de persoane; metoda „estimării”, când respondentului i se propune de a estima, aprecia și compara situația socială a unuia față de altul, și atunci

când sociologul operează cu anumite criterii de diferențiere socială și stabilește din care strat social face parte individul sau respondentul.

Mai jos vom face referință la rezultatele Barometrului Opiniei Publice din ultimii ani, efectuate de către Institutul de Politici Publice, când respondenților li s-a propus să-și estimeze veniturile familiei în raport cu necesitățile cotidiene. (vezi *Tabelul 1*).

Tabelul 1. Cum apreciați veniturile actuale ale familiei Dvs.?

Nr. ord.	Veniturile	Feb. 2001	Feb. 2005	Mai 2010	Mai 2011	Mai 2012	2012/2001
1	Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	52%	23%	34%	34%	28%	- 24%
2	Ne ajung numai pentru strictul necesar	36%	48%	43%	40%	46%	+ 10%
3	Ne ajung pentru un trai decent, dar nu ne permitem cumpărarea unor bunuri mai scumpe	9%	23%	16%	19%	18%	+ 9%
4	Reușim să cumpărăm și unele bunuri mai scumpe, dar cu restrângeri în alte domenii	3%	5%	5%	4%	7%	+ 4%
5	Reușim să avem tot ce ne trebuie, fără să ne limităm la ceva	1%	1%	1%	1%	1%	+ 1%

Sursa: IPP, Barometrul Opiniei Publice pentru anii 2001–2012

După cum observăm din analiza datelor din *Tabelul 1*, circa 7-8% din populație se autoidentifică cu cei bogați, care din veniturile obținute reușesc să cumpere toate cele necesare, inclusiv, unele bunuri mai scumpe, chiar dacă cu anumite restrângeri în alte domenii sau unii, fără a se limita la ceva, aproximativ o cincime se consideră mai mult sau mai puțin asigurați, deși nu-și pot permite cumpărarea unor bunuri mai scumpe, iar patru din zece dispun de un buget care le acoperă doar strictul necesar.

Potrivit datelor studiului, într-o situație mult mai dificilă se află circa 3/4 sau 75% din populație, care declară că veniturile obținute de familie le ajung numai pentru strictul necesar (46%) sau nici pentru strictul necesar nu le ajung (28%). Din categoria celor de la urmă fac parte aproximativ 1/3 sau 30% din oamenii de la sate și circa 1/4 sau 26% din populația urbană, circa o jumătate sau 47% dintre persoanele cu vârsta de 60 ani și mai mult, cu nivel scăzut de educație /instruire – 56%.

Astfel, potrivit propriilor estimări, rezultă, că cea de la urmă categorie de populație care astăzi nu are nici pentru strictul necesar este nu numai săracă, dar și exclusă din punct de vedere social. Or, excluziunea socială nu este altceva decât un proces prin care anumite persoane sunt împinse spre marginea societății și

limitate oportunitățile lor de ocupare a locurilor de muncă, obținerea veniturilor, studiilor, precum și accesul la rețelele și activitățile comunitare și sociale.

De menționat, totodată, și faptul că în ultimii ani se observă și o diminuare considerabilă (aproape în jumătate) a numărului persoanelor care cu greu supraviețuiesc (de la 52% în 2001 până la 28% în 2012) și o creștere cu 10 la sută a familiilor, veniturile cărora le ajung doar pentru strictul sau chiar le ajung pentru un trai decent, însă nu-și pot permite cumpărarea unor bunuri mai scumpe. S-ar putea crede că tendințele recente indică faptul că populația săracă se descurcă mai bine decât în trecut, însă din cauza veniturilor foarte scăzute și creșterii economice centrate în special pe zonele urbane creșterea cu greu este simțită.

În acest context, trebuie menționat faptul că, potrivit estimărilor în perioada 2000-2011, s-a înregistrat o creștere vertiginoasă a remitențelor din partea emigranților, care alimentau consumul intern și o reducere dramatică a numărului locurilor de muncă. Aceasta s-a reflectat în tendințele de scădere a sărăciei, fiind vorba atât de sărăcia absolută, cât și de cea extremă. (vezi *Tabelul 2*).

Tabelul 2. Principalii indicatori social-economici ce caracterizează veniturile și nivelul de trai al populației

Indicatori	2007	2008	2009	2010	2011
Veniturile disponibile ale populației (media lunară pentru un membru al gospodăriei casnice), lei	1018,7	1188,6	1166,1	1273,7	1444,7
Minimul de existență (media lunară pe o persoană), lei	1099,4	1368,1	1187,8	1373,4	1503,0
Raportul dintre venitul disponibil și minimumul de existență, %	92,7	86,9	98,2	92,7	96,1
Pragul sărăciei absolute (lei)	839,3	945,9	945,9	1015,9	1380,4
Ponderea populației sub pragul național absolut al sărăciei (rata sărăciei absolute), %	25,80	26,40	26,30	21,9	16,6

Sursa: BNS, MEc.

După cum denotă analiza din *Tabelul 2*, potrivit principalilor indicatori social – economici ai veniturilor populației, în anul 2011, venitul mediu lunar al unei persoane era mai mic decât minimumul de existență și depășea cu puțin pragul sărăciei absolute. Potrivit datelor statistice, incidența sărăciei la pragul internațional de 4,3 dolari per zi a scăzut de la 34,5% în 2006 la 20,8% în 2012 (ținta finală – 23,0%). Ponderea populației aflate sub pragul sărăciei absolute a scăzut de la 30,2% la 16,6% (ținta finală – 20,0%), iar cea a populației care suferă de foame – de la 4,5% la 0,6% (ținta finală – 3,5%).

Cu toate aceste tendințe în evoluția nivelului de trai al populației, prezintă îngrijorare sărăcia tot mai pronunțată din mediul rural. Dacă în orașele mari rata

sărăciei absolute a scăzut între anii 2008 și 2012 de mai bine de două ori (de la 10,9% la 4,3%), atunci în sate aceasta s-a redus mai lent (de la 34,6% la 22,8%). Prin urmare, se observă o creștere a discrepanțelor dintre nivelele de trai de la sate și orașe: dacă în 2006, 75,7% din populația săracă locuia la sate, în 2012 această pondere a fost de 79,1%. Cauzele principale ale sărăciei rurale sunt vulnerabilitatea sectorului agricol, insuficiența de alternative ocupaționale în alte sectoare economice [6].

Astfel, actualmente se impune necesitatea aplicării unor politici reale de ocupare a forței de muncă, a creșterii veniturilor populației, îmbunătățirii nivelului de trai, îndeosebi a oamenilor de la sate. Totodată, este deosebit de important de a cunoaște structura socială și dinamica stratificării societății, inclusiv după criteriul bunăstării materiale, nivelul de trai, deoarece în percepția și în conștiința majorității populației acesta este unul din criteriile de bază care determină statutul persoanei în societate. De asemenea, ameliorarea nivelului de trai și a calității vieții oamenilor ar avea un impact direct și asupra stării de spirit în societate. În acest sens, cercetarea și analiza sociologică a fenomenului stratificării sociale au o importanță deosebită nu numai sub aspect teoretic, ci și aplicativ.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Zamfir C., Vlăsceanu L. Dicționar de Sociologie. București, 2011, p. 605.
2. A se vedea, de ex., Радаев В, Шкаратан О. Социальная стратификация. М., 1995; Тихонова Н. Е., Мареева С. В. Средний класс: теория и реальность. М.: Альфа-М, 2009; Лежнина Ю. П. Социальные неравенства и социальная мобильность. În: Социальные неравенства и социальная политика в современной России. М.: Наука, 2008; Mărginean, I., Larionescu, M., Neagu G. Constituirea clasei mijlocii în România. București: Editura Economică, 2006; Bădescu G. Atitudini și percepții privind inegalitatea socială în România. București, 2003; Abraham D. România rurală și România urbană la un deceniu de reforme. Schimbări în structura socială a României în perioada 1990–1999. București : Editura Mica Valahie, 2003; Timuș A. Structura și stratificarea socială în condițiile actuale cer măsuri raționale de reglare a inegalității sociale. În: Raționalizarea vieții. Argumentul social. Chișinău: "Print-Caro" SRL, 2011, p.p.164-175.
3. Mărginean I., Larionescu M., Neagu G. Constituirea clasei mijlocii în România. București: Editura Economică, 2006, p. 89
4. Радаев В., Шкаратан О. Социальная стратификация. М., 1995, p. 5.
5. Тихонова Н. Малообеспеченные в современной России: специфика уровня и образа жизни. În: Социсс, 2009, nr. 5, p. 39.
6. Raport Național privind Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului în Republica Moldova: emigrarea – un fenomen cu fațetă pozitivă și negativă. Chișinău, 2013, p. 29.
7. Barometrul Opiniei Publice pentru anii 2001-2012, Chișinău.

PROCESUL CIVILIZAȚIEI ÎN ECONOMIA SOCIALĂ. NECESITATEA UNEI SCHIMBĂRI CULTURALE

Bogdan POPOVENIUC, *conferențiar universitar, doctor,
Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România*

Summary

The subject of this article is the status and the image of social economy within the contemporary mentality. In this context, it is identified, as one of the main causes of the modern civilization failure, the existence of a fundamental structural error of the current economic organization. In the political and economic system of the modern state, the social economy has only the role of a peacemaker, softening (pacifier) or „cleaner” the social problems caused by free market economy, such as inequality, poverty, marginalization, exclusion, etc. I will show not only that the necessary advancement of liberal market economy as fundamental organization of developed civilization, is the result of limited cultural ideology, of technical rationalism. As long as this cultural representation is unchanged, the future development of the human race is insecure. Harmonious and healthy development of the global economy requires, in turn, a rethinking of the bases of the political and economic system in line with the development and evolution of human consciousness.

Primul contact explicit și ocazia de a înțelege acest domeniu, atât de umanist, precum cel al economiei sociale, l-am avut în iarna lui 2011, când Universitatea noastră a fost solicitată să colaboreze la organizarea celei de a 25-a Conferințe anuale a *Social Firms Europe CEFEC*, „singura rețea de firme sociale din Europa”. [1] Departamentului pe care îl coordonam i-a revenit sarcina de a organiza sesiunea de comunicări academice dedicată subiectului „Economia socială. Trend sau realitate?”. Ce am avut șansa de a vedea la această conferință au fost peste 125 de participanți entuziaști, cuprinși de trăirea importanței misiunii căreia își dedicaseră viața, cea de creare de „locuri de muncă retribuite pentru persoanele cu dizabilități și dezavantajate.” În timpul documentării am ajuns să trăiesc un sentiment intens de inadecvare, o disonanță între activitatea și concepția celor implicați și situația generală a societății în care trăiesc. Ceea ce mi-a devenit însă repede clar a fost artificialitatea discursului public asupra economiei generale, atât a celui științific, din școală, cât și din concepția comună. Am avut sentimentul că atât cei implicați și dedicați acestei munci, cât și opinia publică generală se desfășoară în cadrul unei ideologii false, aceeași senzație pe care o trăia oricine care mai avea puterea de a încerca să gândească critic înainte de 1989, de teatralitate și contrast dintre ideologia promovată în spațiul public și realitatea trăită. Această „îndoctrinare culturală”, a (posibilității) erorii științifice sistematice a discursului academic din spațiul economic și social a fost cel care m-a făcut să consider că tema depășește cadrul de specialitate, format din persoanele implicate în domeniu, beneficiari și specialiști, și ține, mai degrabă, de o problemă culturală, iar în condițiile hegemoniei mondiale a prezentei orânduiri economice – o problemă culturală globală. Tema conferinței, precum și fundamentul discuțiilor, m-a făcut

să realizeze necesitatea diseminării acestei problematice, [2] vitală pentru echilibrul evolutiv al civilizației umane în viitor, la nivelul intercultural.

Dat fiind această posibilitate a unei erori sistematice fundamentale a discursului științific consacrat problemei, abordarea acestui subiect necesită o reconsiderare și interogare a fundamentelor științelor sociale în general și a celei economice în particular. Din ce anume provenea sentimentul de inadecvare? Economia, ca și orice altă disciplină socială, presupune două componente fundamentale: aspectul epistemologic sau gnoseologic – de cunoaștere a mecanismelor de funcționare a sistemului economic, și cel aplicat sau prospectiv – cel de îmbunătățire și eficientizare a proceselor economice. Între aceste două elemente există însă o diferență metodologică esențială. Infrastructura epistemologică a primei perspective, cea reproductivă și explicativă, este construită pe principiul obiectivității din științele naturii, adică orientată către obiectivitatea înțeleasă ca reproducere fidelă și validă a obiectului de studiu și este, prin definiție, în dificultate în fața proceselor și fenomenelor inedite pe care le implică realitatea (socială) studiată dinamică și evolutivă. Cea de a doua componentă, cea prospectivă și constructivă, are menirea de a îmbunătăți și imagina noi forme de organizare și funcționare a sistemelor economice și este orientată de către o obiectivitate dinamică, auto-poietică, ca toate comprehensiunile din spațiul cultural socio-uman. Pe de altă parte, în societatea modernă, discursul științific este cel care influențează în cea mai mare măsură aspectele economice și politice și este, la rândul său, investit cu cea mai înaltă legitimitate funcțională și operațională. În consecință, imaginea asupra acestui subiect va fi serios afectată de existența unei potențiale erori de reprezentare, atât asupra subiectului disciplinei – natura umană, cât și a obiectului acesteia, sub aspectul legitimării sistemelor economice fundamentale. Consider că, inclusiv în cadrul sistemelor economice avansate, economia socială se află într-o astfel de situație ingrată. Adevăratul său loc și legitimitatea sa ca element vital al structurii sociale a oricărei civilizații avansate, nefiind recunoscute ca atare, nici în cadrul percepției comune și nici în cel științific. Datorită erorii ideologice pozitivistă a epistemologiei științifice, aspectul sociopolitic al organizării economice este pierdut din vedere. Finalitatea oricărui sistem economic îl reprezintă nu producerea de bogății pentru ea însăși, ci în vederea dezvoltării sustenabile a societății.

În funcție de nivelul de complexitate al societății și necesităților structurii epistemice a ființei umane, sistemele economice s-au dezvoltat și transformat de-a lungul istoriei civilizației umane. Evoluția sistemelor economice a civilizației umane a fost discontinuă, perioade de creștere și dezvoltare a unui anumit tip de configurație economică fiind urmate de adevărate revoluții structurale: Revoluția Agricolă din Neolitic, Revoluția Industrială, cea Post-Industrială, Informațională, din secolul trecut, și cea în pragul căreia se află sistemul economic global chiar în acest moment.[3; 4] Caracterul inedit al acestor transformări

face ca științele care se presupun că ar trebui să o explice să își atingă limitele. Știința, produs al capacității cognitive umane, s-a dezvoltat simbiotic cu evoluția ideologiei și abilităților colective de înțelegere ale oamenilor. Așa cum a arătat deja Thomas Kuhn, la baza practicii cercetării și consensului din cadrul oricărei științe mature nu stă teoria științifică, ci ceva mult mai complex: experiențele practice împărtășite, i.e. paradigmele. „Paradigmele sunt acele realizări științifice universal recunoscute care, pentru o perioadă, oferă probleme și soluții model unei comunități de practicie-ni.” [5, p. 58] Ele cuprind elemente teoretice, instrumentale și metodologice care ghidează cercetarea, practica și înțelegerea într-un domeniu. Cunoașterea științifică nu este atemporală și universală cum se crede, ci este legată cu experiența și practica colectivităților umane. Comunitățile umane evoluează, experiența lor se schimbă și, astfel, înțelegerea diferă. Devine evident acum de ce este mult mai dificil, în cazul științelor sociale, ca cercetarea și înțelegerea să țină pasul cu evoluția socială. Aspectul ideologic din științele sociale se manifestă mult mai puternic și duce la variația înțelegerii subiectului. Mai mult decât atât, dacă în cadrul științelor naturii putem vorbi de o evoluție relativ liniară, în care noile paradigme, deși distincte și ireductibile, depășesc, dar și înglobează vechea cunoaștere, în științele sociale, precum economia, investigația științifică își creează, în parte, obiectul. Științele sociale nu doar analizează, decriptează și arhivează (precum cele istorice) sau aplică (precum cele ingineresti) informația dobândită. În aceste științe componenta pozitivă (care descrie „ce este”) constituie doar premisa necesară pentru aplicarea celei normative (construind „ce trebuie să fie”). Scopul final al științelor sociale îl constituie îmbunătățirea vieții și societății umane: cunoașterea lui „ce s-a făcut” în vederea îmbunătățirii sale și a construirii lui cum „ar trebui să fie”.

Aspectele ideologice și cele meta-metodologice ale practicii științifice opresc conștientizarea acestei stări de lucruri și silesc știința economică prezentă să se limiteze la elementul său pozitiv și împiedică utilizarea mai pronunțată a aspectului său normativ. Întregul său potențial de aplicare prospectivă se limitează și este desfășurat în coordonatele cadrului actual îngust de înțelegere. Din acest motiv, posibilitățile deschise prin schimbarea structurală a sistemului economic global care stă să vină sunt omise în loc de a fi valorificate în avans.

Această stare de lucruri este cu atât mai evidentă în cazul economiei sociale.

Paradigma economică contemporană, produs al sistemelor economice statale avansate moderne, utilizează următoarea reprezentare operațională a economiei sociale: „Ansamblul de întreprinderi private, organizate formal, cu autonomie decizională și libertate de aderare, create pentru a răspunde nevoilor membrilor lor prin intermediul pieței, prin producerea mărfurilor și prestarea de servicii, asigurări și finanțări, în cadrul cărora procesul decizional și orice distribuire a profiturilor sau excedentelor printre membri nu sunt direct legate de capitalul și include, de asemenea, organizații private, organizate formal, cu autonomie deci-

zională și libertate de aderare, care oferă servicii nemarketabile pentru gospodării și ale căror excedente, dacă există, nu pot fi însușite de agenții economici care le creează, controlează sau le finanțează.” [6, p. 20]¹ Mai exemplificat, „economia socială poate fi definită ca acea parte a economiei care nu este nici privată, nici publică, ci este formată din organizații constituite din membri voluntari și consilii de administrație sau comitetele de management, care desfășoară activități în beneficiul local. Este formată din organizații și afaceri comunitare, care lucrează pentru binele comunităților locale și a grupurilor marginalizate, și care sunt conduse și gestionate de oameni din zonele respective.” [6] Acest al treilea sector este format din trei sub-sectoare: *sectorul comunitar* (patrulare de vecinătate, societăți amicale, mici asociații sau societăți în beneficiul comunității, inițiative financiare pentru dezvoltare comunitară, societăți civice sau grupuri mici de sprijin), *sectorul voluntar* (asociații de proprietari, întreprinderi voluntare, organizațiile de caritate mari, mari asociații comunitare, organizațiile pentru campanii naționale) și *sectorul întreprinderilor sociale* (cooperative, societăți de consum pentru vânzare cu amănuntul, cooperative sau societăți de credit imobiliar sau ipotecar, societăți de ajutor mutual/reciproc, afaceri comunitare și sociale, firme sociale, trusturi de dezvoltare și uniuni de credit). Într-un cuvânt, toate tipurile de organizații și activități sunt orientate către satisfacerea nevoilor colectivității, și nu înspre profitul sau remunerațiile membrilor sau ale investitorilor de capital.

Cu alte cuvinte, din perspectiva economiei politice, locul pe care îl are economia socială în cadrul sistemului economic general o prezintă ca pe un subsistem cu funcție de (re-)echilibrare. Economia (de piață) liberală nu are o componentă, ori este cel puțin deficitară la capitolul probleme sociale, incapabilă să gestioneze în mod autonom acest aspect. În acest punct intră în scenă economia socială. Etichetată și ca sectorul „non-profit” sau „al treilea sector”, aceasta acționează intermediar între sectorul public și cel privat și cuprinde o gamă largă de organizații non-profit, cum ar fi cooperativele, societățile mutuale, fundațiile și așa mai departe. Se consideră că „Economia Socială reprezintă 10% din totalul întreprinderilor europene, ceea ce înseamnă 2 milioane de întreprinderi care angajează mai mult de 20 de milioane de lucrători sau, cu alte cuvinte, 10% din totalul locurilor de muncă.” [7] Aproape o treime din populația lumii este conectată, în calitate de angajați, membri sau beneficiari, cu întreprinderile și organizațiile care compun sectorul economiei sociale. Unii autori sugerează, citând un raport al Națiunilor Unite privind acest subiect, că „mijloacele de trai a mai bine de jumătate din

---

¹ „Economia socială este adesea descrisă ca un grup de patru «familii»: cooperative, societăți mutuale, asociații și fundații, care sunt forme de organizații și/sau entități juridice; în mod normal aceasta acoperă denumirile folosite în diferite țări, cum ar fi economia bazată pe solidaritate, al treilea sector, platformă sau al treilea sistem. Deși acest sector nu este descris ca o «Economie Socială» în toate statele membre, activități similare, care împărtășesc aceleași caracteristici, există în toată Europa.” Sursa: *Social Economy Europe*, instituția reprezentativă de la nivelul Uniunii Europene pentru economia socială.[7]

populația planetei depind de economia socială.”[8, p. 11-12] În rezumat, economia socială este reprezentată de întreprinderi, activități și organizații de persoane și grupuri care au grijă de ceilalți semeni sau de cei care din motive medicale, juridice sau politice sunt în mod constant marginalizați sau extrași circuitului economic. Ea se fundamentează pe dorința persoanelor de a avea grijă de alții și de mediu și, de asemenea, pe sprijin din partea Statului. Activitățile de economie socială ameliorează tensiunile sociale și repară, în parte, inegalitățile generate de funcționarea oarbă, din punct de vedere moral, dar și ecologic, a sistemului economiei de piață.

În România, o economie mai puțin dezvoltată, sectorul economiei sociale este încă emergent. Din păcate, legislația actuală, ca și mentalitatea culturală și politică, stopează dezvoltarea și proliferarea activităților posibile care ar putea avea loc în sectorul afacerilor și al întreprinderilor sociale. În țările mai dezvoltate din punct de vedere economic, politic și cultural, există deja mai multe tipuri de afaceri sociale, extrem de diferite în ceea ce privește beneficiile sociale pe care le generează.

Creativitatea umană în a găsi *modalități semnificative de a munci, de a-și ajuta semenii și a proteja mediul de viață* este nelimitată. Ca ilustrare, iată o listă de șase cazuri de întreprinderi care au fost prezentate investitorilor în cadrul celui de al doilea eveniment, *Clearly Social Pitching Evening*, anul trecut:² *Epona Limited* – o firmă pentru promovarea comerțului echitabil care a lucrat cu fermierii din India, oferindu-le un preț echitabil și o primă de 15% pentru comerț etic, *Foundation 4 Life* – o întreprindere socială inspiratoare care îi pune pe foștii infractori în centrul preocupărilor sale de a reduce criminalitatea în rândul tinerilor; *Greenshoot* – un grup de producători de film profesioniști care au deja realizări importante în ceea ce privește reducerea emisiilor gazelor de seră în sectorul lor de activitate; *CAN* – o companie care facilitează atragerea de fonduri de capital și sprijin prin managementul strategic pentru întreprinderile sociale interesate să se dezvolte prin intermediul programului său, *Breakthrough*; *Green Thing* – un fascinant serviciu public care a desfășurat o serie de strategii inovatoare pentru a ajuta și inspira oamenii să ducă o viață mai ecologică; *Just Giving* – site-ul care a făcut donații caritabile mai ușoare, acesta adunând, de la începuturile sale, peste 770 de milioane de lire pentru acțiuni de caritate.[9]

Avantajele acestui tip de activitate economică sunt atât de evidente încât oricare persoană care a intrat în contact sau a auzit de astfel de activități ar trebui în mod natural să își pună întrebarea: oare în lumea noastră civilizată, evoluată, pretins morală, de ce nu este întreaga organizare economică și juridică orientată social? În loc de aceasta și în ciuda acestei mari diversități extrem de promițătoare

² Compania *ClearlySo* este o întreprindere care „ajută antreprenorii sociali să strângă capital și să își îmbunătățească abilitățile de bază în afaceri (...), ajută investitorii să găsească oportunități interesante și să își introducă societățile în sectorul social.” (<http://www.clearlyso.com/about.html>) Evenimentul a fost realizat în colaborare cu Coutts & Co.

de modalități de angajare în activități economice mai puțin alienante și egocentrice, la ora actuală, sub-sectorul economiei sociale este puțin dezvoltat, iar cultural subreprezentat. De cealaltă parte, efectele negative ale economiei de piață liberale sunt evidente: crize recurente – ceea ce dezvăluie o defecțiune structurală, inegalitate, sărăcie, marginalizare, excludere și așa mai departe. Structura sistemului economic mondial este categoric discutabilă, atât timp cât veniturile unei mari corporații depășesc venitul anual al unei țări de mari dimensiuni și cu o economie prosperă. De exemplu, Walmart,³ a treia societate din lume ca venituri, care are nu mai puțin de 2.150.000 de angajați, a raportat la 31 ianuarie 2012 venituri de 446.950 milioane de dolari, aproape cât a fost al 27-lea Produs Intern Brut (nominal) la nivel mondial,⁴ cel al Argentinei (447.644 milioane de dolari), țară cu peste 42 milioane de locuitori.⁵

În aceste condiții, este normal să ne întrebăm dacă într-adevăr nu există niciun sistem economic alternativ viabil, capabil să integreze și problema socială și pe care economia socială actuală îl abordează doar tangențial.

Cea mai „luminată”, „umană” și ne-utopică concepție asupra structurii economice a societății este considerată a fi economia de piață socială. Ilustrată istoric de reconstrucția Germaniei după al Doilea Război Mondial, și teoretic, prin doctrina Ordoliberalismului, aceasta consideră că o economie de piață liberă combinată cu un mediu juridic potrivit, asigurat de către stat, va asigura o competiție sănătoasă (mai degrabă decât numai un „schimb”) și, astfel, va asigura condițiile pentru ca piața liberă să opereze aproape de potențialul său teoretic maxim.

După Dicționarele Oxford, economia socială de piață (numită și piață socială) este „un sistem economic bazat pe o piață liberă care funcționează în conjuncție cu asigurarea de ajutoare de stat pentru cei inapți de muncă, cum ar fi persoanele în vârstă sau șomeri.” [13] Dicționarul Cambridge o definește ca fiind „un sistem economic care combină o piață liberă (=de piață bazată pe cerere și ofertă), cu un anumit control guvernamental și ajutor financiar pentru cei care sunt bolnavi, șomeri etc.”⁶

Un alt sistem teoretic mai avansat și mai complet, care include și sustenabilitatea ecologică, este cel al *eco-economiei sociale de piață*, dezvoltat de Josef Riegler, care vizează „realizarea unui echilibru între trei scopuri foarte diferite: o economie competitivă bazată pe inovație și performanța tehnologiilor de vârf; 2. lupta pentru echitatea socială atât pentru cei mari, cât și pentru cei mici, ca precondiție pentru pace și coabitare stabilă; protecția ecologică/habitatului pentru întreaga

³ Wal-Mart Stores, Inc. (Walmart) este cea mai mare companie din domeniul comerțului cu amănuntul la nivel mondial care deține uriașe magazine de vânzare cu amănuntul, cu mărfuri la preț redus și depozite în diverse forme în întreaga lume. [10, p. 19]

⁴ Din aproximativ 200 de state suverane [11].

⁵ A 32-a în lume ca mărime, vezi *Population – CIA – The World Factbook*. [12]

⁶ „Toată lumea, cu excepția, probabil, a americanilor, urmează o variantă de piață socială. Deși fondatorii Republicii Federale au vizat o economie socială de piață, ei nu și-au imaginat niciodată ca partea din PIB corespunzătoare guvernului, să treacă de limita de 50%.” [14]

omenire și nu doar pentru azi, ci pentru generațiile viitoare.”[15; 16] Dar, așa cum vom vedea, această combinație heteroclită rămâne utopică, atâta timp cât mentalitatea necesară pentru a supraviețui în cadrul pieței libere este incompatibilă cu mentalitatea necesară pentru dezvoltarea durabilă și umanistă cerută de economia eco-socială. Principiile pieței economice, precum concurența, eficiența și maximizarea profitului, care ghidează comportamentul individului și stabilesc standardul pentru succes, sunt incompatibile cu atitudini pro-sociale necesare pentru funcționarea unui astfel de sistem eco-social.

Economia socială de piață reprezintă un sistem economic în care structura pieței libere a activităților economice este completată cu sisteme de securitate socială complexe și atotcuprinzătoare cum ar fi ajutoare de șomaj, sisteme de pensii, de asistență medicală, educație sau locuințe gratuite sau subvenționate. Ea se bazează pe principiile ordoliberalismului,[17] doctrină care subliniază necesitatea reglementărilor statale pentru a se asigura că piața liberă nu va eșua și va produce rezultate maxime.

De ce însă, dacă această rețetă a funcționat în trecut și este funcțională, nu este aplicată de către toți ceilalți? Răspunsul este foarte simplu: pentru că ea nu lucrează cu necesitate.

În primul rând, așa-numitele principii generale ale ordoliberalismului, sunt doar o construcție ipotetică, un castel de nisip teoretic clădit plecând de la o serie de circumstanțe istorice particulare. Miracolul economic postbelic german (*Wirtschaftswunder*) a inflammat imaginația multor cercetători. Aceștia au uitat însă acest adevăr simplu: în evoluția socială fiecare schimbare are efecte ireversibile asupra stării de lucruri următoare, iar o soluție care a funcționat într-un anumit context social particular poate foarte bine să nu funcționeze în următorul sau într-un altul. Personal, mă îndoiesc că, dacă economia socială de piață a funcționat într-un context istoric special, cu un imens sprijin extern (din Statele Unite), într-o Europă complet distrusă după un război teribil, într-o vreme când spiritul de solidaritate, dorința de pace și comunicare erau o tendință comună, aceasta ar mai funcționa, în noul cadru social-politic rezultat, fără redefiniri profunde. Oamenii care au reconstruit economia Germaniei și a Europei, după teribilul Război Mondial, au fost cei care au trecut prin atrocitățile sale și i-au supraviețuit, cei care au suferit și renăscut, cei care au asistat morțile lipsite de sens ale rudelor și apropiaților lor. Cei care au făcut posibilă avansarea și succesul economiei sociale de piață au fost generațiile de după război, cu o mentalitate și motivații specifice, valori, așteptări și temeri diferite de cele din ziua de azi. Contextul socio-politic particular a creat scopuri și obiective distincte, moduri neobișnuite de constituire a imaginii de sine și stimei de sine. Lucrurile pe care le prețuiau sau le respingeau erau resimțite mult mai personal, mai concret, erau orientați mai colectiv, mai solidari, cu un spirit de într-ajutorare mai pronunțat, îndatoritori, deoarece știau ce înseamnă să suferi, să fii îngrijorat, să ai o nevoie teribilă de ajutorul altcuiva

și acesta să nu vină. Experiența războiului a șlefuit caractere și a preschimbât popoare întregi în cele care au reconstruit Europa. Concepția lor asupra vieții era, cu siguranță, mai puțin individual-narcisistă, cognitiv-virtuală și posesiv-imaginativă, ca cea de azi. În al doilea rând, planul Marshall nu a funcționat atât de mult datorită logicii sale economice interne, ci tocmai din cauza experienței interne afective și a logicii morale a oamenilor, constituită în cadrul mai general al culturii germane. Persoanele care au suferit experiențe diferite, în perioade diferite ale vieții lor, dobândesc înțelegeri diferite asupra vieții și asimilează experiențial diferit valorile, preceptele și imperati­vele morale care rezonează nu numai la nivel cognitiv și semantic, dar și la nivel afectiv mai profund. Acest lucru a fost demonstrat în cazul copiilor Marii Recesiuni Americane din '30. [18] Așa cum au demonstrat-o datele longitudinale de la *Institutul de Dezvoltare Umană* al Universității California din Berkeley, și *Studiul de Creștere Oakland (1930-1931)*, realizat de Jones Harold și Herbert Stolz, a existat o diferență semnificativă între reziliența și capacitatea coping a celor care au trecut prin Marea Depresiune copii fiind (cohorta '28) și cei care au trecut prin ea ca adolescenți (cohorta de '20). Depresiunea economică a adus îndatorări, pierderi semnificative de venit, precum și locuri de muncă instabile, fapt care a dus la creșterea presiunii economice asupra familiilor. Limitările îndurate au schimbat structura familiilor cu copii: tații și-au pierdut statutul și autoritatea, mamele au fost nevoite să-și asume poziția dominantă în gospodărie, a subminat căldura familiei și îngrijirea părintească, a provocat suferință emoțională și a forțat generația adolescenților să își asume responsabilități de oameni maturi. Unele familii au reușit să evite aceste greutăți severe, altele au fost însă extrem de afectate. Studiul a relevat că cei care au beneficiat de o perioadă de prosperitate în copilărie și s-au confruntat cu lipsurile economice ca adolescenți au fost într-o poziție mai bună. Ei au fost destul de tineri încât să evite responsabilitățile stresante de adulți, dar destul de mari pentru a-și conștientiza, ca viitori adulți, situația (ei deja trecuseră prin etapele incipiente de dezvoltare care sunt critice). Simțind că familiile lor au nevoie de ei, aceștia au reușit să obțină mai devreme un loc de muncă sau să își asume responsabilități casnice. Mai târziu, la mijlocul vieții, ei s-au dovedit a avea mai mult optimism și încredere în sine, au avut note mai bune, niveluri de studii mai ridicate și de durată mai lungă și au devenit adulți mai ambițioși decât omologii lor, cohorta tinerilor care avuseseră opt ani și au suferit aceste lipsuri masive în prima lor copilărie.

Acest caz, bine documentat, demonstrează încă o dată că societatea crește și se dezvoltă concomitent cu indivizii care o compun. Deci, același program economic va avea rezultate și efecte mai mult sau mai puțin diferite atunci când va fi aplicat unor societăți diferite sau în momente diferite din cauza caracteristicilor particulare ale indivizilor. Cum au arătat și meta-studiile ulterioare, „viețile sunt trăite interdependent, iar influențe sociale și istorice sunt exprimate prin această rețea de relații comune.” [19, p. 4]

În al treilea rând, un ordoliberalism care să funcționeze este categoric imposibil la scară globală, atâta timp cât nu este rezolvată problema formării și legitimerii unei structuri de format statal la nivel global, adică a unui Stat Global. Plasticitatea structurii juridico-politice cameleonice a corporațiilor multinaționale moderne le face imposibil de controlat, cu excepția cazului în care o astfel de structură de guvernare globală ar fi recunoscută și legitimată politic și ar avea capacitatea și puterea de a impune un sistem unificat de reglementări în întreaga lume. Până atunci, din păcate, succesul oricărei reforme structurale la nivel mondial, fie ea ecologică, socială sau umanitară, rămâne, în parte, la mila corporativă și responsabilitatea socială de stat. Iar atâta timp cât principiul de dezvoltare a instituțiilor economice și politice, de la magazinul de la colțul străzii și al ONG-ului de cartier și până la cel al corporațiilor multinaționale și al statelor suverane rămâne arhaica competiție pentru dominare și supraviețuire, o astfel de ordine globală este utopică.

O întrebare simplă ni se impune cu din ce în ce mai mare insistență. Dacă economia de piață și-a dovedit superioritatea în asigurarea securității materiale (gestionarea cea mai eficientă a resurselor limitate pentru satisfacerea dorințelor umane nelimitate), iar liberalismul democratic în asigurarea libertății și recunoașterii universale pentru cea mai mare parte a lumii,[20] de ce situația existentă este resimțită atât de stresantă și nesatisfăcătoare în cea mai mare parte a lumii? Poate fiindcă principiile de bază ale ordinii economice și politice au rămas la nivelul darwinismului social tribal, cele ale unei competiții dure pentru resurse și putere asupra celorlalți, doar temperată și mascată juridic și manieristic. Există însă o contradicție sistemică: măsurile sociale nu vor funcționa niciodată la întreaga lor capacitate, atâta timp cât mentalitatea culturală, cea care subîntinde structura economică a lumii sociale, nu se va schimba. Economia individualistă nu poate ghida cu precizie și nici nu poate sprijini o politică socială economică sustenabilă. În cazul în care furnizorii (contribuabilii) și beneficiarii (persoanele asistate social) vor păstra același punct de vedere egotic asupra vieții economice, ei se vor raporta competitiv unul la celălalt. Primii vor fi preocupați să nu fie păcăliți de către cei din urmă, iar ceilalți pentru a beneficia cât mai mult din această relație. Iată un exemplu elocvent pentru un astfel de raționament individualist-segregaționist, subsidiar asupra principiilor statului social, dintr-un articol de ziar, ocazionat de confruntările dintre lucrătorii echipelor de salvare și bandele locale din New Orleans în zilele care au urmat uraganului Katrina [21; 22; 23]: „Dar acesta nu este un dezastru natural. Este un dezastru provocat de om (...) Dezastru cauzat de om nu este răspunsul inadecvat sau incompetent al agențiilor de ajutorare federale și nu a fost cauzat direct de uraganul Katrina. (...) Acest aspect este cel pe care fiecare ziar și canal de televiziune l-a preluat eronat. (...) Dezastrul provocat de om la care suntem martori acum în New Orleans, nu s-a întâmplat în cele patru zile din săptămâna trecută. Acesta s-a petrecut de-a

lungul ultimelor patru decenii. Uraganul Katrina doar l-a expus vederii publice. (...) *Dezastrul provocat de om este Statul bunăstării.* (...) Oameni care locuiesc în propriile lor mormane de gunoi și care se plâng nemulțumiți că alte persoane nu fac suficient pentru a avea grijă de ei și care apoi trag în cei care vin să îi salveze – aceasta nu este doar o descriere a haosului de la Superdom. Este un rezumat perfect al istoriei de 40 de ani a statului bunăstării și a proiectelor sale de locuințe sociale. (...) Statul bunăstării – și mentalitatea brutală, necivilizată pe care o susține și o încurajează – este dezastru cauzat de om care explică urâtenia morală care a inundat New Orleans-ul.”[24]

Dincolo de aroma sa periculos de apropiată de impuls rasist și xenofob, o astfel de interpretare dezvăluie atât tensiunea internă care curge pe sub ordinea socială existentă, dar și efectele potențiale contrare ale măsurilor sociale, în cazul în care acestea sunt concepute pornind de la o imagine falsă a persoanei umane.⁷ La nivelul actual de dezvoltare tehnologică și socială a civilizației umane, bogăția și sărăcia, libertatea și constrângerile sociale sunt din ce în ce mai mult produsul deciziei colective și mai puțin cel al condițiilor naturale și istorice. „Sărăcia nu este creată de oamenii săraci, ci de circumstanțele acestora”[25, p. 13], iar societatea modernă este, mai mult decât oricând, la originea circumstanțelor în care ea însăși evoluează.

Crizele recurente care nu se mai sfârșesc a ultimelor secole nasc, încă o dată, întrebarea asupra eficienței și stabilității ordinii economice moderne și a ordinii politice care le corespunde. „Criza datoriilor suverane din Uniunea Europeană nu dovedește nimic altceva decât că mentalitatea colectivă este greșită: Statul, Guvernul este singura instituție responsabilă de bunăstarea și sănătatea publică. Din lumea afacerilor, Statul a ajuns să fie privit chiar ca un rău necesar, cel care este chemat să curețe consecințele activității economice iresponsabile.

Se pare că alegem să ignorăm un adevăr simplu: noi nu ne mai putem permite toate aceste lucruri pe care le dorim de la guvern. Statul, așa cum îl știam și ne-am bucurat de el, este pur și simplu imposibil. Nu există nicio altă alternativă decât de a alege. (...) În al doilea rând, trebuie să recunoaștem că, dacă statul se contractă sau se destramă, așa cum pare inevitabil acum, există însă o gamă mai largă de alternative. Dacă altă dată singurul răspuns părea să fie în sectorul privat, acum există deja un bazin de întreprinderi sociale sau aparținând comunităților care se extinde rapid, apt să împlinească un procent tot mai ridicat din nevoile de servicii publice.”[26]

Economia socială este acum promovată de marile corporații ca măsuri reparatorii și pentru scopuri de marketing. Responsabilitatea socială corporatistă

---

⁷ Iar în acest punct am în minte situația prezentată la o conferință la care am participat mai demult, de către un voluntar cu peste 20 de ani de experiență în lucrul cu oamenii străzii, care arăta extrem de convingător că atâta timp cât programele de re-inserție nu vor opera, în primul rând, asupra recuperării psihice și refacerii moralului și imaginii de sine a acestora, pe termen lung, orice măsură materială va fi sortită eșecului.

(RSC) va rămâne întotdeauna sub suspiciunea intereselor comerciale. Acestea sunt orientate spre profit și nu pot fi *niciodată* afaceri sociale. Măsurile sociale sunt măsuri auxiliare, strategice, concepute pentru menținerea unui mediu social și natural sănătos necesar pentru principalul lor scop de maximizare a profitului economic. „Programele de RSC sunt folosite mai ales pentru a construi imaginea unei companii, pentru a promova ideea că societatea este un «bun vecin» sau un «bun cetățean». Nu este nimic în neregulă cu RSC, doar că nu are nicio legătură reală cu afacerile sociale.” [25, p. 9]

La nivelul individului, situația motivației de a se angaja în activități sociale este la fel de complexă. Ceea ce contează este intenția originală și motivația pentru comportamentul personal sau de muncă. Ca o chestiune de fapt: eu pot alege să lucrez într-o întreprindere social-economică din motive egotice, e.g. pentru că vreau recunoaștere socială și știu că acest tip de comportament este extrem de bine evaluat. Dar fișa postului poate fi aceeași, fie că lucrez ca și contabil într-o fabrică de armament sau într-un birou al Crucii Roșii. Alegerea ultimului loc de muncă însă, deși îmi liniștește posibila mea preocupare morală în legătură cu alienarea contemporană și lipsa de sprijin interpersonal, poate să nu aibă nimic de-a face cu o decizie personală pro-socială veritabilă de a mă implica în activități orientate social, după o deliberare anterioară grijulie și motivat de impulsuri afective profunde. La fel cum, eu pot foarte bine să fiu una dintre cele mai poluante și controversate companii (sau proprietarul bogat al acesteia), care a falimentat toate celelalte afaceri concurente mai mici din zonă și am cauzat șomaj și numeroase probleme sociale și de mediu. În același timp, am angajat, din rațiuni economice, cea mai mare parte a populației din zonă și susțin organizațiile sociale locale pe care le agreez, fac donații generoase comunității locale și contribuții pentru ajutorarea persoanelor nevoiașe în zilele de sărbătoare. Astfel de acte pro-sociale nu sunt, cu siguranță, greșite în sine. Dar este, categoric, mai mult decât controversat și pare, dacă nu o măsură socio-olitică strategică, mai mult ca o modalitate de ispășire a păcatelor sau de ușurare a remușcărilor decât o acțiune reală în beneficiul celorlalți. Din păcate, în politica contemporană și mediul de afaceri, utilizarea amăgitoare a măsurilor aparent de economie socială ca discurs justificativ pentru promovarea intereselor economice și politice se dovedește a fi regula, și nu excepția.

Așa cum o dovedește și studiul longitudinal menționat anterior asupra generațiilor Marii Recesiuni economice americane, crizele economice au efecte diverse asupra cohortelor diferite și schimbă în moduri variate psihologia și personalitatea generațiilor viitoare. „Ar fi nerealist să presupunem că toate provocările economice, financiare și sociale care rezultă din criza curentă vor avea un impact minor asupra oamenilor, a așteptărilor, acțiunilor și temerilor lor. Deteriorarea calității capitalului social poate fi deosebit de importantă. Tolerarea inegalităților, care nu a fost niciodată ridicată în Europa, poate fi în continuare redusă. Cetățenii pot deveni mai sensibili la diviziunea socială și economică, solidaritatea

poate fi, de asemenea, slăbită. Încrederea în instituțiile publice și internaționale va depinde de percepția eficienței acestora (...).”[27, p. 127]

Necesitatea unei transformări radicale a paradigmei culturale, a reprezentării naturii umane și a societății este vitală. În mediul academic nivelul de conștientizare și de înțelegere a unor asemenea cerințe vitale se presupune să se fi cristalizat mai devreme decât la nivelul opiniei publice, politice sau în interiorul mediului de afaceri, din cauza modului său de abordare detașat și obiectiv și a constituirii științifice a cunoașterii. Din păcate, așa cum am arătat la început, perspectiva științifică asupra economiei contemporane suferă de cecitate intelectuală, așa cum bine a observat și Joseph Stiglitz, „un triumf al ideologiei asupra științei”. [28] Ea se prosternă în fața modelului economic al consumatorului rațional și al eficienței miraculoase a unei utopice piețe complet libere, deși niciun semn al vreunei „mâini invizibile” nu a putut fi găsit până acum, pentru că nici nu există așa ceva. Singura mână care a acționat până acum fiind cea a fatalității istorice.

Caracterul original al sistemului social și cultural, mecanismele sale autopoietice sunt ascunse de perspectiva științifică împrumutată fără discernământ de la științele naturii. Ca urmare, dezbateră academică asupra statutului și locului economiei sociale este sterilă și limitată, pentru că nu reușește să vadă întreaga imagine. Caracterul vital și, în același timp, inevitabil pentru viitorul rasei umane al unei economii sociale, ca principiu fundamental al politicii economice, nu este văzută din cauza acestui nivel îngust de înțelegere și de conștientizare. Atât perspectiva comună, cât și cea științifică asupra economiei împart aceeași diviziune rigidă a activităților economice, ca un domeniu autonom al vieții și comportamentului uman, diferit de celelalte domenii principale ale conduitei umane. Acesta este legat numai de ceea ce persoana face pentru a trăi. În mentalitatea modernă, conduita profesională, de la nouă la cinci, cinci zile pe săptămână, separată de viața „personală” sau „privată”, este norma. Aceasta formează un soi de „rău necesar”, cu care toată lumea trebuie să se confrunte. Dar aceasta este o „normalitate anormală”, expresie a unei mentalități alienate, induse de organizarea modernă a întreprinderilor economice. Activitatea economică este parte din viața noastră, iar prosperitatea și sănătatea noastră depind de integrarea sa naturală în ansamblul conduitei personale. „Noi ne pierdem pe noi înșine ori de câte ori încercăm să concepem bogăția în mod abstract. Bogăția este o modificare a stării Omului: numai prin raportarea sa la om, ne putem forma o idee clară despre ea.”[29, p. 127] Ne pierdem pe noi înșine, de asemenea, ori de câte ori concepem bogăția ca avere personală, de obicei gândită la modul cel mai vulgar și senzorial cu putință, și nu luăm în considerare realitatea naturală și culturală a inter-relaționării persoanelor fizice, psihice și spirituale. „Pentru a o spune pur și simplu, ceea ce a lipsit a fost o înțelegere a naturii coordonării și cooperării umane.”[30, p. 11] Esența vieții o constituie interacțiunea neîncetată dintre aspectele

interne și cele externe ale ființei. Armonia acestor interacțiuni este baza echilibrului sănătos al ființei omului.

De la primele comunități agricole, activitatea economică nu a fost niciodată doar o problemă de utilizare a resurselor limitate pentru satisfacerea dorințelor nelimitate. Paradigma științifică abstractă asupra economiei îi maschează această natură complexă. Acest fapt a fost relevat și de către Alfred Marshall: „Forțele etice sunt printre cele pe care economistul trebuie să le ia în considerare. Au fost într-adevăr încercări de a construi o știință abstractă cu privire la acțiunile unui «om economic», care nu se află sub nicio influență de ordin etic și care își urmărește câștigul pecuniar, cu grijă și energic, dar mecanic și egoist. Dar acestea nu au fost încununuate de succes, nici măcar realizate până la capăt. Pentru că ele nu au tratat cu adevărat niciodată omul economic ca fiind perfect egoist: nu există nicio bază mai sigură pentru ca cineva să suporte truda grea și sacrificiile decât dorința altruistă de a face provizii pentru familia sa; iar motivele sale normale presupun întotdeauna în mod tacit incluziunea afecțiunii față de familie. Dar, dacă ele le includ pe acestea, de ce nu ar trebui ca ele să includă toate celelalte motive altruiste ale acțiunii care nu sunt nici pe departe uniforme, pentru orice clasă, la orice moment și loc, încât să poată fi reduse la o regulă generală?”[31, p. xii]

Pentru că nu reușește să surprindă eterogenitatea motivațiilor conduitei economice, paradigma științifică actuală a economiei, nu face altceva decât să mascheze uriașul său potențial de transformare. Problema economică a satisfacerii nevoilor de bază nu reprezintă problema eternă a rasei umane. Oamenii de mâine (și chiar cei de azi, în eventualitatea unei redistribuiri mai echilibrate a bogăției), nu vor fi obligați, datorită dezvoltării tehnologice, să lucreze pentru satisfacerea nevoilor de bază. Odată ce baza materială a unei societăți civilizate este asigurată prin intermediul mecanismelor tehnologice în economiile avansate, oamenii vor prefera să își dedice energia unor scopuri neeconomice sociale și culturale. „Presupunând că nu vor fi războaie importante și nici o creștere substanțială a populației, *problema economică* poate fi rezolvată, sau se va afla cel puțin în poziția întrezăririi unei soluții, în termen de o sută de ani. Aceasta înseamnă că problema economică nu este – dacă ne uităm în viitor – *problema permanentă a rasei umane*. (...) Problema economică, lupta pentru existență, a fost dintotdeauna până acum problema principală, cea mai presantă a rasei umane – și nu doar a rasei umane, ci a întregului regat biologic de la începuturile vieții în cele mai primitive forme ale sale. Astfel, natura ne-a evoluat în mod intenționat – cu toate impulsurile și instincte noastre cele mai profunde – cu scopul de a rezolva problema economică. Dacă problema economică se rezolvă, omenirea va fi lipsită de scopul său tradițional.”[32] Lumea socială este creația indivizilor, în aceeași măsură în care aceasta își crește proprii săi oameni. Prin urmare, un sistem economic, orientat social, fundat pe mecanisme etice este posibil într-o lume tehnologic avansată. Sistemul social economic ar trebui să fie cadrul economic natural al oricărei civilizații avansate și nu doar paliativul pentru salvarea de la dezechili-

brul economic și politic. În consecință: *Dacă va fi vreodată cazul ca Omenirea să trăiască în cea mai bună dintre toate lumile posibile, aceasta ar fi, cu siguranță, una construită pe baza unui sistem de Economie Socială.*

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. <http://socialfirmseurope.org/>
2. POPOVENIUC, B. The Quest for Social Economy. In: BOGDAN POPOVENIUC, SORIN TUDOR MAXIM și MARIUS CUCU (eds.), *Annals of „Ștefan cel Mare” University of Suceava. Philosophy, Social and Human Disciplines Series*, Vol. 1, *Social Economy. Trend or Reality*, volumul 2. Suceava: Editura Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, 2012.
3. TOFFLER, A. *The Third Wave*. Bantam Books, 1989.
4. MAYNARD, H.B Jr.; MEHRTENS, S.E. *The Fourth Wave: Business in the 21st Century*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, 1996.
5. KUHN, T. S. *Structura revoluțiilor științifice*. Trad. Radu J. Bogdan; pref. Mircea Flonta. București: Humanitas, 2008.
6. CIRIEC (Centrul Internațional de Cercetare și Informare asupra Economiei Publice, Sociale și Co-operative), *The Social Economy on the European Union*. 2007, http://www.ciriec.ulg.ac.be/fr/telechargements/RESEARCH_REPORTS/EESC2007_%20EnglishReport.pdf.
7. *Social Economy Europe*, <http://www.socialeconomy.eu.org/spip.php?rubrique215>.
8. ANDRECK, G., BELOT, R., DETILLEUX, J.-C., LANDRIOT, J., SOULAGE, F. Introduction. In: THIERRY JEANTET și JEAN-PHILIPPE POULNOTHE (coord.). *Social economy. A global alternative*. Paris: Charles Léopold Mayer, 2007.
9. CROPPER, T. Social investment pitching and the many faces of social enterprise. Postat pe 26.01.11, accesat la <http://www.clearlyso.com/blog/1410/>.
10. 2012 Walmart Annual Report (p. 19) http://www.walmartstores.com/sites/annual-report/2012/WalMart_AR.pdf. Accesat în 10 septembrie, 2012.
11. International Monetary Fund. *World Economic Outlook Database, April 2012*. <http://www.imf.org>. Accesat în 10 septembrie, 2012.
12. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html>.
13. <http://oxforddictionaries.com/definition/english/social%2Bmarket%2Beconomy>.
14. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/business-english/social-market>.
15. RIEGLER, J. Global Marshall Plan for a Worldwide Eco-Social Market Economy. http://files.globalmarshallplan.org/josef_riegler.pdf.
16. RADERMACHER, F.J. *Global Marshall Plan – A Planetary Contract: For a Worldwide Eco-Social Market Economy*. Global Marshall Plan Foundation, 2004.
17. HANK, R. *Neoliberalism or Ordoliberalism or: from Freiburg to Cologne and to Berlin*, Berkeley, Calif.: University of California, Center for German and European Studies, 1999.
18. ELDER, G.H. *Children of the great depression*. Chicago: Chicago University Press, 1974.
19. ELDER, G.H. Jr. The Life Course as Developmental Theory. *Child Development*. Februarie 1998, 69(1), 4.
20. FUKUYAMA, F. *The End of History and the Last Man*. Simon and Schuster, 1992.
21. FUSSELL, E. Leaving New Orleans: Social stratification, networks and hurricane evacuation. Understanding Katrina. 2006. Accesat la 20 August, 2012, <http://understandingkatrina.ssrc.org/Fussell/>.
22. LAWRENCE, C.; LAVANDERA, E. Relief workers confront „urban warfare”. Violence disrupts evacuation, rescue efforts in New Orleans. *Vineri*, 2 Septembrie, 2005,
23. ZUNES, S. A Hurricane of Consequences. 2005 http://www.alternet.org/story/25041/a_hurricane_of_consequences. Accesat la 20 August, 2012.
24. TRACINSKI, R. An Unnatural Disaster: A Hurricane Exposes the Man-Made Disaster of the Welfare State. In: „The Intellectual Activist”, Sep 02, 2005.

25. YUNUS, M. *Building Social Business: The New Kind of Capitalism That Serves Humanity's Most Pressing Needs*. PublicAffairs, 2010.
26. SCHWARTZ, R. Public services, the evils of profit and the social economy, <http://www.clearlyso.com/blog/3218/Public%20services,%20the%20evils%20of%20profit%20and%20the%20social%20economy>. Postat pe 12.09.11, accesat pe 12.09.2012.
27. IOANNIDIS, A. The Social Market Economy: A Cure for All Ills?. *The Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy Yearbook 2011: The Global Economic Crisis and the Case of Greece*. Springer, 2011.
28. STIGLITZ, J. There is no invisible hand. People don't behave rationally. So why do orthodox economists still cling to their discredited rational expectations theory?. *The Guardian*. Vineri, 20 Decembrie, 2002.
29. SISMONDI, J.C.L.S. de. *Political Economy and the Philosophy of Government*. London: John Chapman, 1847. http://files.libertyfund.org/files/1963/Sismondi_1287_EBk_v6.0.pdf.
30. NORTH, D.C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, 1990.
31. MARSHALL, A. *Principles of Economics*. Cosimo, Inc. *An introductory volume, Preface To The First Edition*, 2010.
32. KEYNES, J.M. Economic possibilities of our grandchildren. In: *Essays of persuasion*. New York: Harcourt, Brace and Co.

UNELE ASPECTE ALE CREȘTERII EFICIENȚEI POLITICILOR FAMILIALE

**Olga GAGAUZ, doctor în sociologie,
Mariana BUCIUCEANU-VRABIE, doctor în sociologie,
Marina TATAR, magistru în sociologie,
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM**

Summary

The article presents the synthesis of national survey of experts „Socio-demographic evolution of family and the necessary policies”. The research was based on qualitative method, depth individual interview of national and local experts, and completed by the analysis of official statistics and others studies in the field. The aim of the survey was to assess the experts’ knowledge and perception in the field of family policy and socio-demographic problems and their awareness of the need for correlation between the demographic changes and the policies for the sustainable development of society.

 În Programul Național strategic în domeniul securității demografice a Republicii Moldova (2011-2025) promovarea politicilor familiale și a celor de încurajare a natalității sunt menționate ca primordiale. Totodată, nivelul actual de abordare a politicilor demografice familiale, precum și situația socioeconomică precară a familiilor din Republica Moldova condiționează faptul că acestea se reduc la măsurile ce țin de protecția socială a familiilor social-vulnerabile, care au un efect nesemnificativ asupra procesului de reproducere a populației.

Pentru a preciza situația în acest domeniu la nivelul structurilor care nemijlocit se ocupă cu implementarea măsurilor ce direct sau tangențial se raportează la politicile familiale, a fost realizat studiul experților naționali și locali „Evoluția sociodemografică a familiei și politici necesare”. Cercetarea este una calitativă, realizată prin metoda interviului individual aprofundat adresat experților, completată prin analiza statisticii oficiale și a studiilor în domeniu. Studiul de teren a avut un caracter național, fiind intervievați 60 de reprezentanți ai ministerelor, administrației publice locale, direcțiilor de asistență socială și ONG-urilor din toată republica¹. Scopul studiului a fost de a evalua nivelul de cunoștințe și percepere în domeniul politicilor familiale și problemelor sociodemografice, precum și conștientizarea necesității de raportare la schimbările demografice în implementarea politicilor viabile pentru dezvoltarea durabilă a societății.

În ultimii ani, au fost realizate numeroase studii autohtone [1; 2; 3; 4; 5; 6], care vin să explice multitudinea de aspecte legate de familie și schimbările socio-demografice ce au loc, caracter esențial și primordial având cele realizate în cadrul Centrului de Cercetări Demografice al AȘM. Analiza retrospectivă și prospectivă

---

¹ Studiul a fost realizat de către Sectorul Demografie al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM în perioada februarie – martie 2013 și este reprezentativ la nivel național, cuprinzând localități din nordul, centrul și sudul republicii (Chișinău, Călărași, Strășeni, Hâncești, Briceni, Edineț, Leova, Căușeni, Ștefan Vodă, Cantemir, Vulcănești).

cuprinzătoare a situației demografice din Republica Moldova sintetizată în lucrările din domeniu [3; 4; 5; 6] indică o serie de schimbări cu impact asupra familiei și structurii sale: ca urmare a ratelor reduse ale fertilității, precum și a migrației în masă a forței de muncă, numărul populației va fi în continuă descreștere; crește numărul divorțurilor, atestându-se și majorarea numărului de nașteri în afara căsătoriei ș.a. Astfel, se impune stringenta necesitate de a dirija procesele demografice și de a ajusta politicile orientate către familie și a susținerii familiilor cu copii.

Majoritatea țărilor lumii traversează un proces de scădere a mortalității și natalității, aducând cu sine și schimbarea structurii pe vârste a populației. Factorul-cheie al acestor schimbări sau așa-numita „tranziție demografică” are drept rezultat creșterea speranței de viață la naștere și diminuarea numărului de copii. Reducerea dimensiunii familiei, pe de o parte, conduce la implicarea economică a femeii, iar pe de altă parte, odată cu aceasta se observă și schimbarea valorilor și comportamentelor familiale.

Reducerea natalității, una din problemele demografice stringente după anii 1990, se explică prin impactul negativ al factorilor socioeconomiici specifici perioadei de tranziție la economia de piață: scăderea dramatică a nivelului de trai al populației, șomajul, destrămarea sistemului de protecție socială, colapsul sistemului de sănătate, anomia socială, incertitudinea în ziua de mâine, stresul și așteptările, care, fără îndoială, nu pot fi negate. Potrivit statisticii oficiale [7], în intervalul anilor 1990-2012, numărul nașterilor s-a micșorat de două ori (de la 77085 nașteri la 39435), cea mai mică valoare fiind înregistrată în anul 2002 (35705 nașteri), urmând ulterior o tentă de majorare. Începând cu anul 1999 și până în 2010, sporul natural indică valoare negativă, iar pentru ultimii trei ani acesta este echivalent cu zero.

Rezultatele studiului cu experții a permis delimitarea unor aspecte importante precum nivelul de percepere de către funcționarii publici a consecințelor rezultate în urma transformărilor sociodemografice, prezența sau absența unei sensibilizări la nivel local și gradul de raportare a acțiunilor întreprinse la nivelul politicilor familiale cu efectul transformărilor demografice ș.a. Trebuie să menționăm că lipsa unor cunoștințe fundamentale în domeniul demografic a marcat răspunsul experților, iar discuțiile privind temele abordate a evidențiat absența unui mecanism eficient la nivel local de corelare și raportare a acțiunilor întreprinse la problemele demografice stringente.

Potrivit rezultatelor studiului, marea majoritate a experților argumentează scăderea natalității, *nivelul scăzut al veniturilor și al migrației de muncă a populației de vârstă fertilă*. Drept factori secundari ce au condiționat scăderea natalității în Moldova au fost enunțate: *diminuarea importanței valorilor familiale, înrădăcinarea valorilor individualiste, lipsa serviciilor accesibile și calitative de creștere și educare a copilului, orientarea tinerilor spre o carieră profesională* ș.a. Deși mai mult de jumătate dintre experții intervievați consideră că familia trebuie să-și planifice nașterea copiilor și să aibă atâția copii pe câți i-ar putea susține și asigura cu

cele necesare, o mare parte din ei au enunțat că odată cu nașterea copiilor crește și riscul familiei de a cădea în sărăcie și/sau de a deveni șomer, argumentând prin faptul că politica existentă la nivel de familie nu se răsfrânge asupra tuturor componentelor acesteia (îndeosebi materiale și financiare), iar statul se află în imposibilitatea de a oferi locuințe tinerelor familii.

Astăzi, familia este caracterizată și prin funcționalitatea sa reproductivă scăzută, or experții rezumând că *alcoholismul, utilizarea stupefiantelor, tabagismul, climatul familial perturbat de situația economică din țară*, dar și *poluarea atmosferei* compromite perspectiva funcției sale de reproducere a populației. De asemenea, se evidențiază că politica demografică promovată de stat nu include *un sistem de monitorizare a rezultatelor din domeniul sănătății de reproducere și planificării familiale*, iar *deprinderile și abilitățile pentru viața de familie* sunt foarte slab dezvoltate la tineri, ceea ce are consecințe negative nu doar asupra familiei și a individului propriu – zis, dar și asupra societății în ansamblu.

Menționăm că, potrivit datelor statistice, diminuarea fertilității este specifică la toate grupele de vârstă, atestându-se majorarea vârstei mamei la prima naștere, amânarea deciziei privind nașterea celui de-al doilea copil, înregistrarea unui număr mare de avorturi în special, la grupa de vârstă de până la 20 de ani. În ultimii ani se înregistrează o adevărată explozie a nașterilor în afara căsătoriei, inclusiv în rândul fetelor de vârstă prematură (până la 18 ani). Ponderea nașterilor extraconjugale la categoria de vârstă de sub 20 de ani s-a majorat cu 19% din anul 2000 până în 2012, constituind 52,1% din numărul total de nașteri din categoria respectivă de vârstă [8; 9].

Lipsa educației în domeniul planificării familiale, concepțiile învechite, precum și accesul limitat la contraceptive, în special în mediul rural, constituie motivul pentru care încă se mai înregistrează un număr mare de sarcini nedorite, în rezultat soldate cu întreruperi de sarcină. Totodată, experții au remarcat repetat cultura contraceptivă scăzută în rândul tinerilor: *lipsa cunoștințelor și informarea scăzută referitor la sănătatea reproducerii, planificarea familiei, contracepției și prevenirea infecțiilor cu transmisie sexuală; nivelul redus de utilizare a contraceptivelor orale combinate, îndeosebi în mediul rural; utilizarea neargumentată și nejustificată a dispozitivelor intrauterine și, ca urmare, riscul înalt de răspândire a infecțiilor aparatului urogenital*. Motivele care conduc la nașterea copilului în afara căsătoriei prezintă un rezultat al acțiunii unui set complex de factori, printre care transformările socioeconomice, modificarea normelor morale, iar migrația de muncă a părinților și diminuarea controlului social asupra comportamentului tinerilor devenind, în opinia experților naționali, complicele de bază în răspândirea unui comportament sexual prematur. Responsabilitatea pentru amploarea acestui fenomen este atribuită de către intervievați, în primul rând, familiei, având menirea de a *pune bazele educației și a înrădăcina în conștiința copilului principiile morale*, apoi școlii și altor instituții sociale *valorificând acele principii prin informare și exemple practice*. Atenționând asupra responsabilității

instituțiilor de învățământ în amploarea nașterilor la vârsta prematură, experții au menționat despre lacunele acestuia: *lipsa unui curriculum definit care ar avea ca scop educarea pentru viața de familie și educarea viitorilor părinți, lipsa unei strategii comune între Ministerul Educației și Ministerul Sănătății în ce privește educația adolescenților și tinerilor privind sănătatea reproductivă*. Un factor evident, accentuat și de către experții naționali și locali, este influența negativă a mass-mediei asupra comportamentului tinerilor, în special – *excesul de informații vulgare, timpul nepotrivit de difuzare, mesajul acestora, lipsa unor restricții și a unui control riguros al audiovizualului*.

Raportându-ne la schimbările din structura familiei și integritatea sa, studiile în domeniul demografic demonstrează că parentalitatea și căsătoria se distanțează tot mai mult de familie, formând instituții sociale separate [1], fenomen alimentat de diversificarea formelor de viață familială, posibilitatea de a-și planifica individual, atât în cazul bărbaților, cât și a femeilor, momentul întemeierii familiei, forma acesteia, numărul dorit de copii, precum și faptul că multe persoane devin părinți nefiind în relații conjugale. Specialiștii susțin că amploarea fenomenului căsătoriilor neînregistrate a contribuit la creșterea numărului și ponderii copiilor născuți în afara căsătoriei. Potrivit datelor statistice [7], se atestă că în ultimii 30 de ani ponderea copiilor născuți de femeile necăsătorite a crescut de 3 ori, iar valoarea maximă a acestui indicator a fost atinsă în 2004, înregistrând un sfert (24,5%) din numărul total de nașteri. Lipsa unui mecanism de evidență a uniunilor consensuale premaritale în țara noastră, statistică prezentă în alte țări prin înregistrarea acestora în cadrul recensămintelor, nu permite evaluarea cantitativă oficială a fenomenului.

Abordând schimbările comportamentului conjugal, experții susțin că persoanele optează în favoarea traiului în comun neînregistrat oficial din *comoditate și/sau nedorința de a-și asuma angajamente, dar și din dorința de a proba sentimentele între parteneri*. O problemă neclară ce s-a constatat că, fie căsătoria oficială își pierde din însemnătate, fie că uniunea premaritală reprezintă o etapă premergătoare căsătoriei și întemeierea unei familii.

O componentă importantă a orientărilor atitudinal-valorice cu privire la familie, căsătorie și copii prezintă atitudinile și rolurile de gen, determinate ca o dimensiune cu impact important asupra evoluției sociodemografice a familiei. În Republica Moldova, deși comportamentul demografic și cel conjugal se aseamănă tot mai mult cu cel din Occident, relațiile interfamiliale și dintre parteneri rămân marcate de stereotipurile tradiționale patriarhale. Reflectând asupra relațiilor de gen caracteristice familiilor din Moldova, experții intervievați le califică ca o *balansare între tradiționalism și modernism*, susținând prezența modelului patriarhal autoritar, dominarea bărbaților și *iluzia emancipării femeii, iar rolurile de gen rămânând a fi delimitate ca secole în urmă*. O echilibrare a relațiilor și a *repartizării rolurilor familiale parțial egal* între parteneri este atribuită totuși familiilor tinere. Generalizând la nivelul comunității, se indică că *necesitățile specifice*

de gen rămân încă a fi nesatisfăcute și inechitabile, dat fiind faptul că majoritatea covârșitoare a guvernării o constituie persoanele de sex masculin.

Cu o notă critică asupra particularităților relațiilor de gen prezente în familie, deși se menționează intenția unor măsuri întreprinse în scop de ameliorare, reprezentanții autorităților locale și ai direcțiilor de asistență socială indică faptul că lucrurile au rămas practic neschimbate în familia rurală. Copiii și tinerii de la sate sunt privați, în mare parte, de socializare și educație de gen adecvată atât în școli, cât și în familie. Conservând tradiția „inegalității de gen”, o bună parte din activitățile familiale și școlare sunt segregate pe sexe, iar profesorii, cât și părinții, devin complici în discriminare, *divizând pe sexe activitățile de orientare profesională.*

Un fenomen răspândit, în special în familiile rurale, rămâne și *violența domestică față de femeie*, fapt atenționat atât de reprezentanții locali ai autorităților publice și direcțiilor de asistență socială, cât și de experții naționali. Toleranța comunității față de astfel de cazuri, în opinia lor, alimentează și mai mult inegalitatea de gen, dar și amploarea acestui fenomen. Marcată astăzi și de migrația de muncă, familia trece perioade dificile de adaptare ca urmare a perturbării integrității relațiilor conjugale, dar și a divizării inegale a responsabilităților în gospodărie cu încărcătură majoră pentru partenerul rămas în țară (de cele mai dese ori femeile).

Menționăm că, potrivit recomandărilor europene, promovarea principiului egalității de gen constituie o componentă importantă pentru politicile familiale, studiile transnaționale demonstrând corelația pozitivă dintre asigurarea șanselor egale pentru bărbați și femei și fertilitate [10].

Lipsa posibilităților de conciliere a rolurilor profesionale, familiale și parentale, sarcina dublă a femeilor și efortul superior în comparație cu bărbații în creșterea și educarea copiilor este o altă problemă stringentă condiționată de percepțiile și stereotipurile tradiționale. În această ordine de idei, o problemă identificată de experți este *marginalizarea femeilor cu copii, în special cu copii mici, oportunitățile reduse ale acestora de angajare în câmpul muncii, discriminarea de gen la salarizare și promovare profesională*, fapt argumentat în mare parte de necesitatea întreruperii activității productive odată cu apariția copilului. O argumentare în acest sens este evidentă și prin datele oficiale [7], care înregistrează o rată de ocupare substanțial mai redusă a femeilor în rândul persoanelor cu cel puțin un copil de vârstă preșcolară (36,4% în 2012) spre deosebire de bărbați (53,4%), ponderea înaltă a femeilor de vârstă tânără (25-34 ani) în rândul persoanelor inactive pe piața muncii (52% în 2011), această vârstă revenind perioadei de creștere și educare a copiilor, precum și diferența de salarizare de peste 24% în raport cu bărbații. În pofida legislației antidiscriminatorii active în țara noastră, studiile naționale [2; 11] confirmă prezența atitudinii rezervate a angajatorului față de femeile însărcinate sau cu copii mici, discriminarea neformală a acestora, oportunitățile reduse de angajare și lipsa condițiilor optime de îmbinare a rolului parental și profesional.

Ajustarea politicilor ocupaționale la necesitățile de conciliere cu rolurile familiale rămân a fi încă la un stadiu incipient în țara noastră, iar serviciile de creștere și educare extrafamilială a copiilor, în special de vârstă mică, practic lipsesc, ori cele care există nu sunt reprezentative pentru toate localitățile, fiind concentrate doar în municipii, și nici accesibile financiar pentru majoritatea familiilor [2, p.91-106]. Astfel, în special femeile sunt nevoite să-și întrerupă total activitatea profesională sau să lucreze parțial. Potrivit rezultatelor studiului, experții constată că *îmbinarea activității profesionale cu îndeplinirea rolurilor familiale este aproape imposibilă pentru familiile cu copii în Republica Moldova*, aceasta condiționând micșorarea posibilităților de avansare în carieră a femeilor în comparație cu bărbații, dar și sporirea vulnerabilității materiale a acestora. Deliberând asupra acțiunilor necesare în echilibrarea de gen a oportunităților profesionale, dar și echitabilitatea acestora, funcționarii și reprezentanții organelor de resort au concis asupra imperativității *creării locurilor de muncă și acordării sprijinului familiilor tinere în procurarea locuinței*, dar și *salarizarea decentă și majorarea suportului financiar din partea statului pentru familiile cu copii*. Studiile autohtone confirmă că existența unor servicii de educație și îngrijire de înaltă calitate a copiilor mici ar permite părinților să împace cu mai mult succes responsabilitățile familiale, având o influență asupra comportamentului reproductiv al populației, cu cele profesionale, ameliorând, astfel, capacitatea lor de inserție în câmpul muncii.

Astăzi, vorbind despre transformările ce marchează familia, devine actuală și problema stabilității și durabilității căsătoriei. Statistic, acum treizeci de ani, la 100 de căsătorii reveneau 24 de divorțuri, în prezent însă numărul divorțurilor aproape că s-a dublat, în anul 2012 în Moldova înregistrându-se aproximativ 44 de divorțuri la 100 de căsătorii [7].

Datele empirice demonstrează că printre factorii ce condiționează mai mult sau mai puțin instabilitatea căsătoriei, celor de ordin economic li se atribuie un rol tot mai important în ultimele decenii. Astfel, o bună parte din experții intervievați au menționat impactul negativ al sărăciei, veniturile mici, șomajul și imposibilitatea de a asigura familia cu toate necesare. Totodată se face trimitere la *degradarea normelor morale, diminuarea valorilor familiale, înrădăcinarea unor valori egoiste orientate pe bunăstarea materială proprie*, precum și la amploarea violenței domestice, a conduitelor deviante (alcoolismul, narcomania). Fiecare al doilea expert interviuat, în special reprezentanții administrației publice locale și ai direcțiilor de asistență socială, au accentuat că abuzul de alcool constituie o problemă serioasă pentru multe familii, afectând stabilitatea, potențialul educativ și economic al acestora.

Un aport aparte la sporirea divortialității îl are și migrația de muncă în masă. Amploarea sa în ultimele decenii a marcat multe familii prin repercusiunile negative asupra integrității acestora. Plecarea unor membri ai familiei către piețele de muncă externe și existența din remitențe a devenit un mod normal de viață pentru multe familii. Studiile demografice constată că o consecință dureroasă a

migrației sunt pierderile de populație economic activă, diminuarea genofondului demografic, dezintegrarea definitivă a multor familii prin divorț formal sau neformal, atunci când unul din soți a emigrat pe termen lung. La fel și rezultatele empirice [12] evidențiază aprecierile negative, prezente în conștiința de masă a populației, vizavi de fenomenul migrației, calificat ca un factor distructiv pentru relațiile conjugale, capabil să conducă la divorț. Potrivit statisticii oficiale, în fiecare a cincea gospodărie cu copii, plecat peste hotare este cel puțin un membru, iar două treimi din aceste gospodării revin mediului rural [7; 13]. Statisticile evidențiază că rata divorțului a început să crească după anul 2000, atingând valoarea maximă în 2004 – 4‰, iar începând cu anul 2005 numărul de divorțuri a scăzut, iar în anul 2010 rata de divorțialitate s-a stabilit la nivelul celei din 1991 – 3,2‰. În anul 2012 rata de divorțialitate a fost de 3‰ [1, p.136].

În multitudinea acțiunilor ce se cer a fi întreprinse în condițiile diversificării factorilor de risc care pot provoca dezintegrarea familiei, un rol important revine măsurilor de prevenire a acestui fenomen. În această ordine de idei, potrivit experților, este eminentă *necesitatea dezvoltării serviciilor speciale la nivel comunitar, pregătirii tinerilor pentru viața de familie prin activități educative, informarea populației cu privire la consecințele migrației asupra relațiilor conjugale și efectele acesteia asupra copiilor, dezvoltării serviciilor de consiliere familială, individuală și de grup pentru copii și soți, dar și pentru bunici în calitate de îngrijitori*. Un rol important în promovarea și diseminarea informației privitor la măsurile orientate către familie și copil experții o atribuie administrației publice locale: aceasta trebuie să contribuie la *dezvoltarea economică a localității* prin gestionarea corectă a resurselor, la *dezvoltarea infrastructurii sociale* și, cel mai important, la *dezvoltarea serviciilor comunitare pentru copii și pentru familiile cu copii*.

Exprimându-și opinia despre eficiența politicii demografice, specialiștii intervievați, în majoritate, accentuează că pentru a avea randament aceasta trebuie să fie adusă la cunoștința întregii populații. *Sursele mass-media, instituțiile educative, societatea civilă, biserica* au fost enunțate ca instituții ce trebuie să se implice în *consolidarea valorilor familiale*, iar prin mesajele sale, acestea să promoveze institutul căsătoriei bazat pe dragoste, respect reciproc, fidelitate și egalitate de gen precum și modelul familiei cu doi sau mai mulți copii. Funcționarea *principiilor egalității de gen* trebuie să fie asigurată *în toate sferele vieții: sociale, familiale, economice și politice*. Menționăm, unul din obiectivele politicii familiale este de a facilita reconcilierea vieții profesionale și a celei de familie și de a promova echitatea de gen prin îmbunătățirea oportunităților ambilor părinți de a participa la viața profesională și de a avea grijă de copiii lor. În acest sens, experții susțin importanța *creării oportunităților de petrecere a timpului liber și recreere* adecvate și accesibile pentru toți copiii și familiile acestora. Totodată, se evidențiază că politica familială trebuie să ofere o gamă largă de servicii și beneficii pentru părinții încadrați în câmpul muncii, *oferind femeilor cu copii accesul la locuri de muncă, motivând implicarea tatălui în creșterea și educarea copiilor* inclusiv prin

acordarea concediului de paternitate și a concediului pentru creșterea copilului cu prevederi speciale pentru tați.

Reflectând prin rezultatele empirice, precum și a obiectivelor enunțate în programele oficiale, se constată că o prioritate în dezvoltarea strategiilor naționale [14; 15] ce vizează ameliorarea demografică o constituie *familia*, privită ca o structură unică și de neînlocuit în pregătirea capitalului uman sănătos și capabil de a participa la dezvoltarea societății. La nivel general, se conștientizează imperativitatea implementării unui mecanism funcțional de servicii prietenoase familiei, de programe și măsuri preventive pentru reducerea vulnerabilității familiei și promovării bunăstării acesteia, dar și consolidării capacităților organizaționale și resurselor bugetare suficiente prin subvenții și servicii sociale capabile să creeze un mediu mai sigur și propice pentru creșterea și dezvoltarea copiilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Gagauz O. Familia contemporană între tradițional și modern. Chișinău, 2011.
2. Gagauz O., Buciuceanu-Vrabie M. Rolul parental & Rolul profesional: oportunități de echilibrare pentru femeia contemporană. Chișinău, 2011.
3. Cartea verde a populației Republicii Moldova. Chișinău, 2009.
4. Paladi Gh., Gagauz O., Penina O. Îmbătrânirea populației în Republica Moldova: consecințe economice și sociale. Chișinău, 2009.
5. Палади Г.А., Шахотько Л.П., Гагауз О.Е. Основные вызовы демографической безопасности: сходства и различия в Молдове и Беларуси. Chișinău, 2010.
6. Satul moldovenesc din perspectiva sociodemografică. Chișinău 2012.
7. Banca de date a Biroului Național de Statistică, www.statistica.md
8. Gagauz O. Copiii nasc copii. În: Buletin Populație și Dezvoltare, Chișinău, 2013, Nr.1, p.10.
9. Gagauz O. Natalitatea extraconjugală în contextul tendințelor demografice europene. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Chișinău, 2010, nr. 2, p.87-97.
10. Doing Better for Families. OECD, 2011
11. Femei și bărbați în Republica Moldova. BNS, Chișinău, 2011.
12. Гагауз О.Е. Трудовая миграция и стабильность семьи. În: Economie și sociologie. Chișinău, 2006, nr. 2, p.105-116.
13. Бучучану-Врабие М. Трудовые мигранты из Молдавии и их дети. În: Demoscope Weekly, № 515-515, <http://demoscope.ru/weekly/2012/0515/tema01.php>
14. Programul național strategic în domeniul securității demografice a Republicii Moldova (2011-2025).
15. Robilă M. Politica familială pentru Republica Moldova. Chișinău, 2010. http://www.demografie.md/files/1524_politici_familiale.pdf
16. Макдональд П. Низкая рождаемость и государство: эффективность политики. În: Низкая рождаемость в Российской Федерации: вызовы и стратегические подходы. Москва, 2006, p.27-56.

EFICIENTIZAREA PROGRAMELOR DE ASISTENȚĂ PENTRU REPUBLICA MOLDOVA ÎN REFORMAREA CADRULUI ECONOMIC, POLITIC ȘI SOCIAL

Luminița GAVRILUȚA, *doctorandă,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

After the proclamation of independence and getting the status of an international subject, Moldova's relations with the European Union started cooperation in several areas. Moldova has benefited from EU support for the development of the potential of economic, political and social as well as the development and implementation of democratic reforms, reforms aimed at bringing the country in institutional terms to the European standards. The most important programs for Republic of Moldova is TACIS, TWINNING, TAIEX, TEMPUS. The most important is that all the money will be spende d corectly and in a right way.

Odată cu proclamarea independenței și căpătarea statutului de subiect internațional, Republica Moldova demarează relațiile cu Uniunea Europeană, inițiind colaborări intense în mai multe domenii. Moldova a beneficiat de susținerea UE în vederea dezvoltării potențialului economic, politic și social precum și în elaborarea și implimentarea reformelor democratice, reforme care au drept scop apropierea statului din punct de vedere instituțional la standardele europene. Ajutorul extern oferit de către Comunitatea Europeană este de mai multe tipuri, astfel Republica Moldova plasându-se în cadrul asistenței pentru dezvoltare, care este destinată și statelor ex-sovietice [1].

Ca și asistență financiară, Uniunea Europeană este prezentă în Republica Moldova chiar începînd din anul 1991, cînd proaspăt formatul guvern moldovean a primit primele ajutoare din partea UE prin intermediul programului TACIS [2]. TACIS este acronimul pentru „Technical Assistance for Community of Independent States” („Asistență tehnică pentru Comunitatea Statelor Independente”) și a durat pînă în anul 2006, pentru sprijinirea proceselor de democratizare și trecere la economia de piață în țările fostei Uniuni Sovietice și Mongolia[3]. Obiectivul primordial al programului constă în ajutorarea acestor țări în tranziția lor spre o economie modernă și în dezvoltarea unei democrații durabile.

Pe durata ultimelor două decenii, Republica Moldova a reușit să beneficieze de un pachet vast de programe și proiecte tehnice finanțate de Uniunea Europeană. Acestea erau destinate accelerării reformelor economice, consolidării și susținerii mediului de afaceri, combaterii traficului ilegal, dezvoltării instituționale

și altor domenii. Această asistență a avut o contribuție semnificativă la sporirea capacităților operaționale ale executivului și a creat premisele propice pentru lansarea și implementarea primelor reforme economice și politice [4].

Programul TACIS a funcționat în cadrul Acordurilor de Asocierie și Cooperare bilaterală semnate cu fiecare partener, care stabilește bazele cooperării economice, politice, comerciale și culturale[5]. Cea mai mare parte a asistenței financiare acordată până în 2006 de Uniunea Europeană a fost alocată prin intermediul acestui program. TACIS a fost bazat mai mult pe proiecte de asistență tehnică, implementate de companii de consultanță din Uniunea Europeană, care au instruit funcționari publici și au oferit consultanță în diferite domenii. După intrarea în vigoare a APC la data de 1 iulie 1998, relațiile bilaterale Republica Moldova – Uniunea Europeană au fost instituite într-un cadru legislativ oficial, care a constituit și baza juridică a aplicării programului TACIS de asistență financiară temporară, inclusiv asistență tehnică sub formă de donații (art. 78) [6]. APC a permis extinderea acțiunilor programului TACIS în Moldova, cuprinzând, astfel, toate domeniile prezente ale acestuia. Totodată, convinsă de faptul că economia poate influența în sens pozitiv traiectoria politicii, UE a decis să imprime o nouă ipostază programului TACIS în Moldova, și anume: de promotor al dialogului, cooperării și încrederii între cele două maluri ale Nistrului prin identificarea și realizarea unor proiecte economice comune [7].

Un rol bine determinat în activitatea TACIS–Moldova îl are proiectul „Implementarea Acordului de Parteneriat și Cooperare dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova” (*PCA Implementation*).

În anul 2001, Comisia Europeană a aprobat Strategia de colaborare cu Republica Moldova pentru perioada 2002 -2006 (Country Strategy Paper for Moldova, 2002-2006), incluzând programul indicativ TACIS pentru perioada 2002-2003 cu un buget de 20,0 milioane euro, o importanță deosebită în acest program avînd-o extinderea componentei investiționale. Astfel, în cadrul cooperării transfrontaliere a fost finanțată construcția podului Rădăuți–Lipcani în cadrul programului *Inogate* – modernizarea sistemelor locale de aprovizionare cu gaz natural, etc. [8].

În 2005, după ce Uniunea Europeană a decis deschiderea misiunii diplomatice la Chișinău, relațiile între cele două părți s-au fortificat. Astfel, la cererea Președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin, și Președintelui Ucrainei, Viktor Iușcenko, la 1 decembrie 2005 a fost inaugurată misiunea EUBAM pentru Republica Moldova și Ucraina.

Misiunea de Asistență la Frontieră a fost implementată conform Acordului de finanțare semnat între Comisia Europeană și Guvernul Republicii Moldova (29 septembrie 2004) și conform Acordului de finanțare semnat între Comisia Europeană și Guvernul Ucrainei (11 aprilie 2005) în cadrul implementării Programului Regional de Acțiune TACIS pentru 2004[9]. Programul TACIS de Cooperare Transfrontalieră (2004-2006) reflectă direct obiectivele Politicii de Cooperare cu țările vecine, acestea fiind: de a permite partenerilor de pe ambele părți

ale frontierelor externe ale UE să adreseze una altele probleme comune ce țin de dezvoltarea economică și socială în zonele de frontieră, mediul și bolile transmisibile, imigrarea ilegală și traficul, gestiunea eficientă a zonelor de frontieră și contactele între oameni[10].

În luna iulie 2006 a fost lansat proiectul de asistență tehnică „Statistica 9” în cadrul programului TACIS, ca urmare a tenderului câștigat de către „*Ref – Ricerche per l’economia e la finanza*”, fiind realizat în termenul de 18 luni și încheindu-se în decembrie 2007.

Un alt instrument de asistență financiară al UE la care a participat Moldova este Programul Securității Alimentare. Acesta este un program destinat reducerii sărăciei și îmbunătățirii securității alimentare, inclusiv prin măsuri luate în sectorul agricol, reformă socială și managementul banilor publici. FSP este un program ce presupune suport bugetar condiționat de realizarea unor angajamente stipulate anterior. Progresul care a fost realizat în vederea îndeplinirii condițiilor impuse în 2002 a permis alocarea sumei de 9,2 milioane de euro în 2005. Tot prin intermediul FSP a fost alocată suma de 10 milioane de euro, dintre care 9,2 milioane de euro au constituit suport bugetar, disponibil deja în 2006 [11]. Observăm că încă din 2006 bugetul Republicii Moldova era dependent de asistența externă. Însă contribuția de atunci la bugetul de stat – 9 milioane de euro la 1 miliard de euro, cât era bugetul de stat, totuși este o sumă microscopică.

În decembrie 2006, la întrunirea Donatorilor de la Bruxelles, organizată în comun de către Comisia Europeană și Banca Mondială, Comisia Europeană a anunțat dublarea asistenței pentru Republica Moldova pentru următorii 4 ani. După 2007, Moldova s-a bucurat de beneficiile Instrumentului European de Vecinătate și Parteneriat, program al Uniunii Europene pentru țările vecine, care a înlocuit programul TACIS. După cum au consemnat politologul sloven Marcin Kosienkowski și expertul american William Schreiber, bugetul prevăzut pentru perioada 2007–2010 pentru Republica Moldova a fost de 209,7 milioane euro, astfel devenind primul recipient dintre țările Europei de Est [12].

De asemenea, s-a propus acordarea unui grant în valoare de 45 milioane euro drept asistență macro-financiară pentru anul 2007-2008, suma totală a asistenței ridicându-se la 254 milioane de euro pentru următorii 4 ani. Prima tranșă, care constituia 20 milioane de euro, a fost alocată în 2007, iar tranșele 2 și 3 au fost debursate pe parcursul anului 2008. În 2007-2013 asistența Uniunii Europene pentru țara noastră se bazează pe trei direcții majore: dezvoltarea democratică și buna guvernare, reforma regulatorie și dezvoltarea capacităților administrative, reducerea sărăciei și creșterea economică [13].

Scopul general al acestui instrument este de a aduce țările partenere mai aproape de UE, prin integrarea economică sporită și o aprofundare a cooperării politice, prin împărțirea experienței dobândite în cursul procesului de extindere.

Analizând programul TAIEX, menționăm că acesta a fost lansat în anul 1996,

iar în Republica Moldova este aplicat din anul 2007. Utilizarea instrumentului TAIEX este foarte important în cadrul negocierilor dintre Moldova și Uniunea Europeană privind semnarea acordului de asociere. Instrumentul TAIEX a devenit accesibil pentru Moldova după ce Comisia Europeană a lansat noua politică de bună vecinătate și îmbunătățirea relațiilor cu țările vecine[14]. Prin intermediul mecanismul TAIEX, Republica Moldova a beneficiat de organizarea unor seminare, mese rotunde, vizite ale experților străini în Republica Moldova și vizite de documentare ale experților naționali în statele membre ale UE.

TAIEX este implementat în Moldova direct de către serviciile CE. UNC/BAP, organul coordinator pentru activitățile Twinning, TAIEX și SIGMA, care reprezintă factorul principal în asigurarea comunicării dintre CE și AB. Asigurarea funcționalității activităților în cadrul TAIEX și conformitatea acestora cu obiectivele politicii naționale și agenda de reforme este asigurată de către BAP [15].

Academia de Științe a Moldovei (AȘM) a găzduit la 15 aprilie 2010, în incinta Centrului pentru Proiecte Internaționale, o masă rotundă în cadrul misiunii de expert TAIEX privind pregătirea Republicii Moldova pentru asocierea la Programul Cadru 7 (PC7). Punctul Național de Contact pentru Întreprinderi Mici și Mijlocii (IMM) din cadrul Agenției pentru Inovare și Transfer Tehnologic a prezentat potențialul de participare a sectorului vizat în proiecte colaborative, în conformitate cu activitatea antreprenorilor rezidenți Parcurilor Științifico-Tehnologice, a Incubatorului de Inovare și a IMM-lor participante în cadrul proiectelor de inovare și transfer tehnologic [16].

Reamintim faptul că Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova este cea mai activă instituție în sensul aplicării la instrumentul TAIEX. Numai în perioada cuprinsă între 2008-2012 numărul evenimentelor organizate de către MAI cu susținerea TAIEX a depășit 80 la număr [17].

Dintre statele estice care implimentează programul, Ucraina, Moldova și Georgia sunt țările cu cel mai mare număr de evenimente unice. În 2011, cel mai mare număr de evenimente au fost organizate în domeniul justiției, libertății și securității (132), legislației pieței interne (127), urmate de politicile agricole, în domeniul veterinar și fitosanitar, a energiei, transportului și mediului (53).

Un alt program implimentat pe teritoriul Republicii Moldova poartă denumirea de *Twinning*, termenul fiind utilizat în limba engleză (în franceză „*jumelage*”), care în limbajul comunitar se traduce prin „înfrățire instituțională”. Mecanismul Twinning este implimentat prin „Parteneriatele pentru aderare”, avînd ca obiectiv realizarea unor proiecte în domeniul construcției instituționale („Institution Building”), existența cadrului administrativ-instituțional fiind unul dintre criteriile de aderare la UE a țărilor candidate[18].

Programul Twinning are drept scop susținerea țărilor beneficiare în crearea administrațiilor moderne și efective, cu structuri, resurse umane și abilități de management necesare pentru implementarea acquis-ului comunitar la aceleași standarde ca și a statelor membre ale UE. Twinning oferă cadrul de lucru pentru

administrațiile și organizațiile semipublice din țările beneficiare cu omologii lor din statele membre ale UE. Împreună, ei elaborează și implementează un proiect ce vizează transpunerea, realizarea și implementarea unei părți specifice a acquis-ului comunitar.

Referindu-ne la principala caracteristică a unui proiect de Twinning, menționăm că acesta prevede obținerea rezultatelor specifice și garantate și nu promovează cooperarea generală. Părțile stabilesc, în prealabil, un program de lucru detaliat pentru a obține un obiectiv în ceea ce privește domeniile prioritare ale acquis-ului. De la lansarea sa în 1998, țările în proces de aderare și țările partenere au beneficiat de peste 1100 de proiecte de Twinning[19]. Începând cu anul 2004, în cadrul Politicii de Vecinătate au fost lansate peste 220 proiecte Twinning în 12 țări cu o valoare totală de 245 milioane Euro[20].

În acest sens, susținem că este necesar să existe un interes și respect reciproc dintre țara recipientă și statul membru și, preferabil, o abordare similară a legilor și practicilor administrației publice. Un factor extrem de important este experiența pozitivă în implementarea proiectelor Twinning, care vor avea un “efect domino” pentru toate instituțiile[21].

Una dintre caracteristicile-cheie ale programului Twinning este conceptul rezultatelor obligatorii: atât beneficiarul, cât și partenerii UE se angajează să acționeze pentru un rezultat de comun acord care ar trebui să fie precis și măsurabil. Proiectele de Twinning sunt finanțate de Comisia Europeană, partenerul beneficiar contribuind la proiect doar cu resurse umane, spații de birouri, locuri de conferință și servicii de interpretare [22].

În accepțiunea noastră, programul Twinning ne oferă o posibilitate reală de creștere la un nou nivel de dezvoltare în urma adoptării și implimentării bunelor practici europene[23]. În sprijinul Acordului de parteneriat și cooperare între CE și Republica Moldova, care a intrat în vigoare în 1998 și în conformitate cu PEV UE – Moldova Planul de acțiune de stabilire a obiectivelor strategice ale cooperării între 2005 și 2008. Astfel, Programul Twinning a fost accesibil pentru Republica Moldova în urma seminarului de lansare, care a avut loc la Chișinău în octombrie 2006.

Menționăm, Moldova poate beneficia și de proiecte de tip „Twinning Light”, care au o durată maximă de 6 luni și sînt limitate financiar la cel mult 250 de mii de euro. În cadrul Instrumentului European de Parteneriat și Colaborare 2007-2013, Comisia Europeană a propus identificarea a 4 proiecte pentru Twinning clasic (în valoare totală de 4 mln euro). La moment, este aprobată finanțarea pentru proiectul Twinning destinat Serviciului Standardizare și Metrologie ”Norme și Standarde”. De asemenea, informăm despre faptul că este pregătită fișa pentru proiectul de Twinning „Reforma Sistemului Penitenciar”, care urmează să fie implimentată în colaborare cu instituțiile de resort din Olanda și o fundație germană[24]. Atestăm faptul că pe parcursul ultimilor ani numărul proiectelor Twinning sunt în creștere, se înregistrează noi progrese vizibile în

domenii variate, ceea ce demonstrează eficacitatea și rezultatele remarcabile ale participanților la aceste programe. Un alt program foarte important pentru dezvoltarea relațiilor dintre UE și RM este TEMPUS. Acesta este un program comunitar de promovare a mobilității transeuropene în învățământul superior. Deschis din 1990, TEMPUS acordă asistență financiară proiectelor de educație și formare realizate în comun de organisme din țările UE cu parteneri din Europa Centrală și de Est, concentrându-se în principal pe domeniile cu impact asupra procesului de transformare economică și social-politică din această parte a continentului. Începând cu anul 1994, TEMPUS este accesibil și țărilor membre ale fostei Uniuni Sovietice, în cadrul programului mai larg TACIS.

În prezent, TEMPUS se află la cea de-a patra etapă, ce acoperă perioada 2007-2013 (Tempus IV), având un buget de 35-39 mln euro anual [25]. În cadrul proiectului Tempus IV pot fi finanțate proiecte *naționale* și *multinaționale*. Proiectele naționale trebuie să se obiectiveze pe prioritățile naționale, care sunt stabilite printr-un dialog strâns între delegațiile Comisiei Europene și autoritățile competente din țările partenere. Proiectele multinaționale trebuie să fie în concordanță cu prioritățile regionale, care se bazează pe politica comunitară de cooperare cu țările partenere.

Reliefăm faptul că Republica Moldova în cadrul programului TEMPUS Moldova a aderat în 1994, în aceeași perioadă cu țări precum Kazahstan, Kîrgîzstan și Uzbekistan, care ulterior au devenit țări partenere. Obiectivul său inițial s-a focusat pe managementul universitar, dezvoltarea curriculumului și perfecționarea cadrelor didactice în domenii de activitate socială, studii de comunicare, limbi moderne europene, precum și în economie. De la începutul anului 2000, reprezentanții mediului non-academic din Moldova, în special organizațiile guvernamentale și într-o măsură mai mică întreprinderile, și-au sporit continuu activitățile în cadrul proiectelor TEMPUS.

Menționăm că Republica Moldova ia parte la un șir de programe educaționale precum: COPERNICUS, FP6, INTAS, MRDA, Alianța Franceză, DAAD și multe altele. Acestea contribuie la expansiunea colaborării și cooperării în domeniile științifice, culturale și spirituale ale țării. Însă accesul tinerilor moldoveni la programele Uniunii Europene sunt limitate în comparație cu tinerii din statele UE.

Programul TEMPUS este pus în aplicare în strânsă coordonare cu programul Erasmus Mundus, care acordă studenților din țări terțe burse prin care li se asigură participarea la cursuri de master și la programe de doctorat de vîrf în interiorul Uniunii Europene. Pentru prima dată, cetățenii moldoveni au participat la acest program în 2005-2006. Erasmus Mundus continuă să-și extindă domeniul de aplicare al activităților deja lansate în prima fază (anii 2004-2008) a programului. Aceasta include schema Erasmus Mundus External Cooperation, care a fost lansată în 2006 ca o completare la programul de bază.

De o importanță deosebită pentru dezvoltarea sistemului de învățământ superior autohton este suportul universităților comunitare în domeniul dezvoltării

curriculare oferit prin intermediul Programului TEMPUS. Nu mai puțin valoros a fost sprijinul TEMPUS în refacerea învățământului agrar în Moldova. O contribuție deosebită în dezvoltarea și modernizarea învățământului din Republica Moldova au Proiectele TEMPUS de tip *institution building*, oferite pentru prima dată în anul 2001. În perioada 2004-2009, din Republica Moldova au fost selectați 25 de studenți Erasmus Mundus. În perioada 2009 – 2010, numărul cererilor a crescut pînă la 70, fiind selectați 10 studenți Erasmus Mundus[26].

Programul este finanțat anual prin intermediul următoarelor instrumente financiare: Instrumentul european de vecinătate și parteneriat – I EVP[27], (pentru propunerile care implică țările partenere la programul TEMPUS din zona de vecinătate din sudul și estul Uniunii Europene). I EVP asigură sprijin financiar pentru politica europeană de vecinătate și țările vizate de PEV plus Rusia.

Un alt program finanțat de UE este Comenius, care se concentrează pe prima etapă a educației – de la învățământul preșcolar și primar la școli secundare. Programul este relevant pentru toți membrii comunității educaționale: elevi, profesori, autorități publice, asociații părintești, organizații non-guvernamentale, instituții de formare a cadrelor didactice, universități și alte categorii de personal educațional. Moldova a fost implicată în programul Comenius în anul 2010. În octombrie, la Chișinău, a fost organizată o masă rotundă la tema e-Twinning-ului, care a constituit primul pas pentru Moldova în participarea în activitățile din cadrul Programului Comenius. E – Twinning oferă profesorilor europeni și profesorilor din alte școli posibilitatea de a participa într-o comunitate extinsă în care ei pot împărtăși experiențele lor, pot elabora proiecte de colaborare cu alte școli, au oportunități de instruire profesională, participare în grupuri/comunități practice[28].

Programul de Cooperare Transnațională pentru Sud-Estul Europei

Scopul programului este de a dezvolta parteneriatele transnaționale în domeniul de importanță strategică, pentru a îmbunătăți procesele de integrare teritorială, economică și socială și a contribui la coeziunea, stabilitatea și competitivitatea regiunii. Proiectele de cooperare transnațională depuse în cadrul acestui program urmează să respecte domeniile prioritare în conformitate cu agendele de la Lisabona: sprijinirea inovațiilor și antreprenoriatului, protecția și îmbunătățirea mediului înconjurător, îmbunătățirea accesibilității și dezvoltarea sinergiilor transnaționale în zonele cu potențial economic.

Programul Operațional Comun România-Ucraina-Moldova 2007-2013

Programul își propune ca, în condițiile unor frontiere sigure, să stimuleze potențialul de dezvoltare a zonei de frontieră în cele trei țări prin favorizarea contactelor între parteneri, în scopul ameliorării situației economico-sociale și a mediului înconjurător. Programul are trei priorități: îmbunătățirea productivității și competitivității în zonele de frontieră; ocrotirea mediului; pregătirea pentru situații de urgență și promovarea activităților „de la om la om“. Participarea au-

torităților moldovene în cadrul acestui program a fost una foarte slabă pînă în prezent[29].

Programul Operațional Comun pentru Bazinul Mării Negre

Obiectivul global al programului este de a sprijini dezvoltarea economică și socială în regiunile din bazinul Mării Negre, întemeiată pe parteneriate regionale solide și pe o cooperare strînsă. Prioritățile programului se axează pe problemele comune, identificate de statele partenere, urmărind un impact transfrontalier. Prin acest program se finanțează acțiuni de promovare a activităților economice, activități de protecție a mediului, seminare, cursuri de formare, conferințe, workshop-uri, crearea de rețele pentru promovarea turismului etc. Programul se adresează inclusiv autorităților publice locale și regionale, care pot solicita finanțare pentru proiecte cu o valoare minimă de 50 000 de euro.

Programul de vecinătate CADSES

Este al doilea program din cele treisprezece programe de vecinătate existente la care Republica Moldova este eligibilă pentru aplicare. Scopul programului este revitalizarea integrată a orașelor istorice în scopul dezvoltării policentrice durabile – HistUrban. De asemenea, se oferă oportunitatea pentru promovarea sectorului turistic și implicarea comunităților și a publicului în reînnoirea interesului pentru cultura, istoria și valorile lor comune.

Observăm că abia aici Uniunea Europeană oferă finanțare pentru obiective concrete, cu o finalitate vizibilă, cum sunt modernizarea și renovarea transportului local și a infrastructurii de frontieră la scară mică și nu doar trainig-uri, seminare sau workshop-uri.

Proiectul Sprijin pentru Societatea Civilă în regiunea transnistreană a Republicii Moldova.

Proiectul oferă granturi organizațiilor societății civile pentru soluționarea necesităților comunităților locale din regiunea transnistreană prin sprijinirea accesului la serviciile economice și sociale de bază. În cadrul acestui proiect sunt eligibile inițiativele care vin din partea organizațiilor și comunităților din Transnistria.

Obiectivul principal al asistenței acordate Moldovei de către UE este susținerea dezvoltării unei relații tot mai apropiate dintre UE și Moldova în contextul Politicii Europene de Vecinătate (PEV) și în baza obiectivelor trasate în Acordul de parteneriat și cooperare (PCA) și în Planul de acțiuni RM-UE în cadrul PEV. Alianța pentru Integrare Europeană a arătat o deschidere importantă față de Uniunea Europeană și o intenție sinceră de a se apropia de instituțiile UE, ceea ce a inspirat încrederea autorităților europene în realizarea și implementarea reformelor necesare pentru acest deziderat.

În consecință, s-a decis că Republica Moldova va beneficia de 1,9 miliarde de euro în perioada 2011-2013, dintre care jumătate o reprezintă granturile, iar cealaltă jumătate – creditele avantajoase. Sumă ce depășește cu mult bugetul anual al Republicii Moldova, care a fost de 1.3 miliarde de euro în 2012. Noul Program Indicativ Național (PIN) al Republicii Moldova pentru anii 2011-2013 a fost adop-

tat în mai 2010 și are un buget de 273,1 milioane euro. Programul este orientat spre susținerea realizării principalelor obiective de politici, așa cum este specificat în Planul de acțiuni RM-UE și urmărește 3 priorități: (1) guvernarea eficientă, supremația legii și libertățile fundamentale; (2) dezvoltarea socială și umană; și (3) comerțul și dezvoltarea durabilă[30].

În cazul Moldovei, Asistența Oficială pentru Dezvoltare (AOD) este oferită într-o proporție nesemnificativă pentru a produce careva schimbări esențiale (portofoliul anual de împrumuturi al Băncii Mondiale reprezintă circa 40-50 milioane, deși contribuția de la alți donatori ridică volumul anual total a AOD la 200 milioane USD).

Conform informației prezentate de către Banca Mondială, pe durata întregii sale activități în Moldova, 46% din resursele creditate au fost direcționate pentru dezvoltarea politicilor, în timp ce sectorul financiar și privat a obținut numai 8% din total. AOD s-ar putea transforma în Moldova într-o sarcină neperformantă pentru buget în cazul în care schimbări pozitive nu vor surveni în sectorul real al economiei. Cu așa strategie riscăm să devenim dependenți de ajutor financiar, iar finanțatorii să facă din Moldova o jucărie pe care o pot utiliza cum vor. Totodată, de remarcat că necesitatea unei dezvoltări economice direcționate nu este încă pe deplin înțeleasă în Moldova. Astfel, Strategia Națională pentru Dezvoltare nu oferă vreo soluție pentru o recuperare economică a Moldovei, ci mai degrabă acest proces este lăsat la discreția forțelor de piață. Astfel, Moldova nu are direcție clară de dezvoltare economică pe care să-și concentreze toate forțele. Pentru că, potrivit teoriei dependenței sudului de nord și țărilor sărace de cele bogate, banii proveniți din asistența externă niciodată nu vor fi orientați spre o dezvoltare durabilă a aceluși stat, ci pe controlul său de către puterea donatoare. Nu trebuie să cădem în extreme, fiindcă aceasta se referă mai mult la țările lumii a treia, dar totuși trebuie să luăm în considerare că nu suntem departe de ele și dependența e o foarte posibilă amenințare și pentru Republica Moldova. În acest sens, Moldova trebuie să decidă ce strategie de dezvoltare adoptă.

Subliniem, în anii următori, Moldova are șanse de a obține mai mult suport din partea Comunității Europene, dat fiind faptul că bugetul UE pentru politica europeană de vecinătate pentru anii 2015 – 2020 ar putea fi mărit cu 40%. Acest buget se va concentra pe politici și se va baza pe principiul “more for more” (mai mult sprijin pentru mai multe progrese).

Este important să se menționeze că nu toate programele de asistență ale UE sunt marcate de caracterul tehnic și de repercursiunile acestuia asupra eficienței ajutorului extern. Uniunea face o distincție foarte clară între programele de pre-aderare și cele de transformare, pe de o parte, și programele de asistență pentru dezvoltare sau de asistență tehnică, pe de altă parte.

Este necesar un program amplu și complex de culturalizare europeană a populației, un program de formare europeană, care este strict necesar pentru schimbarea mentalității, conștiinței, fără de care nu putem merge în Europa, nici

aduce Europa acasă. Un așa program este important pentru a crea mecanisme participative necesare realizării practice a sarcinilor de integrare europeană. În Estonia, de exemplu, s-a elaborat un program educativ-informațional „Public Education Program” și s-a utilizat în lucru cu populația diverse mecanisme, forme, mijloace, îndeosebi sistemul de biblioteci. Și Natalia Albu vede ca o condiție de integrare europeană a RM schimbarea mentalității populației, preluarea valorilor democrației, a statului de drept, a libertății cuvîntului și a presei și a asigurării drepturilor omului[31].

Efectuînd o analiză retrospectivă asupra asistenței financiare acordate de Uniunea Europeană de la independența Republicii Moldova și pînă în prezent, putem spune că la moment Republica Moldova primește cea mai mare susținere pe cap de locuitor dintre toți membrii PE. Trebuie să recunoaștem însă că pentru a recurge la adevărate reforme pe care le cere UE, a reface în totalitate infrastructura și a îmbunătăți nivelul și condițiile de viață, Moldova are nevoie de susținere financiară mult mai mare, acces la programele de finanțare europene, așa cum doar o țară candidată o poate avea. Calitatea de țară asociată sau în curs de asociere ne va permite deja să avem acces la mai multe fonduri europene decît acum, ceea ce este un lucru bun. Din păcate, susținerea financiară europeană are o strategie greșită. De fapt, este un simplu și cunoscut model – modelul dependenței financiare. La moment, o bună parte din banii străini sunt folosiți de către Republica Moldova pentru suplinirea bugetului de stat, pentru salarii și pensii și nu pentru infrastructură, educație, îmbunătățirea condițiilor pentru a atrage investiții- instituții comerciale, creșterea competitivității producătorilor moldoveni. Mai mult, cetățenii de rînd, și nici măcar societatea civilă, nu cunoaște cît de transparenți sunt folosiți banii ce provin din asistența externă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Boian V. Inventarierea și Evaluarea Asistenței Financiare acordate Moldovei de Uniunea Europeană. Chișinău, 2010.
2. Umanet V. Politica de asistență a Uniunii Europene. Oportunități pentru Republica Moldova. Institutul de Politici Publice. Chișinău, 2010, p. 12.
3. Dicționar T, http://www.mdrl.ro/_documente/dictionar/Pagina_T.htm, accesat 14.09.2012
4. Prohnițchi V. Asistența financiară a Uniunii Europene pentru Republica Moldova și oportunitățile de finanțare pentru autoritățile publice locale. În: Revista de Analize și Sinteze: Guvernare și Democrație, nr.2. Asociația pentru Democrație Participativă ADEPT. Chișinău, 2010, p. 21.
5. Platon M. Colaborare și cooperare la nivel Internațional. În: Moldova și Lumea, 2001, Nr. 3, p.7.
6. Republica Moldova și Uniunea Europeană. Buletinul Informativ APC, Programul TACIS Implementarea APC, volumul 1, ediția 1, Chișinău, 1999.
7. Chirilă V. Relațiile RM cu UE. Semnarea APC dintre RM și UE. 1998, p.57.
8. Country Strategy Paper 2002-2006. National Indicative Programme 2002-2003. Moldova. TACIS, Brussels, 2001, p. 14.
9. Memorandum de Înțelegere între Guvernul Republicii Moldova, Comisia Europeană și

- Guvernul Ucrainei cu privire la Misiunea Comisiei Europene de Asistență la Frontieră. În: Moldova și Ucraina, 7 octombrie 2005 // Tratatate internaționale, 2006, volumul 38, p.479.
10. Documentul de lucru al personalului Comisiei, Politica Europeană de Vecinătate: Raportul de Țară pentru Moldova, SEC (2004) 567 din 12 mai 2004, COM (2004) 373 Final.
  11. Country Strategy Paper 2007-2013, Republic of Moldova. European Neighbourhood Partnership Instrument. http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_moldova_en.pdf (vizitat 22.04.2013).
  12. Kosienkowski Marcin, Schreiber William. Moldova: Arena of International Influences, ed. Lexington Books, Marea Britanie, 2012.
  13. Prohnițchi V. Acordul de Liber Schimb între Republica Moldova și Uniunea Europeană: Fezabilitatea, perspectivele și impactul potențial. Expert-grup, 2009, p. 23 (vizitat 22.04.2013)
  14. Proiectul Comisiei Europene TAIEX: Moldova se apropietot mai mult de CE.
  15. http://www.eco.md/index.php?option=com_content&view=article&id=687:proiectul-comisiei-europenetaix-moldova-se-apropie-tot-mai-mult-de-ce , accesat 11.09.2012.
  16. TAIEX. Linii directe pentru administratiile beneficiare în Republica Moldova, Chișinău 2012, p.4.
  17. Misiunea de expert TAIEX privind pregătirea Republicii Moldova pentru asocierea la Programul Cadru 7 <http://www.aitt.md/node/99> , accesat 12.09.2012
  18. Ediția 4 a Buletinului Informativ „TWINNING, TAIEX, SIGMA, CIB. Coordonarea asistenței externe – Moldova” , Chișinău 2012, p. 3.
  19. Dicționar T, http://www.mdrl.ro/_documente/dictionar/Pagina_T.htm, accesat 14.09.2012
  20. Mai multă informație despre Twinning, http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/technical-assistance/twinning_en.htm , accesat 07.09.2012
  21. Ediția 5 a Buletinului Informativ „TWINNING, TAIEX, SIGMA, CIB. Coordonarea asistenței externe – Moldova” , Chișinău, 2012, p. 5.
  22. Ediția 2 a Buletinului Informativ „TWINNING, TAIEX, SIGMA, CIB. Coordonarea asistenței externe – Moldova” , Chișinău, 2012, p. 4.
  23. Principalele caracteristici ale Twinning-ului, <http://www.old.ncu.gov.md/ro/section/22>, accesat 07.09.2012
  24. Ediția 4 a Buletinului Informativ „TWINNING, TAIEX, SIGMA, CIB. Coordonarea asistenței externe – Moldova” , Chișinău, 2012, p. 5.
  25. Parlamentul moldovean se aliniază legislativelor europene, <http://oleg-cristal.blogspot.fr/2008/09/parlamentul-moldovean-se-aliniaz.html> (accesat 14.09.2012).
  26. Evoluția programului TEMPUS, http://www.tempus.md/tempus_evolutia.html (accesat 14.02.2013).
  27. Uniunea Europeană – Republica Moldova : cooperarea în domeniul educației. Delegația Uniunii Europene în Republica Moldova, 2010.
  28. Regulamentul (CE) nr. 1638/2006 al Parlamentului European și al Consiliului din 24 octombrie 2006 de stabilire a dispozițiilor generale privind instituirea unui instrument european de vecinătate și de parteneriat.
  29. Uniunea Europeană – Republica Moldova : cooperarea în domeniul educației. Delegația Uniunii Europene în Republica Moldova, 2010.
  30. Programul de Cooperare transfrontalieră IEVP: Programul trilateral România – Moldova – Ucraina și Programul Bazinul Mării Negre. Site-ul oficial. http://www.ro-ua.md.net/index.php?option=com_content&view=article&id=190&Itemid=226 (vizitat 22.04.2013)
  31. Albu Natalia. Integrarea europeană și perspectivele consolidării democratice în Moldova. În: Revista Științifico-metodică Studii Internaționale- Viziuni din Moldova. USM, 2007, p. 84.

Ruxanda KREKELER, *doctorandă,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

As an example of a social constructivist approach is the actor-network theory considered. Significant representatives of this theory are Bruno Latour and Michel Callon. This theory sees human and non-human (such as technology) as equal actors in networks that aim to achieve a common goal. Latour says that man must deal with machinery and recruit them as allies. One must not look at society and technology separately, but together as a socio-technology. An issue is the separation of suspensions between nature / society, technology / social and human / non-human actors. The Actor-Network Theory (ANT) breaks with the assumption of most sociologists, to explain the social with the social. The ANT is interested in how non-human things can be part of the social. It is thus assumed equivalence of human and non-human actors. Furthermore, the theory does use a neutral vocabulary as possible to describe the conflicts and interests of the different actors better.

Tehnologia este omniprezentă în societatea contemporană, fiind parte indisolubilă din viața omului. Oricum am evalua dezvoltarea acestui fenomen – fie ca pe un progres, fie ca pe un risc – omniprezența tehnologiei a devenit o condiție sine qua non a societății. În acest context, raportul dintre om și tehnologie, firește, capătă o nouă dimensiune, necesitând, prin urmare, și o nouă abordare. Această tehnicizare progresivă a lumii și a societății umane nu poate rămâne în continuare un subiect periferic al teoriei sociale, ci, din contra, necesită deja o atenție centrală în demersurile sociologice.

Așadar, dacă omul și tehnologia au devenit indisolubili, atunci raportul dintre ei necesită suport teoretic și noi demersuri investigative. Tocmai teoria actor-rețea (Actor-Network Theory – ANT) descrie procesele sociotehnice, adică investighează conlucrarea omului și a tehnicii, oferind o nouă perspectivă de abordare a relațiilor om – obiect, societate – tehnologie. Teoria actor-rețea, susținută de cercetătorii Bruno Latour, Michael Callon și John Law, a apărut în anii 1978-1982 la Paris, fiind recunoscută în științele sociale după 1986.

Una dintre tezele principale ale teoriei actor-rețea este reconsiderarea mașinii, aparatului sau a instrumentului, care nu mai sunt privite ca obiecte, ci ca parteneri ai omului. Adepții teoriei actor-rețea critică sociologia clasică, considerând că, în cadrul unui experiment științific, și obiectele, și instrumentele, și instituțiile, și mașinile, și animalele utilizate și altele sunt în egală măsură participanți, respectiv actori, ca și omul. În viziunea lor, omul nu trebuie considerat un participant deosebit, prioritar sau privilegiat. Astfel, cea mai controversată teză a teoriei actor-rețea este că oamenii, ca și aparatele tehnice, trebuie considerați în aceeași măsură actori sociali sau actanți echivalenți, fără a acorda prioritate omului, cercetătorului, factorului uman, supraestimat în sociologia clasică. În opinia lui Bruno Latour, sociolog al științei și antropolog francez, fondator primar al teoriei actor-rețea, „omul nu mai mânuiește obiecte, ci interacționează cu ele”. [1, p. 15]

Actanții, la rândul lor, se construiesc unii pe alții în cadrul rețelei de interrelaționări. Prin urmare, teoria actor-rețea dezvoltă o abordare dinamică a socialului, importante fiind tocmai aceste interrelaționări. Ca și cuvintele în semiotică, și în teoria actor-rețea actanții sunt construiți doar prin relații reciproce, neavând consistență ontologică.

Teoria actor-rețea nu separă natura de societate, așa cum ea nu recunoaște nici concepțiile existente încă din Antichitate și dezvoltate în antropologia filosofică modernă referitoare la tehnică în calitate de instrument produs artificial. Adepții teoriei actor-rețea consideră dualismul nefondat, ei nu acceptă nici diferențierea dintre natură și cultură, precum și dintre obiect și subiect, pentru că, după cum a fost menționat mai sus, pentru ei contează interrelaționările dintre acestea. Ei preferă întrebările de tipul „cum?”, schimbând astfel perspectiva percepției științei și tehnicii. Pe adepții teoriei actor-rețea nu-i mai interesează „*ce* sunt știința și tehnica, ci *cum* sunt ele, *cum* funcționează, ce obiective urmăresc, ce subsisteme formează și prin ce subsisteme sociale operează” [I, p. 17], toate acestea în cadrul unei societăți care nu mai constă din oameni, ci din comunicări, din interrelaționări.

Dacă obiectele, numite în teoria actor-rețea actanții nonumani, devin membri ai societății, atunci ele „trebuie să producă performanțe sociale” (I, p. 37). Teoria actor-rețea privește lumea din perspectiva cercetării științifice, transformând-o într-un laborator, în care toți actanții sunt provocați să demonstreze performanțe. Dacă se creează anumite condiții sau situații, atunci actanții reacționează într-un mod anumit. Actanților le sunt atribuite roluri în cadrul unui program de acțiuni. Tocmai această atribuire a rolurilor este numită în terminologia teoriei actor-rețea „translare”. „Actanții nu trebuie concepuți ca entități de sine stătătoare care apoi interrelaționează între ele. Doar în cadrul acestor relații ei devin actanți; ei *emerg* în interiorul rețelelor care există între ei”. [8, p. 149]

Latour definește translarea în felul următor: „Translarea este un proces complex, care constă dintr-o serie de diferite acțiuni comunicative, care au scopul de a construi o rețea” [I, p. 38]. Actanții acționează în cadrul rețelelor. Rețelele se formează prin intermediul interacțiunilor, tranzacțiilor, negocierilor și intermediarilor dintre actanții umani și nonumani, care, pe parcursul acestor procese, acceptă și execută anumite roluri și funcții. Aceste acțiuni de comunicare, cu scopul de a le atribui actanților roluri și funcții în baza unei balanțe de interese, poartă numele de translări. Cu alte cuvinte, translarea este încercarea continuă de a include actanții într-o rețea, „translându-i” în roluri și interese. Translările, într-o oarecare formă, fac posibilă acționarea în comun, deoarece o astfel de acțiune presupune scopuri și interese comune. Translările conțin tot ceea ce face un actant pentru a-i influența pe alții și pentru a-i atrage astfel în propriul program de acțiune. Prin translări survin identități, proprietăți, competențe, calificări, moduri de comportament, instituții, organizații și structuri necesare pentru crearea unei rețele din procese și cursuri relativ stabile, ireversibile.

Translarea trebuie înțeleasă ca fiind reciprocă, multilaterală, divizată. Ea nu este o strategie intențională a subiecților individuali. Însuși actantul este o construcție, un hibrid, constituit din diverse elemente. Fiecare actant și fiecare rețea este rezultatul translărilor, deoarece translările construiesc socialul.

Sociologul Michel Callon este de părerea că procesul comunicațional complex al translării are loc în mai multe etape sau momente, și anume: problematizarea, interesarea, înrolarea și mobilizarea.

1. Problematizarea

Problematizarea este prima etapă a translării, deoarece fiecare acțiune își propune să rezolve o anumită problemă. Înainte de a purcede la rezolvarea acesteia, actantul principal trebuie să-i convingă și pe alți actanți de necesitatea soluționării problemei. Înainte de a interveni, actanții trebuie să fie siguri că este vorba de problema lor proprie, a tuturor, pe care vor putea și doresc s-o soluționeze în comun, cooperând, creând rețele.

2. Interesarea (*interessement*)

Interesarea este cea de-a doua etapă a procesului de translare. După ce problema a fost conștientizată, apare întrebarea: cine și ce acțiuni va întreprinde pentru a o înlătura? Acționarea cooperativă este precedată întotdeauna de o distribuire a rolurilor. Actanții sunt implicați treptat într-o rețea nouă, anulând relațiile din rețeaua anterioară. Această etapă își propune drept scop „să facă din actanți aliați și să făurească alianțe” [1, p. 40].

3. Înrolarea (*enrolment*)

Înrolarea este un proces transformațional prin care sunt distribuite roluri celor aflați în rețea. Legăturile unei rețele se vor impune doar atunci când „diferitele entități afectate (...) acceptă rolurile care le-au fost atribuite” [2, p. 93].

4. Mobilizarea

Mobilizarea este etapa când actanții sunt implicați în acțiuni concrete, când încep tranzacțiile propriu-zise: prin toate mijloacele, ei fac schimb de semne, lucruri, roluri, interese. Actorii fac schimb de instanțe intermediare, ca de exemplu produse, texte, bani, performanțe etc. Prin intermediul lor, actanții „translează” intențiile lor altor actanți. Cu alte cuvinte, acesta este limbajul rețelei.

Programul de acțiune al unui actor este format din toate acțiunile sale de translare. Acest program al său modifică ființele și intermediarii umani și nonumani, ei fiind nevoiți să accepte identități, funcții și roluri, pe care nu le-ar putea îndeplini singuri. Ajungem la concluzia că „și actanții sunt rețele. Actanții sunt complecși. Translarea nu creează doar rețele, ci și actanți hibridi, respectiv actanți eterogeni” [1, p. 42]. Această funcție constructivistă a fost ilustrată de Bruno Latour prin celebrul său exemplu al armei de foc. Pe de o parte, se zice că „armele de foc omoară oameni”, iar pe de altă parte, că „oamenii omoară oameni, nu armele de foc”. Prima afirmație este materialistă și tehnologic deterministă; cea de-a doua este

social-deterministă, deoarece arma este privită ca un instrument neutru în mâinile omului, neavând vreo contribuție la acțiune. Ambele afirmații fac abstracție de realitatea raportului dintre oameni și artefacte. Adepții teoriei actor-rețea consideră că ambele puncte de vedere ratează esența hibridă și eterogenă a unui actant. Pe de o parte, este clar că armele nu sunt absolut neutre: o armă de foc nu este o floare. Arma deține o structură proprie, un program propriu și posibilități specifice. „Fiecare artefact are scenariul său, caracterul său de provocări, potențialul său de a interesa pe cei care sunt în preajmă și de a-i impune să joace roluri în povestirea lor” [6, p. 31]. Arma singură nu ucide, dar nici omul fără armă, poate, nu ar fi ucis, poate doar ar fi rănit sau ar fi ofensat pe cineva. Datorită armei, programul acesta de acțiune de a ofensa sau răni se transformă în alt program de acțiune. „Actantul uman se contopește cu arma, devenind un alt actant, un om-armă sau o armă-om” [1, p. 42]. Acțiunea de translare est reciproc valabilă, cu alte cuvinte omul devine un altul cu arma în mână și arma este alta în mâna omului. „Arma nu mai este arma-din-arsenal sau arma-din-sertar sau arma-din-buzunar, ci este arma-din-mână, îndreptată în direcția unui om care strigă” [6, p.33].

Așadar, translarea reciprocă conduce la faptul că nici omul și nici arma nu acționează singuri. În acest caz acționează de fapt un actant nou, compus din om și armă. Actantul acesta va fi considerat un actant hibrid, un colectiv, o rețea. Deoarece nu există oameni fără obiecte, vom admite faptul că actanții sunt întodeauna hibridi și că fiecare dintre actanți este totodată și o rețea. Astfel, teoria actor-rețea nu descrie nici obiecte, nici subiecți. Ea investighează rețelele de hibridi. De asemenea, Bruno Latour optează pentru evitarea termenului perimat „societate”, substituindu-l cu termenul „colectiv” [5, p. 236], pentru a desemna locul, entitatea unde se produce schimbul de trăsături umane și nonumane. În acest context, Bruno Latour vorbește întodeauna despre un „colectiv” de actori umani și nonumani.

Obiectivul teoriei actor-rețea nu este de a face din lucruri subiecți sau, invers, de a privi oamenii ca pe niște obiecte sau mașinile ca pe actanți sociali, ci „de a evita totalmente dihotomia subiect-obiect și, în locul ei, de a porni de la interrelaționarea oamenilor și ființelor nonumane” (5, p. 236). În unul dintre articolele sale referitoare la teoria actor-rețea din anul 1992, John Law se întreabă ce ar fi el însuși fără obiectele care-l înconjoară, fără calculatorul său, fără biroul său, cărțile sale, masa de scris, telefon etc. Cu siguranță nu ar mai fi persoana care ține cursuri, care scrie articole științifice, sociologul care produce știință. Nu ar mai fi el însuși, ci o cu totul altă persoană. Cercetătorul consideră că un actor este un actor, doar pentru că deține un set de elemente, care se extind asupra unei rețele întregi de materiale somatice și de altă natură care îl înconjoară.

Remarcăm faptul că, Bruno Latour nu face diferență între experimentul științific și activitățile cotidiene, astfel încât teoria actor-rețea poate avea o aplicabilitate largă în multe domenii. John Law, la rândul său, consideră că ANT nu este de fapt o teorie, ci o abordare metodologică.

Teoria actor-rețea, aducând serioase inovații în științele sociale, a avut, la început, și mulți critici, fiind întâmpinată cu mari rezerve sau chiar contestată. Începând cu anii '90 ai secolului XX, ea a devenit tot mai cunoscută, fiind folosită deja în cercetările din diverse domenii: în economie, învățământ, informatică, geografie, sociologie, antropologie, studii feministe etc. În ultimii ani, teoria actor-rețea, deja foarte populară, este utilizată pe larg ca abordare material-semiotică de către diferiți cercetători în mod diferit, ceea ce provoacă evoluții succesive ale teoriei actor-rețea.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Belliger Andrea. Krieger J. David. Anthology – Ein einführendes Handbuch zur Akteur-Netzwerk-Theorie. Bielefeld: transcript Verlag, 2006.
2. Callon Michael. Society in the Making: the Study of Technology as a Tool for Social Analysis. În: W.E. Bijker/T.P. Hughes/ T.J. Pinch. The Social Construction of Technical Systems: New Directions in the Sociology and History of Technology. Cambridge: MIT Press, 1987.
3. Callon Michael. Struggles and Negotiations to define what is problematic and what is not: The Socio-logic of Translation, 1980 În: K.D. Knorr/R. Krohn/R. Whitley. The social Process of Scientific Investigation: Sociology of the Sciences, Dordrecht/Boston.
4. Latour Bruno. Das Parlament der Dinge. Frankfurt/Main: suhrkamp, 2010.
5. Latour Bruno. Die Hoffnung der Pandora. Frankfurt/Main: suhrkamp, 2000.
6. Latour Bruno. On Technical Mediation. În: Common Knowledge 3/2, p. 26-92.
7. Law John. Notes on the Theory of the Actor-Network: Ordering, Strategy and Heterogeneity. În: System Practice 5, p. 379-393.
8. Verbeek Peter-Paul. What Things Do: Philosophical Reflections on Technology, Agency and Design. Pennsylvania State University Press, 2005.

RACORDAREA AGITAȚIEI ELECTORALE LA STANDARDELE UNIUNII EUROPENE

Elena BECCIEV, *doctorandă,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

It is generally known that free elections of public administration are the cornerstone of democracy. By exercising their voting rights citizens have the opportunity to express an option for one or another political organization which, through its political program is closest to their value system. We can say that electoral campaigning is one of the most complex and conflicting ways of electoral actions of participants in the electoral process, considered the most sensitive nerve of the campaign. Thus, in our opinion, the electoral system is a set of social relations regulated by the law in connection with election of public authorities related to exercising the constitutional rights of citizens to vote and to be elected, the implementation of electoral procedures at all stages of the electoral process, including the period of electioneering and appreciation of election results.

 Alegerea liberă a autorităților administrației publice reprezintă elementul fundamental al democrației. Prin exercitarea dreptului lor de vot cetățenii au posibilitatea de a-și exprima opțiunea pentru o organizație politică sau alta care, prin programul său politic, se apropie cel mai mult de sistemul lor de valori. Efectuarea alegerilor pentru organele puterii a fost un fenomen răspândit în toate etapele istorice de dezvoltare a statului, însă recunoașterea principiilor democratice ale dreptului electoral s-a statornicit abia în sec. al XX-lea. Formarea autorităților/organelor publice centrale și locale reprezintă una dintre cele mai semnificative valori ale civilizației contemporane și unul dintre atributele unui stat democratic.

Alegerile ca instituție democratică fundamentală, ce se află într-o legătură intrinsecă cu sfera drepturilor și libertăților politice ale cetățenilor, nu puteau fi reglementate legal în lipsa unor raporturi juridice stabile dintre personalitate și stat, exprimate prin recunoașterea de către stat a unui anumit nivel de libertate a persoanei și de preluare de către aceasta a rolului de cetățean. Ultima înseamnă trecerea persoanei de la statutul de subiect al libertății individuale la statutul public privat, în cadrul căruia ea percepe nu doar necesitățile personale, ci și pe cele sociale, se angajează în sfera politică și, în anumite cazuri, se poate produce ca exponent al interesului public. Acestea sunt elementele fundamentale ale civismului (spiritului cetățenesc), care se realizează în cea mai mare măsură în procesul alegerilor. Totodată, nu trebuie să uităm că relația civilă dintre persoană și stat reprezintă o modificare a libertății individului în sfera politică, libertate ce își găsește întruchipare în drepturile politice ale cetățeanului la care se atribuie și drepturile electorale. Din cele spuse reiese că instituția alegerilor, indiferent de apartenența ei la sfera de drept public, comportă și un potențial de drept privat, și anume: pe de o parte, alegerile se manifestă ca modalitate de formare a organelor puterii, iar pe de altă parte, ca exprimare a participării individuale a fiecărui

cetățean la administrarea treburilor publice, fapt ce presupune, pe lângă altele, interacțiunea subiecților juridici la nivel orizontal. Această calitate a alegerilor – conexiunea principiilor publice cu cele private – este caracteristică pentru tot complexul de raporturi ce formează instituția dată.

Instituția alegerilor în general, precum și elementele ei componente pot fi examinate, cel puțin, sub două aspecte: ca proces și ca sistem de drepturi și libertăți ale cetățenilor ce asigură participarea lor la administrarea treburilor publice prin formarea organelor puterii. Primul aspect este pe larg reflectat în literatura științifică, care prezintă alegerile în calitate de proces electoral definitiv ca formă și infrastructură tehnologică de realizare a principiilor constituționale cu scopul de a organiza periodic alegeri libere și a asigura exercitarea drepturilor electorale ale omului și cetățeanului prin îndeplinirea consecutivă a întregului complex de acțiuni electorale în modul prevăzut de lege [1, p.274-280]. Cu alte cuvinte, acesta este un mod organizatorico-procesual de asigurare a drepturilor corespunzătoare ale omului și cetățeanului. Dar în afara limitelor categoriei date este lăsată esența propriu-zisă a acestor drepturi, necesitatea de a descoperi modalitatea convenită de exprimare și realizare a lor în procedura electorală. Din punctul de vedere al acestei atitudini, primordial este asigurarea concordanței formale a măsurilor electorale aplicate cu succesiunea stabilită de lege. Totodată, acest proces nu poate să existe prin sine și pentru sine, el este esența unei manifestări de procedură dinamică a posibilităților materiale. Astfel, atribuită la instituția alegerilor, aceasta înseamnă că procesul electoral este o formă de realizare a dreptului și libertăților electorale ale omului, iar etapele procesului electoral delimitate tradițional reprezintă o formă de realizare a unor instituții separate ale drepturilor și libertăților omului.

Putem afirma că agitația electorală reprezintă una dintre cele mai complexe și conflictuale modalități dintre acțiunile electorale ale participanților la procesul electoral, fiind considerată nervul cel mai sensibil al întregii campanii. Caracterul conflictual al acțiunilor electorale, pe de o parte, este condiționat, să spunem așa, genetic de încordarea și lipsa de compromis în lupta de agitație a pretendenților la mandatul de deputat sau funcția electivă, luptă desfășurată pentru cucerirea inimilor și minților alegătorilor, iar pe de altă parte, este determinat de aplicarea, în procesul acesteia, a diverselor tehnologii și metode de informație și agitație „murdare” sau juridic și moral vulnerabile cu scopul de a influența conștiința alegătorilor.

Sistemul de intermediere juridică a acestei activități forte „delicate” după conținutul și formele de realizare în țara noastră se află în stare incipientă, rudimentară (în devenire). Procesul de constituire a acestui sistem, care cuprinde și legislația electorală, se află într-o dinamică permanentă, de dezvoltare și perfecționare, iar practica judecătorească și administrativă de aplicare a ei deocamdată este contradictorie și ambiguă. În procesul de aplicare a dreptului, multe precepții din legislația electorală sunt interpretate neunivoc, fapt ce creează condiții de utilizare arbitrară a lor, care, în consecință, pot duce la încălcarea drepturilor și libertăților cetățenilor.

În aceste condiții devine stringentă necesitatea de a motiva juridic agitația electorală sub aspectul drepturilor și libertăților electorale ale cetățenilor, adică de a argumenta dreptul la agitație electorală, de a analiza științific și a totaliza experiența corespunzătoare a realizării acestuia, de a explica specificul apărării juridice a acestui drept și a elabora recomandări științifice pentru a ameliora soluționarea problemelor ce apar pe parcursul exercitării acestui drept. Orice investigație trebuie să fie începută cu definirea aparatului noțional, adică definirea termenilor utilizați în procesul cercetării. Aceștia permit reflectarea și fixarea într-o formă abstractă și mai generalizată a celor mai importante trăsături distinctive ale unui sau altui obiect ca fenomen independent din viața reală.

Pentru a crea o imagine veridică despre categoria *dreptul de agitație electorală*, trebuie să pătrundem esența lui juridică; să cuprindem, pe măsura posibilităților, toate aspectele lui, raporturile interne și externe, fapt imposibil fără clarificarea conținutului unor categorii mai generale: sistem electoral, drept electoral, drepturi electorale.

Astfel, după cum reforma constituțională nu poate fi redusă doar la proceduri formal-juridice, legate exclusiv de înnoirea textului însuși al Constituției [2, p.89-96], tot astfel și crearea unui sistem al dreptului electoral nu trebuie să se limiteze doar la reînnoirea legislației electorale. Crearea și funcționarea noului sistem al dreptului electoral sunt imposibile, în primul rînd, fără renovarea relațiilor sociale reale, ce constituie conținutul social-politic al instituției alegerilor, modul de organizare și efectuare a lor la toate nivelurile de formare a organelor electivale ale puterii și a organelor administrației publice locale în condițiile societății democratice; în al doilea rînd, crearea unui nou sistem al dreptului electiv presupune în mod firesc înnoirea sistemului organizatoric de construcție și funcționare a organelor și instituțiilor ce au destinația să asigure realizarea cerințelor legislației electorale, să garanteze apărarea drepturilor electorale ale cetățenilor; și, în sfîrșit, dezvoltarea și renovarea dreptului electoral sînt imposibile fără schimbarea bazei lui legislative, fără a exclude și textul Constituției.

Pentru o tratare mai amplă a sistemului dreptului electoral, credem, are importanță nu doar forma lui juridică, ci și conținutul social. El își află întrupare în sistemul relațiilor sociale reale ce formează obiectul acțiunii juridice (reglementării) de către instituțiile dreptului electoral, fapt care, la rîndul său, plasează în sensul dat al dreptului electoral și problema privind sistemul electoral [3]. După părerea noastră, această înțelegere a lucrurilor permite depășirea discordanței specifice dintre forma juridică și conținutul social al dreptului electoral și, respectiv, adoptarea unei noi atitudini față de evaluarea vechilor polemici, care în cele mai dese cazuri aveau un caracter scolastic, formal, referitoare la coraportul dintre dreptul electoral și sistemul electoral. Fără a ne aprofunda în discuții, vrem doar să constatăm că atît în literatura sovietică, cît și în cea modernă dedicată acestei probleme [4, p.220-237] raportul dintre sistemul electoral și dreptul electoral este dezvăluit în mod diferit. Dar indiferent de toate deosebirile care există în aceste tratate, se consideră o opinie dominantă despre sistemul electoral ca sis-

tem determinat al relațiilor sociale ce reflectă particularitățile organizării și desfășurării alegerilor, efectuarea totalurilor lor etc.[5] Astfel, M. V. Baglai definește sistemul electoral în sens îngust ca, „mod de stabilire a rezultatelor scrutinului [6, p.79-80], delimitînd în acest sens două sisteme fundamentale: proporțional și majoritar. După părerea sa, în limitele acestor sisteme „în fiecare țară există particularități esențiale care adesea stabilesc un sistem cu totul deosebit și irepetabil”. V. I. Lîsenko concepe sistemul electoral ca pe „o modalitate de organizare a scrutinului și de numărătoare a voturilor... care într-o măsură sau alta influențează diversele aspecte ale organizării procesului electoral democratic” [7, p.373].

B. A. Strașun consideră că sistemul electoral reprezintă o modalitate de distribuire a mandatelor în organele de stat electivă în corespundere cu rezultatele votării alegătorilor sau a altor persoane împuternicite [8, p.323]. O interpretare analogică a noțiunii de sistem electoral o aduce și V.V. Lapaev [9, p.3]. V.V. Lîștov definește sistemul electoral ca instituire a regulilor de stabilire a totalurilor alegerilor ce exercită o influență semnificativă asupra rezultatelor scrutinului [10, p.176]. A. E. Postnikov de asemenea consideră noțiunea de sistem electoral ca modalitate de distribuire a mandatelor între aleșii poporului [11, p.44-45]. V.A. Rîjkov crede că sistemul electoral reprezintă un mod de distribuire a mandatelor, fapt ce garantează pluripartitismul [12, p.20-21]. S. D. Kneazev și A. V. Teperikin la fel definesc sistemul electoral ca modalitate de repartizare a mandatelor în procesul efectuării alegerilor [13, p.79]. V. I. Mustafin, cu referire la sistemul electoral, afirmă că prin acest proces se realizează posibilitatea cetățeanului de a forma pe bază alternativă toate organele puterii de stat și ale administrației publice locale [14, p.73].

În majoritatea țărilor termenul sistem electoral de cele mai dese ori este utilizat în sens îngust – ca modalitate de distribuire a mandatelor de deputat între candidați în funcție de rezultatele scrutinului sau alte persoane împuternicite, sau ca mod de stabilire a rezultatelor alegerilor. În contextul dat, conținutul, esența noțiunii sistem electoral, din punctul nostru de vedere, este asemănător cu un ansamblu de cerințe procesual procedurale, care aproape nemijlocit reflectă esența sa politico-juridică. Totodată, stabilirea unui sistem electoral concret nu este rezultatul unei alegeri pur subiective; de regulă, ea este impusă de coraportul forțelor politice care se instaurează atît în autoritatea legislativă, cît și în societate. Sub acest aspect, și alegerile, și sistemul electoral în genere în multe privințe sînt o reflectare a constituției real formate a societății ca expresie a raportului de fapt al forțelor din societatea dată și din stat.

Anume din această cauză putem să fim de acord cu autorii care, atribuind noțiunii de sistem electoral un sens mai amplu, nu reduc semnificația acesteia doar la sensul de modalitate și procedeu de stabilire a rezultatelor scrutinului, în special în cadrul sistemului electoral majoritar sau al celui proporțional. Astfel, V. I. Naumov definește sistemul electoral ca ansamblu de măsuri ce cuprinde: pro-

punerea candidaților, procesul de votare pentru aceștia și aprecierea rezultatelor scrutinului, realizate în baza organizatorico-juridică corespunzătoare [15, p.6].

A. V. Ivancenکو, calificînd sistemul electoral ca metodă de a distribui mandatele, include în această structură următoarele elemente componente: elaborarea și perfecționarea legislației electorale; perfecționarea mecanismelor de asigurare organizatorică, informațională și financiară a alegerilor; apărarea juridică a drepturilor electorale ale cetățenilor; pregătirea cadrelor ce organizează alegerile; ridicarea activismului alegătorilor în procesul scrutinului; implementarea tehnologiilor electorale progresiste [16, p.10].

Totodată, la analiza acestor probleme, pentru mulți autori rămîne o piatră de încercare coraportul dintre principiile juridice și cele extrajuridice, care nu se atribuie la sfera de drept, din categoria sistemului electoral, deci și problema despre coraportul dintre acesta și dreptul electoral. Nu putem fi de acord, de exemplu, cu A. I. Zinoviev, care consideră că sistemul electoral reprezintă un ansamblu de norme juridice care consfințesc principiile în baza cărora se efectuează alegerile, drepturile cetățenilor de a alege și a fi ales, drepturi ce stabilesc răspunderea deputaților și a altor persoane electivă în fața alegătorilor pentru activitatea lor, ce determină modul de organizare și efectuare a alegerilor și reglementează relațiile ce se nasc în procesul de formare a organelor puterii, drepturi de realizare a corelației alegător-deputat și alte persoane alese [17, p.130-131]. Fiecare dintre opiniile referitoare la această problemă în felul său sporește concepțiile noastre despre fenomenul analizat din realitatea socio-juridică, deși fiecare în parte nu ne pare suficient de argumentată.

Particularitățile modului de tratare a definiției acestei categorii social-juridice, care este destul de voluminoasă și complicată, se manifestă prin faptul că el se distinge printr-o luare în considerare mai mare a importanței realizării drepturilor electorale, inclusiv, firește, a dreptului la agitația electorală, a relațiilor sociale reale. Aceasta însă nu înseamnă identificarea sistemului electoral cu relațiile sociale propriu-zise. Astfel, după părerea noastră, *sistemul electoral reprezintă un ansamblu de relații sociale reglementate în modul stabilit, legate de alegerea autorităților administrației publice, de exercitarea drepturilor constituționale ale cetățenilor de a alege și a fi ales, de realizarea procedurilor electorale la toate etapele procesului electoral, inclusiv în perioada agitației electorale, precum și legate de modul de apreciere a rezultatelor alegerilor*. Pe lângă aceasta, nu trebuie să uităm că relațiile sociale ce țin de sistemul electoral reprezintă doar expresia materială a lui, pe cînd la manifestarea lui reală, ca instituție a democrației politice, sistemul electoral reprezintă, după părerea a lui V. A. Rjevski, ca sistem de mijloace și măsuri, create de stat și utilizate de către acesta pentru organizarea puterii sale. Aici își găsește reflectare și faptul că sistemul electoral ca fenomen al realității juridice de stat există într-o unitate indispensabilă de caracteristici faptice (sociale) și de drept (juridice). Factorul însă care asigură această unitate este dreptul electoral. Anume acesta, utilizînd caracteristicile și însușirile sale integrative, permite examinarea fenomenelor corespunzătoare ca unitate între conținutul social-politic și forma obligatoriu juridică.

Conținutul juridic al noțiunii drept electoral se dezvoltă, întâi de toate, prin intermediul normelor de drept constituțional. E adevărat că Legea Fundamentală a Republicii Moldova nu conține un capitol special, asemenea constituțiilor sovietice, care să fixeze, de exemplu, principiile dreptului electoral. Aceasta însă nu înseamnă că sistemul electoral actual este lipsit de conținut constituțional. Sub acest aspect, ținem să subliniem că sensul dreptului electoral nu se reduce la o interpretare juridică formală. Posibilitățile dreptului electoral, în afară de legile și actele normative electorale subordonate legii, mai sînt asigurate și de viața însăși, de activitatea practică. Dar se știe că dreptul, ca fenomen social, se formează, pe de o parte, prin intermediul statului și legile pe care acesta le creează, iar pe de altă parte, prin relațiile ce se stabilesc între oameni. Raporturile sociale care apar în procesul organizării și efectuării alegerilor reprezintă un obiect de influență al normelor și instituțiilor legislației electorale. Această calitate a lor este condiționată doar de faptul că raporturile date au semnificație juridică, și nu doar în virtutea cerințelor formal-juridice, ci, luînd în considerare și situația social-politică reală și prin recunoașterea de fapt a valorilor democratice universale în societatea dată raporturile electorale se caracterizează printr-o reglementare mai mult sau mai puțin internă, prin organizare, obligativitate, adică prin caracterul lor normativ.

În baza celor expuse, putem deduce că dreptul electoral este destinat, cu ajutorul sistemului de principii, norme și instituții ale legislației electorale, să asigure ordinea raporturilor electorale ce se nasc în toate etapele organizării și efectuării alegerilor, inclusiv agitația electorală, în procesul exercitării drepturilor electorale ale cetățenilor. Această interpretare integrativă ne permite ca în categoria „dreptului electoral” să reflectăm atît echivalentul lui normativ, cît și conținutul social care se manifestă în sistemul de raporturi reale ce apar între participanții la procesul electoral. În plus, în definiția pe care am propus-o, dreptul electoral subiectiv și cel obiectiv se reflectă în unitate: drepturile electorale active și pasive ale cetățenilor parcă s-ar „obiectiviza”, dobîndesc o întruchipare reală în procesul realizării lor, implantîndu-se astfel în țesutul normativ real al relațiilor sociale ce apar în procesul organizării și efectuării alegerilor.

Dorim să facem unele precizări relativ la categoria „drepturi electorale”, pentru a înțelege mai bine esența dreptului la agitație electorală în sens subiectiv. De obicei, drepturile electorale sînt atribuite la grupa drepturilor și libertăților politice. Existența și realizarea lor este legată de activitatea vitală a omului în sfera politică ce cuprinde interrelațiile dintre libertate și putere, raporturile reciproce dintre persoană sau grup social și putere, precum și determinarea parametrilor statului. Drepturile electorale sînt atribuite la drepturile cetățenilor statului respectiv în funcție de subiect. Astfel, art. 21 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, care fixează în cel mai general mod drepturile politice, dispune că fiecare om are dreptul să participe la administrarea țării lor nemijlocit sau prin intermediul alegerii libere a reprezentanților săi, adică în Declarație este vorba anume despre cetățeni, deși, fără îndoială, norma dată nu este imperativă, de aceea, pornind de

la conținutul uman universal și spiritul întregii Declarații, ea lasă statelor participante posibilitatea de a extinde sfera de aplicare a prevederilor sale și a acorda drepturi politice nu doar cetățenilor, ci tuturor persoanelor. Articolul 25 din Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice vorbește despre dreptul și posibilitatea fiecărui cetățean de a alege și a fi ales, iar art. 16 din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale prevede expres că nici o dispoziție a art. 10, 11 și 14 nu poate fi considerată ca interzicând Înaltelor Părți contractante să impună restrângeri activității politice a străinilor. Totodată, nu putem să nu constatăm faptul existenței la nivel juridic internațional a unui șir de acte ce acordă străinilor drepturi politice aparte. În primul rând, aceasta este Declarația Universală a Drepturilor Omului referitor la persoanele care nu dețin cetățenia țării în care își au domiciliul; Rezoluția nr. 40/44 adoptată la 13.12.1985 la a 116-a ședință plenară a sesiunii a 40-a a Adunării Generale a ONU. Litera „b” și „c” alin. (2) art. 5 din acest act în sfera drepturilor politice proclamă pentru cetățenii străini dreptul de exprimare liberă a opiniei și dreptul la întruniri pașnice cu luarea în considerare a îngrădirilor prevăzute de lege și care sînt necesare într-o societate democratică pentru apărarea securității statului și a societății, ordinii publice, sănătății și moralității populației sau drepturile și libertățile altor persoane. Litera „b” alin. (1) art. 8 consfințește dreptul persoanelor străine de a se afilia în organizații sau asociații la dorința lor și a participa la activitatea lor. În afară de aceasta, nu putem evita Convenția Europeană cu privire la participarea persoanelor străine la viața socială de nivel local.

Întrucît termenul drepturi electorale îl utilizăm foarte frecvent, considerăm că acestuia trebuie să-i acordăm o atenție specială. Sub cel mai general aspect, drepturile electorale pot fi definite ca împuterniciri ale cetățeanului de a participa la administrarea treburilor publice prin intermediul alegerilor. Pentru definierea acestora există și niște variante mai desfășurate. Deoarece analiza drepturilor electorale în ansamblu nu fac obiectul cercetărilor noastre, aducem doar una: drepturile electorale ale cetățenilor reprezintă norme de drept internațional universal recunoscute și posibilitățile juridice ce derivă din normele constituționale care aparțin cetățenilor majori și care le permit să participe la administrarea treburilor publice și la soluționarea problemelor de importanță locală prin intermediul alegerii reprezentanților lor în organele administrației publice și ale puterii municipale în baza exprimării libere a voinței colective, precum și prin realizarea acțiunilor procesuale legate de această participare [18, p.28].

Deși definiția propusă pare să fie cît se poate de încheșată, ea nu este fără cusur. În primul rând, nu este indicat motivul de ce în definiție nu este reflectat dreptul electoral pasiv – autorul vorbește doar de „posibilitățile juridice de a participa la administrarea treburilor... prin intermediul reprezentanților lor.” Articolul 38 din Constituție vorbește expres despre dreptul de a alege și a fi ales. În pofida faptului că ultimul înseamnă drept electoral pasiv, aceasta este o formă activă, de participare la administrarea treburilor publice și al comunității locale.

În al doilea rând, în definiție autorul indică o trăsătură a realizării drepturilor electorale cum este exprimarea liberă a voinței. Totodată, tradițional se consideră că alegerile democratice se desfășoară în baza dreptului universal și egal și prin sufragiu secret. Credem puțin probabil să putem vorbi că categoria exprimarea liberă a voinței include și caracterul universal și egal al drepturilor electorale. Mai mult decât atât, exprimarea voinței în nici un caz nu denotă că individului îi aparțin drepturi, ci doar descrie forma lor de manifestare.

În acest caz, ce ne facem cu această libertate a voinței? Doar „exprimarea liberă a voinței” nu o prevede. Pornind de la cele spuse, *drepturile electorale ar trebui să fie definite ca posibilități juridice ale cetățenilor de a participa la administrarea treburilor publice și a comunității locale prin alegerea reprezentanților lor și fiind aleși ei înșiși în organele administrației publice și ale puterii municipale în corespundere cu principiile alegerilor democratice, precum și prin realizarea acțiunilor procesuale legate de această participare.*

Luând în considerare cele expuse mai sus, dorim să dăm noțiunea de agitație electorală, prin care se înțelege *activitatea desfășurată în perioada campaniei electorale de către subiecții procesului electoral cu scopul de a determina, a convinge alegătorii să voteze un candidat sau contra lui, o listă de candidați sau contra tuturor candidaților (contra tuturor listelor de candidați).* Din definiția dată putem contura mai multe trăsături specifice agitației electorale:

– aceasta este o **activitate a subiecților procesului electoral**, desfășurată de către aceștia în procesul campaniei electorale, aplicând diverse acțiuni electorale specifice cu scopul de a determina și a câștiga electoratul de partea sa, de a asigura susținerea sau, din contra, contracararea unui anumit candidat, asociație (uniune) electorală; adică agitația este, întâi de toate, o activitate. Nu trebuie neapărat să apelăm la un dicționar explicativ ca să ne dăm seama că prin activitate putem înțelege orice în afară de lipsa ei. Prin urmare, dacă subiectul dreptului la agitație nu întreprinde nici o acțiune sau lipsesc dovezile precum că el a efectuat anumite acțiuni, nu poate fi vorba despre răspunderea lui pentru posibilele ilegalități.

În realitate, însă, se întâmplă altfel. Comisiile electorale, și chiar judecătoriile, la aplicarea sancțiunilor pentru abuz de dreptul la agitație electorală adesea se mulțumesc doar cu informațiile aduse de reclamațiile depuse, fără a cere de la autorul acestora probe de încălcare a dreptului de către candidat. Această practică contribuie la aplicarea diverselor provocări de către birourile electorale contra concurenților. De exemplu, sînt lansați fluturași cu informații despre oponent în perioada cînd agitația electorală este interzisă sau în locurile interzise pentru agitație electorală;

– aceasta nu este pur și simplu o activitate oarecare, ci o **activitate ce are scopul de a determina sau a convinge alegătorii** să voteze pentru sau contra oricărui candidat înregistrat (liste de candidați). Astfel, definiția cuprinde nu doar acțiunile subiecților respectivi, ci și intențiile lor, fapt ce lasă loc pentru abuzurile ilegalității. După cum constată, pe bună dreptate, A. Firsov, orice activitate uma-

nă poate, în primul rînd, să urmărească mai multe scopuri, iar în al doilea, să provoace diverse fapte ale altor oameni. Chiar și apelurile de a vota în favoarea unui sau altui candidat poate avea efect contrar, dacă acestea se realizează printr-un sunet de telefon la o oră tîrzie sau prin înclierea unui fluturaș pe parbriz [19]. Or această prevedere a legii nu este doar o declarație, ci și un mecanism limitativ, interdictiv. Încălcarea regulilor de efectuare a agitației electorale poate avea consecințe grave pentru candidat, inclusiv pînă la excluderea lui din campania electorală. Faptul cel mai regretabil este că, după cum am spus, consecințele grave pentru candidat pot interveni fără ca acesta să fie vinovat. Este imposibil să se stabilească precis dacă persoana care răspîndește informația a avut intenția de a provoca alegătorul la anumite acțiuni. Astfel, orice acțiune cel poate fi calificată drept agitație electorală, dar care nu vine din partea candidatului și nu este remunerată prin mijloacele fondului său electoral, prin urmare, este utilizată în detrimentul lui, întrucît intervine răspunderea. Acest fapt este inadmisibil din punctul de vedere al unui complex întreg de principii constituționale, și anume: formularea dată a legii încalcă principiul egalității, întrucît ea poate să fie interpretată arbitrar, principiu al certitudinii juridice, care cere claritate și precizie a normelor juridice, îndeosebi cele ce se referă la răspundere, principiul stabilității juridice, deoarece aplicarea ei poate dezechilibra semnificativ campania electorală, poate modifica coraportul forțelor politice, fapt ce poate servi temei pentru nașterea unor contradicții sociale și conflicte, principiul individualizării răspunderii și interzicerea învinuirii obiective;

– agitația electorală ca activitate juridică **poate să decurgă doar în limitele cronologice ale campaniei electorale**. Activitatea cu caracter electoral, desfășurată de persoanele fizice și juridice în perioada dintre alegeri, chiar dacă ea are indicii de agitație electorală, trebuie să fie calificată după alte criterii juridice [20, p.9-10].

În cadrul noțiunii unice a subiectului dreptului de agitație electorală trebuie să delimităm două tipuri: subiect general și subiect special. *Subiectul general al dreptului* de agitație electorală cuprinde toți cetățenii țării înzestrați cu drepturi electorale și asociațiile lor. La *subiectele speciale* se referă un cerc îngust de persoane și organizații legate nemijlocit de campania electorală și aflate în raporturi juridice determinate cu comisiile electorale: candidații de deputați, candidații pentru funcțiile electivă, asociațiile electorale, blocurile electorale, grupele de inițiativă ale alegătorilor, persoanele de încredere și reprezentanții împuterniciți. Privitor la condițiile de participare a cetățenilor și a altor subiecți de drept electoral la agitația electorală, trebuie să menționăm că legislația electorală din Republica Moldova indică următoarele:

◆ Concurenților electorali li se acordă dreptul de a avea persoane de încredere în fiecare circumscripție electorală. Aceștia îi ajută pe concurenții electorali la desfășurarea campaniilor electorale ale acestora, fac agitație electorală în favoarea lor și le reprezintă interesele în relațiile cu autoritățile publice, cu alegătorii, cu consiliile și birourile electorale (art.45 Cod electoral) [21].

♦ Statul oferă cetățenilor Republicii Moldova, partidelor și altor organizații social-politice, blocurilor electorale, candidaților și persoanelor de încredere ale candidaților, dreptul de a supune discuțiilor libere și sub toate aspectele programele electorale ale concurenților electorali, calitățile politice, profesionale și personale ale candidaților, precum și de a face agitație electorală în cadrul adunărilor, mitingurilor, întâlnirilor cu alegătorii, prin intermediul mijloacelor de informare în masă, prin expunerea de afișe electorale sau prin intermediul altor forme de comunicare (art. 47 Cod electoral) [22].

Legislația electorală consacră egalitatea concurenților electorali și altor subiecți de drept electoral în procesul de realizare a agitației electorale. În acest sens, art. 46 din Codul electoral stipulează că concurenții electorali participă, pe bază de egalitate, la campania electorală, beneficiază de drepturi egale în folosirea mijloacelor de informare în masă, inclusiv a radioului și televiziunii, finanțate de la buget. Deci, după cum observăm, dreptul la agitație electorală exprimă diverse însușiri (nu doar juridice, dar și politice) ale procesului electoral. În definitiv, acest fapt ne permite să analizăm dreptul la agitație electorală ca pe un fenomen relativ independent. El poate fi definit (în sens subiectiv) ca posibilitate asigurată juridic a subiecților respectivi de a participa la un schimb liber de informație privind agitația electorală în modul și în formele stabilite de lege. Pe cînd în sens obiectiv, dreptul la agitație electorală reprezintă o instituție constituțională a dreptului electoral exprimat printr-un complex de norme juridice care reglementează raporturile cu caracter informativ ce se nasc între participanții la procesul electoral și care servesc scopul de a alege deputați și persoane din funcții electivă în limitele sistemului reprezentativ (electoral) al democrației.

Reglementarea normativă a regulilor și condițiilor de desfășurare a agitației electorale se efectuează prin stabilirea: termenului de realizare a agitației electorale; condițiilor de participare a cetățenilor și a altor subiecți de drept electoral la agitația electorală; interdicțiilor și restricțiilor în mersul agitației electorale; stabilirea răspunderii pentru încălcarea procedurii stabilite de realizare a agitației electorale.

Astfel, caracterul temporal al agitației electorale este prevăzut de legislația electorală din Republica Moldova (Cod electoral, art.47 alin.(3)), care prevede că agitația electorală în favoarea concurentului electoral se admite numai după înregistrarea acestuia de către organul electoral. De asemenea, art.47 alin.(8) Cod electoral dispune că în ziua alegerilor și în cea precedentă, nu se admite nici un fel de agitație, ceea ce reprezintă termenul de încetare a agitației electorale. Interdicția dată însă nu se referă la informațiile deja plasate în internet și la afișele expuse anterior. Referindu-ne la termenul de încetare a agitației, menționăm că art. 55 alin.(8) Cod electoral stipulează că persoanelor care intră în localul secțiilor de votare li se interzice să poarte și să arate ecusoane, insigne sau alte însemne de agitație electorală. Experiența electorală însă mărturisește că în ultimul timp este foarte răspîndită așa-numita „agitație electorală de rezervă”, cînd, cu mult timp pînă la fixarea datei alegerilor, persoanele interesate își permit unele acțiuni care

au drept scop popularizarea unor potențiali candidați, folosind pentru aceasta mijloacele de informare în masă sau alte modalități.

Analizînd legislația electorală, am constatat că nu se conțin astfel de interdicții, și asta deoarece acest tip de acțiuni pot fi calificate drept diversitate de publicitate politică care, din punct de vedere juridic, nu face parte din agitația electorală și datorită cărui fapt cade sub incidența normelor de drept care reglementează activitatea partidelor politice sau a mijloacelor de informare în masă.

În fine, din momentul înregistrării de către organul electoral respectiv, concurenții electorali au dreptul să expună afișe electorale, al căror conținut să nu contravină legii și normelor etice. Autoritățile administrației publice locale sunt obligate ca, în termen de 3 zile de la data începerii perioadei electorale, să stabilească și să garanteze un minimum de locuri speciale de afișaj electoral și un minimum de localuri pentru desfășurarea întâlnirilor cu alegătorii. Deciziile (dispozițiile) respective sînt afișate imediat la sediul acestor autorități și sînt aduse la cunoștința subiecților interesați prin intermediul mijloacelor de informare în masă, al altor mijloace de comunicare disponibile (art. 47 alin.(7) Cod electoral) [23]. Consiliile, birourile electorale și autoritățile administrației publice locale sunt obligate să asigure desfășurarea întâlnirilor dintre concurenții electorali și alegători în termen și condiții egale. De asemenea, spațiul de afișaj oferit concurenților electorali trebuie să fie, la fel, egal pentru toți. Generalizînd asupra subiectului cercetat, precizăm că sistemului de principii, norme și instituții ale legislației electorale este destinat să asigure ordinea raporturilor electorale ce se nasc în toate etapele organizării și efectuării alegerilor, inclusiv agitația electorală, în procesul exercitării drepturilor electorale ale cetățenilor. Totodată, formularea propriei definiții a agitației electorale a permis evidențierea trăsăturilor specifice ale acesteia pentru țara noastră, stabilirea subiectului general al dreptului la agitația electorală, precum și condițiile de participare la agitația electorală în Republica Moldova.

În acest context, avînd în vedere că suntem în pragul accederii spre o dimensiune calitativ nouă în relațiile cu Uniunea Europeană (Summitul de la Vilnius), Republica Moldova urmează să întreprindă un șir de reforme, inclusiv pe filiera sistem electoral – agitație electorală. Toate acestea cu scopul de a fortifica drepturile și garanțiile fundamentale ale cetățenilor. Pe de altă parte, să nu uităm că nu a rămas atît de mult pînă la următoarele alegeri parlamentare, care prin voința și bunăvoința legiuitorului autohton ar putea să se desfășoare în condițiile legale noi, apropiate de practicile și standardele Uniunii Europene.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Вишняков А. А. Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации: Учебник для вузов Москва: Норма. 2003, с. 274-280.
2. Пастухов В. Б. Становление российской государственности и конституционный процесс: политологический аспект. В: Государство и право, №2, 1993; Бондарь Н. С. Права человека и Конституция России: трудный путь к свободе. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского университета, 1996, с. 89-96.

3. Юсов С. В. Принципы избирательного права и их реализация в условиях формирования новой российской государственности: Автореф. канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 1999.
4. Фарбер И. Е., Ржевский В. А. Вопросы теории конституционного права. Саратов, 1967, с. 220-237; Ким А. И. Советское избирательное право. Москва: 1965.
5. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации. Москва: Норма. 1998, с. 343; Постников А. Е. Избирательное право России. Москва: Норма, 1996.
6. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации. Москва: Норма. 1998, с. 343; Страшун Б. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Москва: БЕК, 1996, с. 323; Теперик А. В. Конституционно-правовые основы демократизации избирательной системы субъекта Российской Федерации. Саратов. 1998, с. 79-80;
7. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации. Москва: Норма, 1998, с. 343.
8. Страшун Б. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Москва: БЕК, 1996, с. 323.
9. Лапаева В. В. Стратегия совершенствования избирательной системы. В: Законодательство и экономика, 1997, № 11, с. 3, 12.
10. Лысцов В. В. Становление избирательной системы Воронежской области. В: Политические исследования, 1998, № 5, с. 176.
11. Постников А. Е. Система российского избирательного законодательства. В: Журнал российского права, 1997, № 1, с. 44-45.
12. Рыжков В. А. Законотворческий процесс и развитие законодательства по совершенствованию избирательной системы. В: Вестник Центральной Избирательной комиссии Российской Федерации, 1998, № 9, с. 20-21.
13. Князев С. Д. Принципы российского избирательного законодательства. В: Правоведение, №2, 1998, с. 27; Теперик А. В. Конституционно – правовые основы демократизации избирательной системы субъекта Российской Федерации. Законотворческая деятельность субъектов Российской Федерации. Саратов, 1998, с. 79-80.
14. Мустафин В. А. Актуальные проблемы теории и практики избирательной системы. Законотворческая деятельность субъектов Российской Федерации. Саратов, 1998, с. 73.
15. Сборник избирательных законов стран Центральной и Восточной Европы. Киев, 1995, с. 6.
16. Иванченко А. В. Избирательная система Российской Федерации в условиях становления многопартийности и ее роль в укреплении демократических основ российской государственности. В: Вестник Центральной избирательной комиссии Российской Федерации, 1998, № 9, с. 10.
17. Зиновьев А. В. Гарантии свободы выборов представительных органов власти в России. В: Государство и право, 1998, № 4, с. 130-131.
18. Матейкович М. С. Защита избирательных прав граждан в Российской Федерации. Москва; Изд-во МГУ, 2003, с. 28.
19. Фирсов А. Кому на Руси агитировать хорошо. В: Выборы. Законодательство и технологии, 2001, №11.
20. Большаков С., Юшенко Е. Новый «Блокнот Агитатора». РЦОИТ, 2000, с. 9-10.
21. Codul electoral al Republicii Moldova. Nr. 1381-XIII din 21.11.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 08.12.1997, nr. 81 (667).
22. Ibidem.
23. Codul electoral al Republicii Moldova. Nr. 1381-XIII din 21.11.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 08.12.1997, nr. 81 (667).

ДИНАМИКА СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ВОСТОЧНЫХ РАЙОНОВ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

Анна КИВАЧУК, научный сотрудник,
Национальный Институт Экономических Исследований АИМ

Summary

The article discusses the features of the demographic situation in the rural areas of Transnistria since 1990 to 2012. The analysis showed that the region is depopulate, and its highest rates are typical for rural areas. Migration processes of the rural population are largely inferior to the urban areas. Indicators of natural movement in rural areas are particularly acute: the death rate exceeds the birth rate. The component of reproduction is represented by the intensity of marriage in the city and the village, which runs on the background of a high risk of dissolution of marriages.

В восточных районах Республики Молдова, как и на большей части постсоветского пространства, демографическая ситуация стала одной из остроактуальных проблем, оказывая существенное влияние на социально-экономическое развитие общества. Особенно пристального внимания заслуживает обстановка, складывающаяся за последнее время в сельской местности, где наблюдаются высокие темпы сокращения численности населения, в первую очередь, из-за отсутствия качественных сдвигов в решении социальных проблем. Равным образом анализ требует от нас учета значимых факторов, влияющих на развитие ситуации, их взаимодействие и сложность последствий для населения и народного хозяйства. Нужно отметить, что проблема демографического развития сельского населения восточных районов Республики Молдова нашла свое отражение за последние годы в ряде исследовательских работ [1,2,3,4]. В частности, раскрывая механизмы формирования современной демографической ситуации в восточных районах Республики Молдова, В. Фоменко выделяет проблему сельских территорий как одну из первостепенных и наиболее сложных [5] восточных районов Республики Молдова

Начиная с 1998 г., статистические данные о движении населения не поступают в Национальное бюро статистики Республики Молдова, а в открытых официальных источниках представленная информация является фрагментарной, что вызывает трудности при более углубленном изучении демографических процессов. Представленный демографический анализ основывается на итогах переписей населения 1989 и 2004 гг., а также на расчетных данных региональной службы статистики.

Согласно текущей оценке, численность населения на начало 2013 г. составила 509 тыс. 439 человек, сократившись по сравнению с прошлым годом на 4 тыс. человек или на 0,8%, при этом средняя плотность населения составила 122,4 жителя на 1 кв.км. Современная поселенческая сеть восточных районов Республики Молдова включает в себя 8 городов, 4 поселка и 156 сельских населенных пунктов. Таким образом, для восточных райо-

нов Республики Молдова характерно преобладание городского населения над сельским, в соотношении 69% к 31%, что свидетельствует о достаточно высоком уровне урбанизации региона. Предпосылками сложившегося распределения населения выступают исторические факторы заселения и хозяйственного освоения в 50–80-е гг. XX века, повлиявшие на формирование демографической картины края. На тот период, для всей Молдавской ССР были характерны позитивные демографические тенденции: расширенный тип воспроизводства населения и исключительно большое положительное сальдо миграции [6]. На территории восточных районов Республики Молдова активно реализовывалась общесоюзная программа индустриализации, включающая постройку, как промышленных предприятий, так и жилищного комплекса. Для возведения объектов и работы на них привлекались высококвалифицированные трудовые ресурсы и в республику активно переселялись выходцы из РСФСР и УССР.

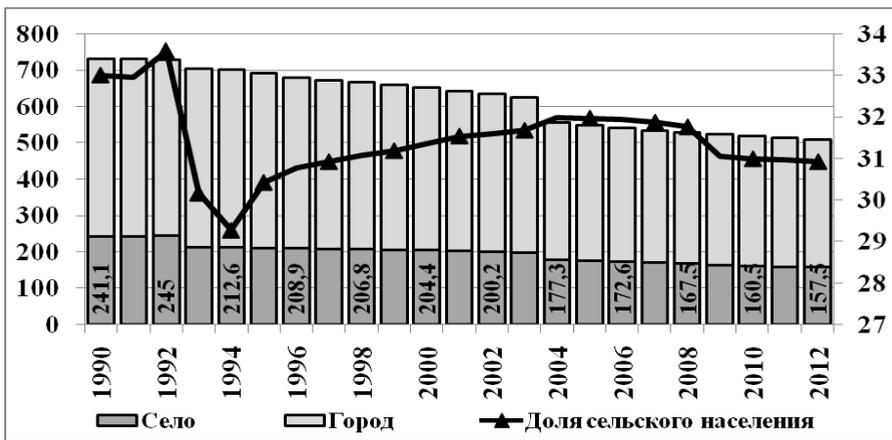

Рис. 1. Изменение численности населения (левая ось), тыс. человек и доли сельского населения (правая ось), %, 1990-2012 гг.

Источник: данные региональной службы статистики

На поселенческой структуре своеобразно отразились кризисные события начала 90-х, связанные с крайней нестабильностью в регионе. Вооруженный конфликт отчасти спровоцировал переселение городского населения в поселки, увеличив, соответственно, долю сельского населения до 34%, однако уже к 1994 г. этот показатель снизился до 29% (Рис.1). Сокращение доли сельчан на сегодняшний день происходит, в том числе, за счет внутренней миграции в города, которые привлекают трудоспособное население более развитой инфраструктурой, сферой услуг и возможностями на рынке труда. В целом пропорция между городом и селом за истекшие два десятилетия существенно не изменилась.

Главной особенностью демографической ситуации в восточных районах Республики Молдова выступает продолжающееся общее сокращение

численности населения. Процесс депопуляции крайне негативно сказался на состоянии сельских районов: демографическая обстановка, сложившаяся в рамках сельской территории, остается крайне сложной. Здесь негативные тенденции в динамике численности населения обозначились в начале, поэтому самый высокий показатель соответствует началу исследуемого периода, он составил 241,1 тыс. жителей. К 2013 г. расчеты численности сельского населения зафиксировали 157,5 тыс. человек, сократившись за 12 лет практически на 83,6 тыс. человек, или 34,7%, а по сравнению с прошлым 2012 г. – на 1,5 тыс. сельчан или 1%.

Основными компонентами, позволяющими проанализировать изменения численности населения по типам поселения, выступают миграционное и естественное движение населения. История миграционных потерь региона отражает изменение его демографических параметров на протяжении всего рассматриваемого периода (Рис.2). Среди причин, обусловивших столь стремительные миграционные потоки, следует назвать складывавшуюся в регионе сложную внутривнутриполитическую и социально-экономическую обстановку, однако, окончательно свою миграционную привлекательность регион утратил с началом боевых действий. Только за переломный 1992 г. пределы восточных районов Республики Молдова покинуло более 10 тыс. человек, в том числе из сельских районов – 1150 человек.

Несмотря на положительное сальдо миграции на селе в течение следующих 1993-1994 гг. (их статистика носила компенсационный характер, когда часть жителей решила вернуться на прежние места проживания), демографическая ситуация изменилась кардинально, оказывая существенное влияние на численность населения края. В целом, с начала отрицательного миграционного прироста, приднестровские города покинуло более 82 тыс.

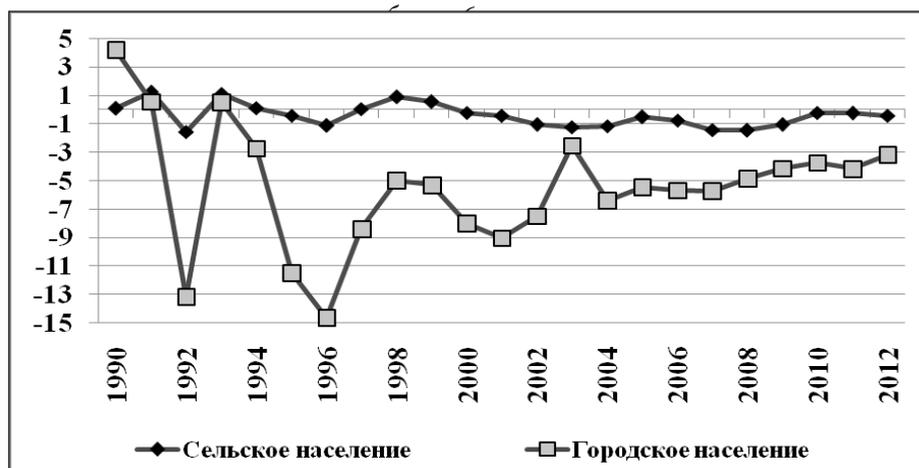

Рис. 2. Общий коэффициент интенсивности миграции населения по типам поселения, %, 1990-2012 гг.

Источник: данные региональной службы статистики

В формировании миграционных потоков городская местность занимает доминирующее положение, тогда как миграционные процессы среди сельского населения в значительной степени уступают по своим масштабам. Наблюдаемый волнообразный отток жителей из сельских районов стал индикатором уровня жизни на селе, новым миграционным ответом населения на качество и уровень жизни. Несмотря на то, что до настоящего времени миграционные процессы в селах восточных районов Республики Молдова отражают отрицательную статистику, за последние годы, показатели несколько стабилизировались. И хотя общее снижение темпов миграции и дает повод для осторожного оптимизма, отток населения остается решающим фактором, формирующим динамику численности и структуры населения региона. Число выбывших, по-прежнему уверенно превышает число прибывающих в республику, причем большинство выезжающих составляют представители экономически активной и трудоспособной части населения, зачастую безвозвратно уводя из региона молодежь.

Еще одной типичной миграционной чертой региона являются сезонные и маятниковые передвижения населения между пригородными сельскими зонами и городами, связанные с различными видами работ и учебой студенчества. Важным, с точки зрения анализа складывающихся в регионе миграционных тенденций, и не менее дискуссионным, является вопрос качества фиксируемых данных о лицах, покидающих пределы республики, не отражающих реальных масштабов трудовой миграции.

Демографические изменения в регионе происходят на фоне исчерпания резерва воспроизводства поколений. Давно отмечавшиеся негативные тенденции в естественном движении населения ранее компенсировались благодаря накопленному демографическому потенциалу. К настоящему моменту демографические последствия кризиса весьма ощутимы, население стремительно сокращается. За годы депопуляции в восточных районах Республики Молдова естественная убыль населения составила 50 тыс. человек, что сопоставимо с численностью такого города как Рыбница.

Нужно отметить, что естественное движение населения неодинаково затронуло городские и сельские поселения: в сельской местности этот процесс проявился особенно остро. Потенциал демографического роста регион утратил в 1991 г. – число смертей превысило число рождений, и впервые была зарегистрирована естественная убыль сельского населения. На протяжении последующих лет рост окончательно сменился убылью, а предельно низкое значение за рассматриваемый период было зафиксировано в 2006 г., фактически опустившись до отметки -4‰ (Рис.3). Интенсивное сокращение численности за счет естественной убыли населения характерно для сельской местности в силу того, что доля пожилых жителей здесь является более высокой. В целом за анализируемый период потери среди сельчан составили 29 153 человека, для сравнения, среди горожан – 21 497 человек.

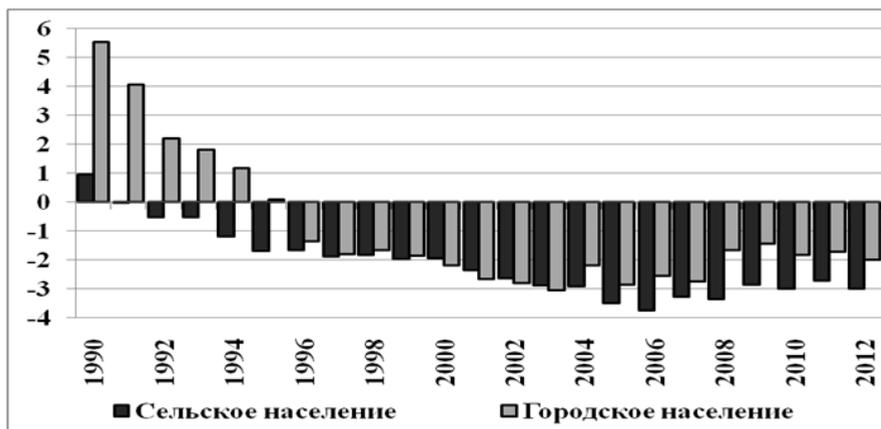

Рис. 3. Естественный прирост/убыль населения по типам поселения, %, 1990-2012 гг.

Источник: данные региональной службы статистики

Иначе негативные процессы в области естественного движения населения проявились в городах. Здесь они начались несколько позже, с 1995 г., однако лавинообразно, практически сразу сравнявшись с показателями потерь среди сельских районов. В городских поселениях, из-за более молодой возрастной структуры населения, раньше наметилась и положительная динамика – показатели естественной убыли уступают сельским с 2004 г. в среднем на 1-1,5%.

Важным индикатором для анализа напряженной демографической ситуации в восточных районах Республики Молдова выступает общий коэффициент рождаемости и смертности. Процессы сокращения рождаемости и увеличения смертности, как уже отмечалось, проявляются в стремительной депопуляции региона. Динамика общего коэффициента смертности и в городе, и на селе характеризовалась постоянной тенденцией к росту и лишь за последние годы стала отмечаться незначительная стабилизация ситуации (Рис. 4, 5).

Определяющей характеристикой сельского населения являются более высокие, чем в городе, темпы смертности. В начале исследуемого периода их различие составляло 6-7%, на нынешнем этапе разрыв колеблется в пределах 3%. Этому предшествовал этап (2005 – 2008 гг.) предельно высоких показателей: 18‰ для сельского населения и 14‰ для городского. Статистические данные на начало 2013 г. свидетельствуют о том, что смертность на селе по-прежнему остается стабильно высокой.

Если сопоставить показатели общего коэффициента рождаемости и смертности для сельской местности, то нужно отметить, что наибольший разрыв между ними был зафиксирован в 2006 г., когда смертность в 3 раза стала превышать рождаемость. Резкое снижение количества рождений

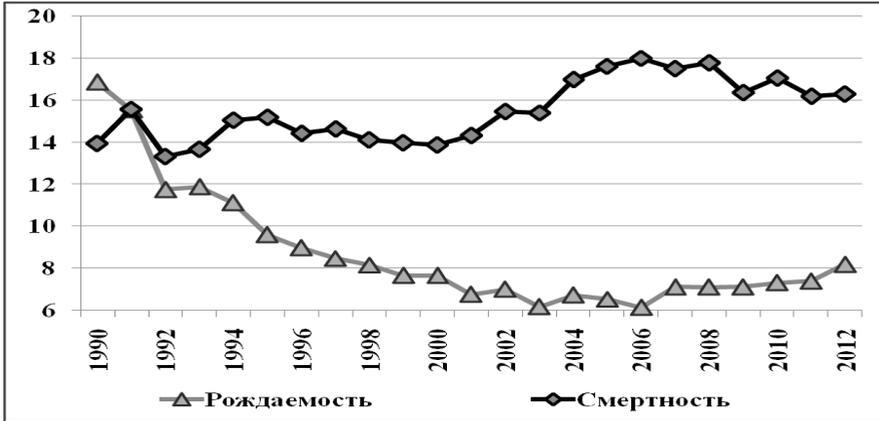

Рис. 4. Динамика общего коэффициента рождаемости и смертности в сельской местности, ‰, 1990-2012 гг.

Источник: данные региональной службы статистики

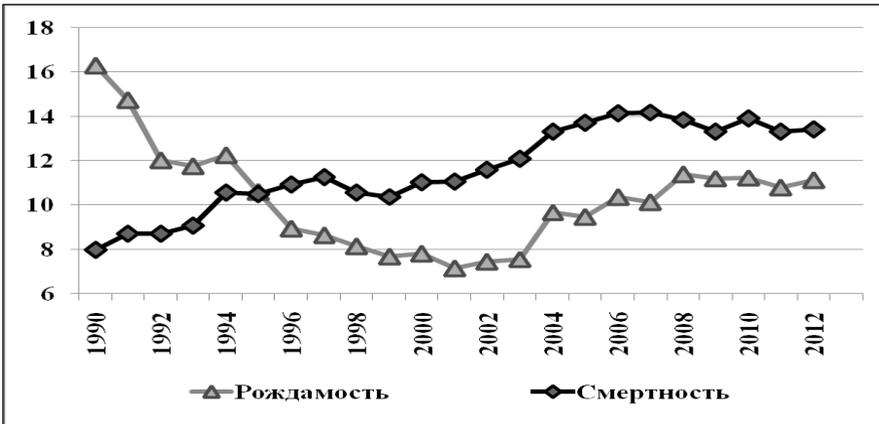

Рис. 5. Динамика общего коэффициента рождаемости и смертности в городской местности, ‰, 1990-2012 гг.

Источник: данные региональной службы статистики

проявилось синхронно практически на всей территории края до наступления миллениума, после чего кривые рождаемости для города и села обрели различную траекторию: городские показатели стали отражать позитивную динамику, а показатели в сельской местности заметно ухудшились. В целом за рассматриваемый период рождаемость на селе сократилась с 17‰ до 8‰.

Те негативные тенденции, которые укрепились на сегодняшний день в области репродуктивного поведения населения, напрямую связаны с современными трансформациями института семьи и брака, оказывая влияние на процесс формирования основных проблемных узлов в демографи-

ческой ситуации региона. На протяжении почти 15 лет, вплоть до 2004 г., интенсивность заключения брачных союзов в приднестровских городах и селах постоянно снижалась (Рис. 6). В рамках приблизительной оценки уровня брачности наименьшие показатели в городской местности были зафиксированы в 1996 и 2002 гг., когда общий коэффициент брачности снизился до 6,2 на 1000 населения. В сельской местности самый низкий уровень был зафиксирован в 2004 г. и составил 3,4%. Начиная с 2005 г. показатели регистрируемой брачности заметно выросли, но только для городских жителей, наибольшее значение было отмечено в 2007 г., сравнявшись с показателями 1990 г. Увеличению числа браков способствует в целом благоприятная возрастная структура населения бракоспособного возраста. Число мужчин и женщин в возрасте от 20 до 35 лет увеличивалось за счет относительно многочисленных поколений, родившихся в 80-е гг [7]. На сегодняшний день этот показатель составляет 8,3%. В селах, преодолев общее снижение темпов брачности в 2005 г., показатели коэффициента изменились незначительно, скорее закрепив тенденцию к стабильности, чем к росту.

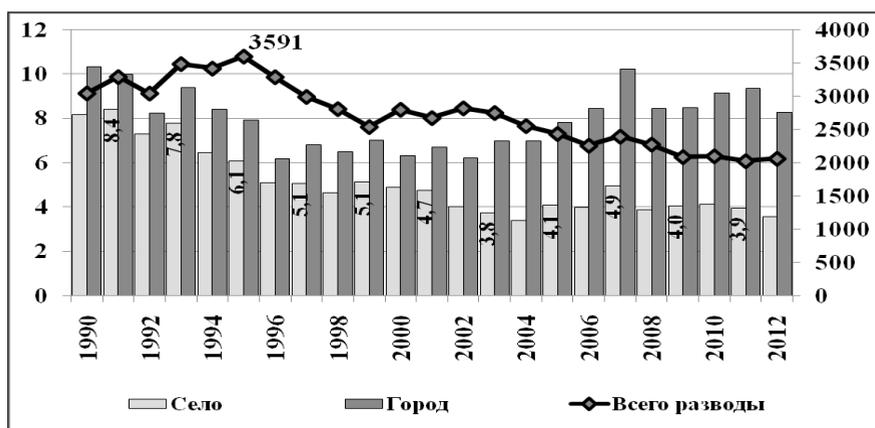

Рис. 6. Динамика общего коэффициента брачности по типам поселения (левая ось), % и общего числа разводов (правая ось), 1990-2012 гг.

Источник: данные региональной службы статистики

Снижение интенсивности брачности происходит на фоне достаточно высокого риска расторжения брака. С 1993 г. сельские разводы в восточных районах Республики Молдова регистрируются в городах, поэтому показать динамику разводимости населения по типам поселения представляется затруднительным. Тем не менее, абсолютные значения показывают, что общее число разводов неизменно продолжало расти, достигнув максимального значения 3591 развод в 1995 г., затем, в течение последующих 4 лет, показатель начал резко снижаться, зафиксировавшись, с незначи-

тельными колебаниями, на уровне 2 тыс. разводов по региону. К началу 2013 г. соотношение количества разводов и браков составило 59 к 100.

В качестве заключения необходимо отметить, что на фоне катастрофического сокращения численности населения за счет его естественной и миграционной убыли происходит деформация большинства демографических структур и институтов, обеспечивающих обществу жизненное воспроизводство человеческого потенциала. Такая характеристика в полной мере может быть отнесена к демографической ситуации, складывающейся в сельских районах восточного региона. Более того, наряду с интенсивной депопуляцией наблюдаются негативные изменения в возрастно-половой структуре населения, проявляющиеся в сокращении доли детей и неуклонном старении населения. Подобные процессы приводят не только к разрушению трудового потенциала, но и одновременно к различным асимметриям на рынке труда в рамках сельских зон, негативно отражаясь на его формировании и развитии. В ближайшей перспективе восточные районы Республики Молдова неизбежно столкнутся с целым рядом сложных демографических проблем на селе, для решения которых потребуются меры по развитию не только рынка труда, но и принимая во внимание специфику сельского населения, по реформированию пенсионной системы, сферы образования и здравоохранения. Исходя из этого, учет демографического фактора остается одним из приоритетных при разработке социально-экономических программ поддержки и развития народонаселения.

ПРИМЕЧАНИЕ

1. Бурла М.П., Чебанова Л.А. Население и хозяйство Приднестровской Молдавской Республики. Тирасполь, 1999. – 92 с.
2. Диаконова Л.В. Итоги переписи населения в Приднестровской Молдавской Республике. В: Экономика Приднестровья, 2006, №7, 8.
3. Кобзева Т.В., Шевчук Е.М. Медико-демографическая характеристика населения Приднестровской Молдавской Республики. Медицинский вестник, 2012, № 3.
4. Сухинин С.А. Особенности демографической ситуации и приоритеты демографической политики в Приднестровской Молдавской Республике. В: Могилевский меридиан. Научный журнал Могилевского отдела Белорусского географического общества. Том 7. 2007. - Вып. 3-4 (10-11), с. 11-17.
5. Фоменко В.Г. Геодемографическая ситуация и система расселения ПМР. В: Экономика Приднестровья, 2005, №10, с. 27-36;
6. Фоменко В.Г. Демографическая ситуация в Приднестровье в постконфликтный период. В: Материалы международной научно-практической конференции «Молдова-Приднестровье: общими усилиями к успешному будущему. Социальные аспекты». Кишинев, 2009, с. 83.
7. Палади Г.А., Шахотько Л.П., Гагауз О.Е. Основные вызовы демографической безопасности: сходства и различия в Молдове и Беларуси. Кишинев, 2010, с. 7.

СПЕЦИФИКА АНТИДЕМПИНГОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В ОТНОШЕНИИ СТРАН С ПЕРЕХОДНОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Ирина ЧЕРВИНСКАЯ,
аспирант Института Экономики НАН Беларуси

Summary

Sing the mechanism of anti-dumping regulation in relation to goods from countries with economies in transition is the specific instrument of competition, so the anti-dumping should be viewed as an integral and very important part of trade policy. The basic criteria that are traditionally used in the determination of the normal price of a product should be adapted to the realities of organic production in the transition.

Разработка концептуальных оснований эффективной защиты внешнеэкономических интересов стран с переходной экономикой в связи с расширением практики применения механизмов антидемпингового регулирования актуализируется возрастающей ролью внешней торговли в обеспечении поступательного развития большинства постсоветских регионов и их внешнеэкономической диверсификацией.

В теоретическом плане, актуальность такого исследования определена тем, что оно позволяет проследить динамику развития внешнеэкономической деятельности на основных торговых площадках, определить основные проблемы процесса, а также выявить возможности внесения изменений в выбранные направления, формы и методы корректировки системы государственной антидемпинговой политики. Это поможет переходу от одноаспектной трактовки антидемпинговых механизмов к комплексному пониманию политики защиты интересов отечественных товаропроизводителей и, тем самым, будет способствовать значительному обогащению методологического потенциала прикладных научных разработок.

Традиционно под демпингом понимается экспорт товаров по цене ниже нормальной, с учетом того, что выполняются три достаточных условия:

- если экспорт наносит существенный ущерб одному из участников международного товарообмена;
- если цены учитываются на одних и тех же торговых условиях между странами;
- если экспорт грозит потерей рынка внутренними производителями.

В практике внешнеэкономической деятельности (ВЭД) наличие материального ущерба отрасли экономики, производящей аналогичный товар, вследствие демпингового импорта товара определяется на основе результатов анализа объема демпингового импорта и его влияния на цену аналогичного товара на внутреннем рынке, а также соответствующего воздействия такого импорта на отечественных производителей аналогичного товара [1].

Основными показателями для определения наличия ущерба являются:

потребление товара в стране-импортере, объем демпингового импорта и удельный вес товара, являющегося предметом демпинга, в объеме потребления товара в стране, цена товара, являющегося предметом демпингового импорта, уровень занижения цены заявителя в результате демпингового импорта, объем производства, производственные мощности, и их использование, объем реализации заявителем аналогичного товара на рынке страны-импортера, удельный вес аналогичного товара, реализованного заявителем на рынке, в объеме потребления товара в стране, объем экспорта аналогичного товара заявителем, цена товара, проданного заявителем на внутреннем рынке.

Следует иметь в виду, что антидемпинговые санкции являются на сегодняшний день самым удобным инструментом целенаправленной борьбы с наиболее конкурентоспособными иностранными товарами, поэтому антидемпинг можно рассматривать как составную и весьма важную часть торговой политики, а также учитывать, что практика его применения имеет тенденции к расширению в связи с развитием процессов глобализации[2].

Определение нормальной (в нашем случае «недемпинговой») цены для стран с переходной экономикой имеет свои специфические особенности, игнорирование которых способно спровоцировать возникновение комплекса торговых конфликтов, конечное разрешение которых во многом сопряжено с проявлением волюнтаристских тенденций со стороны экономически развитых стран, не ограниченных, как правило, ни юридическими, ни политическими рамками в конкурентной борьбе. Поэтому в практике внешнеэкономической деятельности странам с переходной экономикой приходится преодолевать не только условия объективно сложившейся конъюнктуры, но и демонстрировать готовность к компромиссным вариантам решения ситуации, что предполагает, помимо знакомства с основополагающими принципами, лежащими в основе всемирной торговой организации (ВТО), но и профессиональное оперирование методическими материалами, на основе которых осуществляется нормативный анализ конкретной конфликтной ситуации [6].

Это обстоятельство специфицирует проблему механизма определения нормальной цены для стран с переходной экономикой в контексте ее корреляции с особенностями объема производства, объема продаж и доли рынка в стране-импортере.

Устоявшаяся методика определения цены товара из «нерыночных» стран, в отношении которого возбуждаются антидемпинговые разбирательства, основана на анализе сопоставимости цены и ее составляющих с ценой товара, происходящего из страны, экономика которой имеет статус рыночной [3]. Именно на этой основе могут осуществляться расчеты, связанные с определением внутренней цены импортируемого товара, происходяще-

го из стран с «нерыночной» экономикой «non-market economy country», что особенно актуально для постсоветских стран.

Такие расчеты могут быть основаны на основе показателей, приведенных в таблице.

Таблица 1. Показатели для расчета динамики потребления товаров в стране-импортере

№№	Показатели и их характеристики, методы расчета
1	Совокупный объем производства – объем производства аналогичного товара всех производителей в стране-импортере (включая заявителя).
2	Совокупный экспорт – объем поставок аналогичного товара в третьи страны. Если код ТН ВЭД не позволяет вычленить отдельно рассматриваемый товар, то необходимо рассчитать этот показатель.
3	Совокупный объем реализации*
4	Общий объем импорта – объем импорта товара из всех стран, включая демпинговый импорт. Объем импорта можно получить из статистических данных Министерства Статистики. Если код ТН ВЭД не позволяет вычленить отдельно рассматриваемый товар, то необходимо рассчитать этот показатель.
5	Номинальное потребление в стране**
6	Совокупные товарные запасы в стране-импортере на начало года – сумма запасов аналогичного товара отечественных производителей, включая заявителя, на начало года.
7	Совокупные товарные запасы страны-импортера на конец года – сумма товарных запасов аналогичного товара отечественных производителей, включая заявителя, на конец года.
8	Фактическое потребление в стране-импортере***

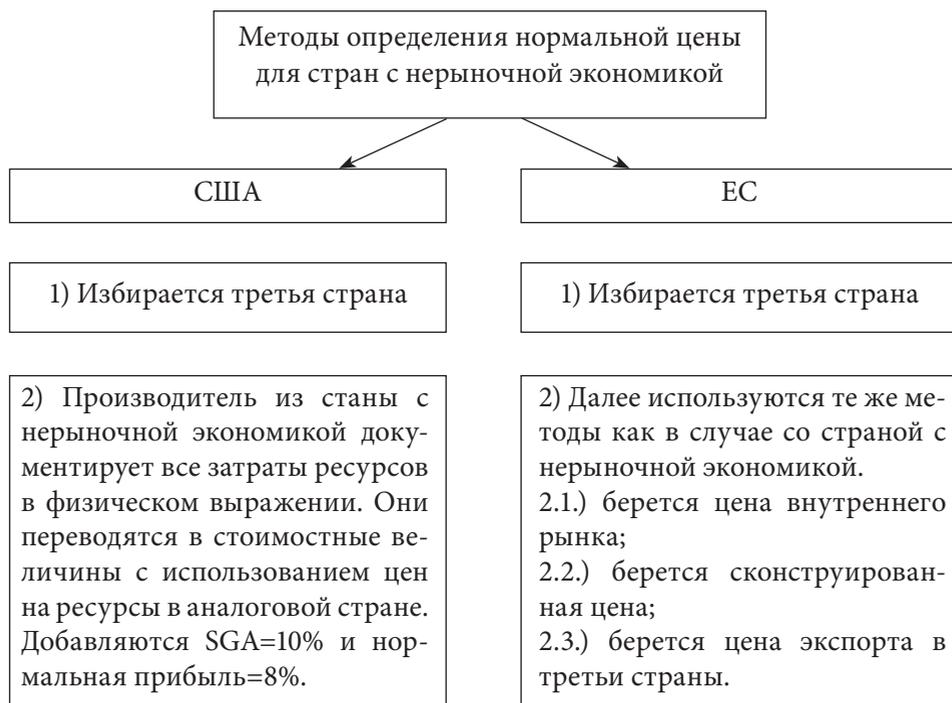
*Совокупный объем реализации рассчитывается как разница совокупного объема производства и совокупного экспорта.

**Номинальное потребление в стране представляет собой сумму совокупного объема реализации и общего объема импорта.

***Фактическое потребление в стране-импортере определяется как сумма показателей номинального потребления в стране и совокупных товарных запасов в стране-импортере на начало года за вычетом совокупных товарных запасов страны-импортера на конец года.

Следует отметить, что алгоритм определения степени «нормальности» цены в странах Европейского союза и США имеет специфические отличия, характер которых схематически может быть представлен в следующем выражении.

В большинстве случаев в качестве нормальной цены рассматривается цена товара на внутреннем рынке страны экспорта – цена товара, сложив-

шаяся при сделках с независимым покупателем в стране экспорта для внутреннего потребления [7].

В отличии условий рыночной экономики, когда нормальная цена определяется просто на основе отгрузочных цен производителя с суммарным учётом стоимости перевозки, условий продажи и страхования, от производителя из страны с «нерыночной» экономикой требуется официально документировать его фактические издержки: затраты материалов, труда, энергии и капитала. Для того, чтобы сделать цену сопоставимой с ценой производителей аналогичных товаров в другой, так называемой «аналоговой» стране, экономический статус которой определен как рыночный, были установлены следующие критерии для отнесения страны к странам с нерыночной экономикой:

- является ли валюта страны свободно конвертируемой;
- устанавливается ли заработная плата в результате свободного торга между работником и нанимателем;
- условия функционирования предприятий с иностранным участием;
- пределы прав собственности государства на средства производства или контроля над ними;
- пределы государственного контроля над распределением ресурсов и ценами, а так же решениями по объёму производства предприятий;
- другие факторы, которые считаются уместными.

Установленная описанным выше способом нормальная стоимость основанная на принципе так называемой «сконструированной стоимости», сравнивается с экспортной ценой. Если экспортная цена оказывается ниже, рассчитывается демпинговая маржа, соответствующая этой разнице (выраженная в виде процента к экспортной цене). Демпинговая маржа ниже 2% рассматривается как малозначительная и не обладающая искомой силой, однако если маржа выше, делается вывод о причинении или угрозе причинения материального ущерба стране импортеру.

Следует отметить, что статус страны с нерыночной экономикой и использование различных методов для определения нормальной стоимости не делают более вероятным обнаружения факта демпинга. [5] Поэтому главные проблемы с которыми сталкиваются страны с переходной экономикой во многом связаны с незнанием антидемпингового законодательства и соответствующих процедур, а также с требованиями незамедлительно отвечать по-английски на подробные анкеты относительно затрат на производство.

Определение демпинга в основном является судебной процедурой, в ходе которой экспортёры имеют возможность представить доказательства для обоснования своих позиций. В случаях, когда ответчики представляющие нерыночные страны не в состоянии представить подробную информацию о ценах и затратах в определенном формате, ситуация разрешается путем использования методов определения наличия демпинга, которые сочтутся нужными. При этом оказывается невозможным признание конкретной компании-экспортера рыночной, если экономика страны в целом имеет репутацию нерыночной. В реальной антидемпинговой практике страны с переходной экономикой сталкиваются с очевидной дискредитацией, связанной с процедурной неопределенностью при определении нормальной цены.

Использование пресловутого метода «выбора аналоговой страны» при определении нормальной стоимости поставило под угрозу экспорт и увеличило риски произвола и предвзятости со стороны чиновников во время проведения антидемпинговых разбирательств[4].

При отсутствии строгих регламентированных правил возникает опасность волюнтаристического толкования правил, и страна с переходной экономикой, угрозой выбора неблагоприятной страны-аналога, может быть уязвима и, следовательно, принимает на себя ценовые изменения.

Таким образом, в отношении стран с переходной (так называемой «нерыночной») экономикой антидемпинговые меры, часто являются завуалированной формой обыкновенного протекционизма.

Такая ситуация непосредственно предполагает необходимость принятия ответных мер со стороны фирмы-экспортера, столкнувшейся с внешнеэкономической несправедливостью.

Прежде всего, в ситуации подготовки к процедуре введения антидемпинговых санкций изначально необходимо установить, что материальный ущерб был вызван именно демпинговым экспортом, то есть необходимо выявления причинно-следственной связи между увеличением экспорта и ухудшением экономической ситуации в стране-экспортере в строгом соответствии с динамикой показателей ущерба. [8]

Информация о наличии демпингового экспорта и обусловленного этим материального ущерба отрасли экономики должна быть представлена за три полных календарных года, предшествующие срокам выдвижения претензий и содержать сведения, достаточные для понимания существа представленной претензии.

При рассмотрении демпинговой ситуации необходимо учитывать ряд важных, сопутствующих разбирательству обстоятельств. Прежде всего, дата официального обращения с претензией считается сроком принятия заявления к рассмотрению. Затем в течение тридцати календарных дней со дня регистрации (в отдельных, особо сложных случаях – шестидесяти дней), заявление изучается на достоверность представленных доказательств возникновения демпинговой ситуации.

При этом следует иметь в виду, что расследование начинается только в следующих случаях:

- демпинговая маржа составляет не менее 2 %;
- объем демпингового экспорта из одной страны превышает 3 % в общем объеме экспорта данного товара;
- суммарная доля в экспорте данного товара не превышает 7 % в общем объеме импорта данного товара на таможенную территорию страны-импортера.

При принятии решения об отказе в проведении расследования орган, проводящий расследование, в письменной форме в срок не более чем десять календарных дней со дня принятия такого решения уведомляет заявителя об отказе в проведении расследования с указанием причин принятия такого решения.

В этот период рекомендуется обратиться к другим производителям аналогичного товара в целях поддержки заявления или выражения несогласия с выдвинутой претензией, что поможет обеспечить соответствующий уровень поддержки заявления.

Объектом ответной апелляции в таком случае могут служить следующие обстоятельства:

- заявление о проведении расследования в целях применения антидемпинговых мер принимается к рассмотрению, если на долю заявителя (производителя товара) приходится не менее двадцати пяти процента от общего объема производства аналогичного товара в стране;
- объем производства заявителей антидемпинговых претензий должен

составлять не менее половины от объема производства тех производителей такого товара которые высказали свои претензии;

- стоимостные показатели выражаются в денежных единицах, установленных для ведения таможенной статистики внешней торговли страны-импортера и долларах США, с указанием обменного курса.

Совокупность перечисленных обстоятельств представляет собой сферу применения условных нормативных установок, концептуальная незавершенность которых открывает широкие возможности субъективных интерпретаций, и, следовательно, принятия несправедливых волюнтаристических решений со стороны более сильных экономик. [9] Поэтому именно этот сегмент внешнеэкономических отношений должен быть в наибольшей мере проанализирован на предмет выявления нарушения правил ВТО. Концентрация аналитических усилий именно на этом векторе является, по нашему мнению, наиболее перспективным вариантом защиты интересов отечественного производителя-экспортера в ситуации антидемпингового разбирательства.

Поскольку потенциальная угроза антидемпинга висит над многими товарами из стран с переходными экономиками, для сохранения и наращивания объемов экспорта особое значение приобретает профилактическая работа с целью предотвращения новых антидемпинговых санкций. В этом направлении в числе приоритетных мероприятий требуется создание системы раннего предупреждения через дипломатические представительства за рубежом.

Основной груз практической экспертной работы и взаимоотношений со специалистами антидемпинговых подразделений Европейской комиссии при политической поддержке государства лежит на предприятиях, попавших под пресс антидемпинга. От предприятий-производителей и их внешнеторговых фирм-экспортеров требуются постоянный анализ ситуации, оперативная и адекватная реакция на все происходящие изменения, внесение предложений по наиболее важным мероприятиям в государственные органы управления, поэтому значительное юридическое подкрепление должна получить экономическая аргументация предприятий в пользу отмены санкций.

Особо следует акцентировать внимание еще на одном важном элементе противодействия антидемпинговым санкциям – установлению контакта с конкурентами в целях учета взаимных интересов. В связи с тем, что механизм антидемпинга включается через процедуру подачи жалоб от компаний-конкурентов и их союзов и ассоциаций, следует установить с ними контакт для ликвидации возможных конфликтных ситуаций еще на этапе их зарождения. Одновременно следует шире использовать регулятивно-политический потенциал компаний-переработчиков и различных ассоциаций потребителей, заинтересованных в поставках продукции.

Проблема антидемпинга в очередной раз подчеркнула необходимость подготовки квалифицированных национальных кадров, владеющих современными знаниями по различным аспектам внешней торговли.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Антидемпинговая практика ЕС: руководство для российских экспортеров / под ред. К. Стивенсона. М.: Центр торговой политики и права, 1998. – 150 с.
2. Баканов А.А. Антидемпинговые меры против стран с нерыночной экономикой: некоторые концептуальные проблемы и один пример / А.А. Баканов, Л.А. Жулего // ЭКОВЕСТ, 2003, № 4, с. 637–668.
3. Василевский С.Р. Антидемпинговое регулирование: нормы Всемирной торговой организации и особенности законодательства Европейского союза / С.Р. Василевский, Р.В. Соболев // Вестн. Министерства иностранных дел Республики Беларусь, 2000, № 4, с. 135 – 146.
4. Конкурентоспособность национальной экономики. Внешняя торговля: состояние и перспективы: Материалы постоянно действующего семинара руководящих работников / под ред. Л.П. Козика, В.А. Руденка, Э.М. Скобелева. Минск: Администрация Президента Республики Беларусь, 2002. – 144 с.
5. Соболев Р.В. Антидемпинговое законодательство Республики Беларусь / Р.В. Соболев // Экспорт+Импорт, 2002, № 3. с. 32–34.
6. The World Trade Organization [Электронный ресурс] / Официальный сайт Всемирной торговой организации. – 2012. – Режим доступа: http://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_e.htm. – Дата доступа: 01.03.2013.
7. Bentley P. Anti-Dumping and Countervailing Action / Philip Bentley, Aubrey Silberston. – Edward Elgar Publishing, 2007. – 225 p.
8. Staiger R. W. The Trade Effects of Antidumping Investigations: Theory and Evidence / Staiger Robert W., Frank Wolak: ed. Alan Deardorff and Robert Stern. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994, p. 231-261.
9. Debroy B. Uses and Misuses of Anti-Dumping Provisions in World Trade: A Cross-Country Perspective / Bibek Debroy and Debashis Chakraborty. New Delhi: Academic Foundation, 2006. – 145 p.

UN STUDIU RELEVANT DE ELITOLOGIE

Pantelimon Varzari. Elita politică și birocrăția în contextul realizării reformelor democratice. Chișinău: Pontos, 2013. 366 p.

Monografia pune în lumină două fenomene abordate în interconexiune – elita politică și birocrăția, care își desfășoară activitatea în condițiile proceselor de democratizare a statului și societății, fiind pe deplin justificată, în această ordine de idei, reliefarea trilateralei elită-birocrație-democratizare. O privire sumară creează impresia că cele două fenomene sînt abordate separat, în realitate însă acestea își găsesc elucidare în interconexiune, completînd verticala puterii, chiar dacă birocrăția nu este examinată în plenitudinea deplină, cuprinzînd toate straturile ce se regăsesc în cadrul autorităților administrației publice. De fapt, investigațiile sînt canalizate pe aspectele ce vizează fundamentarea teoriei elitismului politic și funcționalitatea elitelor politice în condițiile tranziției democratice, fiind realizat un studiu comparat pe filiera democrației avanse – democrației în devenire. Conceptualizarea locului și rolului birocrăției în ierarhia de putere și-a găsit de asemenea o reflectare amplă, cele mai relevante aspecte fiind, în opinia noastră, elucidarea relației cu elitele politice și a sfidărilor în cadrul proceselor de democratizare a statului și societății.

În acest sens, elitele și birocrăția sînt supuse cercetării atît sub aspectul conceptual-teoretic, urmărindu-se evoluția fundamentării lor teoretice, cît și în plan aplicativ, prin identificarea conexiunilor pe trilaterala anunțată. Alternarea aspectelor teoretico-aplicative imprimă investigațiilor relevanță științifică și caracter de studiu fundamental. În același timp, nu este trecută cu vederea problema de bază, care provoacă numeroase discuții – calitatea guvernării. În condițiile apropierii de Uniunea Europeană, capacitatea de funcționalitate a instituției puterii de stat și buna guvernare se dovedesc a fi două criterii de importanță strategică, iar recomandările care se regăsesc în lucrare sînt îndreptate spre consolidarea lor în contextul modernizării statului și a societății. Totodată, este important de remarcat relația invers proporțională, dar, în același timp, determinantă pentru procesul politic din Republica Moldova – calitatea guvernării contribuie la modernizarea elitei politice.

Cu certitudine, actul de guvernare din Republica Moldova provoacă numeroase controverse și evaluări, iar studiul monografic elaborat de doctorul Pantelimon Varzari conține unele răspunsuri.

*Victor JUC, doctor habilitat în politicologie,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM*

VICTOR MORARU LA 60 DE ANI

Prof. **Victor MORARU** (n. 07.08.1953), Coordonator al Secției de Științe Sociale și Economice a Academiei de Științe a Moldovei (din 2013), director al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM (2010-2013). Profesor universitar, doctor habilitat în științe politice (2001). Expert în domeniile științei politice, sociologiei, mass-media, relațiilor internaționale. Studii universitare în jurnalism (Universitatea de Stat din Moldova, 1976), doctorat în cadrul Academiei de Științe a Moldovei (1979). Stagieri în cadrul Facultății de Științe Politice a Universității „La Sapienza” din Roma (Italia,

1988-1989, 1994-1997), Universității „Complutense” din Madrid (Spania, 1995-1998), Școlii Superioare de Jurnalism din Lille (Franța, 2003), Universității Columbia-Missouri (USA, 2006). Activitate universitar-academică în calitate de cercetător științific (Academia de Științe a Moldovei, 1979-1986, 2010-prezent), conferențiar (1986-2001), șef de catedră (1987-1988), profesor universitar (Universitatea de Stat din Moldova, 2001-prezent). Decan al Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova (1992-2004). Colaborări multiple cu centre universitar-academice din Republica Moldova și România (Universitatea Academiei de Științe a Moldovei, USEM, USPEE, ULIM, Universitățile „Lucian Blaga”, „George Bacovia”, SNSPA, „Apollonia”, Universitatea Europei de Sud-Est) și din Occident (Italia, Franța, Spania, Portugalia, SUA). Conducător de doctorat în științe ale comunicării și în științe politice, coordonator al programelor de masterat. Numeroase participări cu comunicări la simpozioane științifice internaționale la Roma, Maastricht, Quebec, Rhodos, Alicante, Moscova, Antalya, Istanbul, Lyon, Lvov, Odesa, Kiev, Baku, București, Brașov, Constanța, Sibiu, Cluj, Bacău, Iași; prelegeri ținute la Universitățile „La Sapienza” din Roma (1995, 1996) și „Complutense” din Madrid (1995). Cercetările științifice abordează un amplu spectru de probleme, în special, implicațiile politice ale mesajului mass-media, provocările democrației mediatice, dezvoltarea pluralismului politic, vocația europeană a Republicii Moldova, fațetele procesului migrațional, perspectivele colaborării Republicii Moldova cu Uniunea Europeană. Autor a peste 300 de lucrări (monografii, studii, articole științifice, traduceri, recenzii), coordonator al unui șir de culegeri de articole științifice. Coordonator al mai multor proiecte internaționale desfășurate cu sprijinul Comisiei Europene, Consiliului European, UNESCO, UNDP, UNICEF ș.a.

CONTRIBUȚIE RELEVANTĂ LA DEZVOLTAREA ȘTIINȚELOR SOCIALE

Științele sociale reprezintă un important domeniu al cercetărilor științifice desfășurate de-a lungul anilor în cadrul Academiei de Științe a Moldovei. Evoluția acestor investigații a configurat un spectru amplu de probleme, soluționarea cărora este inerentă avansării societății contemporane. Axate pe elucidarea celor mai importante aspecte ale dezvoltării societății, aceste cercetări contribuie plener la afirmarea principiilor democrației, la asigurarea unei implicări directe a științei în viața socială și relevarea tendințelor esențiale ale proceselor actuale social-politice și spirituale, oferind răspunsuri oportune la întrebările care preocupă societatea.

Elucidarea dinamicii sistemului politic contemporan al Republicii Moldova, studierea impactului reformelor democratice asupra dezvoltării pluralismului politic și a societății civile, examinarea oportunităților de valorificare a opțiunii de integrare europeană a Republicii Moldova, caracterizarea proceselor de fortificare a relațiilor internaționale etc. au reunit eforturile mai multor savanți din sfera științelor sociale, care, prin lucrările lor, au adus o contribuție semnificativă la cunoașterea și promovarea transformărilor din societate.

Una din personalitățile de notorietate a acestui domeniu de activitate științifică este doctorul habilitat în științe politice Victor Moraru, cunoscut și apreciat în republică pentru contribuția deosebită la afirmarea valorilor spirituale și științifice naționale, manifestată atât pe plan academic, cât și în sfera învățământului superior. Profesorul Victor Moraru a obținut reputație ireproșabilă nu numai ca pedagog talentat, cu o amplă experiență didactică, dar și ca personalitate academică multivalentă, preocupată de afirmarea valorilor științei din Republica Moldova.

În ultimii ani, activitatea sa este încadrată în structurile Academiei de Științe a Moldovei. În anul 2010 a fost ales prin concurs pe termen de 4 ani la funcția de director al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe din Moldova, funcție care a exercitat-o cu o perseverență deosebită, muncă asiduă, inteligență și sacrificiu. Vocația de manager în domeniul cercetării și realizările obținute, capacitatea de înțelegere corectă a relațiilor interumane, conduita impecabilă i-au asigurat un respect și apreciere în mediul academic, fapt care a dus la avansarea sa. Astfel, neîncheindu-și termenul de directorie, din anul 2013 este ales în funcția de Coordonator al Secției de Științe Sociale și Economice a Academiei de Științe a Moldovei.

În perioada activității în calitate de director al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM, prof. Victor Moraru a desfășurat o amplă și valoroasă activitate științifică. Drept semn de recunoaștere a contribuției sale peste hotarele țării în domeniul științelor social-umane servesc multiplele citări din lucrările sale științifice, invitațiile pentru prezentarea rezultatelor investigațiilor la simpozioanele științifice internaționale din România, Italia, Spania, Ucraina, Rusia, Turcia, Belarus etc. și publicarea unor lucrări în colaborare cu personalități de mare reputație științifică națională și internațională.

Consecvent, preocupările prof. Victor Moraru, în calitate de director la IIEȘP al AȘM, prin vasta sa activitate de cercetare și de manager a adus o contribuție substanțială la ridicarea prestigiului Institutului pe care l-a condus aproape trei ani. Din realizările activității menționăm inaugurarea seriei de studii *Migrația: probleme și oportunități*; publicarea unei serii de cărți în limba engleză, editarea unui ciclu de lucrări științifice care relevă cele mai actuale probleme privind Republica Moldova și Uniunea Europeană. În acest context, remarcăm doar unele:

Seria Migrația: probleme și oportunități:

Republica Moldova: provocările migrației (coord. Victor Moraru): Lucrarea este rezultatul unor cercetări științifice profunde ale fenomenului migrațional și inaugurează Seria Migrația: probleme și oportunități. Pe fundaul extinderii fluxurilor migraționale din ultimii ani și acutizării problemelor acestui proces, lucrarea încearcă să elucideze dimensiunile și realitățile fenomenului, generale și specifice pentru Republica Moldova. Urmărind logica procesului migraționist, cercetările cuprind dezvăluiri analitice și sunt dedicate esențializării procesului migrațional din această etapă, fiind completate cu evaluări privind evoluția complexă și conflictuală a acestui proces. Pornind de la faptul că migrația internă și cea internațională este direct proporțională cu complexitatea evoluțiilor pe plan politic, social, economic, financiar, ecologic și umanitar la nivel micro și macro-geografic, studiul abordează procesul migrațional într-o manieră cuprinzătoare și inovatoare.

Fațetele unui proces: migrația forței de muncă din Republica Moldova în Italia (autori: V. Moșneaga, V. Moraru, Gh. Rusnac, V. Țurcan). În lucrare sunt abordate diverse aspecte ale fenomenului migrațional, oportunitățile și dezavantajele migrației pentru cetățeni și pentru Republica Moldova în ansamblu, starea de spirit a migrantului, influența crizei economico-financiare actuale, planurile cetățenilor moldoveni privind migrația, strategiile migranților de muncă, reîntoarcerea acestora în țară. Materialul empiric și analiza întreprinsă au conturat o serie de provocări generate de migrație, care necesită soluții adecvate.

Brain Drain. Cazul Republicii Moldova (coord. Victor Moraru). În lucrare sunt examinate procesele migraționiste care au reușit să se înscrie în categoria celor mai tipice caracteristici ale modului contemporan de trai al întregii populații autohtone, independent de vârstă, gen, apartenență etnică, mediu de reședință etc. Este relevant faptul că procesele migraționiste, transformându-se într-o constantă a procesului politic socioeconomic și cultural, devin una din cauzele majore ale modificării societății în general. Tocmai din aceste motive procesele migraționiste, cât și consecințele acestora reprezintă un factor extrem de important pentru evaluarea perspectivelor de dezvoltare a Republicii Moldova.

The Republic of Moldova on the path of transformation: socio-humanistic aspects (coord. Victor Moraru). Lucrarea se evidențiază prin caracterul cuprinzător al problematicei abordate, conținutul său interdisciplinar, examinarea complexă și profunzimea interpretărilor, dezvăluind semnificațiile științifice ale fenomenelor și proceselor cu care se confruntă societatea, precum și a consecințelor lor sociale și politice. Impunându-se printr-o tratare riguroasă a unor subiecte

---

complexe, cartea, editată în limba engleză, este adresată unui public larg atât din țară, cât și de peste hotare.

The European option of the Republic of Moldova (coord. Victor Moraru, Victor Juc, Svetlana Ciumac). Lucrarea conține o sinteză a eforturilor și realizărilor practice ale Republicii Moldova în procesul de aderare la Uniunea Europeană. Studiul în cauză oferă atât mediului academic internațional, cât și ambasadelor acreditate la Chișinău și celor care ne reprezintă țara în străinătate argumente științifice solide vizavi de aspirațiile europene ale cetățenilor din Republica Moldova. Este analizată problematica integrării prin prisma funcționării și modernizării instituțiilor democratice ale statului din RM, armonizării cadrului legal autohton la standardele europene, relevă beneficiile și costurile acestei integrări.

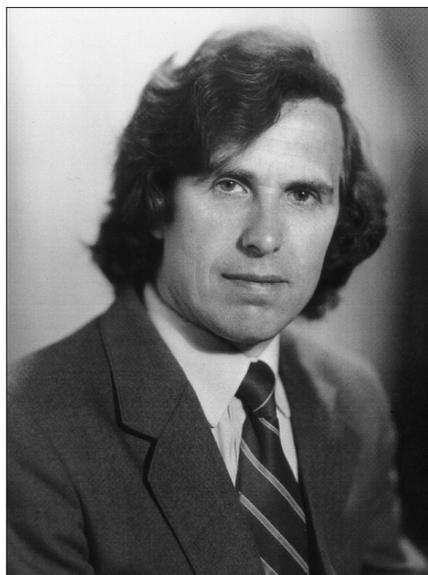
Republica Moldova și Uniunea Europeană: problemele și perspectivele cooperării (coord. Victor Moraru): Culegerea reprezintă o abordare ambițioasă a problematicii și perspectivei de cooperare a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană. Pornind de la faptul că din anul 2005 Republica Moldova a proclamat drept prioritate fundamentală integrarea europeană, cercetările științifice prezente în lucrare sunt consacrate găsirii soluțiilor de natură să înscrie Republica Moldova în rândul statelor prospere și civilizate ale lumii. Investigațiile elucidate sunt complexe în deschideri de noi orizonturi, indicând în același timp că procesul integraționist ridică probleme cu adevărat serioase, care necesită precauție, prudență și politici de protecție corespunzătoare. Procesul integrării europene este abordat prin analiza minuțioasă a diferitor aspecte, cum ar fi: problema suveranității de stat, conflictul transnistrean, factorul economic în formarea și manifestarea națiunii și naționalismului, schimburile comerciale ale Republicii Moldova cu țările Uniunii Europene, atragerea investițiilor și protejarea producătorului, contribuția factorului comunicațional în opțiunea europeană a republicii, influența politică a mass-mediei în abordările europene contemporane etc.

Europeanizarea: fațetele procesului (coord. Victor Moraru): Lucrarea este consacrată cercetării științifice a proceselor de valorificare a opțiunii de integrare europeană a Republicii Moldova. Studiul este alcătuit din două compartimente, primul fiind consacrat problemelor politico-juridice, iar al doilea include aspecte politico-economice ale relațiilor dintre cele două părți. Participarea Republicii Moldova la procesele de cooperare multilaterală prin instituții internaționale, edificarea sistemelor pluripartidiste în țările postcomuniste din Europa Centrală și de Sud-Est, negocierile dintre RM și UE pe marginea Acordului de liberalizare a regimului de vize, cooperarea transfrontalieră, costurile și beneficiile de preaderare sectorială, în sfera agrară, negocierile dintre părți pe marginea Acordului de Liber Schimb – toate acestea își găsesc reflectare în acest studiu.

Am remarcat doar câteva titluri de cărți publicate pe parcursul activității în cadrul IIEȘP al AȘM ale dlui director Victor Moraru.

*Svetlana CIUMAC, doctor în economie,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM*

DUMITRU C. GRAMA LA 70 DE ANI

Născut într-un sat de codru – Râșcova, jud. Orhei, la 26 octombrie 1943, Dumitru C. Grama se trage din viță de agricultori gospodari, fiind mezinul (din cei 8 copii) în familia Anei și a lui Constantin Grama. Condițiile deloc ușoare din timpul războiului (cînd întregul sat a fost ridicat și evacuat în luna mai 1944 de pe linia frontului, mergînd pe jos, în arșiță și ploi, spre locul de destinație temporară Durlești, în timpul unei ploi cu grindină a răcit și viața i-a fost chiar de la început sub un radical – cel al supraviețuirii) și de după acea conflagrație mondială, cu foamete organizată, cu înscriere „benevolă” în colhoz pentru părinții săi etc. au lăsat urme dureroase și de neșters în memorie.

Acasă a crescut într-o atmosferă evlavioasă, unde domnea respectul pentru cei vîrstnici și pentru semeni. Din copilărie Dumitru a manifestat o mare dragoste pentru carte, pentru cuvîntul tipărit, pentru cunoștințe, îndeosebi pentru istorie, matematici, geografie și literatură, drept exemplu servindu-i unchiul Isidor (în monahism – Ipolit), absolvent al școlii de la Mănăstirea Curchi și al Seminarului Teologic de la Mănăstirea Secu. Și cum fiecare om în viața sa traversează diverse întîmplări și evenimente, unele frumoase și fericite, altele triste și dramatice, de astfel de circumstanțe n-a fost ocolit nici omagiatul nostru.

Școala de șapte ani a absolvit-o în 1958 în satul natal, după care și-a continuat studiile la școala medie din Peresecina, Orhei, pe care a absolvit-o în 1961. Deși dorea să urmeze o facultate – fie cea de drept, fie cea de inginer radiomecanic, – totuși situația materială precară a familiei de colhoznici l-a determinat „să accepte” o foaie comsomolistă în Kazahstan, la pămînturile de țelină. Acolo a urmat școala profesională polyvalentă din Kurgaldjino, reg. Țelinograd (în prezent – Astana), după care a lucrat mecanizator în sovhozul „Arșatî”.

În decembrie 1962, în legătură cu decesul părintelui, a revenit acasă, unde pînă în august 1963 a lucrat în satul natal. Dorința de a învăța nu l-a părăsit nici pentru o clipă și în august 1967 a susținut cu succes examenele de admitere la Facultatea de Drept a USM. În timpul studiilor a fost un student foarte activ, inventiv, a manifestat interes pentru investigațiile științifice, participînd, împreună cu alți colegi, în cercurile științifice studentești. După finisarea studiilor universitare în 1972, dintre opțiunile existente de angajare în cîmpul muncii a ales Academia de Științe, mai concret – Secția de Filosofie, Sociologie și Drept, unde i s-a propus să

investigheze tema „Evoluția statutului juridic al Basarabiei în perioada autonomiei administrativ-teritoriale (1812-1828)”.

În calitate de laborant superior, s-a inclus cu ardoare în cercetarea temei menționate. Din cauza că în acel timp în URSS în vogă erau complexe agro-industriale, a fost impus (în 1974) să investigheze o temă nouă – „Reglementarea juridică a construcțiilor capitale în complexe agro-industriale”.

Deși cu sarcina pusă pe tapet s-a isprăvit și investigația a văzut lumina tiparului într-o monografie colectivă din 1978, totuși acela a fost un timp pierdut din viață, consideră savantul, deoarece acele complexe erau ineficiente din start, din cauza organizării lor pe principii voluntariste, nefondate științifice.

Caracterul său puternic și marea dorință de a face știință l-au ajutat să treacă peste toate șicanele presiunilor psihologice devastatoare la care era supus de către unele persoane cu posturi înalte, bine văzuți la curte. Dorința de a scrie, de a cerceta l-a salvat și l-a îndrumat pe un drum drept.

Începînd cu 1972, pe baze obștești, a elaborat un program de studiere și de promovare a cunoștințelor juridice în sistemul învățămîntului politic comunist, fiind ulterior conducător al seminarului propagandiștilor acelor cercuri din r-nul Lenin al capitalei. Din 1973 a fost membru al consiliului metodologic al CC al comsomolului, fiind responsabil de promovarea cunoștințelor juridice în rîndul tineretului din republică (1973-1980). În 1978-1980, împreună cu E. Martîncik, dr. în drept, a cercetat problema statutului juridic al populației, publicînd în 1981, la Editura „Cartea Moldovenească”, volumul *Statutul constituțional al persoanei*. De rînd cu tema menționată, a investigat și respectiv a publicat o serie de articole, atît individual, cît și împreună cu colegul său E. Martîncik, despre educația juridică a populației.

Tot în acei ani a făcut cîteva demersuri către conducerea instituției unde activa de a i se introduce în planul individual de cercetare probleme ale istoriei statului și dreptului Moldovei, dar abia în 1979, cu susținerea colegială a prof. Alexandru Babii, a obținut posibilitatea de a efectua cercetări în domeniul istoriei gîndirii politico-juridice din Moldova. În 1983, la Editura „Știința” vede lumina tiparului monografia *Общественно-политические и правовые воззрения Андронакия Донича* sub redacția lui A. I. Babii.

În baza cercetărilor operei pravilistului, a materialelor de arhivă, a surselor istorico-juridice, a evidențiat aportul lui Andronache Donici la sistematizarea și codificarea izvoarelor dreptului Moldovei, în baza cărora el a elaborat codul de legi „Adunare cuprinzătoare în scurt din cărțile împărăteștilor pravile...”, care s-a utilizat în instanțele judecătorești din Principatul Moldova din 1805 pînă în 1833, iar în Basarabia – pînă în 1928!

Peste trei ani tînărul cercetător Dumitru C. Grama editează, de asemenea la Editura „Știința”, monografia *Политико-правовые воззрения Константина Негруцци*, avîndu-l în calitate de redactor științific pe doctorul în filosofie A. I. Babii. Lucrînd cu acribie la această temă, ca și la monografia precedentă, a dezvăluit pentru cititor aspecte noi din activitatea lui C. Negruzzi, care a fost nu numai scriitor, cum știe fiecare din școală, ci și a deținut funcții de demnitate

---

publică în Principatul Moldova: deputat în Adunarea Obicinuită a Moldovei și Secretar al Comisiei de verificare a actelor legislative ale Moldovei promulgate de domnitor, director al Departamentului lucrărilor publice, ministru al Finanțelor, membru al Divanului, comisar al Principatului Moldova la revenirea Basarabiei de Sud-Vest în componența Moldovei la 1857. Volumul semnat de C. Negruzzi *Elemente de dreptul politic* i-a permis cercetătorului D.C.Grama să evidențieze contribuția gânditorului român la dezvoltarea doctrinelor: dreptului natural, contractului social, separării puterilor în stat și a suveranității Țării Moldovei.

În perioada de emancipare națională, Dumitru C. Grama a publicat articole și studii în care se argumenta necesitatea proclamării limbii moldovenești în calitate de limbă de stat, de asemenea în baza principiilor științifico-juridice a combătut nelegiti mitatea tendințelor de creare a unor republici pentru urmașii migranților în teritoriul republicii noastre, expunând aceste argumente atât în calitate de membru al Comisiei de Experti a Sovietului Suprem al RSSM din toamna lui 1989, dar și ca expert pe baze obștești în ședințele Comisiilor Parlamentului RSSM din sesiunea de vară a anului 1990 pe problemele creării unor republici autonome. Când în republică s-au acutizat confruntările vizavi de denumirea corectă a limbii noastre, cercetătorul a participat la Conferința „Limba română este numele corect al limbii noastre” din 20-21 iulie 1995, organizată sub auspiciile Parlamentului cu participarea Președintelui republicii Mircea Snegur, cu comunicarea „Denumirea limbii locuitorilor din Moldova în lumina documentelor istorice și a legităților general-umane”, pe care a publicat-o ulterior în „Revista de lingvistică și știință literară” (nr.5 din același an). În comunicare, pe lângă alte detalii, se argumenta ferm că deja la 1646, prin Codul de legi al lui Vasile Lupu, limba română era limba oficială a legislației și a justiției în Principatul Moldova.

În pofida obstacolelor puse la cale de către așa-ziii binevoitori, D. C. Grama a reușit să susțină cu brio teza de doctorat în drept „Tendințele evoluției doctrinelor juridice în Moldova (1774-1859)” la Universitatea din București, avându-l în calitate de conducător științific pe dr. prof. Nicolae Popa, președinte al Curții Constituționale a României. La propunerea dr., conf. univ. Mihai Eremia, teza a fost editată în calitate de monografie la București, la Editura „Actami”, în anul 2000.

Două teme actuale, cercetate de D. C. Grama în cadrul Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept: „Evoluția unor principii ale doctrinei statului de drept în viziunea gânditorilor Moldovei (în secolele XV-XIX)”, publicată în volumul I al monografiei colective *Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova* (Chișinău, 2003, p.57-154), și „Evoluția suveranității Republicii Moldova la etapa edificării statului de drept”, publicată în 2006 în volumul II al monografiei cu același titlu amintit mai sus (p. 195-278), scot în evidență aria preocupărilor științifice ale savantului pe segmentul din primul deceniu al sec. XXI.

Continuă recent investigarea câtorva teme: evoluția suveranității de stat în perioada de preaderare a țării noastre la Uniunea Europeană; dezvoltarea relațiilor interetnice; contribuția lui Dimitrie Cantemir vizavi de dezvoltarea statalității și

---

dreptului pe teritoriul Moldovei; participarea basarabenilor la Unirea Moldovei cu Valahia și constituirea statului național România.

Doctorul Dumitru C. Grama a participat la numeroase simpozioane, seminare și congrese științifice naționale și internaționale: la Lvov, Iași, Chișinău, Lenin-grad, Novosibirsk, Tecuci, București etc. Rezultatele sale științifice sunt reflectate în 165 de lucrări științifice, inclusiv 8 monografii, 3 suporturi didactice și 3 broșuri. A fost membru în colegiile de redacție ale unor publicații științifice, iar în prezent este membru al colegiului de redacție la „Revista de Studii și Cercetări Juridice”.

Pe parcursul anilor a colaborat, în calitate de cadru didactic, cu ULIM (1996-1998, 2005-prezent) sau în calitate de cadru didactic asociat – cu Academia Internațională de Drept Economic (1998-2003), Universitatea Real-Umanistică din Cahul (1998-2004), USMA FORM (2003-2005), Colegiul „Socrate” (1997-1999), manifestînd un talent pedagogic deosebit, care i-a adus stima binemeritată a colegilor și a studenților, prin programe formative racordate la realitatea pe care o parcurgem.

Sub conducerea Domniei Sale au susținut teze în drept 3 persoane. Alte 3 se află la etapa de finisare a investigațiilor. De mai mulți ani s-a manifestat ca membru al Seminarului științific de profil la specialitatea 12.00.01 și la specialitatea 12.00.02. A exercitat funcția de membru în multiple consilii științifice de susținere a tezelor de doctor în drept la specialitățile 12.00.01 și 12.00.02. Este membru al Comisiei de Experți a Consiliului Național de Acreditare și Atesatre la Specialitatea 12.00.01 – Teoria generală a dreptului; istoria statului și dreptului; istoria doctrinelor politice și de drept.

Model de inteligență și de dăruire profesiei alese, dr. Dumitru C. Grama pentru merite deosebite în cercetare a fost onorat cu Medalia ULIM și cu Medalia USM (2013), rămînînd și în continuare un fidel slujitor activ al științei și un pedagog de excepție.

Valeriu CUȘNIR, *doctor habilitat în drept*,
Victor JUC, *doctor habilitat în politologie*,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

"Tipografia-Sirius" SRL
Chişinău, str. Lăpuşneanu, 2; Tel./fax: 23 23 52